

MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI VÁZLATOK

ESSAYS IN CHURCH HISTORY IN HUNGARY

2017/3–4

MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI ENCIKLOPÉDIA MUNKAKÖZÖSSÉG
BUDAPEST, 2018

Kiadó – Publisher

**MAGYAR EGYHÁZTÖRTÉNETI ENCIKLOPÉDIA MUNKAKÖZÖSSÉG
(METEM)**

Pannonhalma–Budapest

**METEM INTERNATIONAL SOCIETY FOR ENCYCLOPEDIA
OF CHURCH HISTORY IN HUNGARY**

Toronto, Canada

HISTORIA ECCLESIASTICA HUNGARICA ALAPÍTVÁNY

Szeged
www.heh.hu

Alapító

† Horváth Tibor SJ

Főszerkesztő – General Editor

CSÓKA GÁSPÁR

Szerkesztőbizottság – Board of Editors

*HUNGARY: Balogh Margit, Barna Gábor, Beke Margit, Csóka Gáspár,
Érszegi Géza, Kiss Ulrich, Lakatos Andor, Mészáros István, Mózessy Gergely,
Rosdy Pál, Sill Ferenc, Solymosi László, Szabó Ferenc,
Török József, Várszegi Asztrik, Zombori István;*

AUSTRIA: Szabó Csaba; GERMANY: Adriányi Gábor, Tempfli Imre

ITALY: Molnár Antal, Németh László Imre, Somorjai Ádám, Tóth Tamás;

USA: Steven Béla Várdy

Felelős szerkesztő – Editor

ZOMBORI ISTVÁN

Felelős kiadó – Publisher

VÁRSZEGI ASZTRIK

ISSN 0865–5227

Nyomdai előkészítés:

SIGILLUM 2000 Bt. Szeged

Nyomás és kötés:

EFO Nyomda

www.efonyomda.hu

TARTALOM

TANULMÁNYOK – ESSAYS

- MOLNÁR Imre Esterházy János szovjet gulagba való elhurcolásának és csehszlovákiai halálra ítélésének összefüggései 5
János Esterházy's Deportation to the Gulag Prison Camps and his Return to Czechoslovakia
- SARNYAI Csaba Máté 1848–49-Es papi levelek mint egyháztörténeti források: módszertani és értelmezési kérdések a bácskai szerb betörésekről írt kútfők apropóján 33
Clerical Letters from 1848–49 As Sources of Ecclesiastic History: Methodologic and Interpretative Aspects of the Sources on the Serbian Incursions in Bácska

FORRÁSOK – SOURCES

- SOMORJAI Ádám OSB Újabb iratok a Komáromi (Komárnói) Bencés Rendház helyzetére 1919–1938 42
Further documents on history of the Komárno Benedictine House 1919–1938
- SZALAI Béla Tisserant bíboros, Mailáth Gusztáv Károly erdélyi püspök és Dr. Szalai Béla a székelyek eredetével kapcsolatban 110
Cardinal Tisserant, the Bishop of Alba Iulia (Transylvania), Gusztáv Károly Mailáth and dr. Béla Szalai, Sr. on the Origin of the Hungarian Ethnic Group Known As „Székely”
- DEÁK András Miklós Patrick Flood amerikai konzul összekötői szolgálata – SOMORJAI Ádám OSB Mindszenty bíboros mellett 1968. július 24.–1969. június 18. 125
Official and Personal Contacts of the American Consul and Liaison Officer Mr. Patrick James Flood at Cardinal Mindszenty at the US Embassy in Budapest July 24, 1968 – June 18, 1969

MÓDSZERTAN, ADATTÁR, SZEMLE
METHODOLOGY, DATA STORE, SURVEYS

- BARNA Gábor A művészettörténész és római katolikus áldozópap, dr. Szilárdfy Zoltán emlékére (1937–2017) 159

EGYHÁZTÖRTÉNETI KÖNYVEK ÉS KIADVÁNYOK
BOOK REVIEW

BEDNÁRIK János (szerk.): *A csodatévő tölgy őrzői. Trinitárius kéziratok a 18. századi Makkosmáriáról.* (Ism.: Frauhammer Krisztina)

173

MOLNÁR IMRE

ESTERHÁZY JÁNOS SZOVJET GULAGBA VALÓ ELHURCOLÁSÁNAK ÉS CSEHSZLOVÁKIAI HALÁLRA ÍTÉLÉSÉNEK ÖSSZEFÜGGÉSEI

A keleti front közeledtével a szlovák bábállum minden eresztékében recsegni-ropogni kezdett. Mindezt nemcsak a Szlovákia feletti hitleri védnökség fokozatos megszűnése okozta, hanem az a tény is, hogy a szlovák középosztály jelentős része, saját jól felfogott érdekében gyorsan végrehajtotta a kommunista hatalomhoz való átállást. Ennek az irányváltatásnak legkifejezőbb megnyilvánulása a szlovák felkelés volt, amelyet „elsősorban az a szakemberi, hivatalnoki, katonai derékhad tett lehetővé, mely korábban a csehszlovák és a szlovák államot is egyformán kiszolgált”.¹

Az orosz haderő – melynek egységei 1945. március 31-én érték el Újlakot – közel egy hónapig tartó átvonulása kataklizmaként sújtotta az addig békés s az üldözöttek számára menedéket jelentő Esterházy-kastélyt. Az üldözötteket nemrég befogadó családtagok most maguk is menekülni, rejtőzködni kényszerültek. A Gestapó által körözött Esterházy János pozsonyi rejtékhelyén vészelte át a németek ki-, illetve az oroszok bevonulását. Gyermekeit, Alicét és Jánost Jilly Ferenc, a kastély korábbi inasa fogadta be, majd édesanyjukkal, Serényi Liviával 1945 augusztusában Budapestre költöztek. Esterházy édesanyja Tarnowska Erzsébet és nővére, Lujza a birtok gyümölcsösét gazdó Major családnál lelt menedéket, majd később, mindkettőjüknek sikerült Franciaországba menekülnie. A háború utolsó éve alatt Lengyelországból idemenekült Mycielskiné Esterházy Mária, öt gyermekével ugyancsak Újlakon maradt, mivel lengyelországi otthonuk pusztulása után nem volt hová visszatérniük. Őket a kastély egykori alkalmazottja, Verona Moravčíková rejtegette. Ezt követően – mivel a kastélyba nem térhettek vissza – a Mycielski család a volt majorsági épületek egyik lakásában húzta meg magát. A front átvonultával a kastélyt előbb a szovjet katonák dúlták fel, majd a falu- és környékbeliek fosztották ki.² Az itt felhalmozott évszázados szellemi és anyagi értékekből csupán a puszta falak maradtak. A napokig tartó szabadrablás (vandál pusztítás, könyvégetés) során az értékes berendezéssel együtt elpusztult az Esterházy család e kastélyban őrzött felbecsülhetetlen értékű könyvtára³ és levéltára is. A könyvtár értékesebb darabjait, fel-

1 PEÉRY Rezső: *Hét sovány esztendő gazdag termése. A szlovákiai magyarok második kisebbségi korszakának tanulságai 1938–1945.* In: uő: *Gondolatok a tehervagonban, avagy Védőbeszéd a szlovákiai magyarok perében.* Sajtó alá rendezte és szerk.: Filep Tamás Gusztáv – Tóth László. Kalligram, Pozsony 1993, 27. p.

2 BÉDY, Daniel: *Dejiny obce Velké Zálužie*, Monografia, Nyitra, 1993, 133. p.

3 Az újlaki kastély híres könyvtáráról és fegyvergyűjteményéről már Fényes Elek is említést tesz. In.: *Magyarország geographiai szótára 4.* Pest 1851, 239. p.

tehetően más felvidéki főúri kastélyokéhoz hasonlóan a helyszínre érkező kulturális népbiztos, Laco Novomeský oktatási és népművelésügyi megbízott szállíttatta el.⁴

A Szlovák Nemzeti Tanács már a felkelés ideje alatt megalakult, s 1944. szeptember 1-jei rendeletével, visszamenőleg, más pártokkal együtt az Esterházy János által vezetett Magyar Pártot is fasisztának nyilvánította, föloszlatta, vagyonát pedig elkobzásra ítélte. A Beneš-dekrétumok nyomán, a keleti front előrehaladtával a Szlovák Nemzeti Tanács által törvényileg szentesített magyarellenes intézkedések végrehajtása Beneš elnök 1945. április 5-én közzétett hírhedt kassai kormányprogramjával kapott zöld utat. Az országot ezt követően falragaszokra írt hirdetések árasztották el, melyeken a német és a magyar lakosság elleni diszkriminációs intézkedések egész sorát, pl. vagyonelkobzási rendeleteket stb. tették közzé. „A szöveg kísértetiesen hasonlított a náci plakátokéra, amelyek egykor a zsidó tulajdonok elkobzásáról szóltak” – írta erről az időszakról Esterházy Lujza.⁵ Janics Kálmán történész elemzése szerint „a szlovák fasiszta állam 1942. évi zsidóellenes diszkriminációs alkotmánytörvénye szóról szóra ugyanazt mondta ki, mint az 1945. évi 33-as és 108-as dekrétum a magyarokról: megfosztja őket állampolgárságuktól, és elkobozza vagyonukat”.⁶ Fábry Zoltán antifasiszta baloldali író, a történetekkel kapcsolatos érzéseit így fogalmazta meg: „Tegnap még Auschwitz volt a kivételes szlovák jólét ára, ma a magyar kisebbség.”⁷

A kassai kormányprogram kihirdetése után a Magyar Párt vezetői előbb levelet, majd részletesen kidolgozott memorandumot nyújtottak be a csehszlovák kormányhoz, illetve a Szlovák Nemzeti Tanácshoz, amelyben kérték a magyarellenes diszkrimináció megszüntetését. Az 1945. április 19-én Pozsonyban keltezett memorandum szövegében ott található Esterházy János neve is, olyan kontextusban, amely mindenképp az ő védelmére szolgált. Esterházy „tevékenységét a legválságosabb körülmények között fejtette ki, s az adott körülmények közepette ezt a lehető legbecsületesebben tette”.

A memorandum ezek után a szlovákiai magyarság demokratikus érzelmeinek és magatartásának tényeit sorolta fel, majd a következő fájdalmas szavakkal fejeződött be: „Az elmondottakra hivatkozva nem azt kérjük, hogy ezt a magatartásunkat [...] érdemünkül könyveljék el, és előnyt jelentsen számunkra az új demokratikus Csehszlovák Köztársaságban. De kérjük azt, hogy igazságosan bánjanak velünk, s a szlovák kormány által elkövetett sérelmeket orvosolják mind az egyének, mind a közösségek tekintetében. [...] Éppen ezért kérjük az itteni magyarok, hogy részt vehessenek az államépítő munkában, és kérjük az alkotmányban lefektetett jogaikat.”⁸

A Csehszlovákiához újra visszacsatolt dél-szlovákiai magyar kisebbség egykori vezetőjével, Esterházyval együtt nagyon is rászorult volna a megfelelő védelemre, ez a védelem azonban sem ekkor, sem később nem érkezett meg. A kassai kormányprogram

4 MYCIELSKA, Zofia: *Mój wuj János Esterházy*. In: Imre MOLNÁR: *Zdradzonj bohater*. Fronda, Warszawa, 2005, 312. p. Mycielskiné Esterházy Mária leánya, Zofia visszaemlékezése szerint Novomeský adott utasítást a levéltár és a könyvtár maradék anyagának helyszínen való elégetésére is. Nem sokkal ezután megjelent Gustáv Husák belügyi megbízott is, aki az „elnyomó magyar grófok és urak” feletti végső szláv győzelem szimbólumaként barázdát szántatott a kastély körüli angolpark gypébe, s egyben bejelentette az eddigi magyar tulajdonban lévő birtok állami kisajátítását is.

5 ESTERHÁZY Lujza: *Szívek az ár ellen*. Budapest Püski, 1991, 154. p.

6 JANICS Kálmán: *A hontalanság évei*. Budapest, Hunnia, 1989, 83. p.

7 FÁBRY Zoltán: *A vádlott megszólal*. In: *Stószí délelőttök*, Pozsony, 1968, Madách i. m. 390. p.

8 MOLNÁR Imre: *Emlékirat és helyzetkép a csehszlovákiai magyarság sorsáról 1945-ben*. In.: Regio, 1990. 1. sz., 112–131. p.

kihirdetésének másnapján, április 6-án, Esterházyt, Pozsonyban, egy szovjet járőr letartóztatta. Elfogása véletlenszerűen történt, Pozsony utcáin emberek szedtek össze, hogy különböző közmunkákat végeztessenek velük. Pozsonyi magyarok ebben az időben láták Esterházy Jánost, aki katonai kísérettel, vállán zsákot hordva dolgozott. A szovjetek később, miután nem találtak reá vonatkozó terhelő adatokat, április 18-án szabadon engedték őt. Pozsonyi lakosok viszont április 20-án, Esterházyval már a Szlovák Nemzeti Tanács épületében találkoztak, amint arra várt, hogy bejusson Gustáv Husák belügyi megbízotthoz.⁹ Az események hasonló lefolyását erősíti meg Esterházy János kihallgatási jegyzőkönyve is, ahol a következőket olvashatjuk:

„1945. április 6-án a Sedlárska (Nyerges) utcában egy orosz katonai járőr letartóztattott, és a Ferenciek terére, a Mirbach-házba vitt, ahol kihallgattak, és 1945. április 18-ig fogva tartottak. Akkor minden további nélkül szabadlábra helyeztek. Április 20-án, miután odahaza egy kicsit kipihentem magam, elmentem a belügyi megbízotthoz, dr. Husákhöz, és ott bejelentettem, hogy állok rendelkezésére, nehogy azt gondolja rólam, hogy valahol rejtőzködöm. Ő azt mondta nekem, hogy jó, hogy jelentkeztem, de neki most engem le kell tartóztatnia. Behívta a civilben lévő biztonsági szerveket, akik elvittek engem az egykori rendőr-igazgatóság börtönébe, a Benešova utca 42-be, ahol dr. Hojstrič komisszár hallgatott ki. Itt tartottak a börtönben 1945. június 1-ig, amikor is a kerületi bíróság börtönébe lettem átszállítva.” Itt 1945. június 22-ig tartották fogva, amikor újra átszállítottak a pozsonyi rendőrigazgatóság börtönébe, ahol nővére, Lujza is meglátogathatta. Itt 1945. június 27-ig tartózkodott, amikor Heikiš alezredes átszállította a Kempelen utcában berendezkedő orosz katonai parancsnokságra, ahol kihallgatták, majd 1945. június 29-én Esterházyt tíz másik magyarral együtt vonatra rakták, és Budapesten, Bukaresten, Jasin keresztül Moszkvába szállították.¹⁰

ELHURCOLTATÁSA A SZOVJETUNIÓBA

A szlovák belügyi dokumentumok szerint Esterházy Jánost Gustáv Husák 1945. június 25-én átadta a szovjet hatóságoknak.¹¹ A pozsonyi szovjet katonai parancsnokság parancsot adott Esterházy János őrizetbe vételére azzal az indokkal, hogy „Esterházy szabadlábban kibújhat a vizsgálati eljárás és a bírói ítélet alól”.¹² A szovjet hatóságoknak történő kiadatás okai máig sem tisztázódtak kellőképpen. Esterházy Lujza emlékirata szerint fivére jelenléte a magyarokat az országból eltávolítani szándékozó Csehszlovákia számára akadályt jelentett volna, ezért mielőbb szabadulni igyekeztek tőle. A szovjeteknek való átadás azért is jelentett kézenfekvő megoldást, mert köztudomású, hogy „Sztálin támogatta a csehszlovák kormány magyar kisebbséget kiűzni akaró programját”.¹³ A szovjet szervek Pozsonyban ekkor kezdték meg más magyar személyek őrizetbe vételét

9 JAMNICKÝ, Aristid, dr.: *Emlékiratok*. Kézirat, 121–122. p. Teleki László Alapítvány Dokumentumtár, (Továbbiakban TLA Dok) . 1078/1990.

10 *Kihallgatási jegyzőkönyv*, i. m., 22.p. – A jegyzőkönyvből vett idézeteket l.: „Az örökség.” Szerk.: MOLNÁR Imre – TÓTH László. Új Forrás, Tatabánya, 1990. 4. sz., Melléklet, 16. p.

11 Poverenictvo SNR pre veci vnútorné, číslo: 567/ 45-H.

12 Jegyzék az Esterházy János letartóztatásával, elítélésével és fogvatartásával kapcsolatos szovjet okmányokról [A továbbiakban: Jegyzék], 1. sz. dokumentum. TLA. Dok. 1078/1990.

13 ESTERHÁZY L.: *Szívek...* i. m., 241. p.

is.¹⁴ Azt, hogy a pozsonyi szlovák hatóságok miként bántak Esterházyval és a vele együtt letartóztatott magyarokkal, egy, az általuk Tichy Gusztávnak – a Magyar Párt egyik volt tisztségviselőjének – címzett, börtönből kijuttatott levél tanúsítja. A levelet Neumann Tibor, a pozsonyi pártszervezet elnöke írta.

„Kedves Gusztikám! E sorok átadójával június 16-a óta együtt voltam, egy cellában a Vasútigazgatóság (Kempelen u.) pincéjében. Helyzetünk szörnyű, de erős lélekkel bírom. Családom után való aggódás, éhezés és különféle szekatúrák, sőt verés. Már többször próbáltam üzenni, de nem sikerült. Téged még sikerült megmenteni. Nagyon kérek, küldj kenyeret, cukrot, zsírt, szalonnát, húst (már két hónapja nem ettem húst) és bármilyen élelmiszert, valamint cigarettát (Detva is nagyon jó) vagy dohányt, cigarettapapírt, gyufát. Hogyan, azt megmondja e sorok átadója. Mi lesz velünk, nem tudjuk. Mindennap reméljük, hogy szabadulunk. Itt van E[sterházy] is. Csókol mindnyájatokat Tibor. Légy szíves kifizetni e sorok átadójának 50.-koronát.”¹⁵

Az őrizetbe vételt 1945. június 28-án a letartóztatási parancs követte, amelyet Danyilin alhadnagy, a „7138/3-as katonai csapattest felügyelőségének felügyelője” írt alá. Az elképesztő vádakat összehordó írásos parancsban többek között az áll, hogy „nevezett 1932–36-ig a fasiszta Magyar Párt központi bizottságának főtitkára volt, és aktív harcot folytatott a Szovjetunió és a kommunista párt ellen. A szlovák fasiszta parlament képviselőjeként 1935-től Németország oldalán minden erejével elősegítette és népszerűsítette a Szovjetunió elleni harcot. Esterházy János a Magyar Párt újságján keresztül rendszeresen, az utolsó csepp vérig való harcra buzdította a magyarokat a Szovjetunió és Vörös Hadserege ellen, és rágalmazta a szovjet valóságot. A Magyar Párt központi bizottsága teljes egészében fasiszta párt, amely Magyarország megszálló pártja volt, az 5. hadosztály Csehszlovákia területén, politikai és diplomáciai hírszerzéssel foglalkozott Magyarország és Németország javára, amit alátámaszt Esterházy János 1945. június 28-i vallomása és az egyéb hivatalos dokumentumok. [...] A fentiek alapján Esterházy János Pozsony, Carlton Szálló-beli lakost az LSZFRSZ.UPK 91 c./5. pontja alapján letartóztatom, házkutatást rendelék el és büntetőeljárás indítványozok ellene”.¹⁶

14 „Hivebb emlékezésül...”. *Csehszlovákiai magyar emlékiratok és egyéb dokumentumok a jogfosztottság éveiből 1945–1948.* Sajtó alá rendezte és szerk.: TÓTH László. Pozsony, Kalligram, 1995, 52.

Holly Jenő, érintve a pozsonyi magyarok lefogását is, a pozsonyi helyzetről 1945. július 4-én, a magyar miniszterelnökségnek a következő jelentésben számolt be: „A rendőrség tovább foganatosítja a magyarok lefogását, de kisebb mértékben. Ezzel szemben az oroszok – talán szlovák sugalmazásra – e hét keddjéig a következő magyarokat fogták le: Jabloniczky János dr. ügyvéd [...] volt csehszlovák képviselő, a régi Magyar Pártnak egyik igen jellegzetes tagja, kitűnő politikus, kiváló magyar ember, azonban Esterházyval évek óta politikai ellenfele; dr. Párkány Lajos, a Szignum Hitelszövetkezet ügyvezető igazgatója, aki a Tiso-rendszer alatt is el volt egyszer fogva; Lászlóffy Dezső [valójában Ferenc – M. I. megj.] volt postatisztviselő; Szüllő Sándor bognármester; Schweighoffer magyar hentesmester. Ligetfaluról áthozták az oroszok az oda internált Flórián Jánost, aki 1938-ban a Magyar Párt kormánybiztosa [valójában: polgármester-helyettese – M. I. megj.] volt a városházán, szintén igen tevékeny és értékes tagja a pártnak. Továbbá áthozták onnan Virsik Gyulát [valójában: Károlyt – M. I. megj.], aki szintén szerepet játszott a pártnak. És igen hosszú ideig kihallgatták Zatkalik dr.-t (orvos, pártvezetőségi tag), akit ezután szabadlábra helyeztek. Neumann Tibor dr.-ről, akit azelőtt egy hónappal fogtak le, tudják, hogy igen rossz börtönben van, megtevésedett, éhezik. Őt is és az újabb lefogottakat az államvasutak pincéjében tartják fogva az oroszok.” In: „Hivebb emlékezésül...”, i. m., 52. p. – A letartóztatott pozsonyi magyarok között ott volt még Flórián László és egy Jánoska nevű ismert fényképész is, akiket néhány napi fogság után szabadon engedtek. [Mayer Judit szóbeli közlése a szerzőnek.]

15 NEUMANN Tibor: *Emlékezés.* Kézirat, 8 p. (A szerző tulajdonában.)

16 *Jegyzék...*, i. m., 1. sz. dokumentum.

Az Esterházyval együtt letartóztatott pozsonyi magyarok elhurcolásáról két olyan üzenet tudósít, melyet az áldozatok magyar területen a vonatok rései között dobtak ki az őket a Szovjetunióban szállító vonatból. Az egyiket a budapesti Rákosrendezői pályaudvaron találták meg, és juttatták el a címzettnék:

„P. Czibók Bratislava, Kozia 14. I. posch. Prosím zanieste túto cedulku. [*Kérem, vigye el ezt a cédulát – M. I. megj.*] Vasárnap júl. 29-én elnökkel [*Esterházyval – M. I. megj.*] együtt 11-en ismeretlen, esetleg külföldi helyre utazunk. Ha belföldre kerülnénk, értesítést küldünk. Forduljatok érdekelmben dr. Zafko révén dr. Daxner Igorhoz, aki nagyon tisztel, becsül és szeret. Ártatlanok vagyunk, sosem voltunk fasiszták.”

A másik cédula, amelyet a Pozsony–budapesti vasútvonal komáromi szakaszán egy pályamunkás talált meg, és továbbított Révay Istvánnak [*a Magyar Párt egykori ifjúsági és sportszakosztálya vezetőjének – M. I. megj.*], így szólt: „Esterházy Jánost és társait a régi csehszlovákiai Magyar Pártból, Moszkvába deportálják. Magyarok, mentsetek meg bennünket!”¹⁷

A cédulát megtalálók, az üzenet kézbesítésén túl, már semmit sem tehettek Esterházy és társai megmentése érdekében. A családtagok viszont Esterházyék elhurcolásáról semmilyen hivatalos tájékoztatást nem kaptak. Esterházy János nővére, Lujza, július 6-án, újabb látogatási engedélyért állt sorba a pozsonyi rendőrség előtt, amikor civilben lévő biztonságiak csaptak le rá, s egy kiutasítási végzést nyomtak a kezébe, melyben ez állt: „Mivel Ön magyar nemzetiségű, ezért pozsonyi tartózkodása nem kívánatos.”

Ezek után a volt Tölténygyárban, a magyarok részére felállított internálótáborba, majd Pozsonyligetfalura vitték rendőri kísérettel. A Ligetfalura internált pozsonyi magyaroknak, az onnan elűzött németek lakásaiban kellett helyet találniuk.¹⁸

A magyar kormány a Szövetséges Ellenőrző Bizottság (SZEK) budapesti kirendeltségénél, tiltakozott a csehszlovákiai magyarok kiutasítása és internálása ellen. Egy június 9-én átadott további szóbeli jegyzékben azonban már az olvasható, hogy az Esterházy és társai letartóztatására és internálására vonatkozó tiltakozásának semmi fogantaja nem volt.¹⁹

Esterházy János, illetve a vele együtt letartóztatott és a Szovjetunióba hurcolt pozsonyi magyarok, azaz Csáky Mihály, dr. Jabloniczky János, dr. Neumann Tibor, dr. Párkány Lajos, Lászlóffy Ferenc, Virsik Károly, Szüllő Sándor, Böjtös József, Birnbaum Frigyes és Teszár Béla 1945. augusztus 20-án érkeztek Moszkvába. A hosszan tartó, szenvedéssel teli utazás súlyosan megviselte szervezetüket. Eltettesedve, sebekkel teli vitték őket a Ljubljanka börtönbe. Ebben a moszkvai büntetés-végrehajtó épületkonglomerátumban, Esterházy becslése szerint akkoriban mintegy 10 000–12 000 fogoly lehetett összezsúfolva. Megérkezésük után azonnal megkezdődött a napi tíz–tizenkét órán át tartó, testi és lelki kínzással, zsarolással vegyített kihallgatásuk, melynek célja a vádlottak megtörése volt. A szeptembertől februárig tartó vizsgálati fogság idején Esterházy vallatása 684 órán át tartott.²⁰ A vizsgálat során az elhurcolt pozsonyi magyarokat egymástól szigorúan elkülönítve tartották, s csak egy-egy, kínzással kicsikart vallomás alkalmával szembesítették őket egymással, hogy ezzel is megtörjék ellenállásukat. Esterházyt a hamis vádak

17 „Az örökség”, i. m., 15. p.

18 ESTERHÁZY L.: *Szívek... i. m.* 162–167. p.

19 POPÉLY Árpád: *A csehszlovákiai magyarság történeti kronológiája 1944–1992*. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja 2006, 64. p.

20 MOLNÁR Imre: *Kegyelem életfogytig*. Esterházy János szenvedéstörténetének dokumentumai. Budapest, METEM, 2011, 45. p.

beismerésére végül azzal a zsarolással tudták rábírní, hogy elpusztítják, kiirtják családját, illetve a Szovjetunióba deportálják őket.

Az elhurcoltak összevont koncepció perére a 7976-os számú vizsgálati ügyirat alapján Moszkvában, a Butirszkaja börtönben került sor, ugyanott, ahol gróf Bethlen István volt miniszterelnököt is fogva tartották ebben az időben.²¹ A börtönben kiállított vádiratban már nem szerepelt Lászlóffy Ferencnek, a pozsonyi magyarok egykori máriavölgyi zarándoklata fő szervezőjének neve, mert ő 1946. február 21-én a moszkvai börtönben belehalt a kihallgatások során alkalmazott kínzásokba. A Szovjetunió államvédelmi minisztériumának 3. főosztálya 5. alosztályának vezető-helyettese, Komarov alezredes által jegyzett akta tartalmazza annak a koncepció pernek az anyagát, amelynek vádirata szerint Esterházy János „meggyőződéses fasiszta, a szovjethatalom kibékíthetetlen ellensége, aki hosszú ideig aktív harcot folytatott a szovjet állam ellen. Igyekezett szítani és meggyorsítani a Szovjetunió elleni háborút. Miután Németország megtámadta a Szovjetuniót, Németország, Magyarország és Szlovákia fasiszta kormányainak utasításai alapján propagandát és agitációt folytatott, s tevékenyen segítette Németországot a Szovjetunió elleni háborúban. Németország vereségét követően a fasiszta pártfőnök [*azaz Esterházy János – M. I. megj.*] kádereit illegálisba helyezve, ellátta őket pénzzel, a szovjetellenes agitációhoz szükséges nyomdai berendezéssel, rádiókapcsolattal és fegyverrel. Csehszlovákia németektől megszállt területén tovább folytatta a Vörös Hadsereg elleni harcot, vagyis tehát az 58–4 és az 59–11 RSZFSZR Btk. cikkelyeiben foglalt bűntettek elkövetésével” vádolható.

A vádiratban külön bekezdésben szerepelt, hogy Esterházy utasítására a magyar sajtóban provokációs anyagokat terjesztettek, az ún. katyni ügy kapcsán. A későbbiek során szó esett a „katyni ügy fotóalbumának és plakátjainak” általa való terjesztéséről is, „amelyekben a németek által a lengyel tisztéken, állati módon végrehajtott kivégzéseket a szovjet hatóságoknak talajdonították”.²² Moszkvai börtönében, Esterházy – valamely „jóakarója” tanácsára – kegyelmi kérvényt írt a „katonai ügyész úrnak”, melyben bűneit őszintén megbánva, enyhe „bírálatot” kért saját részére.²³

A vádirat egy Kugler János nevű, dunaszerdahelyi születésű földmunkásra, kommunista párttagra és más közelebről meg nem nevezett „okmányokra” hivatkozott.

Az Esterházyval együtt Moszkvába hurcolt pozsonyi magyarok ügyének vizsgálatát a Butirszkaja börtön 5. osztályának vezetőhelyettese befejezettnek nyilvánította. A „vádoltak bűnös tevékenységét bizonyítottak” tekintve, az ügyet a „szovjet belügyi népbiztosság 1945. szeptember 18-án kelt, 162/101-es parancsában foglaltak által vezéreltetve a belügyminisztérium különleges tanácsa hatáskörébe” utalta, azzal a javaslattal, hogy Esterházyt, Neumann Tibort és Csáky Mihályt ítéljék tíz-tízévi javító munkatáborra és

21 Gróf Bethlen Istvánt, Magyarországról való elhurcolása után, 1945. április 1-jétől 1946. október 5-én bekövetkezett haláláig tartották fogva a moszkvai Butirszkaja börtönben. In: Magyar Külügyminisztérium Archivuma, 1993/217. sz.

22 Esterházy szlovák parlamenti képviselőként valóban első kézből értesült a lengyel tiszték ellen elkövetett katyni szovjet vérengzésről, melyet több cikkében és beszédében is élesen elítélt.

23 „Alulírott Esterházy János, azon tiszteletteljes kéréssel fordulok a tisztelt Katonai Ügyész Úrhoz, hogy a 7976. számú büntetőügy nyomozati iratainak elbírálásánál személyemre vonatkozóan lehetőleg enyhe bírálatot szíveskedjék foganatosítani. A nyomozás során én őszintén elmondtam mindazt, amivel a Szovjetunió ellen súlyosan vétettem. Amivel vétettem, azt őszintén megbántam. A fasiszta ideológiát és annak embertelenségeit súlyosan elítélem, és annak soha nem fogok a szolgálatába állni. Ezen kijelentésem őszinteségét becsületes munkával szeretném bebizonyítani. Tisztelettel: Esterházy János, 66. cella, Moszkva, Ljubljanka, 1946. április. 17.” In: *Jegyzék...*, 4. sz. dokumentum, 8. p.

a tulajdonukban lévő érték és pénz elkobzására. Ezenkívül javasolta, hogy Teszár Bélát, Böjtös Józsefet, Jabloniczky Jánost, Birnbaum Frigyes és Párkány Lajost nyolc–nyolc-évi javító munkatáborra és minden, tulajdonukban lévő érték elkobzására, Virsik Károlyt és Szüllő Sándort öt–ötévi javító munkatáborra és a tulajdonukban lévő értékek és pénz elkobzására ítéljék. A vádirat 1946. április 9-én készült el, április 11-én pedig jóváhagyta azt a Szovjetunió államvédelmi minisztériuma 3. számú főosztályának vezetője, Milstein vezérőrnagy, valamint 1946. április 16-án a legfőbb katonai ügyész is.²⁴

A Szovjetunió belügyminisztériuma mellett működő különleges tanács, ahová Esterházy és társainak ügyét, azaz a 7976-os számú vádirat anyagát átutalták, 1946. június 10-én hozott határozatot, amelyben gyakorlatilag változtatás nélkül jóváhagyta a javasolt büntetéseket. Az 1946. június 10-én kelt, 21. sz. határozat értelmében: „Esterházy Jánost a magyar fasiszta párthoz való tartozásért 10 évre javító munkatáborba kell elzárni. Büntetése 1945. június 27-től lép életbe. A letartóztatásakor elvett értékeit és pénzét el kell kobozni.”²⁵

Esterházy Jánost az orosz föderáció büntetőtörvénykönyvének 58–4. és 58–11. cikkelyei alapján vádolták. A belügyminisztérium különleges tanácsának határozatát 1946. június 24-én, a kihirdetés napján hozták Esterházy tudomására.²⁶ Moszkvai börtönéletének egyik apró kis epizódját, a később világhírű Nobel-díjas író, Alekszandr Szolzsenyicin elbeszéléséből ismerhettük meg. Az elbeszélés hőse így mesélte el találkozását Esterházyval:

„Amikor Esterházy gróffal ketten egy cellában raboskodtunk a Ljubljankában – én, érti, páros napokon hordtam ki a küblit, ő meg páratlanokon, és a falon függő Börtön-szabályzat szerint oroszra tanítottam –, a születésnapján három, kenyérből csinált gombot ajándékoztam neki – minden gombját teljesen levágták –, esküdözött, hogy egyetlen Habsburgtól sem kapott megfelelőbb ajándékot.”²⁷

1946 májusában a moszkvai börtönben, a második magyar, Jabloniczky János, a szlovákiai magyar keresztényszocialista párt egyik alapító atyja is belehalt szenvedéseibe. Társait az ítélet kimondása után egy cellába zárva tartották, majd ismét elkülönítették egymástól. Esterházy Jánost Neumann Tiborral és Teszár Bélával együtt július 19-én átszállították a vologdai börtönbe.²⁸ Innen egy hét múlva Esterházyt egy fogolyszállítómánnyal északra, a Komi Köztársaság területén fekvő Knyazs-Pogoszt melletti gyűjtőtáborba vitték, ahová 1946. július 27-én érkezett meg. Útitársai, akik valamennyien köztörvényes bűnözők voltak, útközben mindenét elrabolták, s ennek következtében csak egy ócska katonakabát volt az egyetlen tulajdona, mellyel beérkezett a táborba. Alig egy hónap után, augusztus 15-én tovább szállították a rakpaszti munkatáborba, ahol kubi-kosmunkára rendelték. A kiállott szenvedések következtében szervezete annyira legyöngült, hogy nehéz fizikai munkát itt már nem tudott végezni. Ekkor egy porcelángyárba vezényelték, ahol viszont az egész szervezetét elfertőző ólommérgezést kapott.²⁹ Egy ismeretlen kiletű lengyel asszony által ekkor sikerült első alkalommal életjelet küldenie szeretteinek: „János kéri, adják tudtára anyjának (Etusnak, gyermekeinek – Jánosnak,

24 *Jegyzék...*, 7. sz. dok.

25 *Jegyzék...*, 4. sz. dok.

26 *Jegyzék...*, 8. sz. dok.

27 SZOLZSENYICIN, Alekszandr: *A pokol tornáca*. Budapest 1990, 224 p. – A szerző könyve eredeti szövegében – s annak magyar kiadása is –, tévesen, hercegnek titulálja Esterházyt.

28 Esterházy János levele dr. Neumann Tibor özvegyének. In: MOLNÁR Imre: *Esterházy János*. Nap Kiadó, Dunaszerdahely 1996, 322. p.

29 Esterházy János börtönjegyzetei. In: MOLNÁR: *Kegyelem...* i. m., 133–134. p.

Alice-nek és Lulunak), hogy egészséges vagyok. 10-et kaptam. Segítséget kérek. Talán Cesia segíthetne kijutni. Hitemet nem veszítem. Az Úr Isten és minden szentjeink segítenek itt. Imádkozom értetek és mindenkiért. Áldalak és ölellek mindannyitokat. Bibi.”³⁰

1948. március 7-én, már mint súlyos tüdőbajost elszállították a Szangorodok-Protoka-i kórháztáborba. Hogy milyen súlyos állapotban lehetett, arról egy lengyel fogolytársa feljegyzéséből értesülhetünk, aki a gulagról hazatérve emlékirataiban a következőket jegyezte fel vele kapcsolatban: „A fogolytársaim közül némelyek kiténtek magas kultúráltságukkal és intelligenciájukkal. Ezek közé tartozott egy magyar gróf, Esterházy is, kinek felesége [*helyesen édesanyja – M. I. megj.*] lengyel származású volt. Magas, karcsú férfi volt, nemes arcvonásokkal. Lengyelül folyékonyan beszélt. A táboron kívül, egy porcelángyártó műhelyben dolgozott, de a nehéz munkakörülményeket nem bírta ki, s a kórházban meghalt.”³¹ Esterházy 1949. február 15-ig tartózkodott a Szangorodok-Protoka-i kórháztábor fűtetlen barakkjában pokoli körülmények közepette „csupasz deszkapriccsen, tetvesen, ahol patkányok szaladgáltak rajta. Magas lázban, éhségben, orvosság nélkül tartották ott”.³²

Itt találkozott Hetényi Józseffel, azzal a 16 évesen elhurcolt magyar fiatalemberrel, akit Vas megyéből deportáltak, s akit ugyancsak tíz év, a szovjet gulagban letöltendő börtönbüntetésre ítélek ártatlanul. Az ő visszaemlékezéseiből tudjuk, hogy a testileg „szánalmasan lesóványodott”, „csont és bőr”, összetört fizikumú, beteg Esterházy János „csodálatos türelemmel viselte” szenvedéseit, és súlyos tüdőbetegsége ellenére is sugárzott belőle a lelki erő. „Mint egy jó apa”, azonnal hozzáfogott fiatal magyar fogolytársa, az akkor alig húszéves Hetényi József neveléséhez, tanításához. Saját helyzetével teljesen tisztában lévén, szenvedéseit népéért való vezeklésként viselte.³³

A gulag poklaiban eltöltött időről Esterházy János, későbbi csehszlovákiai fogolytársainak, köztük Paľo Bohuš szlovák írónak is gyakran beszélt. A gulag-táborokban a politikai elítélteknek – akik közé Esterházy is tartozott – együtt kellett élniük a köztörvényes bűnözőkkel. „Ha nem találta fel magát az ember, ha nem fogadták be a politikaiak, és nem védtek meg, megtörténhetett, hogy eltűnt egy-egy ruhadarabja, akármilyen értéktelen, szakadozott volt is. S ez, mivel tél volt, könnyen lehetett az utolsó vesztesége. A bűnözőkre viszont nem szabtak ki halálos ítéletet. Bármikor megölhettek bennünket, akár egy apróságért is” – emlékezett vissza Esterházy szavaira az író, s arról is beszélt, hogy a gulag béli rabok mennyire ki voltak szolgáltatva a börtönőrök, felügyelők szeszélyeinek.³⁴ Helyzetében némi enyhülést jelentett az az egy-két csomag, amelyet egy időközben elhunyt fogolytársa, egy grodnói lengyel professzor özvegye küldött számára (zsírt, vaját, cukrot, hagymát stb.), s ami életben tartotta őt.³⁵

Egykori politikustársa, Csáky Mihály, aki osztozott Esterházy gulagbeli sorsában is, a következőképp emlékezett a lágerben eltöltött időszakra: „Siralmasnál siralmasabb vi-

30 Az üzenetben szereplő Cesia, Esterházy János lengyel unokatestvérének, Waclaw Bninskiné a felesége. Bninski a Szabad Európa, majd az Amerika Hangja lengyel adójánál dolgozott. Esterházy tehát a szabad világ nyilvánosságától remélte a gulagról való szabadulását. In: MOLNÁR: *Kegyelem...* i. m., 29. p.

31 RUTKOWSKI, Boleslaw: *Okruchy wspomnieni z wilrskiego ruchu oporu oraz zeslania na „nieludzka ziemie”*. Bydgoszcz 1998, 177. p.

32 MOLNÁR: *Kegyelem...* i. m., 46. p.

33 HETÉNYI József: „*A magyarok szenvedő Krisztusa volt.*” In: MOLNÁR: *Kegyelem...* i. m., 156–159. p.

34 BOHUŠ, Paľo: *Napló*, i. m., 408–410. p. – A szovjet gulagban eltöltött időszak további részleteit a *Kegyelem életfogytig* című kötet vonatkozó fejezetei tartalmazzák.

35 MOLNÁR: *Kegyelem...* i. m., 46. p.

szonyok uralkodtak ott. A Közép-Európából idekerült foglyok, ki gyorsabban, ki lassabban, minden reményüket veszítve fokozatosan vetkőztek ki emberi mivoltukból, törtek le testileg-lelkileg. Nem úgy Esterházy. Ahogy süllyedtek a többiek, úgy emelkedett ő, úgy nőtt napról napra, és lett közéleti férfiból a szó legnemesebb értelmében: emberré. Ugyanolyan sanyarú sorsban volt, mint a többi, mégis talált módot, hogy rajtuk segítsen, megossza elégtelen ebédjét, tanáccsal ellássa őket, és példát mutasson. Többet tett: mély keresztény hitét, megrendíthetetlen magyar meggyőződését és határtalan bizalmát az igazság győzelmében, fogolytársai vigasztalására és felemelésre használta. Levetette az emberi gyarlóságokat, és csak a magasabb, szentebb célok érdekelték. Egyben maradt önös: leküzdhetetlen vágyában hazakerülni szülőföldjére, Nyitra megyébe. De ez a látzólag önös érzés is lényegében önzetlen volt, mert tudta, hogy Csehszlovákiában még súlyosabb sors vár rá, mint Oroszországban. Mégis erősebb volt a hazához való kötöttsége, mint személyes érdeke.³⁶

ELÍTÉLTETÉSE POZSONYBAN

Közben odahaza, szülőföldjén, Szlovákiában kezdetét vette egy másik kriminális történet, amely talán még Szovjetunió béli elítélésénél is hátborzongatóbb. Esterházy Husák általi letartóztatása után vizsgálatot indítottak ügyében, melynek első lépése egy hosszan tartó kihallgatási procedúra volt. Esterházyval még elhurcolása előtt aláírták a vele készített kihallgatás jegyzőkönyvét. Ennek témafelvetései (politikai kapcsolatai, szerepe a müncheni és a bécsi döntésben, a Henlein-párthoz és annak fő korifeusaihoz fűződő viszonya, a Szlovák Köztársaság ideje alatti tevékenysége, a külföldről kapott anyagi támogatások adatai, a Karmasinnal és másokkal való kapcsolatai, a nyilasokhoz fűződő viszonya, a szlovákiai német képvisellel fenntartott kapcsolata), azt bizonyítják, hogy a Husák által vezetett Belügyi Megbízotti Hivatal megkezdte egy, a csehszlovákiai magyar népcsoport vezetői elleni koncepció per kidolgozását.³⁷

Ezt a látszatot erősítette a csehszlovák rádióban, illetve a szlovák sajtóban Esterházy ellen megindított lejárató kampány és rágalomhadjárat is. Több jel is arra utalt, hogy az ellene tervezett bírósági eljárást a Tiso–Tuka-perhez hasonló lefolyású kirakatpernek szánták. Erre enged következtetni az a néhány korabeli publicisztikai írás is, amely már jó előre igyekezett az ügyet beharangozni. A Východoslovenská pravda címlapján, nagybetűkkel ez volt olvasható: *Az árulók bíróság elé kerülnek*. A cikk közölte az addig letartóztatottak listáját, akiket bíróság elé állítanak. Van közöttük miniszter és képviselő, államtitkár és SS-tiszt, gárdista és püspök, továbbá „az ismert irredenta és a Csehszlovákia ellen dolgozó képviselő, Ján Esterházy”.³⁸ A budapesti Szabad Szó a Szlovák Rádió híradása nyomán közölte, hogy azon szlovák politikusok névsorában, akiket „politikai múltjuk miatt néhány napon belül a szlovák népbíróság elé állítanak”, ott szerepel Esterházy János gróf, a szlovákiai magyarság vezére is.³⁹

36 Csáky Mihály: *Hősiesség a XX. században*. Új Hungária, 1959. V. 30., 1. p.

37 *Kihallgatási jegyzőkönyv*, i. m., 18. p.

38 *Východoslovenská pravda*, 1945, V. 29., 1. p.

39 Szabad Szó, 1945. VI. 23., 3. p. – A fentebb idézett Holly-jelentés erről a következőket írja, szinte biztos tényként kezelve a küszöbön álló tárgyalást: „Esterházy Jánost múlt hó 20-án [a dátum ez esetben téves, l. erről e könyv idevágó részeit – M. I. megj.] a törvényszéki fogházból – huszadmagával – átkísérték a pozsonyi rendőrség fogdájába, ahol annak előtt fogva volt heteken át. Érdemes megemlíteni, hogy a

A magyar miniszterelnök, Dálnoki Miklós Béla hivatalos feljegyzésben, 1945. május. 8-án kapott értesítést Esterházy János és Csáky Mihály letartóztatásáról. A miniszterelnök másnap utasította a külügyminisztert, hogy „megfelelő módot keressen fent nevezettek internálásának megszüntetésére, illetve szabadon bocsátásuk kieszközlésére”.⁴⁰ A magyar miniszterelnöki hivatal értesülései szerint a „szlovák politikai rendőrség által lefogott” Esterházyt „Szlovákia első számú háborús bűnöseként akarják a szlovákság elé prédául dobni és elítélni”. A hírek egyik forrásaként szerelő, egykori pozsonyi magyar, Holly Jenő a magyar külügyminiszterrel, Gyöngyösi Jánossal közölte: „Félő, hogy Esterházyt még fel is akaszthatják a megvadult szlovákok.” A helyzetet nehezítette, hogy a börtönben lévő pártelnök „pénze felett nem rendelkezhet, sorsát nem irányíthatja, nem könnyítheti. Félő, hogy védőt sem fog kaphatni, mert szlovák ügyvéd nem vállalja védelmét, magyar ügyvéd pedig – miután a magyar ügyvédek mind törölték az ügyvédek listájáról⁴¹ – nincs, illetőleg nem működhet”.⁴² Gyöngyösi János, magyar külügyminiszter azonban nem látta ilyen tragikusnak Esterházy helyzetét. Véleménye szerint bizonyíthatóan németellenes magatartása miatt „az oroszok nem fogják engedni, hogy a szlovákok Esterházy életében kárt tegyenek”. Gyöngyösi ebből a szempontból még hasznosnak is vélte, hogy Esterházy „ideiglenesen” szovjet felügyelet alá került. Abban is reménykedett, hogy külföldi, elsősorban amerikai nyomásra „a csehszlovák központi kormány meg fogja változtatni eddigi magyarellenes magatartását”, ami nyilván kihatással lesz az Esterházy-ügyre is.⁴³

A magyar miniszterelnöki hivatal több próbálkozást is tett Esterházy megmentése érdekében. Elsősorban többoldalas ún. „mentőanyagot”, készített, amelyet azzal a kéréssel juttatott el a Szövetségi Ellenőrző Bizottsághoz, hogy az „eszközölje ki, hogy az anyag Esterházy bűnperének tárgyalásán előadassék”. A szóban forgó dokumentum Esterházy politikailag kifogástalan magatartását foglalta össze 1938 előtt és után.⁴⁴ Mentésére a magyar külügyminisztérium részéről ezen kívül még három irányban történtek próbálkozások. Ilyen volt az angolszász misszióktól való segítségkérés, majd bizonyos vatikáni kapcsolatok felhasználásának napirendre vétele. Később felvetődött az a lehetőség is, hogy Esterházy kiszabadulása érdekében a magyar hivatalos szervek „fogolycsere”-egyezséget ajánlanak fel Csehszlovákiának.⁴⁵ E próbálkozásokat azonban, éppúgy, mint a szlovák belügyi szervek koncepcióis perre tett előkészületeit eleve megghiúsította Esterházy és társainak Szovjetunióba való elhurcolása. Az amúgy is nehéz helyzetben lévő magyar diplomácia Esterházyra vonatkozó mentési kísérleteit ez a fejlemény teljesen megbénította.⁴⁶

rendőrségen – amikor viszont látták Esterházyt – maguk a rendőrök üdvrivalgásba törtek ki, és összeöleltek Esterházyval. Az úton a rendőrségre elkísérte őt Lujza nővére, akivel beszélni tudott, és akivel a rendőrség további tízpercnyi beszélgetést engedélyeztek. Védőt nem kért. Hivatkozott arra, hogy ő maga el tudja látni a védelmét. A pert előreláthatólag igen hamar fogják megtartani. A főtárgyalást nem tudták eddig kitűzni, mert először a bizottság elnöke jelentett beteget és utána az egyik szavazóbíró is. A hangulat – Esterházy ellen – csak a lapokban van meg.” In: *„Hívebb emlékezésül...”*, i. m., 52. p.

40 OL-XIX A-I-j/1713.

41 A Szlovák Nemzeti Tanács a magyar lakosságot sújtó diszkriminatív rendelkezései közül a 43/1945. számú rendeletével tiltotta meg a magyarok és a németek felvételét az ügyvédek és ügyvédjelöltek névjegyzékébe.

42 OL-XIX A-I-j/1713

43 OL-XIX-A-I-n-539/Z.

44 OL-XIX-A-I-n-539/Z, II. sz. betétív.

45 OL-XIX-A-I-n-539/Z, I. sz. betétív.

46 OL-XIXA-I-j/6798.

A bírósági tárgyalás előkészületeinek tényét az 1945. június 22-én, a pozsonyi politikai rendőrség fogdájában fivérért meglátogató Esterházy Lujza emlékirata is megerősíti. Akkor még egyikük sem gondolhatta, hogy ez lesz életük utolsó találkozása. Ebből kiderül, hogy Esterházy sem vért a néhány nap múlva bekövetkező újabb szovjet intervencióra, ehelyett azzal számolt, hogy egy politikai per vár rá, és nyugodt hangon közölte nővérével: „Tudom, hogy az ügyész a fejemet akarja! Kész vagyok meghalni, ha kell. De védekezni fogok minden erőmből. Bizalommal várom a peremet. Valaha a csehszlovák bíróságok előtt mindig szabadon védekezhetett az ember.” Majd arról beszélt, ha kiengedik, dolgozni fog, hogy családját el tudja tartani.⁴⁷

Néhány nappal később, 1945. június 25-én, egy Pozsonyban keletkezett dokumentum szerint Gustáv Husák azonban arra utasította František Lipka nemzetbiztonsági parancsnokot, hogy Esterházy János képviselőt és Csáky Mihályt adja át Csajkin (Chajkin) szovjet alezredesnek. A néhány soros utasítás szerint a szovjet tiszt a nevezetteket csak „kölsön veszi”, azaz kihallgatja őket, majd legkésőbb tíz napon belül visszaadja őket a nemzetbiztonság parancsnokságának. A két magyar politikust NKVD részére történő kiadatására június 27-én került sor.⁴⁸

A következő – jó egy évvel a kiadatás után keletkezett – dokumentumban a Nemzeti Bíróság felszólítására a belügyi komisszár, Jozef Hoistrič arról ad számot, hogy 1945-ben ugyan kihallgatta Esterházy Jánost, de a kihallgatást nem tudta befejezni, mivel a „szovjet hadsereg képviselői” az addigi iratokkal együtt „átvették” a politikust.⁴⁹ A rendelkezésünkre álló hivatalos dokumentumokban ettől kezdve Esterházy úgy szerepel, mint aki ismeretlen helyen, „**tehát feltehetően szökésben van**”. Erre az aljas színjátékra nyilvánvalóan azért volt szüksége a hatalomnak, hogy az Esterházy ellen megindított bírósági eljárást ne kelljen leállítani. A kollektív bűnösség vádjával elítélt magyarság vezetője ellen így távollétében, azaz in contumaciam is ítékezni lehetett, annak ellenére, hogy a népbírósági törvény 30. paragrafusa eleve kizártnak tartja, hogy a vádlott távollétében a per lefolytatható legyen és abban ítélet születthessék. Amennyiben tehát Esterházy tartózkodási helye a hatóságok előtt nyilvánvaló, akkor e pert félbeszakítva, előbb a hazahozatalához szükséges intézkedéseket kellett volna megindítani. De ezt a csehszlovák kormány csak az ítélet kimondása után látta időszerűnek. Elítéléséhez tehát közvetlen érdeke fűződött a beneši politikai hatalomnak. Ezt a veszélyt jól érzékelték az akkor még Pozsonyban tartózkodó magyarok; Szalatnai Rezső erre figyelmeztette Esterházy nővérét, Lujzát. Szilárd Marcell, a Magyar Párt egykori alkalmazottja s támogatója így nyilatkozott e kérdésről: „Ha Jánost halálra ítélik, a kormány el tudja hitetni a világ közvéleményével, hogy a magyar kisebbség (mely mindenben követte Jánost) tönkretétele és kiűzése is teljesen jogos.”⁵⁰ Esterházy távollétében az egykor általa megmentett cseh, zsidó és más nemzetiségű személyek sem tudtak tanúskodni védelmében. Ha ugyanis ők tisztázzák a magyar politikust az ellene felhozott vádak alól, akkor az általa vezetett népcsoportot sem lehetett volna a fasizmus vádjával kollektívan elítélni. Ugyanakkor Esterházy János kiállása, bátorsága és politikai képességei szinte természetes módon predestinálták őt a további vezetői szerepkörre, amit csak a közéletből való kiiktatásával lehetett megakadályozni.

47 ESTERHÁZY Lujza: *Szívek...* i. m., 163. p.

48 SUA-B6, 567/45–71.

49 SUA-TNLUn 475/127–33.

50 ESTERHÁZY L: *Szívek* i. m., 161. p.

A Szlovák Nemzeti Bíróság tehát a „megfontolt szándékkal”, előre kitervelt forgatókönyvnek megfelelően 1947. június 10-én elfogatóparancsot adott ki az „ismeretlen helyen”, feltehetőleg „szökésben” lévő Esterházy János ellen. A parancs tartalmazta Esterházy személyleírását, valamint azokat a fő vádpontokat, amelyek a letartóztatás alapját képezték. Ezek a következők voltak:

1. szerepe volt Csehszlovákia szétbomlásztásában;
2. támogatta a náci Németországot és a Horthy-Magyarországot, valamint megkáro-sította a Szovjetuniót;
3. részese volt a Szovjetunió elleni hadüzenetnek;
4. kiszolgálta a fasiszta rendszert, ezért kollaboránsnak tekinthető.

Az Esterházy ellen kiadott elfogatóparancs mintegy fenyegetésként már azt is előre jelezte, hogy „az érvényes törvények szerint e vádak alapján harminc évi szabadságvesztésre vagy akár halálra is lehet ítélni a vádlottat”.⁵¹

A Szlovák Nemzeti Bíróság ugyanekkor elfogatóparancsot adott ki Esterházy János ellen, aki a parancs szerint „megszökött és valószínűleg külföldön tartózkodik [*ez utóbbi feltevés, mint tudjuk, akkor már valóság volt – Molnár I. megj.*]. A bíróság egyúttal felkérte a Belügyminisztériumot, hogy a háborús bűnösökkel foglalkozó ENSZ-bizottság mellett működő csehszlovák képviselő útján vetesse fel Esterházyt a háborús bűnösök nemzetközi listájára. Az elfogatóparancs kiadását rövidesen követte a Nemzeti Bíróság közvádlója, dr. Arnošt Barát és fővádlója, dr. Ivan Roháček által aláírt vádirat megszerkesztése. A vádirat szerint mivel a vádlott feltehetően külföldön tartózkodik, az ügyész javasolja a pernek a vádlott távollétében való lefolytatását.⁵²

A színjáték még azután is folytatódott, hogy a Szlovák Nemzeti Bíróság ügyészenek felszólítására a Belügyi Megbízotti Hivatal szabályszerűen tájékoztatta a főügyészt, hogy Esterházy Jánost 1945-ben átadták a szovjet hadsereg képviselőjének, és ezért valószínűleg Esterházy a Szovjetunióban tartózkodik, ám a válaszból az is kiderül, hogy a Belügyi Megbízotti Hivatalban minderről semmiféle hivatalos irat nem található. Ez utóbbi információt a nemzeti bíróság akár zöld jelzésként is értelmezhetette, még akkor is, ha a megbízotti hivatal arról is tájékoztatást adott, hogy 1947. augusztus 14-én átiratban kérte Clementis külügyi államtitkártól, hogy a csehszlovák külügyminisztérium hivatalos úton kérje ki Esterházy Jánost a Szovjetuniótól, mivel valószínűsíthető, hogy a szovjethatóság oda szállította őt.⁵³

A kikérés tényét és várható eredményét figyelmen kívül hagyva, a Nemzeti Bíróság késlekedés nélkül kijelölte a bírói testületet. A bírósági folyamat megindulásáról tudomást szereztek Esterházy még Szlovákiában lévő hozzátartozói, s ügyvédet próbáltak keresni a per lefolytatásához. Mivel a magyar nemzetiségű ügyvédek működését a beneši dekrétumok miatt már betiltották, a család kérésére egy jó nevű, befolyásos cseh ügyvéd, Jiří Křížek⁵⁴ vállalta el Esterházy védelmét. A Nemzeti Bíróság azonban a család kérelmét elutasította azon a címen, hogy a vádlott családja nem rendelhet védőt. Ezt követően védőként hivatalból kirendelte, dr. Mária Čikvanová-Starát, akit erről csak 1947.

51 SUA-TNLUn19/47–11.

52 uo.

53 SUA-ON. LUn, 73/46..

54 Jiří Křížek ügyvédet 1950-ben, a Milada Horáková elleni koncepció per egyik fővádlottjaként huszon-négy évi börtönbüntetésre ítélte a csehszlovák kommunista bíróság.

szeptember 6-án értesítettek, a vádiratot azonban csupán öt nappal a tárgyalás előtt kapta kézhez.⁵⁵ Az ügyvédnö szinte postafordultával kérte az ügy azonnali leállítását, arra hivatkozván, hogy a törvény szerint, mielőtt elítélnék a vádlottat ki kell hallgatni.⁵⁶ Az ügyvédnö tucatnyi olyan személyt is felsorolt, akiket az Esterházy ügyben ki kellene hallgatni. A meghallgatandó személyeknek a következő kérdésekben kellett volna nyilatkozniuk:

1. arra vonatkozólag, hogy Esterházy János a németeknek, Hitlernek és a náciizmusnak az ellensége volt, és meg volt győződve, hogy a németek elvesztik a háborút és Csehszlovákiát a régi határai között fogják felújítani;
2. arra vonatkozólag, hogy bár a német hadsereg katonái hosszú időn keresztül a vádlott újlaki kastélyában voltak elszállásolva, a vádlott mégsem használta ki ezt az alkalmat, és semmilyen kapcsolatba nem lépett a német hadsereg házában lévő tagjaival;
3. arra vonatkozólag, hogy Esterházy segített több jelentős politikai személyiségnek – köztük Viest tábornoknak – abban, hogy Magyarországon keresztül Nyugatra tudjanak menekülni;
4. arra vonatkozólag, hogy segített a Magyarországhoz csatolt szlovákok jogainak kiharcolásában, és mindig energikusan lépett fel az érdekükben;
5. arra vonatkozólag, hogy a vádlott ellene volt Szlovákiában a nyilas párt létrehozásának;
6. arra vonatkozólag, hogy a Grenzbote és más lapok is támadták Esterházy Jánost, aki egyedül nem szavazta meg a parlamentben a szlovák zsidótörvényt;
7. arra vonatkozólag, hogy a vádlottnak a szlovákkérdés megoldására vonatkozólag milyen elképzelései voltak a korábbi Csehszlovák Köztársaság ideje alatt.⁵⁷

A Szlovák Nemzeti Bíróság, jóllehet a per kimenetele szempontjából sorsdöntő kérdésekről volt szó, az ügyvédnö mindkét beadványát elutasította, s még aznap, tehát 1947. szeptember 16-án megtartotta a tárgyalást.⁵⁸ A védőbeszédében dr. Mária Čikvanová-Stará felsorakoztatta a vád állításait cáfoló tényeket (nem vett részt, s nem volt jelen a szlovák autonómia és önállóság létrehozásában, nem működött együtt sem Hlinka Szlovák Néppártjával, sem Tisoval, sem Karmasinnal, felszólalásaiban nyoma sem volt a fasiszta ideológiának, pártja érdekvédelmi alapon működött, ellene szavazott a zsidótörvénynek, cseh és szlovák hazafiakat is mentett stb.), majd kérte, hogy a bíróság Esterházyt ugyanolyan elbírálásban részesítse, mint a szlovák parlament más képviselőit, akiket felmentettek a felelősségre vonás terhe alól. A védőnö meghallgatását követően a bírák mintegy tizenötpercnyi tanácskozás után, egyetlen ellenszavazat, illetve ellenvetés nélkül kimondták a halálos ítéletet.

Az erről szóló jegyzőkönyvet Karol Bedrna, a kerületi bíróság tanácsának elnöke, valamint Milan Oravec, Ladislav Berec, Jan Demijan, Andrej Bagar (a Szlovák Nemzeti Színház tagja), dr. Lubomír Černo (miniszteri tanácsos) és Vojtech Petráš ülnökök jelenlétében és szavazatával Alfréd Billinger bírósági jegyzőkönyvvezető készítette el.⁶¹ Az ítélet a maga nemében pártját ritkító dokumentum, hiszen magával Esterházy Jánossal

55 SUA-ON. LUn 12/47–16.

56 SUA-ON. Lun 19/47–21.

57 SUA-ON. Lun 19/47–22.

58 *Esterházy János halálos ítélete*. In: Magyar Nemzet, 1947. október 8.

csupán másfél oldalon foglalkozik. A szöveg ugyanis túlnyomó részben Magyarország fasizmust támogató, háborús szerepét bizonygatja, aprólékos részletességgel és gyűlölet-től sugárzó hangnemben: „A felelős magyar államfő a [...] nemzetközi fasizmus politikai, ideológiai és katonai céljaival kollaborált. E húsz évig tartó kollaboráció szimbolikus ak-tusa az volt, amikor Horthy Miklós fehér lovon bevonult Komáromba és Kassára, a már említett tragikus 1938. novemberi napokon. E mű létrejöttében, hosszan tartó politikai tevékenységével jelentős szerepet vállalt saját bevallása szerint a minden egyes magyar kormány szolgálatában álló, álnok, hazaáruló Esterházy vádolt.” Befejező indoklásként arra is kitért, hogy Esterházy esetében a kötélt általi halálbüntetésre azért van szükség, „mert az agyonlövetést általában becsületes halálnemnek tartják, de az eljárás során nem merültek fel olyan körülmények, amelyek a halálbüntetés végrehajtásának ilyen módját indokolnák”.⁵⁹

A halálbüntetés indoklásával kapcsolatban elhangzott egy másfajta, nem hivatalos vélemény is (amely valószínűleg a legközelebb állt az igazsághoz), még hozzá a Szlovák Nemzeti Bíróság elnökének, Igor Daxnernek a szájából. Róla írták azt az 1945-ben Szov-jetunióba hurcolt pozsonyi magyarok, hogy nagyon tiszteli és szereti őket. A per befejezte után, dr. Anton Rašla ügyész azon kérdésére, hogy miért kellett ilyen szigorú ítéletet hozni Esterházy ügyében, Daxner válasza ez volt: „Ugyan, hiszen ő egy magyar!”⁶⁰

Az ítéletet a szlovák lapok is ismertették, de még az ellenzéki Demokrata Párt lapja, a Čas sem hozott fel Esterházy védelmében egyetlen, ítélettel szembeni ellenérvet sem.⁶¹ Annál inkább megtették ezt az Amerikában megjelenő emigráns lapok. Az East Europe című politikai lap, amely *This is murder...* címmel hosszú cikket szentelt Esterházy el-ítélésének és korábbi politikusi ténykedésének.⁶² A védő, dr. Čikvanová-Stará, még az ítélet meghozatalának napján kegyelmi kérvényt nyújtott be a Nemzeti Bírósághoz, amelyt három indokkal támasztott alá. Az első az volt, hogy Esterházy védte a zsidókat, a második, hogy közreműködött az üldözöttek megmentésében, a harmadik, hogy segített a magyarországi szlovákoknak.⁶³

A tanács elnöke, Karol Bedrna, a koncepciók perék hírhedt vérbírája, a kegyelmi kérvényt 1947. október 20-án kelt határozatában elutasította, s annak a köztársasági elnök-höz való továbbítását megtagadta.⁶⁴

Az Esterházy elleni perben, az ügyet levezető bíróság egyebek mellett megsértette a legalitás, a közvetlenség és a személyes jelenlét eljárásjogi alapelveit, valamint az önvédelem jogát. A hatályos törvény szerint „az eljárást a távollévő vádolt előállításáig be kell szüntetni”. Az ítélet meghozatala tehát eleve törvénytelen volt.⁶⁵ Mindebből egy-értelműen levonható az a következtetés, hogy a bíróság politikai parancsot végrehajtva justizmordot követett el.

59 SUA-ON. LUn 19/47–25.

60 „Amikor az ítélet elhangzása után megkérdeztem Daxner dr.-t, miért ilyen szigorú a büntetés, hiszen Ő [Esterházy – M. I. megj.] volt a szlovák parlament egyedüli képviselője, aki nem szavazott a zsidó kódex-re, azt válaszolta nekem: Ugyan, hiszen ő egy magyar!” In: RAŠLA, Anton – ŽABKAY, Ernest: *Proces s Dr. Jozefom Tisom*. Tatra Press, Bratislava 1990, 62. p.

61 *Esterházy odsúdený na trest smrti povzoram*. Čas, 1947. IX. 18.

62 *This is murder...* East Europe, No. 155, 1947. XI. 6., 2–3. p.

63 SUA-TNLUn 19/47–28.

64 SUA-TNLUn 19/47–34. – A kegyelmi kérvény köztársasági elnök elé való felterjesztésére 1949-ben, Esterházy gulagból való visszatérése után került sor, dr. Wagner államügyész intézkedésére.

65 TARICS Péter: *Ma is ég az oltár. Történeti értekezés*. In: Jókai-díj 2008. KT Könyv- és Lapkiadó Kft., Komárom 2008, 58–59. p.

Jogosan merülhet fel bennünk a kérdés, mi szükség volt erre a rendkívüli sürgősséggel meghozott, a vádlott távollétében kierőszakolt halálos ítéletre?

Az első, a legkézenfekvőbb válasz a szlovákiai magyarság jogfosztottsága által adott helyzetéből következtethető ki. Balassa Zoltán, a kérdés egyik szlovákiai magyar szakértője így írt erről: „Erre a justizmordra, súlyos bírói tévedésre azért volt szükség, mert el akarták hitetni a világ közvéleményével, hogy a gróf fasiszta volt, és mivel a magyar kisebbség őt követte, ezt a bélyeget rá lehetett sütni az egész népcsoportra.”⁶⁶ Vladimír Clementis, csehszlovák külügyi államtitkár, miután Esterházy Lujza fivére esete kapcsán Párizsban kérdőre vonta, ezt a feleletet adta: „Azért lett volna államérdék visszakapnunk Esterházy Jánost, mert az ő pere bizonyítékot nyújtott volna arra, hogy a magyar kisebbség bűnös Csehszlovákia tönkretételében.”⁶⁷ Az Esterházy-ügy esetén való kezelését támasztja alá a hivatalos szlovák szervek azon sietve megindított kezdeményezése, hogy Esterházyt, az ítéletre hivatkozva felvetessék a háborús bűnösök nemzetközi listájára, s ennek érdekében a Csehszlovák Kormány már 1947 októberében kérte a Szovjetunió külügyminisztériumától Esterházy János kiadatását.⁶⁸

A korszak politikai-koncepciói ítéleteit vizsgálva Janics Kálmán viszont arra a véleményre jutott, hogy „Esterházy Jánost nem nemzetközi vád vagy a retribúciós törvény alapján fogták perbe, hanem az akkor már kibontakozóban lévő gottwaldista koncepciók hatalmi bűnözés keretében”. A pert megelőzően, áprilisban, ugyanis már befejeződött a Tiso-per, amelynek halálos ítélete „a szlovák társadalom többségének dühét váltotta ki”, háttérben pedig már zajlott a Szlovák Demokrata Párt felszámolását célzó, politikai perekkel tarkított általános támadás. Ezek alapján Janics Kálmán úgy véli, hogy „a (magyarellenes) szlovák közhangulat megnyugtatása érdekében építették bele a sztálinista hatalmi megmozdulásba az Esterházy-per”⁶⁹. Esterházy János halálra ítéelésének napja – állítja a szerző – egyúttal a demokratikus pártok elleni kommunista uszítás tetőpontjának a napja is volt.⁶⁹ E korabeli

66 BALASSA Zoltán: *Pilóta a viharban*, gróf Esterházy János élete és kora. Budapest, 1994, 93. p.

67 „Hívebb emlékezésél...”, i. m., 174–175. p. Esterházy Lujza így rögzítette kettőjük beszélgetését: „A békeszerződés aláírását követő napok egyikén levélben kértem meg Clementis csehszlovák külügyminiszter-helyettesét, hogy fogadjon ez ügyben, amely részemre családi ügy. Clementis rögtön fogadott, s én elmondtam, hogy 1945 júliusa óta nem tudok semmit a fivéremről, akinek a gyermekei folyton arra kérnek, igyekezzek életjelt szerezni édesapájukról. Clementis erre azt válaszolta, hogy ők sem tudnak róla semmit sem, amióta az oroszok elvitték. Erre azt kérdeztem, vajon nem volna-e lehetséges, hogy a csehszlovák kormánytényezők érdeklődjenek a szovjet hatóságoknál hogyléte felől. Clementis erre a következőket válaszolta: A csehszlovák kormány kérésére a szovjet kormány kiadta nekünk Spišiakat, Čatlošt és Sokolt, mert ezekre szükségünk volt mint tanúkra a Tiso-perben. De Esterházy Jánost nem kértük vissza, sőt, désintéressement-et nyilvánítottunk személyét illetőleg a szovjet felé – pedig államérdék lett volna, hogy őt is kikérjük és visszakapjuk. Megkérdeztem, miért lett volna államérdék, mire Clementis a következőket felelte: Azért lett volna államérdék visszakapnunk Esterházy Jánost, mert az ő pere bizonyítékot nyújtott volna arra, hogy a magyar kisebbség bűnös Csehszlovákia tönkretételében. /.../ S ha már egyszer désintéressement-et nyilvánítottunk irányában, akkor nem érdeklődhetünk sorsa iránt. Végül még azt kérdeztem tőle, hogy mit gondol, volna-e kilátás, hogy hazaengedjék a fivéremet Oroszországból. Azt válaszolta: Ha senki sem fogja kérni a szovjet hatóságoktól, hogy hazaengedjék, akkor nem hinném. A fentebb feljegyzettekkel kapcsolatban az a benyomásom, hogy a csehszlovák kormány feltétlenül kikérte volna az oroszoktól a fivéremet – ugyanúgy, mint kikérte Čatlošt, Spišiakat és Sokolt –, ha tényleg államérdéknek tekintette volna a pere lefolytatását, vagyis ha tényleg meg lett volna győződve arról, hogy a per bizonyítékot nyújthat a szlovákiai magyarság ellen. De nyilván nem remélték ilyen bizonyítékokat a pertől, ha désintéressement-et nyilvánították a vádlott személye iránt. Úgy érzem, kötelességem volt mindezt az illetékes magyar tényezőknek tudomására hozni.” 1947. II. 20.

68 Feljegyzés Esterházy János és társai büntügyi eljárásáról. In: *Jegyzék...*, 4. sz. dok.

69 JANICS Kálmán: *Esterházy János balsorsa*. Vasárnap, 1994. IX. 18., 4. p.

történelmi tényekre épülő véleményből az a következtetés vonható le, hogy mindezzel együtt még súlyosabbá vált Esterházy helyzete, aki ettől kezdve már osztályalapon is a rendszer ellenségévé vált.

Ezzel némileg ellenkező nézetet vall Bohumil Doležal, cseh történész, akinek 1996-ban keltezett véleménye szerint azért kellett sietni a halálos ítélet meghozatalával, mert még érvényben volt a népbírói törvény, amelynek ürügyén visszafordíthatatlanul⁷⁰ s gyorsan el lehetett intézni a dolgot. S valóban, Esterházy János perére az 1945 óta zajló népbírói ítélezési folyamat utolsó aktusaként került sor! Doležal még hozzáfűzi: „Esterházy 1947-es elítélésével azért kellett – akár komoly eljárási hiba elkövetése árán is – sietni (ti. nem vették figyelembe a perrendtartás 30. §-ában lefektetett »Eljárás a vádlott távollétében« szabályt), mert a népbírói törvényről rendelkező 33. sz. rendelet csupán 1947. december 31-ig volt érvényben. Esterházy Szovjetunióból való kikérése és hazakerülése ebbe az időhatárba sehogy sem fért volna bele.”⁷¹

S végül, utolsó érvként, érdemes felhívni a figyelmet arra a véleményre is, melyet Anton Rašla fogalmazott meg, aki a korszak politikai perei közül a „nemzeti típusú ítéletalkalmazás példájaként” emeli ki az Esterházy felett kimondott halálos ítéletet. A pert előkészítő sajtókampány – mint erre már korábban utaltunk – a Tiso-perrel megegyező kirakat-eljárást várt az Esterházy-ügyben is. Amennyiben tehát Jozef Tiso halálos ítélete bizonyos szempontból az egész szlovák nemzetet büntetni kívánó jogi aktusnak számított (s ezt a közvélemény is így értékelte), úgy Esterházy személyében a magyar nemzet egészének elítélését kívánták – csehszlovák részről – demonstrálni. Ezt a véleményt a peranyag – a vádirat éppúgy, mint az ítélet –, teljes mértékben alátámasztja, amely szinte másból sem áll, mint a Horthy-rendszer kíméletlen ostromozásából és elítéléséből. Ezzel kapcsolatban fogalmazta meg Anton Rašla: „Hát ezt a szemléletet kellene már végre meghaladni, s meggyőződésem, hogy ez a legtöbbet a szlovák közéletnek, a szlovák tisztánlátásnak használna!”⁷²

Fáby Zoltán ugyancsak „nemzeti kérdésként” értelmezte az ítélet kimondását. Ezért is fogalmazott első felindultságában a következőképpen: „Megrendülten, tehetetlenül és szívüdtönten állunk az ítélet előtt. Az igazság újra csatát veszett Szlovákiában. Halálos ítélet: mentő körülmény nélküli végkonklúzió. Kötélhalál: aljas indokból elkövetett tett megbélyegzése. És a tempó és a gyorsaság, amivel ezt az ítéletet keresztülhajsztolták, egyetlen tárgyalás subája alatt. Micsoda nemzet ez! A nyílt fórumon, a világ színe előtt micsoda bátorság, mekkora arcátlanság így hazudni. Hitler tanulni jöhetne! Nemhiába volt Szlovákia a Führer mintaállama. Most fölülmúlta mesterét is. A Karmasin által dirigált Mach Sándor csak a politikai szabadságtól fosztotta meg Esterházyt és pártját. A Hitler legyőzésével keletkezett új állam, ez az állítólagos antifasiszta és demokratikus alakulat, továbbmegy, és a fasiszmus szlovákiai egyetlen ellenlábását fejvesztésre ítéli. Ez tiszta gyilkosság, de a bírák ugyanakkor nem tudják, hogy öngyilkosság is; a szlovák nemzet, a szlovák antifasiszmus ezzel az ítélettel kimondta önmaga felett az erkölcsi halálos ítéletet. A büntudat teljes hiánya judíciumhiányra utal. Ez az ítélet történelmi példa és erkölcsi elmarasztalás. Mach 30 éves büntetése⁷³ és Esterházy halálos ítélete kötetek

70 A népbírói törvény záradéka tartalmazza, hogy az e törvény keretében meghozott ítélet ellen „fellebbezésnek helye nincs”.

71 DOLEŽAL, Bohumil: *Esterházy János esete*. Valóság, 1995. 12. sz., 83. p.

72 RAŠLA, Anton – ŽABKAY, Ernest: *Proces s Dr. Jozefom Tisom*, i. m., 62. p.

73 Alexander Mach, a szlovák állam belügyminisztere s a szlovák holokauszt kiötlője és irányítója a bíróság előtt (1946. december 20-án) tett vallomásaiban, a szlovákiai zsidóság ellen alkalmazott kíméletlen fellé-

helyett beszél. A szlovák nemzet újra fel van mentve. Újra felmentette magát mások befeketítésével, fölládozásával.

Meddig tarthat büntetlenül az ilyen játék? Az áldozatok újra a szlovákiai magyarok, mert Esterházy személyében az egész szlovákiai magyarság nyakára dobtak kötelet. A szlovákiai magyarok alkotják a bűnbakot, mely a nagyobb szlovák bűnöket hatálytalanítja.⁷⁴

Szalatnai Rezső Esterházy halálos ítéletéről szóló tudósítását a Magyar Nemzet már csak név nélkül közölte.⁷⁵ Az egyeduralomra törő magyarországi kommunista politika számára ugyanis Esterházy személye egyre kényelmetlenebbé vált. A magyar kormány a tiltakozás helyett igyekezett elhatárolni magát Esterházy esetétől. Még jóval a halálos ítélet kihirdetése előtt Betlen Oszkár a Szabad Népből ezt a folyamatot azzal jelezte, hogy írásában egyszerre bírálta Esterházyt, s az ügyében szót emelő Fábry Zoltánt és társait is: „Fábry és vele a szlovákiai magyar antifasiszták nagy múltú táborának világos látása megzavarodott! [...] Fábry mintha azt bizonyítaná, hogy az egész szlovákiai magyarság, MÉG ESTERHÁZY JÁNOS GRÓF IS, antifasisztává lett! [...] Óvakodnunk kell attól, hogy a kevésbé reakciós Esterházyra, a hitlerbarátság félútján való megállásra hivatkozunk [...] mert ez »a mi ügyünket« nehezíti. A mi ügyünk pedig, ma már talán nem titok, korántsem Esterházy vagy a szlovákiai magyarok sorsának jobbra fordítása, hanem a két kommunista párt közötti elvtársi jó viszony kialakítása és megőrzése volt.”⁷⁶

Fábryn kívül Karel Koch, az antifasiszta ellenállásban részt vevő cseh orvosprofesszor, a *Justícia* című könyvében a következőképpen vélekedett az ítéletről: „A zsidótörvény megszavazása után a Tatranské hlasy így örvendezett: Ezzel járultunk hozzá az új Európa megteremtéséhez. Ez a mi szlovák hitvallásunk, hogy Hitler Adolf oldalán lépkedünk a végső következményekig. Nos, Esterházy sohasem mondotta magáról, hogy én szlovák vagyok. Egyedül ment az úton. Egyedül, de egyenesen, és az ő útja nem Hitlerhez vezetett [...] Le a kalappal Esterházy János előtt.”⁷⁷

Az ítélet kihirdetése után néhány nappal, szeptember 22-én, a prágai belügyminisztérium – jóváhagyólag támogatva Esterházy háborús bűnössé való nyilvánítását – átiratban kérte a Szlovák Nemzeti Bíróságtól, hogy a háborús bűnösök nemzetközi listájára való felvételhez küldje meg az Esterházy János ellen szóló bizonyítóanyagot. A Szlovák Nemzeti Bíróság válaszában a londoni csehszlovák nagykövetségnek elküldte az Esterházy elleni elfogatóparancsot, vádiratot és a perben született ítéletet.⁷⁸

A londoni csehszlovák nagykövetség azonban, mivelhogy az addig kapott iratok „kevések és hiányosnak bizonyultak a nevezett személy háborús bűnösök listájára való felkerüléséhez”, újabb dokumentumokat kért a bíróságtól a kérés bizonyítékokkal való alátámasztásához.⁷⁹

pését azzal indokolta, hogy a zsidókat 90 százalékban magyaroknak tartotta. Ez enyhítő körülményt jelentett az ellene hozott ítélet során, amely harminc év börtönbüntetést szabott ki számára. Mach az 1960-as években amnesztiát kapott. Čas, 1946. XII. 22., 1–2. p.

74 FÁBRY Zoltán: *A vádlott megszólal. i. m.* 371. p.

75 Esterházy János halálos ítélete. Magyar Nemzet, 1947. október 8.

76 Betlen Oszkár írását a Szabad Nép 1947. február 9-i száma közölte. A cikkre Nyerges András hivatkozott az *Egyazon folyóba, kétszer* című írásában, amely a Magyar Hírlap 2001. május 25-i számában jelent meg.

77 KOCH, Karel: *Justícia*. Bratislava 1947, 60–61. p.

78 SUA-TNLUn 19/47–13.

79 SUA-TNLUD, 19/47–29.

A Nemzeti Bíróság ekkor a Husák által vezetett szlovák Belügyi Megbízotti Hivatalhoz fordult újabb bizonyító anyagért. Próbálkozása sikertelennek bizonyult, mert a hivatal, 1947. november 22-én kelt válaszában – azaz Esterházy halálos ítéletének kimondása után – tudatta, hogy a Belügyi Megbízotti Hivatalban nem található „semmilyen bizonyító anyag” (!) Esterházy János ellen.⁸⁰

A Nemzeti Bíróság ekkor egyéb bizonyító anyag híján, a bírósági tárgyalás lefolytatásának teljes anyagát csatolta a háborús bűnösök listájára való felvétel kérelméhez.⁸¹ Az ügybe bekapcsolódó prágai belügyminisztérium, mivel a „legutóbb küldött bírósági anyag sem tartalmaz elegendő bizonyítékot arra, hogy Esterházy János a háborús bűnösök listájára felkerüljön”, azt javasolta, hogy a Nemzeti Bíróság küldje el a bíróság által felhozott vádakra vonatkozó bizonyítási anyagot (például a rendőrségi nyomozás anyagát, a kihallgatási jegyzőkönyvet stb.)⁸² Ilyen bizonyító anyag azonban Esterházy ellen nem létezett, s ezért a háborús bűnössé nyilvánítás kezdeményezése minden igyekezet ellenére sem sikerült. Erre a következtetésre jutott a csehszlovák elnöki hivatal is, amely a nagyobb nyomaték kedvéért – Beneš elnök kitűnő londoni kapcsolatai miatt – lett bekapcsolva az ügymenetbe. Többszöri próbálkozás után az államfői hivatal közölte az igazságügyi minisztériummal, hogy Esterházy Jánost nem sikerült felvetetni a háborús bűnösök listájára, mivel a Szlovák Nemzeti Bíróság az ismételt kérések ellenére sem adta át az ehhez szükséges bizonyító anyagokat.⁸³

HAZATÉRÉS A SZOVJETUNIÓBÓL

A csehszlovák kormány kiadatási kérelmére a Szovjetunió Állambiztonsági Minisztériuma úgy döntött, hogy Esterházy Jánost kiadja Csehszlovákiának. A döntésről a prágai igazságügyi minisztérium 1948. november 29-én értesítette a Szlovák Nemzeti Bíróságot, egyúttal kérte az elítélre vonatkozó bírósági anyag megküldését.⁸⁴ A kiadatás híre gyorsan elterjedt a csehszlovák hivatalos körökben. A Szlovák Kommunista Párt Szervező Titkársága 1949. február 22-i tanácskozásán foglalkozott az Esterházy-üggyel, s azt javasolta, hogy amennyiben a szovjethatóság kiadja Esterházyt, halálos ítéletét börtönbüntetésre kell változtatni.⁸⁵

A Szovjetunió Állambiztonsági Minisztériuma mellett működő Különleges Tanács 1948. szeptember 18-i, 38. számú jegyzőkönyve „a Különleges Tanács 1946. június 10-i határozatát [ez rendelkezett Esterházy tíz év javító munkatáborban letöltendő büntetésének végrehajtásáról – M. I. megj.] hatályon kívül helyezve, az egykori szlovákiai magyar politikust a csehszlovák hatóságok rendelkezésére bocsátotta”.⁸⁶

A pozsonyi Igazságügyi Megbízotti Hivatal, visszaigazolvva a hivatalos értesítést, Esterházy János átadásának helyéül az ágcsernyői határátkelőhelyet jelölte meg.⁸⁷

80 SUA-ONLUD, 73/14.

81 SUA-TNLUD, 19/48–22.

82 SUA-TNLUD, 19/47.

83 SUA-TNLUD, 209–09–48.

84 SUA-TNLUD, 189/48–10.

85 POPÉLY: *A csehszlovákiai i. m.*, 163. p.

86 *Jegyzék...*, 9. sz. dok.

87 SUA-TNLUD, 189/48–12.

A Különleges Tanács 1948. szeptember 18-i határozata az „északi vasút” építéséhez tartozó javító munkatábor barakk-kórházban jutott Esterházy tudomására. A hazahozatal azonban nem ment könnyen. Az elszállítására vonatkozó moszkvai parancsra a tábori kórház orvosa ugyanis azt a választ adta, hogy Esterházy János már „nincs szállítható állapotban”. Az újabb parancsra („mindent megtenni, hogy szállítható állapotban legyen!”) a kétoldali TBC-ben szenvedő, halálosan beteg, legyengült állapotban lévő rab fizikai erőnlétét megfelelő táplálással előbb fel kellett javítani. De ez sem ment egyik napról a másikra. Esterházy egy későbbi leveléből tudjuk, hogy már 1948 októberében útnak akarták őt indítani, ez azonban lehetetlennek bizonyult, mert behalt volna az utazásba. Ezért több hónapig kiemelt kosztot (pl. tejet) kapott, aminek következtében egészségi állapotában némi javulás állt be. Február 15-én vonatra rakták, és Gorkij (Nizsnij Novgorod), Harkov, Kijev, Lemberg érintésével Ungvárra szállították.⁸⁸ Lembergben találkozott földijével, az ugyancsak szovjet hadifogolytáborból, a Garam menti Kéméndre hazafelé tartó Kukorica Kálmánnal, aki a fogsággal kapcsolatos zsebnaptárába bejegyezte: „Esterházy gróf tiszteletti Porubszkyt”, azaz keresztényszocialista párt béli képviselőtársát, Porubszky Géza, az egykori kéméndi plébánost.⁸⁹ Ungváron két hétre ismét kórházba kellett vinni, mert útközben a fűtetlen vagon és az éhezés miatt egészségi állapota ismét válságosra fordult.

Az Esterházyval kapcsolatos szovjet bírósági iratanyaghoz tartozó 10. számú dokumentum arról számolt be, hogy Esterházy Jánost a szovjet hatóságok 1949. április 20-án Csap állomáson adták át a Csehszlovák Köztársaság belügyminisztériuma megbízottjainak.⁹⁰ Esterházy János egy, nővéréhez, Lujzához címzett későbbi levelében leírta, hogy a csapi határátkelőre már március 25-én megérkezett, onnan azonban őrzői még visszavitték őt az ungvári fogházba, ahol a „Jó Isten még próbára akarta tenni türelmemet”, s ahol közel egy hónapot kellett eltöltenie a sorsára vonatkozó minden közelebbi tájékoztatás nélkül.⁹¹

Állapotáról az illetékes hatóság iratkísérő anyagának adatain túl – ebben jelzik, hogy szinte egy foga sem maradt, haja kihullott stb. – Paľo Bohuš visszaemlékezéseiből tudjuk, hogy „az északi sarkkör tájékán szerzett gyötrő tuberkulózisa” állandó kínzó köhögési rohamokkal nehezítette életét.⁹²

Dr. Kiss László, szlovákiai magyar orvos és történész, megvizsgálva Esterházy korabeli börtönkórlapját, betegsége kapcsán megállapítja: „Esterházy egészséges tüdővel s aránylag jó fizikummal került ki a Szovjetunióba, ám az egészségtelen börtönkörülmények gyorsan felemésztették ellenálló képességét. Valószínű, hogy már a moszkvai börtönben fertőződhetett a tébécé kórokozójával. Az északi sarkkörön túli kényszermunka lett legyen annak helye a bánya, a kaolingár vagy a tajgai fakitermelés, csak rontott Esterházy egészségi állapotán. A közép-európai ember számára szokatlan hideg, a napfény hiánya, a nehéz fizikai munka s a betegtársaktól való állandó újra fertőződés valóságos veszélye Esterházy tüdőbetegségét súlyos állapotba juttatták. Amikor 1949 tavaszán visszaszállították őt Csehszlovákiába, már végletesen legyöngült állapotban volt.”⁹³ A

88 MOLNÁR: *Kegyelem...* i. m. 31. p.

89 Az információt Dr. Szyahula László kéméndi plébánostól kaptam, akinek tulajdonában van Kukorica Kálmán feljegyzése.

90 *Jegyzék...*, 10. sz. dok.

91 Esterházy János levele nővéreinek, Lujzának. A levél eredeti példánya a politikus lánya, Malfatti-Esterházy Alice tulajdonában van.

92 BOHUS: *Napló*, i. m., 403–404. p.

93 Dr. Kiss László: *Esterházy János patográfiája*. Kézirat.

pozsonyi rendőrség kerületi parancsnoksága 1949. április 22-én jelentette, hogy éjszaka három órakor Esterházy Jánost Kassáról átszállították Pozsonyba. Az erről szóló okmány, Esterházy János legutóbbi lakhelyét a szovjet internálótáborban jelölte meg. Ez az irat arról tudósít még, hogy a bírósági tárgyalás újra megindításáig a politikust a pozsonyi rendőrség fogdájában tartják őrizetben.⁹⁴

Az Esterházy János átvételéről kiállított bírósági iraton azonban a politikus háborús bűnösként és csehszlovák állampolgárként szerepelt. Mindkét állítás valótlan volt. A háborús bűnösök listájára, mint azt fentebb leírtuk, soha nem került fel, állampolgárságát pedig 1945-ben veszítette el a Csehszlovákiában élő magyar közösséggel együtt. Ők – a Magyarországra áttelepültek és az elmenekültek kivételével – azóta hivatalos intézkedés alapján visszakapták állampolgárságukat, Esterházy esetében ez utóbbi rendezésére soha nem került sor. Ruházatának leírása szerint „orosz meleg katonai öltözékben” hozták őt át Kassáról. A nyelvismeretet jelölő rovatban azt olvashatjuk, hogy magyar, szlovák, orosz, lengyel, német, francia és angol nyelven beszél.⁹⁵

Április 22-én a pozsonyi rendőrség kerületi kapitányságának vezetője levélben értesítette a Belügyi Megbízotti Hivatalt, hogy Esterházy Jánost átvette, s a rendőrségi fogdában tartja őrizetben. Egyúttal azt is jelezte, hogy a foglyot részletes kihallgatás után átadja a pozsonyi államügyészségnek, hogy a távollétében meghozott halálos ítélet végrehajthassák rajta.⁹⁶ A részletes kihallgatás során felvett jegyzőkönyve lényeges pontjaiban megegyezik az 1945-ben felvett jegyzőkönyv szövegével, azzal a különbséggel, hogy ez utóbbi magában foglalja Szovjetunió béli tartózkodása állomásainak megnevezését is. A jegyzőkönyv utolsó mondata mintegy visszafelé is minősíti annak tartalmát: „Az SZSZK-ban kapott bánásmód és az ottani ellátás miatt nincs okom panaszra...”⁹⁷

Az okmányokból kiderül, hogy Esterházy Szovjetunióból történő kiadatásának ügyét 1947-ben a csehszlovák külügyminisztérium, ténylegesen Clementis államtitkár indította el. Az elítélt magyar politikus ennek eredményeképpen került vissza Csehszlovákiába. Ezt a tényt az is igazolja, hogy a külügyminisztérium intézkedett átvétele minden egyes pontjáról. Valószínű, hogy Esterházy Lujza fivére visszahozatala érdekében végzett kintartó párizsi ügyködése is hozzájárult a kiadatás megvalósulásához. Esterházy Lujza több alkalommal is írásbeli kérelemmel fordult különböző csehszlovák politikai személyiségekhez, köztük Edvard Beneš köztársasági elnökhöz és feleségéhez,⁹⁸ és Párizsban erről

94 SUA-TNLUD, 19/49–25. – Esterházy csak itt, a fogdában értesült az ellene hozott jogerős halálos ítéletről.

95 SUA-TNLUD, 209–19/49–27.

96 SUA-TNLUD, 209–4/49.

97 *Kihallgatási jegyzőkönyv*. In: „Az örökség”, i. m., 16. p.

98 Esterházy Lujza 1947. IX. 19-i francia nyelvű távirata Benešhez: „Megtudva testvérem elítélését a pozsonyi bíróság által, feladatommak érzem, hogy tiltakozzam a távollétében meghozott ítélet ellen, miközben testvérem a csehszlovák hatalom felügyelete alatt állt, egy nagyhatalom emberei deportálták őt a csehszlovák börtönből, s ezzel megakadályozták, hogy megjelenjen a csehszlovák bíróság előtt, ahol magát szabadon akarta megvédeni. STOP Az igazság érdekében kérem Önt, Elnök Úr, hogy újjítassa meg a testvérem elleni eljárást, és intézkedjen azon hatalommal szemben, aki deportálta őt, hogy a nevezett csehszlovák állampolgár át legyen adva a csehszlovák hatóságoknak, hogy személyesen tudja magát megvédeni egy csehszlovák bíróság előtt. STOP Bízom benne, hogy Excellenciád igazságérzete sugalmazza majd a szükséges lépéseket ahhoz, hogy ez az eredmény megszülessen és a nagy szövetséges hatalom válaszolni fog az Ön kérésére azzal a jóindulattal, amelyről több szlovák személy Pozsonyba való visszaküldésével már tanúságot tett. [A Szovjetunióban hurcolt Spišiak, Sokol és Čatloš visszaadásáról van szó – M. I. megj.] Gyors és kedvező válaszát remélve biztosítom Önt, Elnök Úr, mély tiszteletemről. Esterházy Lujza.” – A távirat másolata: TLA. Dok. 1078/1990.

is tárgyalt Clementis államtitkárral. Benešhez írott levelét a köztársasági elnöki iroda a következő levél kíséretében küldte át az igazságügyi minisztériumnak: „Tekintettel arra, hogy Esterházy Lujza levele pusztán egy formális próbálkozás, és tekintettel arra, hogy az ügy egyrészt a külügyminisztérium, másrészt az igazságügyi minisztérium hatáskörébe tartozik, ezért a köztársasági elnök nem tartja alkalmasnak azt a módot, hogy írásban reagáljon Esterházy Lujza kérelmére, hanem az ügyet az illetékes minisztériumok ressortja alá utalja át.”⁹⁹ Az igazságügyi minisztérium egy korábbi válaszából viszont az derült ki, hogy azért nem hajlandóak foglalkozni az ügygel, mert Esterházy Jánost a Beneš-dekrétumok következtében megfosztották állampolgárságától, és mivel már nem csehszlovák állampolgár, ezért kiadatásának kérelmezése csupán az ítélet-végrehajtás céljából indokolt. Ezek alapján világos, hogy a csehszlovák külügyminisztérium is ezzel, vagyis az ítélet végrehajtásának indokával kérte Esterházy kiadatását.¹⁰⁰ Ennek, illetve a fennálló törvényeknek az értelmében hazatérése után a halálos ítéletet negyvennyolc órán belül végre kellett volna hajtani rajta.

Esterházy helyzetén nem sokat enyhített az a tény sem, hogy Szovjetunió béli kényszertartózkodása idején Csehszlovákiában és Magyarországon is politikai fordulat, azaz rendszerváltozás történt. Visszahozatala után az ügyében változásként csak annyi könyvelhető el, hogy az új magyarországi politikai vezetés immár teljes érdektelenséget tanúsított a politikus sorsát illetően.¹⁰¹ Hazakerülése hírének azonnali kiszivárgása után családtagjai és tágabb ismeretségi körében többen is mentési kísérletbe fogtak.

Az ügyben illetékes államügyész, dr. Wagner, ragaszkodott ahhoz, hogy az elítélt Esterházy – mivel korábban, távolléte miatt erre nem volt módja – kegyelmi kérvényt nyújthasson be. Esterházy János húga, Mycielskiné Esterházy Mária a család jó ismerőse, Prisender Emil kíséretében 1949. május 3-án Prágában felkereste dr. Vavro Šrobár minisztert, és a segítségét kérte testvérbátyja ügyében. Šrobár, ismerve Esterházy antifasiszta tevékenységét, közbenjáró Gottwald elnöknél, s a csehszlovák kormány szlovák minisztereinél volt képviselőtársa érdekében, és elérte a halálos ítélet felfüggesztését.¹⁰²

Prisender Emil, Fábry Zoltán közbenjárását keresve, téves információk alapján felkereste Fábry István, befolyásos magyar kommunista vezetőt is, aki azonban a kérést hallva a következőt válaszolta: „Azt is ki kellene végezni, aki az ilyen ügyben közbenjár.”¹⁰³

A *CSEMADOK 25 éve* című kötetben Fábry István ezzel kapcsolatban a következőket írja: „...egyesek odáig merészkedtek, hogy tőlünk gróf Esterházy védelmét kérték, mégpedig azon az alapon, hogy ez az úr az ún. önálló szlovák állam idején a zsidótörvény ellen szavazott az akkori parlamentben, tehát haladó gróf volt (a legszomorúbb az volt, hogy az ilyen és hasonló nézetek terjesztésére az egyszerű dolgozókat igyekeztek felhasználni). Pontosan ez és ehhez hasonló próbálkozások ismétlődtek meg az Új Szó és

99 A volt Csehszlovák Belügyi Levéltár, Köztársasági Elnöki Iroda iratai, 202–077–48.

100 SUA-TNLUD 992–4–49-IL B.

101 MOLNÁR: *Kegyelem...* i. m. 34. p Mycielskyné Esterházy Mária naplójában leírta, hogyan reagált a prágai magyar nagykövetség titkára, amikor Mária fivére, János ügyében segítségért fordult hozzá: „Nem tehetnek semmit. Még szerencse, hogy nem beszéltünk a követtel, mert baj lehetne. Először is Magyarország nem avatkozhatik be Csehszlovákia belügyeibe, másodszor csak nem képzeljük, hogy egy népi demokrácia szót emel egy gróf érdekében? Ő személyesen sajnálja, de János érdekében nem tanácsolná, hogy Magyarország segítségét kérjük.”

102 Erről az időszakról részletes beszámolót adnak Mycielskiné Esterházy Mária naplófeljegyzései és levelei. In. MOLNÁR: *Kegyelem...* i. m.

103 SZABÓ Károly: *Esterházy János tragédiája*. In: *Feljegyzendő históriák*. TLA. Dok. 404/1987.

minden egyéb, újonnan induló szervezetnél vagy intézménynél. Százszámra küldték az olyan értelmű cikkeket, beadványokat, állásfoglalásokat, melyek az ilyen próbálkozásokról tanúskodtak. Nagy kár, hogy mindezeket nem raktuk el, és nem vettük elő 1968–69-ben – meríthettünk volna tanulságot arra, hogy ellenségeink soha nem nyugszanak bele rabszolगतató rendszerük elvesztésébe...”¹⁰⁴

A fenti szöveg szerzőjének osztályharcos rosszindulata egy dologról mégis megnyugtató tájékoztatást ad számunkra. A szlovákiai magyarság a hivatalos szervek minden igyekezete ellenére sem felejtette el Esterházy János nevét. Mária kérése, a nagymihályi Sztáray család segítségével végül eljutott az igazi Fábryhoz is. Az akkoriban súlyos beteg Fábry Zoltán egy, Viliam Širokýnak címzett levélben próbált Esterházy János érdekében közbenjárni. Az író korábbi munkájára, *A vádlott megszólal* című memorandumára hivatkozva ebben ezt írja: „Én úgy érzem, hogy kötelezve vagyok érdekében szót emelni. Kötelez engem a fenti memorandum, melynek hitelét rontanám, ha most és előtted föl nem emelném szavamam. Hidd el, ez az Esterházy, akit én védek, megérdemli a kegyelmet. Kegyelmezzetek neki! Ha másért nem, hát azért, hogy fölösleges mártírt ne gyártsunk, ami a mai helyzetben a már létrejött csehszlovák–magyar megbékélést megnehezítené. Jól tudod, hogy én mindig csak olyan ügyért álltam ki, melynek igazságáról meg voltam győződve. Ha most egy halálraítélt érdekében emelem fel a szavam, akkor lelkiismeretem szavára hallgatok. Ha nem szólnék, magamat vetném meg. Szóltam. Kegyelmet kérek!”¹⁰⁵

Esterházy ügyében a későbbiek folyamán számos kegyelmi kérvény és beadvány készült, melyek közül az alábbiakban a két legfontosabbat ismertetjük. Az elsőt Esterházy János nevében, mint már említettük, dr. Balogh-Dénes Árpád készítette, a másodikat a politikus húga, Mária írta. Mindkét kegyelmi kérvény címzettje Csehszlovákia újdonsült kommunista köztársasági elnöke, Klement Gottwald volt. Az Esterházy János nevében írott, 1949. június 24-én kelt kegyelmi kérvény arra hivatkozott, hogy a halálos ítéletet a távollétében hozták, így nem volt lehetősége védekezésre, ezért kéri, hogy ítéletén kegyelem útján enyhítsen az elnök. A kegyelmi kérvény emlékeztetett arra a tényre, hogy a szlovák parlamentben a zsidótörvény megszavazásakor Esterházy elutasította azt, majd pedig azokat a felszólalásokat idézte, amelyekkel a magyar politikus a bebörtönzötteket kívánta menteni. Idézte az Esterházy tevékenységét pozitívan értékelő baloldali magyar és nem magyar személyiségek írásait is. Hivatkozott a nyilasokkal való szembenállására, majd ezekkel a szavakkal fejeződött be: „Még abban az esetben is, hogyha legnagyobb mértékben vétettem volna az első Csehszlovák Köztársaság ellen, nemhogy jóvátettem mindezt későbbi tevékenységemmel, hanem ezért a büntetést már le is töltöttem. Négy évig dolgoztam egy egészen a Szovjetunió északi részén elhelyezkedő gyárban, ahol ólommal dolgoztunk, ennek következtében majdnem minden fogam kihullott, tüdőm megbetegedett, úgyhogy mindkét tüdőmön nyitott sebeket (cavernát) viselek. Egészségi állapotom tehát teljesen gyógyíthatatlan, napjaim meg vannak számolálva! A fenti okokból [...] tisztelettel kérem, hogy szíveskedjen büntetésemet megváltoztatni úgy, hogy a börtön falain kívül, egy kórházban tölthessem el életem utolsó néhány napját...”¹⁰⁶

104 FÁBRY István: *Jelenünk a múlt tükrében*. In: *A CSEMADOK 25 éve*. Pozsony 1974, 63. p. – A Csemadok, a Csehszlovákiai Magyar Dolgozók Kultúregyesülete, 1949-ben alakult meg Pozsonyban.

105 „Kedves Vili elvtárs...” Fábry Zoltán levele Viliam Širokýhoz. In: TÓTH László: *Hontalanok. Dokumentumok a csehszlovákiai magyarság történetéhez 1945–1948/1949*, Kalligram, Pozsony, 2014, 510–511.

106 In: TÓTH László: *Hontalanok. Dokumentumok a csehszlovákiai magyarság történetéhez 1945–1948/1949*, Kalligram, Pozsony, 2014, 510–517

A kegyelmi kérvény legalább részben „eredményes” volt, hiszen a Szlovák Nemzeti Bíróság főügyésének 1949. július 2-i leveléből arról értesülhetünk, hogy „a mai napon 13 óra előtt 20 perccel telefonon tudomra adták az igazságügyi minisztériumból, hogy az Esterházy János nevű egyénnek, akit a Nemzeti Bíróság Pozsonyban halálra ítélte, a halálos ítéletét elhalasztották”.¹⁰⁷ Az ügyben a döntést Klement Gottwald köztársasági elnök hozta meg.

Egy ideig úgy tűnt, a halálosan beteg Esterházy sorsa jobbra fordul. 1949. április 26-tól május 22-ig a Pozsonyi Járásbíróság Kertész utcai épületének fogdájában tartották. Ekkor átszállították a Miletič utcai járványkórház fertőző osztályára, ahol – Koch professzornak és Virsik főorvosnak köszönhetően – június 21-ig lehetett része gondos ápolásban és orvosi felügyeletben. A pozsonyi járványkórház viszonylag nyugodt körülményei közepette egészségi állapota rohamosan javulni kezdett. Hozzátartozói, ismerősei közül is sokan meglátogathatták. A szabadabb körülmények miatt ismét felajánlották neki a szökés lehetőségét. Egy félhivatalos jelzés alapján, a határon át való nyugatra jutását a szlovák hatóságok hallgatólagos tudomásul vételét is elnyerte volna. Esterházy azonban elhárította a távozás lehetőségét.¹⁰⁸ Egy másik próbálkozás szerint családjának egy, a pozsonyi angol konzulátuson dolgozó barátja, a határon keresztül zárt diplomata gépkocsiban Bécsbe szállította volna őt. A gondos aprólékossgal kidolgozott szökési tervet azonban Esterházy ismét elhárította. Részben azért, hogy ne okozzon bajt az itthon maradtoknak, részben pedig megismételte korábbi állítását, miszerint „bünt nem követett el, nem vétett senki ellen, nincs mi elől elszöknie”.¹⁰⁹

A közel egy hónapig tartó kórházi ápolás után, június 22-én váratlanul civil ruhás rendőrök hatoltak be kórházi szobájába, és visszavitték őt a járásbíróság fogdájába, ahol szeptember 25-ig tartották fogva. Ügyét időközben a Pozsonyi Járásbíróság újra tárgyalta, és szeptember 8-án kelt határozatával, a halálos ítélet tíz évi börtönbüntetésre való megváltoztatását javasolta.¹¹⁰ A határozat indoklásában szerepelt, hogy Esterházy szlovák parlament béli képviselőtársai – ritka kivételtől eltekintve – 3–10 év közötti börtönbüntetést kaptak ítéletül.¹¹¹

107 SUA-TNLUD, 189/48–22.

108 „Tartózkodása állami érdekből nem kívánatos.” Interjú Szabó Károllyal, kézirat, a szerző tulajdonában.

109 MOLNÁR: *Kegyelem...* i. m., 56. p.

110 POPÉLY: *A csehszlovákiai*, i. m., 172. p.

111 A szlovák parlament képviselőire kiszabott börtönbüntetés átlagolva – Esterházyt nem számítva – 4,3 évnyi elzárásnak felel meg. A képviselők zöme két-három éves átlagos börtönbüntetést kapott. Többüket nyilvános megrovásban részesítették. Esterházy halálos ítéletén kívül hat személyt ítéltek halálra a képviselőház tagjai közül. Ezek közül a halálos ítéletet három személyen hajtották végre, úgymint Jozef Tiso államelnökön, Siegmund Keil és Jozef Steinhübel képviselön. Ez utóbbi kettő a szlovákiai nácizmus két német származású prominens képviselője volt, akik a Szlovák Nemzeti Felkelés fegyveres leverésének irányításában vállaltak szerepet. (Az ugyancsak halálra ítélt és kivégzett Vojtech Tuka nem volt tagja a képviselőháznak.) A szintén halálra ítélt Franz Karmasin, Ferdinand Đurčanský, Štefan Haššik Nyugatra szökve, büntetés nélkül, emigrációban fejezték be életüket. Ugyanez vonatkozik Alojz Macekre, a szlovák ifjúság „Hitler-Jugend” mintára működő szervezetének létrehozójára, s a felkelés elleni katonai bevetésének irányítójára is, aki életfogytiglani büntetéséből így egy napot sem ült le. Martin Sokol, a szlovák képviselőház elnöke, 1947-ben öt éves börtönbüntetést kapott, de végül, büntetését elengedve, 1949-ben szabadon engedték. Érdemes egy pillantást vetnünk azoknak a képviselőknek a további sorsára is, akik a szlovák állam exponenseiként vettek részt képviselőként a parlamenti munkában. Karol Sidor, az autonóm kormány elnöke, az önálló állam belügyminisztere, a Hlinka-Gárda parancsnoka, majd a szlovák állam vatikáni követe, húsz év börtönbüntetést kapott, de a Vatikánból egyenesen német, majd amerikai emigrációba vonult. Konstantín Čulen képviselőt, a szlovák kormány sajtófőnökét harminc év börtönbün-

Esterházy Jánost a közel egy hónapig tartó kórházi kezelés után, 1949. június 22-én vitték vissza a kerületi bíróság börtönébe, ahol húga, Mária is meglátogathatta. János ekkor a pozsonyi bíróság fogdájában hideg, nedves helyen sínylődött. Egészségi állapota a korábbi javulása után most ismét romlani kezdett. Nagyon nehezen lélegzett, és állandó hideglelés gyötörte. Sorsát mégis „jó kedéllyel” viselte. Ez idő alatt született meg az újabb, szenvedélyes hangnemben írott kegyelmi kérvény, melynek szerzője Mária volt, aki öt gyermekével együtt ekkor még Újlakon tartózkodott, s mivel fivérével annak kórházi ápolása során többször is találkozhatott, tisztában volt testvére egészségi állapotának súlyosságával is. Esterházy Mária személyes hangú, megrendítő kegyelmi kérvénye – melyben kitér fivére hányattatásaira is – bátyjának fő érdemei mellett megemlíti, hogy a Gestapo üldözése miatt Pozsonyban kellett elrejtőznie. Az országból pedig azért nem menekült el, mert tiszta volt a lelkiismerete, és osztozni akart a magyar kisebbség sorsában. Ezt követően az alábbiakat olvashatjuk a kegyelmi kérvényben:

„Elnök Úr!

Az én testvérem 1945-ben nem menekült, nem szökött el, akkor sem szökött el azon a négy héten keresztül, amikor nem őrizték őt a kórházban, és ezzel lojalitásának világos bizonyítékát adta. Nincs hát semmilyen ok arra, hogy bizalmatlanok legyenek velem szemben.

Elnök Úr! Alázatosan kérem Önt, parancsolja meg azt, hogy az én testvéremet a járványkórházba szállítsák vissza Pozsonyba, még akkor is, hogyha ott rövid idő múlva meg kell halnia, legalább az az érzése meglesz, hogy egészsége ügyében valamit megteszünk. Engedje, hogy legalább az utolsó óráiban mellette lehessenek, hogy legalább a szemét lefoghassam örök nyugodalomra.

Elnök Úr! Ez az ember nem fasiszta, nem tapad a kezéhez ártatlanok kiontott vére. Nem háborús bűnös! Lehet, hogy vétett az első köztársaság ellen, de szegényt ezért már bőven megbüntették. Erősen hiszem, hogy Ön az én kérésemnek eleget tesz. Hiszen Ön annak az állam igazságosságának a legnagyobb sáfára, aki jelszavául az igazságot választotta. Hiszem, hogy Ön jót akar annak az embernek, aki az üldöztetések idején a leginkább üldözötteknek az oldalára állt. Hiszem, hogy megengedi, hogy életét a kórházban fejezze be, nem pedig a börtönben, mint valami gonosztevő.

Ebben a hitben előre is köszönöm Önnek az Ön nagylelkű irgalmát, és kérem, bocsásson meg, hogy zavartam Önt.

A legmélyebb tisztelettel Esterházy Mária Mycielska.”¹¹²

tetésre ítélték, de még 1945-ben emigrált. Alexander Mach, aki 1940-től 1945-ig a Szlovák Köztársaság belügyminisztere, majd a kormány alelnöke volt, s kezéhez a zsidótörvények megalkotásán és végrehajtásán kívül számos egyéb súlyos bűntett is tapadt, harminc év börtönbüntetést kapott, ám az 1960-as évek elején amnesztiával szabadult, és idős korában, az 1970-es évek végén halt meg Pozsonyban. Tido J. Gašparnak, a szlovák kormány propagandafőnökének a büntetése szintén harminc év volt, de 1958-ban betegsége miatt szabadlábra helyezték, s 1972-ben halt meg. Megélte emlékiratainak 1970-es kiadását is a kommunista ideológia által uralt Csehszlovákiában. Rajtuk kívül még ketten húsz évet, egy-egy képviselő pedig tizenhét, tizenhat, tizenöt és tizenkét évnél súlyos ítéletet kapott, de büntetésük teljes idejét egyikük sem töltötte ki, mert idő előtt szabadultak, és békés öregkorban fejezték be életüket a szocialista Csehszlovákiában.

A BÖRTÖNKÁLVÁRIA

Miután a pozsonyi járásbíróóság, megvizsgálva Esterházy János kegyelmi kérvényét, úgy döntött, hogy eleget téve a kegyelmi kérvényben foglalt kérésnek, javasolja a halálos ítélet felülvizsgálattal egybekötött megváltoztatását,¹¹³ az ügy a fellebbviteli bírósági szervek elé került, ahol azonban elutasításra talált. A kegyelmi javaslat ellen foglalt állást a Nyitrai Járásbíróóság is, amely Esterházy lakóhelye szerinti illetékességből, véleményezésre kapta meg a peranyagot.¹¹⁶ Ez utóbbi szerv hozzáállása azért is megdöbbentő, mert épp a Nyitrai Járásbíróóság ismerhette leginkább azokat a dokumentumokat, amelyek Esterházy üldözötteket mentő tevékenységét tanúsították, és amelyek a kegyelmi javaslatnak is fontos kiegészítő anyagát képezték. Ebben az anyagban ugyanis több, a szlovák állam idején Esterházy János által megmentett zsidó származású személy tanúvallomása is szerepel.¹¹⁷

Ennek ellenére a nyitrai bíróság visszautasította az enyhítési javaslatot, s ezzel mintegy utólagosan is jóváhagyta az eredeti ítélet jogosságát.

A köztársasági elnök egy év eltelte után, 1950. április 7-én, Esterházy János halálos ítéletét végül, „kegyelemből”, életfogytiglani börtönbüntetésre változtatta. Dacára az 1945 óta tartó Szovjetunió béli, majd csehszlovákiai fogva tartásának, börtönbüntetése letöltésének kezdetétől a bíróság csak az 1950. április 26-i dátumot jelölte meg. Esterházy és az ügyét képviselő nyitrai ügyvéd, Barna Béla ugyan többször is kérte, hogy büntetésébe számítsák bele korábbi fogva tartásának éveit is, a hatóság ezt a kérését is elutasította. Börtönbüntetést egy 1955-ben bekövetkezett elnöki amnesztia alapján huszonöt évre mérsékeltek. Esterházy János szabadulása, a börtönnyilvántartás bejegyzése szerint 1975. április 25-ére esett volna.¹¹⁸

Esterházy Jánost az ítéletmódosítás, az „életfogytiglani kegyelem” híre már a lipótvári börtönben érte utol. Ekkor ugyanis, bár halálos betegen, de meg kellett kezdenie a Csehszlovákia börtönein keresztül vezető kálváriajárását.

A szovjet majd a csehszlovák börtönökben eltöltött embertelen és igazságtalan rablás, illetve a rettentő betegség ellen folytatott sziszifuszi küzdelmébe résnyi bepillantást engednek Esterházy János Máriaához írott levelei, illetve azok a levelek, melyeket húga, tartva a levélcenzúrától, álnéven, s legtöbbször lengyel nyelven írt az 1946-ban Párizsba kijutó nővérüknek, Lujzának, valamint az 1948 szeptemberétől szintén a franciaországi Montresorban tartózkodó édesanyájuknak.¹¹⁴ A pozsonyi járványkórházban töltött, viszonylag szabadabb körülmények között zajló gyógykezelési időszakban Esterházy nővérének, Lujzának három hosszú levélben foglalta össze a letartóztatása óta eltelt évek legfontosabb eseményeit, majd megköszönte nővérének és mindazoknak, akiket ez illett, mindazt, amit a „jéghideg pokolból” való hazatérése érdekében tettek.

A megpróbáltatások hatására a lelkében végbement változásokat lakonikus rövidséggel foglalta össze: „Visszatértem – és ma olyan vagyok, amilyenre formált Jézus Urunk legirgalmasabb szíve, a mama, a Te és Mariskának kérésére.” Levelében Esterházy többek között leírta azt is, hogy a gulag poklaiban hazatéréseért imádkozva, lelki szemeivel gyakran látta azt a Szűz Mária-szobrot, „ami Szencen a falu végén van, amint Pozsony felé mész, az országúttól jobbra”. Ezért is jelentett óriási élményt számára, hogy a szovjet–csehszlovák határ átlépése után, a Kassáról Pozsonyba való éjszakai szállítása köz-

113 SUA-TNLUD,189/48–25.

114 Mycielskiné Esterházy Mária naplófeljegyzései és levelei. In. MOLNÁR: *Kegyelem... i. m.*

ben, a rendőrségi autó ablakán keresztül, „négy év után először, ezt a Szűz Máriát láttam meg kivilágítva, akit lelki szememmel olyan sokszor láttam. Az ilyesmit át kell élni – de nem lehet leírni”.

Beszámolt arról is, hogy az egyik szovjet táborban 1946-ban, együtt volt egy halálosan beteg, lett nemzetiségű fiúval, Peter Janualitissal, akiről már az orvosok is lemondtak. Esterházy buzgón imádkozott a halálos beteg fiatalember felgyógyulásáért [*kilencedet mondott érte – M. I. megj.*]. Imái befejeztével a már szinte életjelet sem adó lett fiúnak váratlanul visszatért az egészsége, és meggyógyult súlyos mellhártyagyulladásából. Majd arról számolt be, miként próbálta a táborban lévő fiatal elitélteket erkölcsileg jobb belátásra bírni: „Én voltam a legidősebb, és mindenki János bácsinak szólított. Nagyon megszerettem őket – és igen nehéz volt a szívem, mikor ők ott maradtak.”

Levelének befejező részében, búcsúzva nővérétől, felsóhajtott: „Ó, ha még egyszer úgy jönne, hogy civil életet éljek! – no de most zárom ezen levelet, szívem egész szeretetével és hálájával ölel és csókol Téged édes jó Lulkóm, a jóságos Maminkóval együtt a jó Isten bőséges áldását kérve névnapodra – a rá következő napon lesz, pedig négy éve, hogy utoljára láttuk egymást – mi minden történt azóta és mennyi irgalomban részesültünk – hála Istennek – az Isten Veletek és Velünk – az otthoniakat köszöntöm – Ölel szeretettel: János 1949. VI. 16.” Utolsó levelét, 1949. június 22-én kezdte írni, amikor váratlanul detektívek rontottak a betegszobába, s Esterházy Jánost magukkal vitték. Ezzel kórházi ápolása és levele is befejezetlen maradt.¹¹⁵

Valószínű, hogy ugyancsak a járványkórházból adott hírt a vele együtt elhurcolt magyarok szeretteinek hozzátartozóik sorsáról is. A dr. Neumann Tibor feleségének szóló levelében például bepillantást nyerhetünk a gulag kegyetlen világába is, amelyet Esterházy, a családtagok vigasztalására, mégis reménykeltően igyekezett lefesteni. Leírta, hogy Neumann Tibor egy ideig dr. Szabó Gábor nagyszöllősi ügyvéd útján kapott híreket az itthoniakról, de később ez a kapcsolat teljesen megszakadt. „...mikor Vologdából északra szállították és ott egy táborba került, egy nagyon rendes főorvos öt munkaképtelennek minősítette, és kórházba tette (1946. IX. végén). Itt volt Tibor 1947 őszéig, idejét sakkozással és olvasással töltötte [...] el tudom képzelni, milyen rettenetes nehéz és szenvedésteli éveket élt át Nagyságos Asszonyom és a gyerekek, de rendíthetetlenül bízom a Jó Istenben, hogy szegény társaimat hazavezeti.”¹¹⁶

Az Esterházyval együtt elhurcolt személyek közül, rajta kívül még hárman szabadultak meg a gulagok poklából, mégpedig dr. Párkány Lajos ügyvéd, Teszár Béla nyomdász és Csáky Mihály volt földbirtokos, a Magyar Párt vezetőségi tagja, az SZMKE utolsó elnöke. Ez utóbbinak egy halott német katona papírjainak felhasználásával sikerült Nyugat-Németországba jutnia, s ott letelepednie.¹¹⁷ A többiek ott pusztultak el a lágerekben, és máig ismeretlen helyen nyugszanak Oroszország földjében.

A reá kényszerített fizikai és lelki megaláztatások egész sorát kellett elviselnie, de lelki tartását ezzel sem sikerült megtörni. Mírovi fogolytársa, Jan Janků a következő szavakkal emlékezett vissza rá: „Esterházy méltósággal viselte sorsát, soha nem panaszkot-

115 Esterházy János levele nővérének, Lujzának. A levél eredeti példánya Malfatti-Esterházy Alice tulajdonában van, az ő Rigában feladott hirdetésére jelentkeztek annak a Peter Janualitisnek a leszármazottai, aki Esterházy János imájára gyógyult meg, majd később hazatért a gulag-táborból lettországi otthonába.

116 A levél 1994. július 2-án érkezett meg, az akkor már Magyarországra áttelepített és Budapesten élő Neumann családhoz. A levél eredeti példányát a levélben szereplő dr. Neumann Tibor fia, ifj. Neumann Tibor bocsátotta rendelkezésemre.

117 MAYER Judit: *Adalékok egy életrajzhoz*. Hét, 1993. VII. 23., 4–5. p.

dott. Magas vékony alakja már messzi feltűnt a börtönfolyosón, ahol mindig felemelt fejjel, s messzenéző tekintettel ment végig. Sovány, szinte áttetsző volt a teste, sokat szenvedett, de ez a szenvedés nem törte meg, mert nagy lelkierővel s egyenes gerinccel viselte sorsát. Esterházy János alig beszélt önmagáról. Leginkább, szinte mindig Istenről s a lelki dolgokról beszélve vigasztalta sorstársait.”¹¹⁸

A halál a mírovi börtönben, 1957. március 8-án állt be. A börtönből húga, Mária távirati értesítést kapott bátyja haláláról. Azt is közölték vele, hogy Esterházy János testét elhamvasztották, s a hamvakat nem fogják kiadni. A gyász hírre a falu (Nyitraújlak) szlovák asszonyai összejöttek, hogy a gróf úr lelki üdvéért imádkozzanak. Közülük az egyik, Máriához közel álló nő, így szólt: „Nem érte kellene imádkoznunk, hanem hozzá.” A család egy másik, magyar ismerőse ehhez még hozzáfűzte: „Nagy családunk [azaz a magyarság – *M. I. megj.*] legnagyobb és legártatlanabb vértanúja ő.”¹¹⁹

Esterházy János halálhíre gyorsan elterjedt a nyugati világban. Az 1956-os forradalom emigráns szervezete a saját halottjának tekintette. A halálhírrrel kapcsolatban kiadott közleményükben a következő olvasható: „Esterházy kényelmetlen tilalomfává tornyosult, amikor a nagy fordulat idején a kispárti sietve átvedlettek kiskommunistákká [...] Így végezte be életét tizenkét esztendei raboskodás után, jó cselekedetek és szüntelen imádság közepette, idegen fegyintézetben. Ezzel a mírovi fegyház a magyar forradalom őrhelyévé avatta. A magyar forradalom a maga halottjának tekintti.”¹²⁰ Az Esterházy halála kapcsán megjelent sok-sok méltató cikk közül érdemes külön is kiemelni az egykori felvidéki vetélytárs, majd gulagbeli rabtárs, Csáky Mihály írását: „Esterházy János túlnőtt szűkebb hazájának, a Felvidéknek keretén. Így nem csak a felvidéki, hanem az egész magyarság fogja kegyelettel megörökíteni emlékét, hogy az önzetlen önfeláldozás nemes példája a következő nemzedékek részére is ragyogjon. [...] Mert ha nagy volt Esterházy János mint kisebbségi politikus, igazán nagygyá nem a dicsőség teljében, hanem a balsorsban nőtt. [...] A kommunista csehszlovák kormány kikérte Esterházyt a szovjet kormánytól, és 1949-ben hazaszállította. Haza már súlyos betegen került – ennek ellenére sem adtak neki a cseh kommunisták kedvezményt. Fogházba zárták. Páratlan lelkierővel viselte azóta a rabságot Esterházy. Soha egy panasz, egy zokszó vagy lázongás a sors ellen. Némán, méltósággal viselte sorsát – tovább erősödve hitben, meggyőződésben. Olyannyira, hogy a rabtartók kénytelenek voltak őt számtalanszor más fogházba áthelyezni, mert az ő magatartása, a belső meggyőződés belőle áramló ereje környezetére – úgy a rabtársakra, mint a személyzetre – kommunista szempontból káros befolyást gyakorolt. Utoljára azt üzent a fogházból, hogy átadta magát Isten akaratának és szenvedéseit, valamint életét felajánlja a magyar haza felszabadulásáért.”¹²¹

118 JANKŰ, Jan: *Maradt egy befejezetlen sakkjátszám. Esterházy János volt mírovi rabtársának beszámolója*. In: Fórum Társadalomtudományi Szemle, 2007. 3. sz., 165–171 p.

119 MOLNÁR: *Kegyelem...* i.m. 108. p.

120 Szabadság, 1957. április 1., 1. p. – Hasonló szellemben méltatta Esterházyt a Nemzetőr 1957. április 4-i száma is.

121 CSÁKY Mihály: *Hősiesség a XX. században, i. m.*

IMRE MOLNÁR

JÁNOS ESTERHÁZY'S DEPORTATION TO THE GULAG PRISON CAMPS AND HIS RETURN TO CZECHOSLOVAKIA

János Esterházy, the political leader of the ethnic Hungarian community in (Czech)Slovakia was arrested on the 20th of April in 1945 on the order of Gustáv Husák. On the 27th of June he was handed over to the Soviet secret service NKVD.

On the 29th of June he was transported to Moscow together with ten other Hungarians from Bratislava via Budapest, Bucharest and Iasi by train.

After a long and painful journey the train arrived to Moscow on the 20th of August where the convicts began their daily 12-hour-long interrogation which included physical and psychological torture and extortion.

His remand for interrogation lasted for half a year, from September to February after which he was sentenced to 10 years of forced labour with confiscation of his properties.

On the 19th of June in 1946 he was transported to the work camp near to Knyazhpogostsky District in the Soviet autonomous republic of Komi. From here he managed for the first time to give a sign of life for his beloved ones by writing: „I got 10... I won't lose my faith.”

On the 7th of March in 1948 he was transported to a camp hospital in a very weakened condition because of pulmonary tuberculosis.

He accepted his illness and suffering with a great humility. It was then when the Soviet Union extradited him to Czechoslovakia. The fact that he could return home gave back his vitality, and after nearly a year of preparation the journey could come true. However, Esterházy was unaware that the Slovak National Court in Bratislava in November 1947 sentenced him in his absence to death. He was informed about this only on the 22nd of April in 1949 at the prison of Bratislava. Thanks to his family members' and friends' intercession the communist president of Czechoslovakia Klement Gottwald commuted his sentence to life imprisonment on the 7th of April in 1950.

After being transferred from prison to prison in Czechoslovakia over the next years, he died after a serious illness in the most stringent prison for political prisoners in Mírov on the 8th of March in 1957. In his last message from the prison he wrote that he had surrendered himself to the will of God and offered his life and suffering for the liberation of the Hungarian nation. His family members were denied to get his earthly remains. His ashes emerged only after the fall of communism at the 50th anniversary of his death from a mass grave in Prague.

SARNYAI CSABA MÁTÉ

1848–49-ES PAPI LEVELEK MINT EGYHÁZTÖRTÉNETI FORRÁSOK:
MÓDSZERTANI ÉS ÉRTELMEZÉSI KÉRDÉSEK A BÁCSKAI SZERB
BETÖRÉSEKRŐL ÍRT KÚTFŐK APROPÓJÁN

Ez az írás az Egyháztörténészek 3. Országos Találkozóján elhangzott előadásra épül¹. A konferencia témája „Emlékiratok, naplók és magánlevelezések, mint az egyháztörténet írás forrásai” volt. Ennek fényében itt és most célunk a címben jelzett témájú és típusú források kapcsán bizonyos módszertani és értelmezési kérdések felvetése. Maguk a felhasznált kútfők erre szolgálnak például. A jelzett források és a rájuk támaszkodó tanulmány már korábban megjelent².

Előzetesen fontosnak látszik megjegyezni, hogy a modernkori egyháztörténeti problémák tárgyalása gyakorta ölti érzelmi alapú oppozíció vagy apológia formáját. Különösen igaz lehet ez olyan átalakulási folyamatok kapcsán, amelyek során a modern polgári társadalom jogi-politikai keretei épülnek ki, átalakítva a korábbi korszak államegyházának helyét, szerepét, befolyását, sőt fokozatosan önértelmezését is.

A katolikus egyház esetében is – a lehetséges mértékig – szét lehet választani a karizma közvetítő szerepet az intézményi funkciótól. Az utóbbi tekintetében az egyház és annak klerikusai törekszenek társadalmi/politikai befolyásuk kiterjesztésére, illetve megtartására, hisz ez az leginkább teret az általuk képviselt eszmék, értékek és érdekek képviselésére. Az érdekek, illetve azok érvényesítési módjai természetesen változhatnak az események és a történelmi-politikai körülmények alakulásával. Ezzel párhuzamosan az egyes egyének és érdekcsoportok kompromisszum készsége is modifikálódhat. Különösen érvényesnek tartjuk ezt a világi és egyházi tényezők kapcsolatának interpretációjában.

A papi levelek kapcsán azt kell mindenképp előtérbe hozni, mint szinte minden más hasonló forrásnál, hogy ki írta, kinek, mikor, miért, kinek/minek az érdekében, milyen motivációval. Amikor forráselemzést végzünk vagy tanítunk, akkor ez az egyik lehetséges kérdéssor. Az alaposabb megértés érdekében alkalmasint a sorok között olvasunk, sőt nem egyszer azt is igyekszünk felfejteni, ami magában a forrásban nem szerepel, de a történelmi, társadalmi, kulturális vagy éppen intézményi, vallási kontextus okán odaérhető, vagy hiányzik. Ez a hiány is beszédes lehet.

1 Egyháztörténészek 3. Országos Találkozója MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Murga, 2016. június 8–9.

2 *Szerb–magyar konfliktusok a papság szemével a Kalocsa–Bácsi egyházmegyében 1848–49-ben.* in: Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 2013. 1–2. 21–28.o.

A Kalocsa-bácsi Érsekség klerikusai támogatják a szabadságharcot. Fontos oka ennek, hogy sokat szenved az egyházmegye, annak is különösen a bácskai része, a szerb betörésektől, már 1848 nyarától.

Miért törnek be a szerbek? Az egyik értelmezési lehetőség szerint azért, mert a Habsburgok felbujtják őket. Ez részben igaz. A magyar történetírásban, kissé leegyszerűsítve, Schwarzgelb ellenes szemszögből tekintve, gyakorta így alakult az értelmezés. Ez az elmúlt évtizedekben már jelentősen árnyalódott. Ne feledjük, hogy a szerbek – az 1848 áprilisi törvények következtében – bizonyos korábbi előjogaikat elvesztik. Ezt, érthető módon, nem veszik jó néven. Ez a Habsburgoktól függetlenül így van.

Az érseki szentszék 1848. augusztus 1-én körlevelet adott ki klerikusokhoz és rajtuk keresztül a hívekhez. Az események értelmezésében, a hozzájuk való viszonyban, viselkedési normákban, sőt anyagi támogatásban is közvetíti a hierarchia elvárásait az érintettek felél. ³ Az ilyen típusú források elsődleges célja az iránymutatás. Emellett a történésekhez kapcsolódó liturgikus előírásokat, imaformákat is tartalmazza, ezzel is megerősítve az elvárt azonosulást.

A jelzett dokumentumban a szentszék kifejezetten felkéri a papságot, hogy segítse, imáival támogassa a magyar seregeket, a nemzetőrséget, a küzdelemben pedig magyar oldalon köteleződjének el.

„Édes hazánk és különösen főmegyénk a polgári háború viszontagságainak kitéve lévén a seregek Urának megengesztelésére, és a lázadók elleni sikeres győzelemért – érseki Ő Nagy Méltósága nevében, az ő külön parancsára – nyilvános buzgó könyörgések tartatni rendeltetnek”⁴ Az ünnepi mise rendje a következőképpen foglalható össze. A hívekkel minden vasárnap olyan könyörgéseket mondassanak, amelyekben átérzik, hogy az „Istennel egyesülve édes hazánk Nagymatyája a szentséges Szűz Mária szószólásáért is esdve a győzelem dicső sikeréül nem kételkedhetik.” E mellett minden vasárnap és ünnepnapon délelőtt a Szentmise után, az Oltárszentséget kitéve, öt Miatyánk és öt Üdvözlégy elmondását követi a nép nyelvére fordított Deus qui centum bella („Az Isten, aki száz háborút.”) kezdetű ima és a Szentséggel adott áldás. Délután, az ájtatosság után, a litániában, a cibórium előtt térden állva, mondják vagy énekeljék el a háború idejére rendelt *Treces Dicenda in litanis tempore belli*⁵ litániát, befejezésül pedig az „Uram szemed előtt” kezdetű imádságot.⁶ Minden misében külön adománygyűjtést is elrendel a körle-

3 Forrás: Kalocsai Érseki Levéltár (a továbbiakban: KÉL) Az Érseki Hivatal iratai (fond) /a továbbiakban: I.1. Egyházkormányzati iratok (állag) /a továbbiakban: a./ Politika 1848/49. (doboz) (1263/1848) fogalmazvány Közli: LAKATOS Andor – SARNYAI Csaba Máté (szerk.): *1848/49 és ami utána következett... Válogatott dokumentumok a Kalocsai Érseki Levéltár 1848–1851 közötti anyagából* [Forráskiadvány] {Válogatás, szerkesztés, bevezetők és jegyzetek} A Kalocsai Főegyházmegyei Gyűjtemények kiadványai I. Kalocsa, 2001. (a továbbiakban LAKATOS – SARNYAI 2001.), 105.

4 Forrás: KÉL I.1. a. Politika 1848/49. (1263/1848) fogalmazvány

5 „Preces Dicenda in litanis tempore belli”: a litániában háború idején mondandó ima

6 A mellékelt imádság szövege:

1. Uram! Szemed előtt/Mint nagylátó előtt/Hordozzuk vétkeinket./Melyekkel akarva/Vagy jól nem vigyázva/Bántottuk Felségedet;/Miért érdemlettük/Olly sokszor érzettük/Méltó büntetésedet. 2. De ha csapásodat/S gyenge ostorodat/ Bűneinkkel összevetjük/ Kisebb a büntetés/ Avagy a szenvedés/ Hogy sem mint érdemeljük./ Súlyosan vétkeztünk/ Hogy sem verettünk/ Noha sírva viseljük. 3. Látogatásodban/ S ostorozásodban/ Megvalljuk bűneinket/ De mihelyt elvonod/ S vessződdel elrontod/ Felemeljük fejünket./ S mindjárt elfelejtjük/ Amin siránkoztunk/ S megvetjük félelmedet. 4. Viszont ha kinyújtod/ Fejünk felett tartod/ Fenyegető kezdeted./ Jobbulást igérünk/ S ismét reménykedünk/ Hogy le tedd fegyveredet;/ De ha leereszted/ S hüvelyedbe tészed/ Megelhegyünk tégedet. 5. Azért édes Atyánk/ Szerelmes hív Dajkáknk/ Siralmas kérésünknek/ Adj helyt szerelmedből/ Nem mi érdemünkéből/ Hídegy könyörgésünknek./

vél a harc támogatására. A dokumentum záró részében kifejezetten felhívja az érintett egyháziak figyelmét arra, hogy a háborús viszontagságok, az idegen betörések közepette a híveket hazaszeretetre buzdítsák. Ugyanezen okból ajánlják a híveknek, hogy „*e közínség napjaihoz nem illő tánc és más lármás vigalmaktól magát tartóztassa*”⁷.

A betörések okán egyre több magyar egyházfőnök kell elmenekülnie állomáshelyéről. Az érseki hatóságokhoz sorozatban érkeznek a menekülő papok beszámolóí, amelyeknek a fő célja, hogy az adott körülmények között segélyekhez jussanak. Ezekben a típusú kútfőkben gyakorta olvashatunk olyan kifejezéseket, mint a „vérengzés” vagy a „dúlás”. Ne feledjük, hogy kultúrtörténetileg még a romantika korában vagyunk, amikor ezek még közzsájon forogtak. Ne feledjük, ez még Petőfi kora. Amikor a mai fülünkkel azt halljuk, illetve olvassuk, hogy „vérengzés” vagy „dúlás”, adott esetben ez túlzónak tűnhet. Egyrészt nyilván van is ilyen írói szándék, másrészt viszont a korabeli frazéma használatban ennek más a súlya, mint manapság. Ezért azt is érdemes figyelembe venni, hogy a források keletkezésének idején milyen kifejezéseket, jelzőket, milyen konnotációban, szemantikai mezőben használtak.

Visszatérünk a konkrét levelekre, segélykérelmekre és az ezekhez kapcsolódó részletes beszámolókra. Ezek a források Lakatos Andorral közösen, még az ezredfordulón összeállított, 1849–49 és ami utána következett című forrásgyűjteményből származnak, ami a Kalocsai Érsekség 1848–49-es vonatkozó anyagának válogatott forráskiadása. Azóta, többek mellett, a Csanádi Püspökségre vonatkozó kötet⁸ is megjelent, amit Miklós Péter és Csicsely Ildikó szerkesztett⁹.

Zentán 1849. február 1-jén van jelentős szerb betörés. A Szabadkától délre lévő, magyarlakta helységeket érinti. Ezekről az eseményekről Czorda Béla¹⁰, szabadkai plébános ír Girik György¹¹ püspök, érseki helyettesnek 1849. február 10-i levelében¹². Czorda írásában, visszautalva a fentebb említett szóhasználati felvetésre is, következőt olvashatjuk:

Ne nézd sok rosszaságít/ S káros nyakasságít/ Romlandó életünknek. 6. Lám semmiből szerzél/ Minket emberré tész/ Csak mi üdvességünkért/ A szerint kívánod/ És tőlünk megvárod/ Kérésünket éltünkért./ Légy azért irgalmas/ S illy kérést meghalgass/ Urunk Jézus Krisztusért./ Amen

7 ajánlva-tartóztassa: utólagos betoldás

8 MIKLÓS Péter – CSICSELY Ildikó: „*A jelen kor vérszes napjaiban*”: *Dokumentumok a csanádi püspökség 1848/49-es történetéhez*. Szeged, Szeged-Csanádi Püspöki Levéltár (2006), 112.

9 Ezek és a hasonló forrásgyűjtemények történész szakmai szempontból is igen hasznosak. Itt kell megjegyeznünk, hogy a forráskiadás a legnehezebb történészi munkák közé tartozik, és ritka kivételtől eltekintve, a befektetett munka arányához képest, viszonylag kevésbé becsülik.

10 Czorda Béla 1793. február 7-én született, 1815-ben szentelték pappá. 1848-ban a szabadkai espereskerület esperese, Szabadka Szent Teréz plébániájának plébánosa, hájszentlőrinci prépost, Bács-Bodrog vármegye táblabírája Tabulae Judicariae Assessor. 1854. január 10-én halt meg Szabadkán. – Schem. 1848. index, 146. old.; KÉL.I.1(Personalia) .c. Czorda Béla

11 Girik György 1793. április 22-én született Baján, 1815-ben szentelték pappá, még ugyanebben az évben teológiai doktorrá avatták. Káplán Bikityen, Ókanizsán, 1816-tól teológiai tanár Kalocsán, történelmet és egyházjogot is tanít. 1828-tól kanonok, 1838-tól adrasi felszentelt püspök, 1839-től érseki helynök, 1848-tól nagyprépost. 1848–49-ben érseki helynökként jelentős szerepe volt a hivatal mindennapos ügyintézésében, a döntéshozatalban. Szerepének fontosságát csak tovább növelték Nádasdy Ferenc távollétei. Gyakori címzettje az egyházmegye papság leveleinek. 1852-től pécsi püspök, Ferenc József belső titkos tanácsosa, majd a vaskoronarend I. osztályú lovagjává nevezte ki, IX. Piustól pedig római grófi címet kapott. 1868. november 24-én halt meg Budán. – SZINNYEI III. 1219. old.; LAKATOS Andor: *A Kalocsai Főszékeskáptalan Levéltára*. In: Romsics Imre (szerk.): *Kalocsai Múzeumi Értekezések* 4. Kalocsa, 1998 (a továbbiakban: LAKATOS 1998), 124–125.

12 KÉL.I.1. a. Politika (204/1849) eredeti tisztázata. Közli: LAKATOS – SARNYAI 2001, 108–109.

„Ezen a környéken rettenetes lázadások vannak, a szerb nemzet mindenfelől pusztít és gyilkol.” Zenta elfoglalását követően – hiteles tanúkra hivatkozva – azt írja, hogy „2.000-en halál martalékává lettek, többiek kifutmodtak.” Más szóval, nem közvetlenül volt jelen, ő maga elmenekült. Ehelyütt fontos kiemelni, hogy amikor olvasunk és elemzünk egy forrást, azt is meg kell vizsgálnunk, hogy aki írja mennyire részese annak a történelmi helyzetnek, amiről ír. Czorda elmenekült, és hallomásból írja le az eseményeket, ez nyilván a hitelességet és a pontosságot árnyalja.

„Kifutmodtak, Martonos, Kanizsa, Óbecse üres, szegény magyarok utolsó inségre jutván, tulajdon lakásaikat elhagyni kényszerítették. Kula és a többi alsóvidéki falu a szerbeknek inkább átadták magukat. Csantavér és Szabadka jelenleg katonák őrizése mellett háborúságban vagnak.” Azaz, közvetett tudósítások révén írja körül a helyzetet.

A szerb betörések egyik papi áldozata Vlainics János¹³ topolyai káplánnak, 1849. január 30-i haláláról is ír egy mondat erejéig. Csupán annyit, hogy „báró Kraj kastélyában kegyetlenül megölték”. Kitér a Takács János, topolyai plébánost ért atrocitásra is: „Több szűrésokat kapván orvosi bizonyítvány után ez életben nehezen marad meg, s így Topolya városa lelkész hiányával vagon.” „Az életben nehezen marad meg”, tehát túlélte, szemben a társával, aki nem tudta a hasonló helyzetet túlélni. És mi lett ennek a következménye? Gombárovics Antalt, a szabadkai Szent Rókus plébánia káplánját¹⁴, kérték fel a hívek a szolgálatra, de ő szentszéki utasítás nélkül vonakodott odamenni. Ennek több oka lehetett: az egyik az, hogy a hierarchikus rendet be akarta tartani, de legalább ekkora súllyal eshetett latba az is, hogy nem biztos, hogy kockáztatni szeretné az életét. Odamenni a tűzfészekbe, nem mindig hasznos dolog.

Czorda megjegyzi továbbá, hogy részben az említett események hatására Barakovics Béla, bajmoki káplán¹⁵ és Horváth Ignác¹⁶, a szabadkai Szent Rókus plébánia káplánja, honvédek lettek. Erről részletesebben Zakar Péter A magyar hadsereg tábori lelkészei

13 Vlainics János topolyai káplán meghalt Topolyán, 1849. jan. 30-án, 29 éves korában. (Schem 1848. 151. o., 1851. 104. o.) Ehhez kapcsolódóan: <http://archivum.asztrik.hu/?q=oldal/vlainics-wlainich-janos> (Olvasva: 2011).

14 Gombárovics Antal Szabadka-Szent Rókus plébánia káplánja (Schem. 1848. 151.o.)

15 Barakovics Béla 1822-ben született, 1845-ben szentelték pappá. 1848-ban bajmoki káplán, 1849. január 22-én Szegeden honvéddnek állt. 1850 októberében oldozták fel kánonilag, szántovai káplán lett. Közben már elbocsájtását kérte, Amerikába szeretett volna menni missziós céllal. Erre már nem kerülhetett sor, a szabadságharc idején szerzett fejsérülése súlyos volt, betegségéből már nem épült fel, 1851. ápr. 28-án Mateovicson meghalt. (Schem. 1848. (index), 1852. 102.o. – KÉL.I.1.c. Barakovics Béla)

16 Horváth Ignác 1820. júl. 31-én született Szabadkán, 1844-ben szentelték pappá. 1848 tavaszán helyezték át Szontáról Szabadka Szent Rókus plébániához káplánnak, áthelyezését fegyelmi problémák (személye ellen szóló panaszok, ezzel kapcsolatos vizsgálatok) előzték meg. Tábori lelkészi állásért folyamodott a hadügyminisztériumhoz, majd honvéd őrmester lett a 3. Ferdinánd huszárezredben. Görgői tábornok 1849. május 15-én nevezte ki a Kmety-hadosztály tábori lelkészének. 1850 áprilisában lezajlott tisztázó eljárása során hadi szolgálatának okaként a haza veszedelmét és a szerb dúlást említette, harmadik okként anyja nehéz anyagi helyzetét. Ezután a penitencia hónapjait a bácsi ferencseknel töltötte, 1850 decemberében mentették föl az irregulatio alól. Ezután Garán, Bajmokon káplán, később 1856-tól Bácsborsódon adminisztrátor, 1864-től Dusnokon plébános, ahol újabb fegyelmi ügyek merültek föl vele kapcsolatban, indulatos ember lévén káplánjaival és más személyekkel is állandó viszályai voltak. A kiegyezés után a Kalocsa városi honvédegylet tagja volt. 1893-ban nyugalomba vonult, 1894-ben aranymisés, 1897. ápr. 24-én halt meg Dusokon. ZAKAR Péter: *A magyar hadsereg tábori lelkészei 1848–49-ben*. Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Budapest, 1999. METEM Könyvek 23. (a továbbiakban ZAKAR 1999.) 135.o. – Schem. 1897. 131.o. – KÉL.I.1.c. Horváth Ignác

1848–49-ben című könyvében olvashatunk¹⁷. Barakovicról azt kell még tudni, hogy 1849. augusztus 13-ig szolgál, de június 6-án olyan fejsérülést szenved, amibe utóbb, 1851 április 28-án belehal.

Horváth Ignác tábori lelkészi állásért folyamodik a Hadügyminisztériumhoz. Honvéd őrmester lesz, és a III. Ferdinánd huszárezredben. Görgey tábornok 1849. május 10-én nevezi ki a Kmetty hadosztály táborigazgatójává. A tisztázó eljárásában, 1850 áprilisában, azt mondja, hogy a szerb „*dúlás veszedelme*” indította őt arra, hogy a magyar honvédségben táborigazgatói szolgálatot vállaljon.

Záró soraiban érzelmileg erősen motivált hangnemben a borús közhangulatra is utal a levél: „*Mi lesz a vége? Az Úr Isten tudja. Annyi bizonyos, hogy sem éjjeliünk, sem nappalunk, mindenfelől az inség, bú és szomorúság uralkodik.*”

1848. február 5-én Krajasic Benedek¹⁸ dernyei plébános saját plébániáján lett a szerb betörés másik papi áldozata, ami csak közvetve derül ki Kuluncsics Antal tudósításából¹⁹. Azt kell szem előtt tartani Krajasic sorsának értelmezése kapcsán, hogy bunyevác származású pap volt. A bunyevácok pedig különösen nagy veszélyben vannak az adott helyzetben, hiszen ők értik és beszélik a szerb nyelvet. A szerb fegyveresek a magyar oldalra állt bunyevác papokat a szerbség árulójának tekintik.

Ebben az időszakban van Verbásznál és Kulánál két összecsapás a magyarok és a szerbek között. Erről az eseményről ír 1849. március 4. levelében²⁰ az érseki székesegyháznak Mihálovics Antal²¹ ósziváci plébános helyettes. Ő – szemben az előbb idézett levél szerzőjével – résztvevőként van benne az eseményekben, nem menekültként. Ennyiben kissé más a szemzőg, hisz közvetlenül éli át a harcokat. Ugyanakkor azt is látnunk kell, hogy konkrét anyagi segélykérés motiválta őt is a levél megírására. Ez a levélírói szándék, a saját szenvedései némiképpen túlzónak tűnő leírásának olvasásakor, nem hagyható figyelmen kívül. Visszaulva a kultúrtörténeti korszak kapcsán tett korábbi megjegyzésünkre, a levélnek körmondatba foglalt, plasztikus képszerű, romantikus indítása van: „*Az átkos polgárháború, mely édes hazánkban szerte dúlongván, folytonosan vérral borítja érseki megyénket, különösen reám is kiterjeszti vészterhes szárnyait, és hogy jelenleg életben vagyok egyedül a mindnyájunk fölött őrködő isteni gondviselésnek köszönhetem.*”

Az egyéni csapások a számára, hogy egy 30 fős, szerb lázadókból és szerviánusokból – a szerb fejedelemségből átjött önkéntesek, akik a szerb oldalon támogatják a csapatokat – álló csapat „*vad dühvel támadtak meg, és a 250 ezüst forintomat elrabolták*”. Megint csak tanúságos és figyelemre méltó, hogy „*véletlenül*” épp azt a 250 forintot rabolták el tőle, „*melyet kalocsai tartozásom lerovására készítettem elő.*”

17 ZAKAR Péter: *A magyar hadsereg táborigazgatói 1848–49-ben*. METEM Könyvek 23. Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség. Budapest (a továbbiakban: Zakar 1999.)

18 Krajachich Benedek (1791. márc. 18. – Dernye, 1849. febr. 5.) A szerbek ölték meg dernyei plébániáján 1849. /Massa (Personalia–2002). Vaskúton 1817–1818, káplán Csávolyon 1819, Dunokon 1820, Katymáron 1821–1822, Csantavéren 1823, Garán 1824, Szilbereken 1825–1826, Kulán 1827–1829, Palánkán 1830–1831, Titelen 1832–1837, Dernyén 1838–1848. (Történeti Sematizmus)

19 Prothocollum Adioec. 1849 a 291-es bejegyzésben

20 KÉL.I.I.a. Politika 1848. (iktatószám nélkül) másolat az eredetiről. Közli: Lakatos – Sarnyai (2001). 109–110. p.

21 Mihálovics Antal 1806. december 23-án született Baján. 1830-ban szentelték pappá, 1841-től pataji plébános, 1848-tól került plébános helyettesként Ószivácra. 1858-tól Veprovácson, majd 1871-től Monostorzegeen plébános, 1878-tól nyugalmazott plébános. 1882. ápr. 22-én halt meg Baján. (Schem. 1881. 114.o. – KÉL.I.I.c. Mihálovics Antal)

Mindemellett, és a szituáció leírása okán idézném: „*Forró esedekléseimre hajszálon függő életemnek kegyelem nyújtatott, s ezen esetre az iszonyatos halál keserű pohara eltávolítatott.*” Ebből az világlik ki, hogy a levél írója nem egy igazi hős típus. Valószínűleg az életéhez való ragaszkodása erősebb volt, mint az esetleges mártíromság főlvállalása iránti elköteleződés. Nem ez volt az utolsó életveszélyes pillanat ebben az időszakban a számára.

„*Mellém szerviánus őrséget állítottak, s ezen állapotban hat egész napokat kínok között töltöttem el. Fájdalom, a magyar csapatok aztán rátörtek Szivácra, 10–12 szerbet leöltek, s az egész rác közönség szerviánusokkal együtt Kula felé iramodott.*” Majd még ugyanaznap a magyar csapatokat kiűzték a szerbek, és a magyarokkal szemben hasonló atrocitásokat követtek el, mint amit a magyarok korábban. 24–48 órán belül változtak a frontok: „*fájdalom, nekem és szegény híveimnek jutott a legtöbb csapás és vér; védtelenül maradván legyilkoltattunk.*” A levél elérte elsődleges célját, mert 100 forint segélyt azonnal ki is utaltak Mihálovics Antal számára²².

Ehelyütt utolsóként Nádasdy Ferenc²³ kalocsai érsek, röviddel a szabadságharc bukása után, 1849. szeptember 10-én Bécsben Ferenc József császárhoz írt latin nyelvű levelét²⁴ vesszük górcső alá. Ebben összefoglalja az egyházmegyéjéért megrázkódtatásokat, a háborús károkat²⁵. Kiemeli a szerb támadások súlyosságát, felsorolja az életüket veszített vagy megsérült egyháziakat, és külön kitér arra, hogy Zentán 2.000 katolikus esett áldozatul a szerb felkelőknek. Itt kell megjegyezni, hogy ez a szám nem pontos, sokkal inkább a pusztítás mértékét hivatott kifejezni, mert erre vonatkozó pontos névsorok, eddigi kutatásaink szerint, nem állnak rendelkezésre. Ez maximum egy viszonyszám lehet.

Az érsek a forradalom és szabadságharc alatt emberéletben és anyagiakban elszenvetett károk legfőbb okaként nem a magyar katonaságot, vagy nemzetőrséget nevezi meg, hanem a szerb felkelést. Miután a levél Ferenc József császárnak van címezve, röviddel

22 A jelen írás szempontjából kevésbé hangsúlyos további katonai eseményeket nem részletezzük.

23 Nádasdy Paulai Ferenc gróf, kalocsa-bácsi érsek 1785. március 3-án született Bécsben, 1807. március 7-én szentelték pappá. Előbb drégelypalánki plébános, majd kerületi alesperes lett. 1816. október 4-től esztergomi kanonok, 1817-től szekszárdi címzetes apát. 1819-től a pesti központi szeminárium kormányzója. 1823. február 28-tól váci püspök, 1845 májusától pedig kalocsai érsek lett. 1848/49-ben az ország rangidős püspöke, mivel Kopácsy József prímás halála után a primási szék előbb üresen állt, majd ugyan V. Ferdinánd kinevezte Hám János szatmári püspököt esztergomi érsekké, de a római szentszék jóváhagyását nem kapta meg. 1851. július 22-én halt meg Kalocsán. SZINNYEI József: *Magyar írók élete és munkái* I.-XIII. Hornyánszky, 1890–1909. Budapest (a továbbiakban: SZINNYEI) IX. kötet, 492–493.

24 KÉL I.1. a. Politika 1848/49.(iktatószám nélkül) fogalmazvány. Közli: LAKATOS – SARNYAI 2001, 117–118.

25 „Augustissime Caesar et Apostolice Rex! Quam fuerit Archi-Dioecesi Colocensi, quae inde ab aestate anni 1848-i usque ad ultima Deo Optimo Maximo gloriosis Sacratissimae Majestatis Vestrae armis propitis, supressae seditionis momenta, – propugnaculis S. Tamásensibus in gremio suo constitutis, – belli civilis theatrum exstitit, funesta et exitialis nefasto rebellionis tempestas, lacrymis magis, quam verbis recensere fas est. Cum enim mutuis cadibus et emendas exuberantium utriusque animorum furor ultionem repeteret Par[o]chus Topolyensis Iosephus Takács lethaliter sauciatus, etiam ex agone aegre recepit; Capellanus vero ipsius Io[sephus] Vlainics, et Benedictus Krajacsics, Parochus Deronyensis, quantum hactenus scitur, insontes per Rascios trucidati; sex Parochiae utpote Földvariensis Temerin, Vet[us] Becse, St. Tamás, Neoplanta, Josephsdorf, prorsus desolatae, et dilapsis incolis catholicis nec usque redire ad sua audentibus, qua rasciorum, qua rebellini hunganor[um] pro variante belli alea armis in solitudine redactae, e Catastro Dioecisana evasae; in uno op[er]ido Zenta, citra relationem officiosam V[ice] A[rchi] Diaconi fere 2000 Catholici per Serbos enecati sunt. Hoc in genere.”

a szabadságharc leverése után, az adott pillanatban, nem túlzás azt mondani, hogy némi-
képp menteni igyekeznek a szabadságharcos magyarokat a megtorlásokkal szemben. Ez
jó példa arra, amire tanulmányunk elején utaltunk: a sorok közül jól kiolvasható az oda
nem írt, de odaértett írói szándék.

Több hasonló dokumentum van, de ha megnézzük a fenti néhány példát, azt láthat-
juk, hogy indokolt azt mondani: a Kalocsa-bácsi papság szabadságharc melletti elkö-
teleződésének egyik fő oka a szerb lázadás, hiszen ennek a bármiféle visszaszorítását
kizárólag a magyaroktól várhatták. Fontos, hogy azoknak, akik utóbb honvédnek vagy
tábori lelkésznek állnak az egyházmegye papságából a döntő többsége erről, a szerbek
által feldúlt, területről származott. Onnan állt be Budai Károly²⁶, Sándor József²⁷ és a
már korábban említettek.

ÖSSZEGZÉS

Mindenek előtt az értelmezési keretet igyekeztünk megragadni, azzal hogy történeti
szempontból megalapozottabbnak véltük azt a törekvést, ha a tárgyalt időszakban ér-
dekviszonyok rendszerét igyekeztünk felderíteni a klérus, illetve a klerikusok lépéseinek
értelmezése során. A szerbek bácskai betörése kapcsán pedig fontos motivációnak látjuk,
a Habsburg felbujtás mellett, a szerbség korábbi kiváltságainak elvesztését is.

A papi levelekre térve, szem előtt kell tartani a forráselemzés alapkérdései – ki írta,
kinek, mikor, miért, kinek/minek az érdekében, milyen motivációval – mellett azt is,
ami magában a forrásban nem szerepel, de a történeti, társadalmi, kulturális vagy éppen
intézményi, vallási kontextus okán odaérthető.

Példaként először az érseki szentszék 1848. augusztus 1. körlevelet említettük. Ezek
a típusú egyházi kútfők céljaikban rokonságot mutatnak. Jelesül, a konkrét események
értelmezésében, a hozzájuk való viszonyban, viselkedési normákban, sőt anyagi támoga-
tásban is közvetítik a hierarchia elvárásait a klerikusok, és rajtuk keresztül, a hívek felé.

26 Buday Károly 1812. október 15-én született Zentán. 1835-ben szentelték pappá. 1848-ban adai káplán és az adai gyalog nemzetőrnek századosa. 1848. május 9-én a lakosság egy része törvénytelenül adai plébánossá választotta. A Bánság kiűritését követően elmenekült állomáshelyéről, és 1849 márciusában, Szegeden kelt levelében tábori papságot vagy tiszti állást kért a Nagyváradon alakuló vadászcsapatban. Miután egyházi előjárói elleneztek tábori lelkészi kinevezését, 1849 májusában kinevezték a nagykárolyi újonctelephez hadnagynak. 1849. augusztus 6-tól tábori lelkész Görgei Artúr tábornok hadseregében, majd Világosnál hadifogságba esett. A pesti cs. kir. hadbírószágon vizsgálatot folytattak ellene, de mivel tiszti kinevezésére nem derült fény, 1849. december 8-án beszüntették ellene az eljárást, majd december 11-én szabadlábra helyezték. A kalocsai szentszék bírósága 1851 szeptember 25-én kihágásai miatt az év végéig tartó szemináriumi fogságra ítélte. 1852. július 25-én feloldozták az irregularitás alól. 1852–56-ig segédlelkész volt Dautován, 1857-től plébános Csanádon majd 1874-től Dautován, itt is halt meg 1887. ápr. 7-én. (ZAKAR 1999, 123–124. – KÉL.I.1.c. Buday Károly)

27 Sándor József 1817. jan. 26-án született Magyarakanizsán. 1840-ben szentelték pappá, 1848-ban káplán Topolyán. Kápláni éve alatt fegyelmi problémák merültek fel vele kapcsolatban, szenvedélyes kártyás volt, egyházi előjárói emiatt meg is intették. A szabadságharcban az 1-ső honvéd vadászrezd katonája, majd 1849 márciusától tábori lelkésze. 1850 februárjában zajló tisztázó eljárása után nyolc nap deficienciát kapott, majd fajszi káplánként folytatta működését. 1858-tól adminisztrátor Kucorán. 1861–63 között betegsége miatt nyugalmazták, fürdőkúrákon vett részt, ezek költségeit egyházmegyéje fedezte. 1863-tól segédlelkész Martonoson, 1865-től Dautován. Itt halt meg 1873. aug. 15-én. (ZAKAR 1999, 152. – Schem. 1873. 106.o. – KÉL.I.1.c. Sándor József)

Rátérve a szerb betörésekről szóló papi beszámolókra, azt húztuk alá, hogy szem előtt kell tartani, mi az elsődleges levélírói szándék: itt az, hogy az adott körülmények között segélyhez jusson. Ez is szerepet játszhat a dokumentumokban olvasható leírások erőteljes, néha kissé túlzónak tűnő megfogalmazásaiban. Ehhez társul, hogy az értelmezés során figyelembe kell venni, azt is, hogy a források keletkezésének idején milyen kifejezéseket, jelzőket, milyen konnotációban, szemantikai mezőben használtak. Ugyancsak fontos vizsgálnunk, hogy aki írja a levelet közvetlen vagy közvetett részese annak a történelmi helyzetnek, amiről ír.

A betörések papi áldozatai kapcsán hangsúlyos mozzanat, hogy – a lehetséges érintetteket vizsgálva – explikáljunk egyes társadalmi csoportokat, akik jobban veszélyeztetettek, mint a többiek, rámutatva ennek lehetséges okaira is. Gondolunk itt példaként a bunyevácokra. Őket a korban más szóval 'katolikus rácoknak' is nevezték, így nem meglepő, hogy a szerb fegyveresek a magyar oldalra állt bunyevác papokat a szerbség áruelőjének tekintik. Az áldozatok számát érintve kiemeltük, hogy a pontos számoknak nem vagyunk birtokában, így inkább mértéket, arányt, a pusztítás nagyságát hivatott jelezni a 2000-es szám.

Végül górcső alá vettük Nádasdy Ferenc kalocsai érsek Ferenc József császárhoz a szabadságharc bukása után röviddel írott levelét. Ebben az elszenvedett károk legfőbb okaként nem a magyar katonaságot, vagy nemzetőrséget nevezi meg, hanem a szerb felkelést. Azaz menteni igyekszik a szabadságharcos magyarokat a megtorlásokkal szemben. Ez arra lehet jó példa, hogy a sorok között látni és értelmezni érdemes az odaérthető mögöttes levélírói szándékot is.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- LAKATOS Andor – SARNYAI Csaba Máté (szerk.): *1848/49 és ami utána következett... Válogatott dokumentumok a Kalocsai Érseki Levéltár 1848–1851 közötti anyagából* [Forráskiadvány] {Válogatás, szerkesztés, bevezetők és jegyzetek} A Kalocsai Főegyházmegyei Gyűjtemények kiadványai 1. Kalocsa, 2001.
- LAKATOS Andor (1998): *A Kalocsai Főszékeskáptalan Levéltára*. In: Romsics Imre (szerk.): *Kalocsai Múzeumi Értekezések* 4. Kalocsa,
- MIKLÓS Péter – CSICSELY Ildikó: „*A jelen kor vészes napjaiban*”: *Dokumentumok a csanádi püspökség 1848/49-es történetéhez*. Szeged, Szeged-Csanádi Püspöki Levéltár (2006), 112 p.
- SARNYAI Csaba Máté: *Szerb–magyar konfliktusok a papság szemével a Kalocsa–Bácsai egyházmegyében 1848–49-ben*. In: *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok* 2013. 1–2. 21–28.
- ZAKAR Péter: *A magyar hadsereg tábori lelkészei 1848–49-ben*. METEM Könyvek 23. Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség. Budapest.

CSABA MÁTÉ SARNYAI

Clerical Letters from 1848–49 As Sources of Ecclesiastic History:
Methodologic and Interpretative Aspects of the Sources on the Serbian Incursions in Bácska

This paper is based on the lecture given at the 3. National Conference of Church Historians on June 8–9, organized by the Research Centre of Liberal Arts, Hungarian Academy of Sciences (MTA). The topic of the conference was “memoirs, journals and private correspondence as sources in church historiography”. The aim of our present paper is to address certain issues of methodology and interpretation about the type of sources indicated in the title. The examples for such source materials are the ecclesiastic/clerical sources concerning the Serbian incursions to the Kalocsa diocese in 1848–49.

SOMORJAI ÁDÁM OSB

ÚJABB IRATOK A KOMÁROMI (KOMÁRNÓI) BENCÉS RENDHÁZ
HELYZETÉRE
1919–1938

Mint arról korábban beszámoltunk, Kelemen Krizosztom pannonhalmi főpáti koadjutor kinevezéséhez kerestünk okiratokat és így jutottunk el a Vatikánba, a Szerzetesi Kongregáció Levéltárába, ahol ezeket a dokumentumokat a magyarországi apostoli vizitáció részeként találtuk meg.¹

A komáromi (1919/1920 óta a csehszlovákiai komárnói) bencés rendházra, a Pannonhalmi Nullius Apátság² két plébániájára: Komáromfüssre³ és Deákira,⁴ valamint javadalmas plébániájára: Dénesdre, ezen túl pedig a Dunától északra fekvő, ősi, Árpád-kori adományozás óta bencés rendi birtokokra, így Kolozsnémára⁵ vonatkozó dokumentumokat, mint a komáromi bencés rendház önállósodásának iratait a Szerzetesi Kongregáció Levéltárában talált és a római Bencés Primás Apáti Levéltárban őrzött források alapján közreadtuk.⁶ Ezt követően pedig összefoglalóan értekeztünk a csehszlovákiai bencés birtokok nemzetközi jogi helyzetéről.⁷ Ebben a közlésünkben a Pannonhalmi Főapátsági Levéltárban,⁸ továbbá a Vatikáni Titkos Levéltárban⁹ és a Vatikáni Államtitkárság Államközi Kapcsolatok Szekciójának Történeti Levéltárában¹⁰ őrzött dokumentumokból válogattunk. Ezek hasznosan kiegészítik korábbi kutatásainkat.

1 SOMORJAI Ádám OSB: *Visitatio apostolica Institutorum Vitae consecratae in Hungaria, 1927–1935. A magyarországi szerzetesrendek apostoli vizitációja*, (Rendtörténeti Füzetek 13.), Pannonhalma, 2008. 451–533. Interneten: <http://mek.oszk.hu/15400/1549> (Letöltés 2018. áprilisában) Lásd még uő: *Cesare Orsenigo és Angelo Rotta nunciusok szerepe a magyarországi szerzetesrendek apostoli vizitációjában, 1927–1933*, in: Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolatai 1920–2015, Szerk. FEJÉRDY András, Budapest–Róma 2015. 211–226.

2 E korban még „nullius”, az újabban hatályos egyházjog terminológiája szerint „területi apátság”.

3 Füss, szlovákul Fis, utóbb Trávník.

4 Szlovákul Diakovce.

5 Szlovákul Klizska Nemá, a Duna partján, Vénéktől északra.

6 SOMORJAI: *Visitatio apostolica...* i. m. 451–533.

7 SOMORJAI Ádám OSB: *A bencés birtokok nemzetközi jogi helyzete a Dunától északra fekvő területeken, 1919–1939*, in: *Episcopus, Archiabbas Benedictinus, Historicus Ecclesiae*. Tanulmányok Várszegi Asztrik 70. születésnapjára. Szerk. SOMORJAI Ádám OSB és ZOMBORI István, Budapest 2016. 109–123.

8 Részben a „Rendi birtokügyek” c. dobozban, részben a „Komáromi Rendház” fondjában, részben pedig a „Prokurátori Iratok” között. Ezúton köszönöm Dénesi Tamás levéltár igazgató és munkatársa, Boros Zoltán értékes útmutatását.

9 Csehszlovákiai és Magyarországi nunciatúra fondja.

10 „Ausztria-Magyarország”, „Magyarország” és „Csehszlovákia” rubrika.

Utóbbi levéltárban külön faszcikulusz-részben található dokumentumok a Pannonhalmi Főapátság javainak a „csehek” általi elkobzásáról.¹¹

A talált iratanyagot kronológiai rendben hozzuk. Az első részben az 1919–1922 közti periódus érdemelte ki figyelmünket (17 dokumentum), a második részben az 1935–1936 közti periódus, amelyben kitekintéssel voltunk a vatikáni–csehszlovák tárgyalásokra (18–26. sz. dokumentum), végezetül pedig az 1936–1938 közti periódus tartalmazott újabb információt (27–38. sz. dokumentum).

Számos magyar nyelvű forrást találtunk, ezért nem tartottuk szükségesnek, hogy az idegen nyelvű (latin, olasz, francia) nyelvű dokumentumokat lefordítsuk, illetve hogy regesztázzuk, amennyiben – ugyanazon témát tárgyalva – ismétlésről van szó. A tárgyaló témák: a csehszlovák kormány elkobozta – zár alá vette – az egyházi birtokokat az ország egész területén és saját kezelésbe vette. Ez az állapot eltartott egészen addig, amíg az Apostoli Szentszék a csehszlovák kívánságoknak megfelelően, nem rendezte az egyházmegye határokat is, amelyeket az államhatárokhoz kellett igazítani. Ez a folyamat vizsgált periódusunkban elhúzódott, majd pedig, amikor végre a *modus vivendi*-ben (1928 ill. 1929) elvi rendezésre került sor, annak gyakorlati kivitelezése 1937-ben történt meg.¹² Ezt követte Csehszlovákia határainak új változása illetve a Köztársaság felbomlása. 1945 után visszaállt az eredeti helyzet, ez azonban már nem tárgya jelenlegi közlésünknek.¹³

A komáromi magyar bencés közösség által fenntartott magyar nyelvű katolikus gimnáziumot most nem említjük, lévén, hogy dokumentumaink arról csak érintőlegesen szólnak. Amint korábban kutatásaink eredményeként megállapíthattuk, a komáromi magyar bencés közösség végig küzdött az eredeti állapot megtartásáért és ezért volt hajlandó arra, hogy önálló bencés kongregációt vagy önálló nullius apátságot alakítson. Külön kutatásra lesz majd szükség, hogy milyen mértékben élvezte eme törekvéseiben a Pannonhalmi Főapátság mindenkori előjáróinak támogatását.

RÖVIDÍTÉSEK:

Vatikáni Levéltárak

AA.EE.SS.	Affari Ecclesiastici Straordinarii, Rendkívüli Egyházi Ügyek (Szent Kongregációja)
Arch. Nunz. Ap.	Archivio Nunziatura Apostolica, Az Apostoli Nunciatura Levéltárának fondja
ASV	Archivio Segreto Vaticano, Vatikáni Titkos Levéltár
fasc.	faszcikulus
S.RR.SS.	Sezione Rapporti con gli Stati, Államközi Kapcsolatok Titkársága (Vatikáni Államtitkárság)

11 Ill. zár alá vételével: „Sequestro dei beni dell’Arciabbazia di Pannonhalma da parte dei cechi”, lásd: S.RR.SS., AA.EE.SS. Austria-Ungheria, pos. 1495, fasc. 619. foll. 30–47. (Eredeti jelzete: „Austria 654”, egyes dokumentumai utólag átsorolva: „Austria 811”).

12 Ezeket a kérdéseket rendszeresen tárgyalom főként az itt közölt források alapján a fentebb idézett munkában: Somorjai: *A bencés birtokok...* i. m.

13 E kérdéshez lásd: SOMORJAI Ádám OSB: *A Komáromi Bencés Monostor önállósítására való törekvések 1945 után és a monostor felosztása*, in: *Collectanea S. Martini* (Pannonhalma), 2016. 163–175.

Pannonhalmi Főapátsági Levéltár

PFL Pannonhalmi Főapátsági Levéltár, Pannonhalma
 PFL, K PFL, Komáromi Rendház

FORRÁSKÖZLÉS

1919

I.

**Iratok a Komáromi Bencés Rendház helyzetére
 az első világháború után
 1919–1922
 1–17. sz. dokumentum**

1

1919. június 30.

**Horváth Kristóf bencés házfőnök beadványa a bratislavai kormányzósághoz
 Ikt. sz. 15/1919, kézzel írt**

Jelzete: PFL, K 1949 (hivatali példány)

1919. jún. 30. Házfőnök
 Beadvány eredeti példánya a pozsonyi csszl.
 Kormányzósághoz.

15. Szám. (házfőn.)
 1919.

Komáromi Székház nevében házfőnök felvilágosító jelentést és óvást küld a pozsonyi csszl. Kormánytanácsos Úrhoz a fogatosított Zárlattal szemben, mely az elemi igazsággal szemben, rólunk, nélkülünk akar intézkedni és a főapátsági javak haszonélvezetétől egyszerűen a birtokost kizárni.

Komáromi szentbenedeki székház főnöksége.
 Főtisztelendő Kormánytanácsos Úr!

A pannonhalmi szent Benedek-rend komáromi székházának tagjai, a Dunán innen levő két rendi (füssi és deáki) plébánossal egyetemben, azzal a tiszteletteljes kéréssel fordulunk Kormánytanácsos Úrhoz, kegyeskedjék befolyásával odahatni, hogy rendi szervezetünknek és szellemünknek megfelelően a Dunán innen fekvő birtokainkat mi magunk kezeljük és ezek jövedelmét rendi céljainkra fel is használhassuk. Kérelmünket a következő okokkal bátorítjuk támogatni:

A Rend a Dunán innen a komáromi főgimnáziumot, továbbá a komáromfüssi és deáki plébániát tartja fenn. A Dunán innen fekvő birtokaink jövedelme – a jó és rossz termésű esztendőket kölcsönös kiegyenlítését véve tekintetbe – csak úgy elégséges itteni terheink

elvelésére és a szükséges succrescentiának¹⁴ pótlására, ha mi magunk kezeljük rendi jószágkormányzó intenzív felügyelete mellett birtokainkat; az esetleg megmaradó fölösleg rendi szabályaink értelmében ismét csak nem az egyes rendtársak bővebb ellátására fordíttatik, hanem rendi szellemünknek megfelelőleg további egyházi és kulturális célokra, amit azzal is bizonyíthatunk, hogy a Rend eddigi megtakarított bevételeiből is 1905 óta a kőszegi, pápai és komáromi 4 osztályú gimnáziumokat 8 osztályú főgimnáziumokká, a győri főgimnáziumban az I. és II. osztályt párhuzamosokká fejlesztette, Komáromban pedig most szándékszik párhuzamos osztályt létesíteni. Ez a fejlesztés nemcsak a főgimnáziumi épületek újraépítését és kibővítését tette szükségessé, hanem a székházakét és a növendékeknek szükségessé vált nagyobb száma miatt a központi főmonostorét is, legújabbán pedig a Rend Budapest fővárostól 5 holdnyi telket kapott, hogy azon a háború befejezését követő 6 éven belül évek hosszú során át föl nem élt, hanem megtakarított filléreiből rendházat, internátust főgimnáziumot és plébániát emeljen. A Rend ezen kívül 1879 óta 5 apácázárdát és iskolát is állított föl és tartott fenn Györszentmártonban, Györszentivánban, Czellödömlőn, Zalaapátiban és Kajáron.

Mindezen terjeszkedések és intézmények világosan mutatják, hogy a Rend mindig tudta kötelességét jövedelmének az egyház javára irányuló gyümölcsöztetését illetőleg, amint intenzívebb és intenzívebb gazdálkodása folytán vagyoni körülményei neki ezt lehetővé tették.

Biztosan merjük állítani, hogy amint ezen birtokok világi kezelésbe mennek át, sokkal kevesebb tiszta jövedelem lesz majd azon célra fordítható, amely célt kell e vagyonnak szolgálnia. A jövedelem egy részét a szerzetesi erőnél jóval költségesebb és talán kevésbé gondosabb kezelő és felügyelő személyzet fogja fölemészteni. A tapasztalás mutatja általában, hogy mindig jobban gazdálkodik az, aki magának, mint aki másnak gazdálkodik.

Más természetű birtok is ez, mint a világi papság birtoka. Míg a püspöki, káptalani, szemináriumi birtokok helyes felfogásban mindenkor elsősorban az illető egyházmegye céljait szolgálták és így azoknak közös kezelése még a legszigorúbb egyházi felfogás dacára is csak helyes lehet, annyival is inkább, mert így kevésbé vonatnak el ezek jövedelmei eredeti rendeltetési céljuktól, addig a szerzetesi birtokok mindenkor rendi célokra voltak szánva, és jövedelmeik sohasem szolgálhattak egyéni, családi politikai célokat, hanem csupán egyházi és kulturális célokra fordítottak. Mennyivel több egyházi személyt, intézményt tartott el egy szerzetesi birtok, mint hasonló kiterjedésű vagy nagyobb püspöki vagy káptalani birtok!

Birtokaink helyzetét, természetét illetőleg tisztelettel hivatkozunk a magyarországi tanító rendek fejeinek 1918. dec. havában tartott tanácskozmányából kifolyólag az akkori magyar kormányhoz intézett felterjesztésére és mi most, amikor legfőbb rendi elöljáróinktól elkülönítve vagyunk kénytelenek élni, Rendünkhöz csak úgy lehetünk méltók, ha ez új viszonyok között is bátrak vagyunk felhívni a birtokaink természetét és célját illetőleg Kormánytanácsos Úr figyelmét arra a fölterjesztésre, amelyet a magyarországi tanító rendek fejei a rendi vagyont illető felelőségük teljes tudatában a magyar kormányhoz intéztek.

A sequestrumnak¹⁵ azon formája ellen pedig, hogy mi a birtok jövedelmének haszonélvezetéből teljesen ki legyünk zárva, esetleg onnan még terményeket se szállíthassunk magunknak, mint jog szerinti tulajdonosok természetszerűleg kell, hogy tiltakozzunk.

14 Alább magyar helyesírással is: „szukkresztencia”. Értsd. Rendi utánpótlás, bencés rendi növendékek felvétele.

15 Zár alá vétel, elkobzás. (Latin)

Mínthogy pedig a kuratóriumi elnök élőszóbeli előadása alapján a birtok jövődelméből nekünk a megélhetésre semmi sem hagyatik vissza, mi pedig kizárólag birtokunk jövődelméből élünk, s mint szerzeteseknek nincs megtakarított pénzünk, hisz évnegyedről-évnegyedre központunktól kapunk megélhetéshez szükséges pénzösszeget – ha ezen felfogás tényleg végre is hajtatnék, mi attól a pillanattól kezdve nem tudunk megélni. Ilyen sequestrum, amely a tulajdonosnak, hacsak ideig-óráig is, a megélhetésre semmit sem hagy vissza, eleddig ismeretlen előttünk.

Kérelmünket Kormánytanácsos Úr jóindulatú pártfogásába ajánlva maradtunk teljes tisztelettel

Komárom 1919. június 30.

Aláírva:

Horváth Kristóf [s. k.]

házfőnök és

a Székház összes tagjai és a Két plébános állnak.

1920

2

1920. január 15.

**Jándi Bernardin pannonhalmi kormányzó perjel latin nyelvű kérelme
XV. Benedek pápához**

Jelzete: S.RR.SS., AA.EE.SS. Austria-Ungheria, pos. 1495, fasc. 619,
ff. 31rv-32rv-33rv-34r

A levél fedelén: „Benedettini Ungheresi. Jándi Bernardinus, Archiabbatiae NULLIUS S. Martini de Sacro Monte Pannoniae Congregationisque Hungaricae O.S.B. Prior regens pro recuperandis bonis ecclesiasticis a Bohemiae Gubernio in Hungaria septentrionali usurpatis. (Nuntiatura Ap. di Vienna.)”

Beatissime Pater!

Jándi Bernardinus, Archiabbatiae NULLIUS S. Martini de Sacro Monte Pannoniae et Congregationis Hungaricae O.S.B. Prior regens, cum omni eiusdem Archiabbatiae atque Congregationis familia monastica ad pedes SANCTITATIS VESTRAE provolutus, magno cum dolore denuntiat Gubernium reipublicae Bohemiae ipsius Congregationis bona ecclesiastica in Hungaria septemtrionali contra canonis 2346 Codicis Juris Canonici praescripta nuper usurpare praesumpsisse. Quare humillimus Orator SANCTITATEM VESTRAM iterum atque etiam petit, ut – ubi possibile opportunumque iudicaverit – in eiusdem bonis recuperandis Congregationem Hungaricam O.S.B. augustissimo suo patrocinio potentissimeque apud memoratam rempublicam intercessione adiuvare dignetur.

Ad quam petitionem solidis argumentis fulciendam humillimus Orator hoc supplicii libello SANCTITATI VESTRAE haec exponere audeat:

Archiabbatiae NULLIUS S. Martini de Sacro Monte Pannoniae, ex qua Congregatio Hungarica O.S.B. olim excreverat, teste diplomate S. Stephani, Hungariae protoregis, qui memoratam Archiabbatiam a suo patre fundatum “ob animae suae remedium et pro stabilitate regni” perfecerat eandemque ad cultum divinum vitamque religiosam fovendam plurimis possessionibus ditaverat: inde ab a. 1001. silvas agrosque possidet prope fluvium Vag in pago Deáki (Comitatus Pozsony, vel – ut Bohemis placet – Bratislava), quos ipsi pius rex donaverat, quibusque incepto saeculo XIII. accesserunt silvae et */f. 31v/* agri prope Danubium in pago Füss (Comitatus Komárom, vel – ut Bohemi vocitant – Komarno). Uterque pagus ad ripam sinistram eiusdem Danubii reperitur in Hungaria septentrionali, quam per integrum iam annum Bohemiae respublica invasam tenet. – Paroeciae quoque utriusque pagi ad dioecesim NULLIUS S. Martini de Sacro Monte Pannoniae pertinent, in quibus cura animarum etiam nunc ab Hungaricae Congregationis sodalibus sacerdotibus exercetur, sub auctoritate Vicarii Capitularis eiusdem dioecesis NULLIUS, quae, defuncto Archiabbate NULLIUS, adhuc novo Pastore caret.

Quae bona ecclesiastica ex piorum fundatorum voluntate, et ex ipsius S. Ecclesiae legibus, Archiabbatiae Congregationique Hungaricae O.S.B. concedita sunt, ut ex eorum et aliorum, quae habemus, bonorum redditibus cultus divini expensae in tota dioecesi NULLIUS et in omnibus eiusdem Congregationis monasteriis ferantur virisque religiosum tum in cura animarum, tum in monasteriis laborantibus congrua sustentatio suppeditetur. Eorundem porro bonorum reditus inde ab a. 1802, quo Franciscus, Hungariae rex, nostram Congregationem a Josepho II. antea suppressam restituerat eique bona partim reddiderat, concurrere debent etiam ad ferendas expensas sex maiorum gymnasiorum catholicorum, seu scholarum mediorum, quas nunc quoque nostra Congregatio sustentat, dirigit, professoribusque suis sodalibus providet. Ex memoratis autem gymnasiis in territorio a Bohemiae militibus invaso unum tantum reperitur, scil. in civitate Komárom (Komarno), ubi 16 professores Hungaricae Congregationis sodales docendi munere, funguntur; cetera in Hungariae regionibus non occupatis sunt.

Jam ex qualitate atque valore istorum bonorum patebit Congregationem */f. 32r/* Hungaricam sine eorundem redditibus neque in dioecesi NULLIUS, neque in monasteriis sumptus pro cultu divino necessarios ferre, neque congruam sodalium sustentationem securam reddere, neque demum scholas medias catholicas ipsius curae commissas sustentare posse ac valere, quapropter ipsam quoque Congregationis vitam periclitari.

Bona ecclesiastica in pago Deáki cum silvis comprehendunt 2,261 iugerorum Hungaricorum (i. e. 976 ha) agros fertilissimos, quorum humus metro profundior est; maxima agrorum pars viae ferreae status adiacet, immo et ipsi agri viis ferreis industrialibus circumsepiuntur atque opportunis earundam viarum retibus instructi sunt ita, ut omnes ipsorum partes undequaque facillime attingi, fructus autem terrae curribus ad viam ferream status vehi et commercio tradi possint. Pro agricultura autem animalibus quadrupedibus, aratro vapore moto, machinis tritulantibus pariter vapore motis aliisque instrumentis omnibus optime instructi ac praediti sunt. Porro neque necessaria aedificia pro bonorum administratoribus et colonis, neque granaria maxima, neque stabula opportuna desiderantur.

Bona ecclesiastica in pago Füss cum silvis comprehendunt 3348 iugerorum Hungaricorum (i. e. 1444 ha) agros, qui optimam agrorum de Deáki qualitatem quidem non adaequant, neque tamen iisdem longe cedunt. Porro quadrupedibus, machinis aliisque instrumentis pro agricultura necessariis et opportunis itemque aedificiis pari modo optime provisi sunt.

Omnia bona, quae in utroque pago proprietatis iure hucusque Archiabbatia Congregatioque Hungarica possidebat, ob labilem pecuniae valorem atque mutabilem nunc vix pretio aestimari vixque numeris exprimi pos- /f. 32v/ sunt. Sufficiat tamen indicasse omnium simul in utroque pago silvarum, agrorum, aedificiorum, totiusque instructionis valorem a. 1913, antequam immane bellum totam fere Europam conflagrasset, 40,000,000 libellarum seu francorum attigisse, nunc autem, quoties pecunia fit vel facta est deterior, toties dicto maiorem valorem attingere.

Bohemiae itaque Gubernium, quod incepto a. 1919. milites suos Hungariam septentrionalem invadere iusserat, per aliquod temporis spatium in memoratorum bonorum ecclesiasticorum proprietatem et administrationem nondum sese ingerebat. Sed mox, tempore messis, omnes ipsorum instructiones pro agricultura necessarias, omnes quadrupedes, omniaque aedificia in elenchum seu inventarium referri iussit, ipsas possessiones sequestro subiecit, ac primo administrationem et redditus, deinde ipsam quoque proprietatem Hungaricae Congregationi debitam sine ulla causa, sine nostra culpa eidem Congregationi abstulit ita, ut ipsos eiusdem anni redditus, omnia aedificia, silvas agrosque cum tota instructione superius descripta sine ulla prorsus recompensatione nobis simpliciter eriperet et usurparet, memoratos autem Congregationis nostrae sodales, qui in Hungaria septentrionali commorantur, omnibus fere mediis ad vitam sustentandam necessariis destitueret.

Quoniam autem aedificiorum, silvarum agrorum que cum tota instructione proprietates contra omne ius divinum atque humanum eidem Congregationis sine ipsius ac S. Sedis consensu vi erepta est: contra iniustam, arbitrariam, illegitimam et invalidam aedificiorum, silvarum et agrorum totiusque instructionis direptionem Bohemiae Gubernii iussu factam et a Ca- /f. 33r/ rolo A. Medveczky, sacerdote catholico, qui in civitate Pozsony (Bratislava) a Bohemiae Gubernio Hungariae septentrionalis ministro adiunctus, causarum ecclesiasticarum relatoris munere fungitur,¹⁶ executioni mandatam, coram eodem aliisque mandati executoribus protestati sumus. Cum vero nostra protestatio apud sacerdotem catholicum frustra cesserit, passam iniuriam modo hisce litteris S. Sedi denuntiamus atque contra ipsam sollemniter protestamur, ne bona ecclesiastica a proprio fine deflectantur, porro ne illegitimae eorundem iniustaeque direptioni per nefas assentiendo peccatis alienis communicemus, meritasque poenas ecclesiasticas nos ipsi contrahamus, neve, quod gravissimum est, Ecclesiae iura cuiquam cedamus. Simul autem humillimis precibus SANCTITATEM VESTRAM exoramus, ut, ubi pro sua sapientia possibile opportunumque iudicaverit, experta erga nos benevolentia potentissimaque sua pro nobis intercessione etiam per viam, si opus fuerit, diplomaticam adniti dignetur et efficere, ut Bohemiae Gubernium ad meliora reducatur consilia, atque rura nostra antiquissima, quorum donatio cum ipsius Archicoenobii fundatione fere coincidit, quaeque ex fundatorum mente et ex S. Matris Ecclesiae legibus ad cultum divinum in dioecesi NULLIUS et in totius Congregationis monasteriis fovendum, ad curam animarum exercendam, ad omnes nostras scholas medias catholicas sustentandas, ac demum ad ipsius Congregationis vitam conservandam necessaria sunt, cum instructionibus et redditibus a. 1919. ablatis eidem Congregationi Hungaricae O.S.B. restituantur.

Quam benignam SANCTITATIS VESTRAE pro nobis intercessionem eo magis efficacem speramus, quo certius de imminente Bohemiae Guberniis cum S. /f. 33v/ Sede

¹⁶ Karol Anton Medvecký (1875–1937). Lásd Pavol PARENICKA szócikkét in: *Lexikón katolíckych knazských osobnosti Slovenska*, Bratislava 2000. 910 sk.

relatione diplomatica edocti sumus. Quodsi potentissima intercessione nobis memorata bona restituantur, ipsa Congregatio Hungarica firmabitur solidabiturque.

Et Deus.....

Datum in Archicoenobio S. Martini de Sacro Monte Pannoniae,
de 15. mensis Januarii a. MCMXX.

P. Bernardinus Jándi [s.k.]

Archiabbatiae et Congregationis Hun-
garicae O.S.B. Prior regens
cunctaque familia monastica.

3

1920. március 15.

A komáromi bencés rendház sérelmei

Aláírták: Horváth Kristóf OSB igazgató, Mórocz Emilián OSB házfőnök
és Gödör János OSB jegyző
Jegyzetek az eredetiben

Jelzete: PFL, K 1920 (hivatali példány)

A SZENT BENEDEK REND SÉRELMEI a cseh-szlovák kormánnyal szemben

A magyar szent Benedek-rendnek Magyarország fennállása óta a cseh-szlovák államtól megszállott magyarországi területen megszakítás nélkül voltak eddig kulturintézményei és ezek fenntartására földbirtokai.

Jelenleg a komáromi szentbenedekrendi rendház és főgimnázium, továbbá a deákii és komáromfüssi szentbenedekrendi plébániák és a dénesdi fiókegyház vannak e területen és ezek fenntartását szolgálják a Rend itteni deákii és komáromfüssi gazdaságai. Állandóan 17–20 rendtag szokott e területen működni.

Ezen intézmények és gazdaságok tiszta színmagyar területen vannak s szlovák nyelvű lakosság a megszállásig egyáltalán nem volt e területeken. 1919. jún. 1. óta mégis lefoglalva tartja a csehszlovák kormány gazdaságainkat mint magyar Rendnek birtokát és hivatalos leiratban is kifejezte, hogy ezen gazdaságokhoz a Rendnek már semmi köze és hogy ezt még nyilvánvalóbbá tegye, a Rend jószágkormányzóját, aki szintén szentbenedekrendi áldozópap is, a gazdaságokból karhatalmilag eltávolította és Komáromban állandó rendőri felügyelet alatt tartja, – jóllehet a hivatalos vizsgálat is megállapította róla, hogy semmi államellenes cselekedetet nem követett el, – csupán azért, hogy még csak meg se közelíthesse a gazdaságokat s így figyelemmel ne kísérhessen az ezeken folyó jelenlegi gazdálkodást.¹⁷

¹⁷ A lefoglalást, zár alá helyezést *élő szóval* májusban, *hivatalos leiratban* (cis 2569/1919 nov. 7. kat. ir. Medvecký Károly aláírásával) azonban csak 1919. nov. 7-én közölték a gazdaságokat kezelő rendi jószágkormányzóval, akit aztán Medvecký referens 2569 katcir./1919. nov. 18. sz. leiratban a gazdaságok mielőbbi elhagyására is felszólított, majd 1920. jan. 19-én Komáromba konfináltatott. A komáromi zsupáni hivatalhoz 1920. jan. 26-án leadott és a zsupáni hivataltól 96/1920. Pres. Duo” szám alatt február 17-én felterjesztett memorandumra a konfinálás megszületését illetően 1920. május 31-ig sem érkezett válasz.

A szent Benedek-rendi itteni tagjainak és intézményeinek ellátására az államhatalom eddig csak ígéreteket tett, ezen ígérek szerint is azonban csak már mint állami alkalmazottakat akar bennünket, részünkről azonban nem teljesíthető feltételek mellett, elismerni és alkalmazni, de eddig még semmit sem adott ellátásunkra lefoglalt gazdaságaink jövedelméből a rendi jószágkormányzónak a vagyon kezeléséből való kizárása óta (1919. nov. 7.)¹⁸ A lefoglalást elrendelő szlovenszkói miniszteri rendelet ellen ismételve kifejezett írásbeli és szóbeli tiltakozásunkra, úgyszintén a prágai minisztériumhoz és közigazgatási bírósághoz 1919. szept. és okt.¹⁹ nov. hóban benyújtott fellebbezésünkre ismételt sürgetés dacára sem tudunk eddig elvi döntést kieszközölni.²⁰

A komáromi szentbenedekrendi rendház és főgimnázium eddigi autonómiáját pedig külön még azzal sértette meg a cseh-szlovák kormány, hogy a szerzetesház ellenőrzésére önkényileg teljesen idegen, szlovák nyelvű papot küldött (*Rehák Rupertly máriaczeelli bencészt*),²¹ s csak tiltakozásunkon múlt, hogy házunkban állandóan le nem telepedett és működését meg nem kezdte: a főgimnáziumba pedig, amelynek tanárait mindenkor a szent Benedek rend feje alkalmazta, újabban két szlovák nyelvű tanár kinevezését is jelezte, már a rendi kormány mellőzésével.²²

Sérelmes ránk nézve, a cseh-szlovák kormány azon intézkedése is, hogy egyáltalán nem kaphatunk útlevelet Magyarország meg nem szállott részeire, holott minden más egyén kaphat, s így teljesen el vagyunk zárva legfőbb rendi előjáróinktól, szüleinktől, testvéreinktől s e miatt sem hivatalos rendi, sem magánügyeinket nem tudjuk lebonyolítani.²³

Komárom, 1920. március 15-én

Móroc Emilián [s. k.]
szentbenedekrendi áldozópap,
főgimn. igazgató

Horváth Kristóf [s. k.]
szentbenedekrendi áldozópap,
házfőnök

A gazdaságok jövedelmét jún. 1-től kezdve foglalták le, a gazdaságok kezeléséből pedig nov. 7-én zárták ki a rendi jószágkormányzót.

18 1920. május 31-ig ismételt sürgetésre 40,000 k-t tudunk kapni ellátásunkra.

19 Áthúzva az eredetiben. A továbbiakban is közöljük az eredetiben eszközölt áthúzásokat (A szerk.).

20 A prágai földművelésügyi minisztériumhoz 1919. szept. 27-én adatott be fellebbezésünk a pozsonyi slátná hospodárské riaditelstvi útján, közvetlenül és újból pedig 1919. nov. 21-én száma a földművelésügyi minisztériumban: „Pozemkovy Hrad v Praze c. j. 43203/19-III.” A prágai közigazgatási bírósághoz pedig 1919. nov. 21-én adtuk be fellebbezésünket. – Fellebbezéseink visszavonására Medvecký kath. referens 487 kat. cir./1920. febr. 19. leiratában szólított fel bennünket, különben nem ad semmit ellátásunkra. 7/1920. febr. 25. válaszuk után és ismételt sürgetésünkre mégis küldött 40,000 k-t.

21 Rupertus Rehák, Mariazell (A szerk.).

22 Érdeklődők és pályázni akarók megkereséséből tudjuk, hogy Medvecký kath. referens nélkülünk (az intézet fenntartója kizárásával) pályázatot hirdetett két szlovák nyelvű tanszékre, különben 487. kat. cir./1920. febr. 19. leiratában jelezte is nekünk, hogy ő fog 2 tanárt kinevezni.

23 Még új rendfőnökünk (főapátunk) választására sem engedélyezett számunkra M. útlevelet, s midőn ennek kieszközölésére megkértük a prágai érseket, ennek közbenjáró kérését oly kérréssel közvetítették hivatalról-hivatalra információért oly későn tették át a komáromi zsupáni hivatalhoz, hogy effektuálására csak a választás után kerülhetett volna sor. Medvecký referens rosszindulatát ez irányban különben világosan mutatja az a körülmény is, hogy még akkor is megtagadta az útlevel engedélyezését, mikor egyik rendtársunkat a községi előjáróság hivatalosan sürgönyileg kérte haza halálosan beteg 6 kiskorú gyermekkel bíró bátyjához, aki egyúttal 6 kiskorú hadiárvának gyámja is. Megtagadta e kérés a zsupán közvetlen sürgős levélbeli megkeresése dacára is.

Gödör János [s. k.]
 szentbenedekrendi áldozópap,
 főgimn. tanár, *székházi jegyző*.

4

1920. július 12.

Beadvány Füss zárlatának feloldása ügyében Jabloniczky miniszterhez²⁴

Kézzel írt, fogalmazvány
 Jegyzetek hiányzanak

Jelzete: PFL, K 1920 (hivatali példány)
 Az eredetiben hiányzanak a jegyzetek

A szlovenszkói magyar szent Benedek-rendiek birtok és iskola-ügye

Juriga Nándor²⁵ 1919. május 3-án a deákii benedek rendi plebánushoz intézett privátlevelben értesítette a Rendet, hogy itteni birtokait Szlovenszko telhatalmú minisztere 1930/1919. ápr. 30. sz. rendeletével az 1918. évi dec. 10. 143 tc. alapján sequestrum alá helyezte és a sequestrum elnökévé őt nevezte ki, egyúttal Pozsonyba kérte személyes tárgyalás céljából a gazdaságok főtisztviselőjét.^{1.)} Meg is jelent Gácsér József benedekrendi jószágkormányzó,²⁶ aki a Rend deákii gazdaságát a hadifogoly gazdatiszt helyett személyesen vezette a komáromfüssi (és kolozsnémai) gazdaság felett pedig a felügyeletet gyakorolta. A kursoriumi elnök és Medvecký Károly kath. vallásügyi referens előtt tiltakozott a benedekrendiek birtokának lefoglalása ellen, mivel ők itt laknak, az itteni birtokokból tartják fenn a komáromi rendházat, főgimnáziumot, a deáki és komáromfüssi templomot, plebániát, a dénesdi templomot, s mint 1000 év óta itt élő és működő Rend megkívánhatják, hogy legalább is ugyanoly elbánásban részesüljenek, mint bármely más egyházi testület v. személy.

A sequestrum ellen kifejezett ezen élőszóbeli tiltakozás dacára is kiküldék május 26-án a deáki gazdaságba Stekl László gazdaszt, azzal az utasítással, hogy a gazdaság terhére állandóan letelepedjék. A jószágkormányzónak ez ellen kifejezett tiltakozása nemcsak hogy eredményre nem vezetett, hanem 1919. júl. 8-án már katonai karhatalommal jelent meg Stekl László és kijelentette a jószágkormányzónak, hogy a földművelésügyi referenstől kapott és a vallásügyi referenstől is aláírt 4366/1919. sz. felhatalmazás alapján a mai naptól kezdve ő vezeti majd a gazdaságot, a jószágkormányzó rendelkezési joga pe-

24 Feltehetően Jabloniczky János (1874–1950) ügyvéd, csehszlovákiai magyar politikus, lásd: <http://adatbank.sk/lexikon/jabloniczky-janos/>

25 Ferdinand Juriga (1871–1950) plebános, szlovák nemzetiségi programmal országgyűlési képviselő 1906–1918. Lásd Róbert LETZ szócikkét in: *Lexikón katolíckych knazských osobností Slovenska*, Bratislava 2000. 618sk.

26 Gácsér Ambrus (1877–1965), Kalazant néven bencés szerzetespap, beöltözött 1896-ban, fogadalmat tett és pappá szentelték 1901-ben, gimn. tanár Sopronban 1901–1908, lelkész Füssön 1908–1909, Celldömölkön 1909–1910, gimn. tanár ismét Sopronban 1910–1914, jószágkormányzó Komáromban 1914–1926, perjel és jószágkormányzó Pannonhalmán 1926–1929, főjószágkormányzó 1929–1938, 1939–1946, fürdőigazgató Balatonfüreden 1938–1939 és 1946–1947, nyugalomban Tihanyban 1947–1950, lelkész Aszódön 1950–1964, nyugalomban Pannonhalmán 1964–1965.

dig megszűnt.^{2.)} A jószágkormányzó azonban arra való hivatkozással, hogy ő hozzá sem a sequestrumról, sem Stekl kinevezéséről, sem az ő rendelkezési joga megszüntetéséről semmiféle hivatalos értesítés, rendelet nem érkezett, megtagadta a gazdaság átadását, ezt aztán Stekl nem is szorgalmazta, a leltározást azonban karhatalom segítségével mégis megkezdte és júl. 24-én be is fejezte és eltávozott a gazdaságtól.

A komáromi benedekrendiek erre küldöttségileg is írásban is ismételten tiltakoztak úgy Medveckey vallásügyi referensnél, mint Srobár miniszternél a lefoglalás ellen, mindez azonban eredménytelen maradt, mely aug. 28-án már újonnan kinevezett szlovák nyelvű gazdasitz jeleng meg Deákiban a gazdaság átvételére, szept. 12-én pedig az átadás effektuálására Prokes József, a Centralná Sprava kat. cirk. Velkaslatkov központi jószágigazgatója, előbb Deákiban, majd pedig Komáromfűssön, és a jószágkormányzó kénytelen volt túrni a leltárba felvett tárgyak megtekintését, a pénztári naplók, gazdasági könyvek átvizsgálását, a gazdaságokat és pénztárt azonban a jószágkormányzó ellenkezése miatt nem vehette és adhatta át az ott tartózkodó szlovák intézőnek.^{3.) 2.)}

A benedekrendiek erre a sequestrum alól való feloldást a prágai földművelésügyi minisztériumnál kérelmezték 1919. szept. 27-én a pozsonyi állami gazdasági felügyelőség útján és közvetlenül is.^{4.) 3.)}

1919. okt. 29-én Proles központi jószágigazgató a deákii hadifogoly gazdasitznek 1/2 évre felmondott és a gazdasitzti lakás felének 2 hét alatti kiürítésére szólította fel a családot, hogy az odahelyezett szlovák intéző odaköltözködhessenek,^{5.) 4.)} majd pedig Medveckey referens 1919. nov. 7-én a jószágkormányzót a gazdaságok átadására,^{6.) 5.)} nov. 18-án meg előbbi elhagyásukra is szólította fel.^{7.) 6.)}

Miután a nagyszombati cukorgyárnál is lefoglalta Medveckey referens az 1919. évi cukorrépatermés árát^{8.) 7.)} és egyéb intézkedésekkel is megakadályozták a jószágkormányzót a további gazdálkodásban, a jószágkormányzó a deákii gazdasági pénztárt, könyvelést, úgyszintén a dispoziációt tényleg átadta a szlovák intézőnek. Minthogy azonban a jószágkormányzó a gazdasági könyvelésben levő és neki is szükséges adatok feldolgozására ezután is ismételten megjelent a gazdaságokban, Medveckey referens ennek megakadályozására 1920. jan. 18-án Komáromban rendőri felügyelet alá helyeztette.

A benedekrendiek 1919. nov. 21-én újból megsürgették a prágai földművelésügyi minisztériumban a zárfeloldást,^{9.) 8.)} és egyidejűleg a prágai közigazgatási bírósághoz is nyújtottak be a feloldásra vonatkozólag fellebbezést.^{10.) 9.)} A gazdaságoknak ezen lefoglalása után a rendtagok, tanári testület, iskolai személyzet további ellátását Medveckey referens állami tanári fizetés ígérésével helyezte kilátásba,^{11.) 10.)} ezt a rendtagok a megélhetés biztosítására egyelőre elfogadhatónak találták ugyan, birtokjogokról azonban le nem mondtak, bármiként iparkodott is Medveckey ezen fizetés elfogadását a birtokjogról való lemondással egyértelműnek venni. A benedekrendiek e felfogását nyilvánvalóan mutatja Medveckey referens 1920. febr. 19. leiratára,^{11.)} amelyben ellátásukat a zárfeloldásra vonatkozó beadványaik visszavonásától teszi függővé,^{12.)} adott válaszul,^{13.) 12.)} úgyszintén ügyvédi képviselőjük útján is erre vonatkozóan kifejezett tiltakozásuk.^{14.)}

Ismételt sürgetésre^{15.) 16.) 17.) 13abc)} 1920. jan. 1-től kezdődőleg részletekben összesen 40,000 K-t tudtunk kieszközölni Medveckey referenstől, újabb 20,000 Kor. kiutalását pedig a mellékelt különös hangú, az igazságot nélkülöző, fenyegető leirat^{14.)} kíséretében jelezte, de még nem érkezett meg.

Birtokaink lefoglalása ellen beadott összes fellebbezéseink mindezideig válasz nélkül maradtak.

Deákii gazdatisztünk családját is végleg eltávolították 1920. május 9-én a lakásból^{16→ 15.)} s mikor gazdatisztünk jún. 10-én majdnem hat évi szibériai hadifogságából végre hazaérkezett, Medvecky nem akarja állását visszaadni, jóllehet a deáki gazdaságban az ő tervei és buzgósága folytán létesült 1908–1913 között a 100 db-ot meghaladó kiváló tehenészet, a 21–24 lóerős gőzeke, a 9 km hosszúságú iparvágány, a szénsavas tejhűtőgépezet, két új cséplőgarnitúra és ugyancsak az ő tervei alapján és kezdeményezésére épült a 30 családot befogadó család lakás, mikor munkásságnak eredményét 6 évi nehéz fogság után végre ő maga is szemlélhetné, a jog és méltányosság szégyenére könnyörögnie kell [eltartá]sáért.^{19→ 16.)}

Mint 1000 év óta itt élő és működő Rend a jog és igazság alapján tisztelettel kéri a benedekrendiek gazdaságaik sürgős visszadását, hogy plebániáik, templomaik, rendházuk, főgimnáziumuk fenntartásáról mint jogos birtokosok maguk gondoskodhassanak birtokaik jövődelméből, mindaddig pedig, míg ők a jogos tulajdonosok követelik, hogy gazdatisztjeik helyükön maradhassanak, illetve hadifogságból hazatért gazdatisztjük derkas munkássága színhelyét újból elfoglalhassa.

Komárom, 1920. júl. 12.

[aláírás hiányzik]

** A leghatározottabban tiltakoznak továbbá a benedekrendiek az ellen is, hogy a komáromi főgimnáziumot a helyzetből kifolyólag esetleg állami vagy bármily más nemű intézetnek minősítsék. Jelenlegi jellegét minden körülmények között megvédelmezik és nem tűrik, hogy az intézetbe bárki más nevezhessen ki tanárokat, igazgatót, mint a Benedekrend.

5

1920

Levél a Közigazgatási bírósághoz birtokügyben

Kézzel írt fogalmazvány

Jelzete: PFL, K 1920 (hivatali példány)

Közigazgatási bíróság!

A pannonhalmi szent Benedek rend tulajdonát képező komáromfüssi, kolozsnémai és deáki birtokait a „Cenhalma stb” nevében Tróhes József a 6525/1929. sz. miniszteri rendeletre való hivatkozással még 1919. szept. 12-én a rendi jószágkormányzó tiltakozása dacára zár alá vette, majd Medvecky A. Károly kath. vallásügyi referens pedig 2569/kath. civ. 1919. 7/11. számú rendelettel ~~pedig~~ a rendi jószágkormányzót rendelkezési jogától megfosztotta és a gazdaság végleges elhagyására utasította, majd rendőri felügyelet alá helyeztette.

Ezen sérelmes és jogellenes rendelkezések elleni jogorvoslat megtételével és pedig a t. Közigazgatási bírósághoz teendő panasz meg tételével nyomban megbíztuk dr. Frátercs József nyitrai ügyvédet, aki többszöri kijelentése szerint a Közigazgatási bírósághoz a panaszt be is adta még 1919 nov. 21-én. Az ügy hosszú elhúzódása gyanús lévén előtünk, kezdtünk utána tudakozódni a dolognak s nagy megdöbbenéssel arról értesültünk,

hogy a panasz a t. Közigazgatási bírósághoz bedva nem lett. Ezen értesülésünk vétele után levélben fordultunk megbízott ügyvédünkhöz, aki még 1921. jan. 22-én írott levelében is határozottan állította, hogy dr. Herold J. prágai helyettese útján a panaszt tényleg benyújtotta. Ekkor ezen ügyvédtől, majd ennek tagadó válasza után saját megbízottunktól 1921. március 21-én végleges és pozitív meggyőződést szereztünk arról, hogy dr. Frátercs József megbízása és állandó hitegetése és állítása dacára a panaszt be nem adta. Ezek alapján tisztelettel alulírottak a panasznak nem kellő időben történt beadása miatt mint első sorban

igazolási kérelmet

terjesztünk elő s a fenti tényállás alapján kérjük, hogy méltóztassék igazolási kérelmünknek helyt adni, az alább előterjesztett panaszunkat kellő időben előterjesztettnek és elfogadottnak kimondani.

Hely adandó az igazolási kérelemnek, mert ügyvédünk vétkes mulasztása mi reánk joghátrányt nem eredményezhet. Mi a kellő jogorvoslat megtétele iránt időben és azonnal intézkedtünk, ügyvédünk előttünk ismeretlen okból nem adta be a panaszt s ennek dacára a beadás megtörténtét a legutóbbi időkhöz állította. Nyugodtan voltunk tehát mostanig, s csak mikor az idő múlása és egyéb körülmények indokolttá tették a kételkedést és kezdtünk mostanában utánanézni, ekkor tudtuk meg az okát, mely előttünk végleges pozitívummá 1921. március 21-én lett. Becsatoljuk dr. Frátercs J. 1921. jan. 22-én kelt levelét, melyben még a panaszbeadást határozottan állítja, becsatoljuk a Herald. válaszlevelét, amely ezt megcáfolja és becsatoljuk Dr. Frátercs J. 1921. márc....-én feladott sürgönyünk hivatalos feladóvevényét, melyre már válasz sem érkezett és így ebből nyilvánvaló, hogy a panasz sem lett beadva. Miután ezen körülmény most jutott teljes bizonyossággal tudomásunkra, a törvényes határidőn belül terjesztjük elő az igazolási kérelmünket, amely a fentiek szerint a mi teljes véltenségünk folytán jogos és méltányos.

Ezek után panaszunk érdemleges részét a következőkben terjesztjük elő.

[aláírás hiányzik]

6

1920. február 21.

Pietro Gasparri bíboros államtitkár utasítása Clemente Micarának, a csehszlovák püspöki karnál akkreditált szentszéki ügyvivőnek

Olasz nyelvű, gépelt, részlet

Jelzete: ASV, Archivio Nunz. Ap. di Praga, busta 21, fasc. 94, ff. 97rv.

Jándi Bernardin, a pannonhalmi kormányzóperjel referált az Apostoli Szentszéknek arról, hogy a csehszlovák kormány zárlat alá vette azokat a javakat, amelyek a Magyar Bencés Kongregáció tulajdonát képezik Deákiban és Füssben, az ősi Pozsony és Komárom vármegyékben, amelyeket átcsatoltak Csehszlovákiához. Ezért a kormányzó perjel a Szentszék közbenjárását kérte a csehszlovák kormánytól, hogy juttassák vissza ezeket a javakat, amelyek jövedelméből a kongregációnak fenn kell tartania monostorait, plébániáit és iskoláit. A bíboros államtitkár a prágai ügyvivőre bízta, mely a kormányzatnál

való közbenjárás módozatát, hogy visszaadja a szóban forgó javakat. Mivel egyházi tulajdonlásról van szó, nem lehet őket elkobozni.

Az ügyvivő ceruzával írt följegyzése: beszéltem Medveckyvel, azt mondja, hogy az javakból fenntartják a komáromi 17 pátert és a maradék a [csehszlovák] vallásalapra megy (amelyet ő kezel).

/fol. 97r/ Il Rev.mo Padre Bernardino Jandi, Priore reggente dell’Arciabazia Nullius di San Martino di Pannonhalma e della Congregazione dei Benedettini d’Ungheria, ha testè riferito alla Santa Sede che il Governo Czecho-Slovacco abbia confiscato i beni, che la predetta Congregazione possiede a Deaki e a Fuss, negli antichi comitati di Pozsony e di Komaron ora annesse a cotesta Repubblica.

Nel denunciare tale spoliazione, il sullodato Priore ha sollecitato l’intervento della Santa Sede presso il menzionato Governo, affinché questo voglia restituire alla Congregazione i predetti beni, con i quali la Congregazione stessa deve provvedere al mantenimento dei propri monasteri e a quello delle parrocchie e delle scuole ad essa affidate. Interesse, V. S. di voler agire, nel modo che /fol. 97v/ ella giudicherà migliore, presso cotesto Governo, affin di ottenere che questo rilasci i suddetti beni, facendogli opportunamente riflettere che, trattandosi di proprietà ecclesiastiche, essi non possono essere soggetti a confisca.

[kézzel írt, ceruzával]

Parlato con Medvecky: dice che coi fondi sostengono i 17 padri di Komaron e che il resto va al fondo religionis (che manipola lui).

1921

7

1921. február [24]

**A Komáromi Bencés Rendház latin nyelvű szeparációs kérelme
a prágai nunciushoz**

Nunciatúrai ikt. sz. 4307

Jelzete: ASV, Archivio Nunz. Ap. in Cecoslovacchia, Busta 21, fasc. 94, ff. 142rv-143rv

Érk. 24-II.

Eminentissime Domine, Nuntius Apostolice!

Nos (qui infrascripti sumus), sodales Congregationis Hungaricae Ordinis St.i Benedicti in Slovakia, querelam nostram illa cum prece pretendimus ad Eminentiam vestram, ut abrogationem iniuriarum nobis illatarum auctoritate vestra amplissima apud gubernium Cseho-slovakense, seu potius apud Referatum catholicum Slovakiensem Bratislavae promovere clementissime dignetur.

Congregatio Hungarica Ord. Sti Benedicti in hodierna Slovakia iam inde ab illis temporibus mille annorum, ex quibus stabat ac vigebat, sine intermissione habebat semper domus habitandi (monasteria vel claustra) et instituta et plebanias (parochias) et possessiones (vulgo dominia), et nunc quoque habet in hoc territorio unum monasterium,

archigymnasium²⁷ catholicae religionis (in oppido Komarno), duas parochias (in pagis Deaki et Komarom-Fuss), tres ecclesias (in pagis Deaki, Komarom-Fuss, Dénesd), item ad conservanda ac sustentanda illa, quae supra diximus, instituta, similiter ad onera ferenda ac solvenda communis totius Congregationis nostrae (sunt autem haec: una archiabbatia [residentia et eccl. cathedralis], schola superior cum facultate theologica atque paedagogica, professorum excolendarum, noviciatus Ordinis nostri, seminarium cum 80–100 sodalibus et alumnis [clericis] sacri Ordinis), 5 archigymnasia et monasteria, 4 abbatiae, 23 parochiae, 42 ecclesiae (templa), 35 scholae elementares plebis] habet duas /fol. 142v/ possessiones (dominia) quattuor fere milia iugerum, quae manibus tenebamus usque ad recentissime (1919. annum) tempora nostrae aetatis.

Monasterium et archigymnasium nostrum in Slovakia stat ac viget in Komarno, quod est oppidum linguae pure Hungaricae, similiter et dominia et parochiae nostrae in regionibus mere Hungaricis (pagis Deaki et Fuss) sunt sita.

Auctoritate nomineque gubernii Cseho-slovakensis Referens rerum catholico-ecclesiasticarum: admodum reverendus dominus Carolus Medvecký Bratislavae, 25bg/1919 die 7 Novembr. (schol.) catholic. numen et in descriptione fida (vulgo: copia) textus originalis Hungarici atque interpretatione Latina hisce adiecta edicti sui, A/1-2 non obstante intercessione vetandi repetita, atque non obstante Canonis C. J. C. (numer 2346 excommunicatione et suspensione condemnantis, nihilominus abstulit atque eripuit nobis illa, quae supra diximus, dominia nostra duo, expulso inde administratore Benedictino dominiorum per edictum suum recentius at ipsas manus datum numeri 25bg 1919. ann. die 18 Novembr. B/1-2. Me autem sacer Ordo noster recentiore oeconomiam illorum bonorum nobis ereptorum revidere observareque posset, Referens ille, rever. Medvecký, administratorem Ordinis nostri, non obstante priore expulsionem denuo in dominiis apparentem, per litteras suas ad custodes publicae securitatis Komarno post breve tempus missas sub custodia lictorum publica statuendum curavit. – Ab illo igitur tempore dominia nostra ne conspicere quidem potuimus, revisione bonorum /fol. 143r/ administrandorum omnino exclusi; immo villici nostri veteres, Hungari dimissi sunt; deinde petitiones nostras iteratas de bonis reddendis adm. reverendus ille Carolus Medvecký, referens rerum cath.-ecclesiasticarum, definitissime repudiavit; denique de appellatione ad gubernium Pragense a nobis missu me responsum quidem hucusque recipere potuimus.

Bonis nostris illo modo abolutis ereptisque referens adm. reverendus Medvecký traditis quidem instar portiones plebaniis nostris; verum monasterio nostro Komaromiensi atque archigymnasio modo tantum suppeditat, ut ex eo domui nostrae atque archigymnasio solis sumptuosissima nostra aetate difficillimum sit se ipsa sustentare, nedum de communibus Ordinis sacri ferentis atque solvendis cogitare possimus oneribus. Itaque si bona nostra brevi tempore recuperare non poterimus, – atqui ex C.J.C. 102. Paragr. 2. (“Si vel unum ex persona moralis collegialis membris supersit, ius omnium in illud recidit”) tunc quoque ius bonorum habebimus, etiamsi pristinis Hungariae finibus incolumibus universa congregatio Hungarica illorum bonorum domina fuerit: – non solum monasterium atque archigymnasium in Slovakia adhuc vigens desinet esse, sed ne domus quidem ac scholae nostrae in Hungaria vigentes poterunt priore gradu superesse, tantoque minus progredi et crescere et florere.

²⁷ A „főgimnázium” fordítása.

Ergo ex una parte ut in Slovakia archigymnasium nostrum; tum monasterium, ecclesias (templa), plebaniasque, – ex altera parte ut in Hungaria scholam superiorem, archigymnasia, /fol. 143v/ plebania, templa, scholas plebeis, abbatias, residentias conservare atque longius explicare possimus, humillime precamur atque obsecramus Eminentiam vestram: dignetur clementissime rei nostrae animo propitio patrocinari et perficere, ut bona nostra ad fine Ordinis nostri quam primum recipiamus.

Omnia monasteria, templa, parochiae, scholae nostrae etiam in Slovakia in territorio mere Hungaricae linguae sunt sita: et his locis igitur imprimis finibus populi Hungari religiosis humanisque ministrare debemus; atqui cultus humanitasque gentis Hungariae in Hungaria aeque ac Slovakia, ex ipsa rerum natura coniunctioneque mille annorum, sunt communia, eiusdem originis eiusdemque consilii: ergo id, quod nos ad congregationem Hungaricam pertinemus, ansam occasionemque dare nemini potest, minimeque viris catholico-ecclesiasticis, ut hac de causa bona nobis eripiantur eoque cogamur, ut unico cum hoc claustro, archigymnasio, duabusque parochiis nostris ab amplore illa Hungarorum congregatione disiungamur atque separemus (Can. 494, 498).

Rem nostram denuo Eminentiae vestrae clementissimo patrocinio offerentes perseveramus Sanctae Matri Ecclesiae nostrae
filii fidelissimi

Comaromii, 1921 die [24] m. Febr.

Bonifacius Gidró, O.S.B.
director archigymn.

Aemilianus Mórocz O.S. B.
superior monasterii

Caesarius Horváth dr. O.S.B.
Josephus Cal. Gácsér O.S.B.
Dominicus Egler, O.S.B.
Alexander Karle, O.S.B.
Eduardos Sólymos O.S.B.

Justinus Bódiss dr. O.S.B.
Ioannes a Cap. Gödör, O.S.B.
Attilanus Sárosy, O.S.B.
Caecilius Bognár dr. O.S.B.
Ferdinandus Gosztonyi O.S.B.

Urbanus Berta O.S.B.
professores archigymnasii.

Bruno Saly, O.S.B.
parochus in Komáromfűss

Meinardus Epölyi O.S.B.
parochus in Deáki.

8

1921. március 10.

Bárdos Remig pannonhalmi főapát latin nyelvű kérelme XV. Benedek pápához

Jelzete: AA.EE.SS. Austria-Hungaria, pos. 1495, fasc. 619, ff. 38rv

A kérelem a szentszéki követség 1921. április 9-én kelt, 153/Pol. 1921. ikt. sz. francia nyelvű kísérőlevelével együtt érkezett be a Vatikáni Államtitkárságra, mely utóbbinak iktatószáma: 19609. A szentszéki követség hat pontban foglalja össze a levél lényegét: a pannonhalmi főapát kéri 1. az elkobzott (zárolt) javak visszaadását és a javak beiktatását, 2. a javak szabad kezelését, 3. a birtokok azon jövedelmeinek visszaszolgáltatását, amelyet a csehszlovák kormány 1919 óta visszatartott, 4. mindazon károk megtérítését,

amelyet az elkobzás óta elszenvedtek a birtokok, 5. a főapát és az okkupált területeken tartózkodó rendtagok közötti kapcsolatok szabad fenntartását, ugyanis a főapát joghatósága nem területi, hanem személyi, ennek következtében a csehszlovák kormánynak az a nézete, hogy egy külföldön élő egyházi eljárónak nem lehet jurisdikciója csehszlovák területen, nem igazolt, 6. hogy a csehek által elfoglalt területeken élő rendtagok szabadon gyakorolhassák hivatásukat úgy, mint korábban. *Jelzete*: AA.EE.SS. Austria-Hungaria, pos. 1495, fasc. 619, ff. 37rv

A szöveg nagyrészt egyezik a fentebbi, 2. sz. forrásával, annak ismétlése, miután a kormányzó perjel 1920-ban átadta hivatalát Bárdos Remig főapátnak.

Beatissime Pater!

Bárdos Remigius, Archiabbas NULLIUS S. Martini de Sacro Monte Pannoniae et Congregationis Hungaricae O.S.B. Praeses, cum omni eiusdem Archiabbatiae atque Congregationis familia monastica ad pedes SANCTITATIS VESTRAE provolutus, magno cum dolore denuntiat Gubernium reipublicae Bohemiae ipsius Congregationis bona ecclesiastica in Hungaria septemtrionali contra canonis 2346 C.J.C. praescripta anno 1919. usurpare praesumpsisse. Quare humillimus Orator SANCTITATEM VESTRAM iterum atque etiam petit, ut – ubi possibile opportunumque iudicaverit – in eiusdem bonis recuperandis Congregationem Hungaricam O.S.B. augustissimo suo patrocinio potentissimeque apud memoratam rempublicam intercessione adiuvaré dignetur.

Ad quam petitionem solidis argumentis fulciendam humillimus Orator hoc supplicii libello SANCTITATI VESTRAE haec exponere audeat:

Archiabbatiae NULLIUS S. Martini de Sacro Monte Pannoniae, ex qua Congregatio Hungarica O.S.B. olim excreverat, teste diplomate S. Stephani, Hungariae protoregis, qui memoratam Archiabbatiam a suo patre fundatum “ob animae suae remedium et pro stabilitate regni” perfecerat eandemque ad cultum divinum vitamque religiosas fovendam plurimis possessionibus ditaverat: inde ab a. 1001. silvas agrosque possidet prope fluvium Vag in pago Deáki (Comitatus Pozsony–Bratislava), quos ipsi pius rex donaverat, quibusque incepto saeculo XIII. accesserunt silvae et agri prope Danubium in pago Füss (Comitatus Komárom–Komarno). Uterque pagus ad ripam sinistram eiusdem Danubii reperitur in Hungaria septemtrionali, quam per duos iam annos Bohemiae respublica invasam tenet. – Paroeciae quoque utriusque pagi ad dioecesim NULLIUS S. Martini de Sacro Monte Pannoniae pertinent, in quibus cura animarum etiam nunc ab Hungaricae Congregationis sodalibus sacerdotibus exercetur, sub auctoritate Archiabbatis O. S. B. et Ordinarii eiusdem dioecesis NULLIUS. */f. 38v/*

Quae bona ecclesiastica ex piorum fundatorum voluntate, et ex ipsius S. Ecclesiae legibus, Archiabbatiae Congregationique Hungaricae O.S.B. concredita sunt, ut ex eorum et aliorum, quae habemus, bonorum redditibus cultus divini expensae in tota dioecesi NULLIUS et in omnibus eiusdem Congregationis monasteriis ferantur virisque religiosum in cura animarum, tum in monasteriis laborantibus congrua sustentatio suppeditetur. Eorundem porro bonorum redditus inde ab a. 1802, quo Franciscus, Hungariae rex, nostram Congregationem a Iosepho II. antea suppressam restituerat eique bona partim reddiderat, concurrere debent etiam ad ferendas expensas sex maiorum gymnasiorum catholicorum, seu scholarum mediorum, quas nunc quoque nostra Congregatio sustentat, dirigit, professoribusque suis sodalibus providet. Ex memoratis autem gymnasiis in

territorio a Bohemiae militibus invaso unum tantum reperitur, scil. in civitate Komárom (Komarno), ubi 13 professores Hungaricae Congregationis sodales docendi munere, funguntur; cetera in Hungariae regionibus non occupatis sunt.

Iam ex qualitate atque valore istorum bonorum patebit Congregationem Hungaricam sine eorundem redditibus neque in dioecesi NULLIUS, neque in monasteriis sumptus pro cultu divino necessarios ferre, neque congruam sodalium sustentationem securam reddere, neque demum scholas medias catholicas ipsius curae commissas sustentare posse ac valere, quapropter ipsam quoque Congregationis vitam periclitari.

Bona ecclesiastica in pago Deáki cum silvis comprehendunt 2,261 iugerorum Hungaricorum (i. e. 976 ha) agros fertilissimos, quorum humus metro profundior est. Maxima agrorum pars viae ferreae status adiacet, immo et ipsi agri viis ferreis industrialibus circumsepiuntur atque opportunis earundam viarum retibus instructi sunt ita, ut omnes ipsorum partes undequaque facillime attingi, fructus autem terrae curribus ad viam ferream status vehi et commercio tradi possint. Pro agricultura au- /f. 39r/ tem animalibus quadrupedibus, aratro vapore moto, machinis tritulantibus pariter vapore motis aliisque instrumentis omnibus optime instructi ac praediti sunt. Porro neque necessaria aedificia pro bonorum administratoribus et colonis, neque granaria maxima, neque stabula opportuna desiderantur.

Bona ecclesiastica in pago Füss cum silvis comprehendunt 3,348 iugerorum Hungaricorum (i.e. 1444 ha) agros, qui optimam agrorum de Deáki qualitatem quidem non adaequant, neque tamen iisdem longe cedunt. Porro quadrupedibus, machinis aliisque instrumentis pro agricultura necessariis et opportunis itemque aedificiis pari modo optime provisum sunt.

Omnia bona, quae in utroque pago proprietatis iure hucusque Archiabbatia Congregatio Hungarica possidebat, ob labilem pecuniae valorem atque mutabilem nunc vix pretio aestimari vixque numeris exprimi possunt. Sufficiat tamen indicasse omnium simul in utroque pago silvarum, agrorum, aedificiorum, totiusque instructionis valorem a. 1913, antequam immane bellum totam fere Europam conflagrasset, 40,000,000 libellarum seu francorum attigisse, nunc autem, quoties pecunia fit vel facta est deterior, toties dicto maiorem valorem attingere.

Bohemiae itaque Gubernium, quod incepto a. 1919. milites suos Hungariam septentrionalem invadere iusserat, per aliquod temporis spatium in memoratorum bonorum ecclesiasticorum proprietatem et administrationem nondum sese ingerebat. Sed mox, tempore messis, omnes ipsorum instructiones pro agricultura necessarias, omnes quadrupedes, omniaque aedificia in elenchum seu inventarium referri iussit, ipsas possessiones sequestro subiecit, ac primo administrationem et redditus, deinde ipsam quoque proprietatem Hungaricae Congregationi debitam sine ulla causa, sine nostra culpa eidem Congregationi abstulit ita, ut ipsos eiusdem anni redditus, omnia aedificia, silvas agrosque cum tota instructione su- /f. 39v/ perius descripta sine ulla prorsus recompensatione nobis simpliciter eriperet et usurparet, memoratos autem Congregationis nostrae sodales, qui in Hungaria septentrionali commorantur, omnibus fere mediis ad vitam sustentandam necessariis destitueret.

Quoniam autem aedificiorum, silvarum agrorum que cum tota instructione proprietates contra omne ius divinum atque humanum eidem Congregationi sine ipsius ac S. Sedis consensu vi erepta est: contra iniustam, arbitrariam, illegitimam et invalidam aedificiorum, silvarum et agrorum totiusque instructionis direptionem Bohemiae Gubernii iussu factam et a Carolo A. Medveczky, sacerdote catholico, qui in civitate Po-

zsony (Bratislava) a Bohemiae Gubernio Hungariae septemtrionalis ministro adiunctus, causarum ecclesiasticarum relatoris munere fungitur, executioni mandatam, coram eodem aliisque mandati exsecutoribus iterum atque iterum protestati sumus. Cum vero nostra protestatio apud sacerdotem catholicum frustra cesserit, et postquam interventionem Nunciaturae SANCTITATIS VESTRAE Pragensis legatique Regni Hungariae Pragensis adhuc sine eventu prospero expetimus, passam iniuriam modo hisce litteris S. Sedi denuntiamus atque contra ipsam sollemniter protestamur, ne bona ecclesiastica a proprio fine deflectantur, porro ne illegitimae eorundem iniustaeque direptioni per nefas assentiendo peccatis alienis communicemus, meritasque poenas ecclesiasticas nos ipsi contrahamus, neve, quod gravissimum est, Ecclesiae iura cuiquam cedamus. Simul autem SANCTITATEM VESTRAM humillimis precibus exoramus, ut, ubi pro sua sapientia possibile opportunumque iudicaverit, experta erga nos benevolentia potentissimaeque sua pro nobis intercessione etiam per viam, si opus fuerit, diplomaticam adniti dignetur et efficere, ut Bohemiae Gubernium ad meliora reducatur consilia, atque rura nostra antiquissima, quorum donatio cum ipsius Archicoenobii fundacione fere coincidit, quaeque ex fundatorum mente et ex S. Matris Ecclesiae /f. 40r/ legibus ad cultum divinum in tota dioecesi NULLIUS et in totius Congregationis monasteriis fovendum, ad curam animarum exercendam, ad omnes nostras scholas medias catholicas sustentandas, ac demum ad ipsius Congregationis vitam conservandam necessaria sunt, cum instructionibus et redditibus a. 1919. ablatis eidem Congregationi Hungaricae O.S.B. restituantur,²⁸ damnaque omnia, quae emersa sunt, reparentur, et praedia libere administrari possint. Cum vero Superiores religiosi non iura territorialia, sed personalia exerceant, iusta esse videtur exoptatio nostra, ut Archiabbas cum sodalibus in Komárom, Deáki, Füss degentibus et viceversa libere coniuncti esse, Archiabbas ibi quoque iure disponendi sodalesque officio, quod illis ab Archiabbate tribuatur, fungi possint.

Quodsi potentissima intercessione SANCTITATIS VESTRAE nobis memorata bona restituantur, ipsa congregatio Hungarica firmabitur solidabiturque.

Et Deus...

Datum in Archiabbatia NULLIUS S. Martini de Sacro Monte Pannoniae,
de 10. mensis Martii a. 1921.

+ *Remigius* [s.k.]

Archiabbas-Ordinarius, et

Congregationis

Hungaricae O.S.B. Praeses

cunctaque familia monastica.

²⁸ Innentől tér el a szöveg.

9

1921. március 15.

Gróf Somssich József szentszéki követ olasz nyelvű szóbeli jegyzéke²⁹**Pietro Gasparri bíboros államtitkárhoz**

Eredeti példány, gépelt, aláírt

Jelzete: S.RR.SS. AA.EE.SS. Austria-Hungaria, pos. 1495, fasc. 619, ff. 35rv-36rv-37r

EMINENZA REVERENDISSIMA!

Il sottoscritto Ministro dietro un telegramma mandatogli dal Regio Governo Ungherese ha l'onore di trasmettere a Vostra Eminenza Reverendissima l'istantissima preghiera dello stesso Governo, che la Santa Sede per mezzo della Nunziatura Apostolica di Praga si degni di fare le pratiche diplomatiche opportune presso il governo della Cecoslovacchia, affinché questi restituisca ai Benedettini Ungheresi le loro proprietà sequestrate a Deáki (Pozsony m.) e Komáromfüss, nonché ai Premostratensi le proprietà parimenti sequestrate delle Propositure di Jászóvár e Lelesz. Tali pratiche diplomatiche per la restituzione di dette proprietà al fine proprio paiono tanto più urgenti, inquantochè secondo le informazioni del Regio Governo Ungherese l'affare dei Benedettini sarà trattato dal Referente Ecclesiastico di Pressburgo (Bratislava, Pozsony) verso la metà di marzo dell'anno corrente. /fol. 35v/

Si comprende da se, che tanto i Benedettini, quanto i Premostratesi domandano pure la restituzione delle rendite di codeste proprietà dal momento del sequestro nonchè il risarcimento di tutti i danni sofferti nelle dette proprietà.

Per spiegare meglio l'istantissima preghiera del suo Governo, il sottoscritto Ministro si premette di aggiungere a questa nota una versione latina di due documenti di sequestro, mandati da Carlo Medvecky, Sacerdote cattolico all'Amministratore di beni dei Benedettini e pervenuti alla Regia Legazione Ungherese presso la Santa Sede dall'Arciabazia dei benedettini Ungheresi:³⁰

I.

Minister Ceskoslovenskej Republiky s plnac mocou pre spávu Slovenska

Bratislava, dna 7/11.1919. cis. 2569 Kat. cirk.

Admodum Reverendo Domino

Josepho Gácser

Deáki

Quoniam dominia Deákiense et Füssense, quae de iure bona Sti Benedicti de monte sacro Pannoniae sunt, gubernium Cseho-slovakense decreto suo 6525 pres. 1919. num. sequestravit eorumque administrationem collegio centrali bona catholico-ecclesiastica manutenti commisit: hac re esse desiderunt omnia gubernandi iura admodum reverendae Paternitatis vestrae in illis dominiis; ideoque Vos admoneo ius gubernandi postea ad solum villicum Matzenauer pertinere.

²⁹ Nem azonos az ugyanazon a napon kelt kísérőlevéllel, amelyben Bárdos Remig főpát kérvényét küldte meg, lásd fentebb.

³⁰ Más szavakkal: Medvecky állambiztos levelének latin fordítása Pannonhalmán készült.

Quatenus autem Vos sequestrationem a ministerio constitutam quolibet respectu violaretis, nos quidem cogerelemur contra Paternitatem vestram propter violationem sequestri quaestionem puniendi statim movere.

Carolus Medvecky man. propr.
referens gubernii in rebus ecclesiasticis,
utpote praeses collegii centralis

II.

Minister Ceskoslovenskej Republiky s plnac mocou pre spávu Slovenska
Bratislava, dna 18/11.1919. cis. 2569 Kat. circ.

Admodum Reverendo Domino
Josepho Gácsér
presbytero Ord. S. Benedicti
Deáki

Quoniam dominia Deákiense et Füssense, quae de iure bona Abbatiae Ord. Sti Benedicti de sacro monte Pannoniae sunt, sub administrationem coactionis venerunt, itaque officium adm. rever. /fol. 36v/ Paternitatis vestrae ibi esse desiit; deinde quoniam rationes materiales moralesque exigunt, ut Paternitas vestra illos locos quo citius relinquat et in monasterium sui Ordinis commigret, hac occasione adm. rever. Paternitatem vestram admoneo, ut aerarium et scripta ad illa dominia pertinentia archidirectori nostro Prokes tradat et pagum Deáki brevissimo tempore deserat. Item notatum esse volo, gubernium nostrum nullo modo assentiri posse, si forte Paternitas vestra parochus pagi Deáki designaretur.

Medvecky man. propr.
referens rerum ecclesiasticarum.

Dopo avere comunicato questi documenti, rinnovando la suddetta preghiera del mio Governo, con i sensi di più profonda venerazione passo a riaffermarmi di Vostra Eminenza Reverendissima

Roma, li 15. Marzo 1921.

devotissimo ed obedientissimo
servitore
Somssich [m. p.]

10

1921. június 21.

A komáromi rendház tagjainak latin nyelvű kérelme a prágai nunciushoz

Jelzete: ASV, Arch. Nunz. Ap. in Cecoslovacchia, Busta 21, fasc. 94. ff. 98rv.

Excellentissime Domine, Nuntius Apostolice!

Anni currentis mensis Februarii die 24. et scripto ac viva voce precati sumus Excellentiam Vestram, ut redditionem possessionum nostrarum, quae sunt in pagis Deáki et Komáromfüss, auctoritate Vestra amplissime apud gubernium Cseho-Slovakense, seu potius apud Carolum Medvezky, qui est referens rerum ecclesiasticarum Slovakensium Bratislavae promovere dignetur.

Quoniam hucusque nullum vestigium videmus eius rei, quoad possessione nostrae in manus nostras redderentur – atqui tempus frumentorum collegendorum iam adest –, immo etiam ad alimentationem nostram tantum repelita prece et epistulari et vivae vocis et telegrammatum atque continentur tantum per moras complurium mensium possumus aliquantulum accipere a domino Carolo Medvezky, referente ecclesiastico, *denuo summopere rogamus excellentiam Vestram, ut redditionem possessionum nostrarum pro causis petitionis nostrae die 24. Februarii immissae urgere dignetur.*

Quod nisi fieret, illud periculum minatur etiam nostro in Slovakia iam unico catholico et monastico archigymnasio Comaromiensi, quod reliquis in Slovakia catholicis et monasticis archigymnasiis, i. e. ut etiam nostrum archigymnasium cogatur laborandi finem facere et hoc modo numerus catholicorum et monasticorum gymnasiorum in Slovakia fidei catholicae periculosissime deminuetur omnino aboleatur atque esse desinat.

Rem nostram etiam respectu catholicae fidei in /f. 98v/ Slovakia iterum ac saepius propitio et paterno patrocinio Excellentiae Vestrae commendantes perseveramus Ecclesiae nostrae

Comaromii, di 21 Junii 1921

filii fidelissimi

*Aemilianus Mórocz**O.S. B. superior monasterii**Ioannes a Cap. Gödör, O.S.B.**Josephus Cal. Gácser O.S.B.**Dominicus Eglér, O.S.B.**Ferdinandus Gosztonyi O.S.B.**Urbanus Berta O.S.B.**Bonifacius Gidró, O.S.B.**Director archigymnasii**Caesarius Horváth dr. O.S.B.**Attilanus Sárosy, O.S.B.**Caecilius Bognár dr. O.S.B.**Eduardos Sólomos O.S.B.**Alexander Karle, O.S.B.**Justinus Bódiss dr. O.S.B.**professores archigymnasii.*

11

1921. november 16.

A komáromi Bencés Rendház beadványa a prágai magyar követhez a birtokok visszaadása ügyébenAláírták: Gácser K. József OSB jószágkormányzó, Mórocz Emilián OSB házfőnök,
Gidró Bonifác OSB igazgató*Jelzete: PFL, K 1920 (hivatali példány)*Beadvány
birtokaink visszaadása ügyében
a prágai magyar követhez

1921. nov. 16.

Mélyen tisztelt Követség!

Alulírottak a magyar szent Benedek-rend szlovenszkói tagjai nevében következő panaszunkat terjesztjük a Mélyen tisztelt Követség elé:

A „Pannonhalmi Főapátság tulajdona” címén telexkönyvileg bejegyzett, a magyar szent Benedek-rend tulajdonát képező deákii, kolozsnémai és komáromfüssi birtokokat a „Centrálna správa kat. cirkevnych velkaslatkov, Bratislava” nevében Proket József, a sequestrált Kath. egyházi birtokokat kezelő bizottság központi jószágigazgatója a 6525/1919. pres. bratislavai miniszteri rendeletre való hivatkozással még 1919. szept. 12-én a rendi jószágkormányzó tiltakozása dacára zár alá vette, majd pedig Medvecký A. Károly kath. vallásügyi miniszteri referens 2569. kat. cir./1919. nov. 7. és nov. 18. számú rendeletekkel a rendi jószágkormányzót rendelkezési jogától végleg megfosztotta és a gazdaságok végleges elhagyására utasította, s miután ezen utóbbi rendelkezésnek a jószágkormányzó meg nem felelt, őt Komáromba 1920. jan. 18-án azzal a kijelentéssel konfináltatta, hogy Komáromból való távozása esetén azonnal kiutasíttatja Szlovenszkóából.

Ezen sérelmes és jogellenes rendelkezések ellen úgy Medvecký Károly kath. vallásügyi referenshez ismételtén felterjesztett kérelmeink, valamint a szlovenszkói telhatalmú miniszter úrhoz és a prágai földművelésügyi miniszterhez benyújtott panaszaink mindezideig meghallgatást nem nyervén és ez utóbbiak válasz nélkül is maradván, mély tisztelettel kérjük a t. Követséget, kegyeskednék ügyünket jóakarátú pártfogásával mielőbb kedvezően és igazságosan a cseh-szlovák kormánynál elintéztetni.

Panaszunkat és ügyünket a következőkben vagyunk bátrak részletesen előterjeszteni:

A régi magyar szent Benedek-rendnek Szlovenszkóban egy főgimnáziuma, egy rendháza, 2 plebániája, 3 temploma volt és ezek fenntartására, valamint a szükséges lelkészek és tanárok kiképzésére deákii, kolozsnémai és komáromfüssi birtokai, összesen 2259 hektár területtel, amelyből azonban mintegy 350 hektár a dunai ártérben fekszik. A komáromi szent Benedek-rendi székházat és főgimnáziumot 13–17 tanítással és pasztorációval foglalkozó rendi emberrel és 2–3 civil tanárral, a szükséges szolgáló személyezettel és az összes felszereléssel birtokaink lefoglalásáig egyedül ezek jövödelméből tartottuk fenn, ezen birtokok jövödelme szolgált részben a rendi növendékek, lelkész- és tanárjelöltek kiképzésére is; a deákii és komáromfüssi szent Benedek-rendi plebánosok is ezen birtokokból kapják javadalmazásukat; a komáromi rendház, a deákii és komáromfüssi

plebánialakások és templomok, továbbá a dénesdi templom fenntartása és esetleges újr-
építése is mindenkor ezen birtokok terhe volt.

Ezen terheket e birtokok a múltban is csak úgy tudták megbírni, hogy a Rend egyik
rendtársnak mint jószágkormányzónak vezetése alatt házilag saját maga kezelte őket. A
birtokok tehát a lefoglaláskor épen nem voltak gazdátlanok, amire mint okra a lefogla-
láskor hivatkoztak, mert hiszen 19-en voltunk itt rendi emberek tanítással, lelkeskedés-
sel elfoglalva, az egyik rendtárs pedig csakis a gazdaságok vezetésével volt elfoglalva és
magukból a gazdaságokból, ottani lakásából karhatalmilag távolították el a lefoglaláskor.

Tekintettel arra, hogy ezen birtokok 1) nekünk szent Benedek-rendieknek jogos tulaj-
donaink – az apátsági szerzetesrendi birtokok sohasem voltak az apatéi, hanem a Rendéi,
a rendtársakéi s így ezen szlovenszkói birtokok senki máséi nem lehetnek, hanem csak a
mieink –, hogy 2.) szlovenszkói régi munkakörünkben, vagyis komáromi nyilvános jogú
főgimnáziumunkban, rendházunkban és plébániánkon régi hivatásunknak élve jelenleg
is mint okl. középiskolai tanárok tanítással és pasztorácival foglalkozunk és a csehszlo-
vák államtól megkívánt hűségi fogadalmat is letettük, hogy 3.) birtokainkon rendi ember
vezetése mellett a lefoglalásig magunk gazdálkodtunk s így birtokaink egyáltalán nem
voltak gazdátlanok, annyival is inkább kérhettük a cseh-szlovák kormánytól birtokaink-
nak a sequestrum alól való feloldását, mivel az ugyancsak Szlovenszkon lakó és birtokos
nyitrai, nagyszombati, pozsonyi, rozsnói, besztercebányai, kassai, szepesi káptalanok
birtokai sincsenek sequestrum alá helyezve, jóllehet nagyobb kiterjedésű birtokaikat még
kevesebb kötelezettség is terheli, mint a mieinket.

Sérelmes ránk nézve ezenfelül a sequestrum eddig gyakorolt módja is.

A sequestrum óta ugyanis birtokainkba még csak be sem tehetjük lábunkat, azok
kezelésének ellenőrzéséből teljesen ki vagyunk zárva, a befolyó jövedelemnek miként
való felhasználásáról, hova fordításáról semmit nem tudunk, vagyis de facto valósággal
elvették tőlünk birtokainkat s időről-időre csupán a bratislavai kath. egyházügyi referatus
tetszésétől függő s csak folytonos sürgetésre folyósított, de ellátásunkra egyáltalán nem
elégséges pénzegélyben részesítenek bennünket, rendházunk tatarozására, istentiszteleti
céljainkra meg semmit sem folyósítanak.

Sérelmes végül ránk nézve még az is, hogy szlovenszkói illetőségű, de magyar nyelvű
gazdatisztjeinket is már elbocsátották s helyettük kettő helyett 5 tiszttel és 1 gazdá-
val terhelték meg gazdaságainkat, nem is említve a központnak szintén a gazdaságok
jövödelméből díjazott tisztviselőit, elbocsátott gazdatisztjeink pedig kénytelenek voltak
Magyarországra költözködni, hogy ott a Rendnél állásért könyörögve családjukat fenn-
tarthassák.

Alázattal kérjük a mélyen t. Követséget, hogy birtokainknak a jelzett sequestrum alól
való mielőbbi feloldását a fentiek alapján a csehszlovák kormánynál megsürgetni ke-
gyeskednék, hogy azokon kulturális feladataink minél tökéletesebb megvalósíthatására
összes jövödelmeink felhasználásával, újból mi magunk gazdálkodhassunk.

A mélyen t. követség kegyes pártfogásáért és szives közbenjárásáért esedezve marad-
tunk mély tisztelettel a szlovenszkói összes szent Benedek-rendiek nevében, mindenkor
szolgálatrakészen

Komárom, 1921. nov. 15-én

Gácsér József [s. k.]
jószágkormányzó

Mórocz Emilián [s. k.]
házfőnök

Gidró Bonifác [s. k.]
főg. igazgató

12

1921. november 21.

A komáromi ház elöljáróinak latin nyelvű levele a prágai apostoli nunciushoz

Aláírták: Mórocz Emilián OSB házfőnök, Gidró Bonifác OSB igazgató
és Gácsér K. József OSB jószágkormányzó
Eredeti, gépelt, aláírt

Jelzete: ASV, Arch. Nunz. Ap. in Cecoslovacchia, Busta 21, fasc. 94. f. 100r.

Excellentissime Domine, Nuntius Apostolice!

Nos infrascripti in nomine omnium sodalium simulque sacerdotum et professorum a gubernio Tsecho-Slowakiensi quoque approbatorum Ordinis Sancti Benedicti in Slovakia Excellentiae Vestrae memoriam revocantes querelas et petitiones nostras de die 24. mensis Februarii et de die 23. mensis Juniii anni currentis, iterum ac saepius summo opere rogamus Excellentiam Vestram, ut redditionem possessionum nostrarum quae sunt in pagis Deaki et Komaromfuss, in regionibus mere Hungaricis) etiam respectu catholicae fidei educandaeque iuventutis catholicae in Slovakia, imprimis in oppido Komarno regioneque Komaromiensi linguae pure Hungaricae, pro causis petitionum nostrarum immissarum apud gubernium Tschechoslowakiense clementissime urgere et promovere dignetur.

Rem nostram – durante iam annos tres hoc statu valde difficili atque conservando explicandoque Ordini nostro in Slovakia maxime periculoso – novissime propitio et paterno patrocinio Excellentiae Vestrae humillime commendantes perseveramus Ecclesiae nostrae

Comaromi, ani 1921, mensis Nov. die 21.

fidelissimi filii

Aemilianus Mórocz
*O.S. B. superior monasterii
Bonifacius Gidró, O.S.B.
Director archigymnasii
Josephus Cal. Gácsér O.S.B.
administrator bonorum O.S.B.*

13

1921. december 19.

Serédi Jusztinián OSB, a Magyar Bencés Kongregáció római prokurátora latin nyelvű kérvényben fordul XV. Benedek pápához

Kézzel írt eredeti, ikt. sz. AA.EE.SS. 2922

Jelzete: AA.EE.SS. Austria-Ungheria, pos. 1495, fasc. 619, ff. 42rv

Beatissime Pater!

Bárdos Remigius, Archiabbas Nullius S. Martini de S. Monte Pannoniae, Praesesque Congregationis Hungaricae O.S.B. Praeses, ad pedes Sanctitatis Vestrae provolutus humillime petit, ut pro solutione a sequestro ac restitutione bonorum dietae Congre-

gationis in Deáki et Füss apud Gubernium Bohemo-Slovacum benigne intercedere dignetur secundum ea, quae coniunctim cum Hungarici Gubernii Nota S. Sedi porrecta humillimus Orator exposuerat.

Et Deus...

Supplicens humillimi Oratoris libellum ea qua par est reverentia S. Sedi porrigere eiusque benevolentiae commendare praesumo, maxime, quia sequestrum a tribus iam annis perdurat, ac sine redivisibus dieta Congregatio Gymnasium maius Comaromiense cum Patribus Professoribus vix sustentare potest.

Roma, 19 Dec. 1921.

Dr. Iustinianus Serédi [s. k.],
Congreg. Hung. O. S. B.
Procurator Gen.

Hátoldalán kézírással /f. 42v/: *Benedettini Ungheresi. Bárdos Remigius O.S.SB. Archiabbas pro benigna intercessione apud Gubernium Bohemo-Slovacum, ut bona in Deáki et Füss a sequestro solvat. (P. Giustiniano). (S. Anselmo).* [Régi jelzete:] AA.EE.SS. Austria 811.

1922

14

Prága, 1922. június 6.

Clemente Micara prágai nuncius jelentése Pietro Gasparri bíborosnak (olasz)

Nunziatura ikt. sz. 7611. AA.EE.SS. ikt. sz. 7513

Jelzetek: ASV, Arch. Nunz in Cecoslovacchia, 103r-104v.
(hivatali példány, fogalmazvány, kézírásos).
AA.EE.SS. Austria-Ungheria pos. 1494, fasc. 619. ff. 44rv-45r
(eredeti, gépelt, aláírt).

Ho avuto l'onore di ricevere il ven. dispaccio dell'Eminenza Vostra Rev.ma del 1° maggio scorso N. 2922 circa i beni che l'Abbazia benedettina di S. Martino di Pannonhalma possiede nella Slovacchia.³¹

Più volte mi sono dato premura di chiedere a questo Governo, con insistenza e a nome della S. Sede, che fosse posto fine al sequestro dei beni di detta Abbazia, ma sempre inutilmente. Ho avuto delle vaghe promesse di interessamento, le quali però, come era da aspettarsi, sono regolarmente rimaste senza risultato.

E' talmente grande l'odio che questi liberatori della Slovacchia nutrono contro tutto ciò che è ungherese, che temo non si piegheranno mai a rendere giustizia ai benedettini di Pannonhalma

Ho parlato più volte di questo affare col Sac. Medveczky che manipola le proprietà in questione come pure gli altri beni della chiesa esistenti in Slovacchia ed appartenenti a per-

31 Ennek az államtitkársági utasításnak hivatali példányát (minuta) lásd: AA.EE.SS. Austria-Hungaria, pos. 1495, fasc. 619, f. 43r.

sone giuridiche che stanno in Ungheria. Egli si è trincerato dietro gli ordini e le disposizioni del Governo quanto al sequestro dei beni; ed ha preteso, per ciò che tocca le rendite, di provare che egli le impiega a sostenere le istituzioni che dipendono dall'Abbazia di Pannonhalma nella Slovacchia (casa di Komarno, ginnasio ecc.) insinuando che egli devolve il restante pei bisogni di altri enti ed istituti di religiosi esistenti pure in Slovacchia. All'osservazione che non sia affatto in sua facoltà di disporre a piacere, anche se a favore di case ed istituti religiosi di rendite che appartengono ad altri ed hanno un fine stabilito, tanto lui che altri, magari sacerdoti, rispondono che si tratta di beni ecclesiastici in Slovacchia, dati alla chiesa da oblatori slovacchi in pro dei bisogni della chiesa cattolica in Slovacchia e che quindi non è giusto che vadano a sostenere i bisogni di un altro paese, nemico per giunta, e ciò tanto più che l'Ungheria detiene dei fondi destinati a fini religiosi e formati anche con denaro slovacco e che nulla dà per i bisogni del clero e delle chiese slovacche.

Dopo ricevuto l'ultimo dispaccio dell'E.V., non ho mancato di scrivere una nota al Signor Miciura, ministro della Slovacchia, insistendo con energia per una rapida soluzione di questa questione e pregandolo di mettermi al più presto in grado di dare una formale assicurazione all'Eminenza Vostra su questo punto.

Ho poi parlato anche col signor Benes, al quale ho consegnato pure copia della lettera scritta al Miciura. Il Ministro degli esteri fu pronto a prendere nota della cosa e a promettere di interessarsi in senso favorevole. Sono però quasi certo che il signor Benes non farà nulla per dare una buona soluzione a questo affare e che la mia lettera al signor Miciura resterà senza risposta, ciò che qui accade quasi sempre, e non soltanto con me, quando non vi è la buona volontà o l'interesse di accondiscendere.

Ho anche fatto pregare il Signor Miciura di volermi favorire, venendo a Praga, di una sua visita. Egli però, da quando si è cominciato a parlare dell'avvenuta nomina di Monsignor Jantausch, ha evitato di farsi vedere.

Terrò informata l'Eminenza Vostra di tutto; e intanto, prostrato al bacio della Sacra Porpora, con profondissimo ossequio ho l'onore di raffermarmi

dell'Eminenza Vostra Reverendissima
umilmo. devmo., ob.mo servo

+*Clemente Micara* [s. k.]
Arciv. di Apamea
Nunzio Apostolico

15

1922. október 7.

**Gróf Somssich József szentszéki követ emlékeztetője
Pietro Gasparri bíboros államtitkárhoz (olasz)**

Eredeti. Követségi ikt. sz. 529/Pol. 1922.

Érkeztetési (államtitkárság) ikt. szám: 19642

Jelzete: AA.EE.SS. Austria-Hungaria, pos. 1495, fasc. 619, ff. 46rv.

PRO MEMORIA

Il Regio Ministro d'Ungheria presso la Santa Sede dietro l'ordine del suo Governo parecchie volte ha avuto l'onore di appoggiare dalla Vostra Eminenza Reverendissima

l'istantissima preghiera dell'Arciabate dei Benedettini ungheresi, affinché la Santa Sede si degni di fare le pratiche opportune per la restituzione dei beni di detto Ordine (a Deáki e Füss) tuttora sequestrati dal Governo Cecoslovacco.

Nella pregiatissima risposta della Segreteria di Stato di Sua Santità *N° B.-19642* in data dell'11 Aprile 1921 si assicurò, che Sua Eccellenza il Nunzio Apostolico a Praga fu incaricato di adoperarsi presso il Governo Cecoslovacco nel senso indicato.³² Purtroppo tali pratiche di Mons. Nunzio Apostolico finora rimasero senza risultato. Avendo ora il Regio Governo d'Ungheria appreso, che tra il Governo Cecoslovacco e Mons. Jantausch, Amministratore Apostolico della parte dell'arcidiocesi di Strigonia, che cadde sotto il dominio cecoslovacco, vi siano delle trattative per la restituzione dei beni dell'arcidiocesi parimenti sequestrati dal Governo Cecoslovacco: il Regio Governo d'Ungheria prega insistentemente la Vostra Eminenza Reverendissima di volere appoggiare la preghiera dell'Arciabate, che allo stesso tempo pure ai Benedettini siano restituiti i loro beni sequestrati a Deáki e Füss, insieme con le rendite durante il sequestro, e che siano risarciti i danni cagionati in frattempo.

Roma, li 7 Ottobre 1922.

BÉLYEGZŐ

1925

16

1925. október 21.

**A Csehszlovák Külügyminisztérium szóbeli jegyzéke
Mons. Antonio Arata prágai nunciátúrai ügyvivőhöz (francia)**

Ikt. sz. No. 15308/25-II. – Nunciátúrai ikt. sz. 12078

Jelzetek: eredeti gépelt: ASV Nunz. Cecosl. busta 35. fasc. 188 ff. 50r–51r–52r–53r.
másolat gépelt: ASV Nunz. Cecosl. busta 35. fasc. 188 ff. 54r–55r–56r–57r.
másolat gépelt: ASV Nunz. Cecosl. busta 35. fasc. 188 ff. 58rv–59rv.

No. 15308/25-II.

Praha, le 21 Octobre 1925

Monsieur le Chargé d'Affaires,

J'ai eu l'honneur d'informer Son Excellence, Monseigneur le Nonce Apostolique, par la lettre du 7 Octobre 1924, No 146.364/24-III, que j'avais transmis aux autorités compétentes une copie de sa lettre du 30 Août 1924, No 11098, concernant l'érection du Prieuré indépendant des Bénédictins de Komárno sous le titre de Prieuré de Saint

³² Ez a mondat idézet az Államtitkárság 1921. április 11-i válaszából, államtitkársági ik. sz. 19642, jelzet: AA.EE.SS. Austria-Hungaria, pos. 1495, fasc. 619, ff. 41rv. Hivatali példány (minuta), kézírásos.

André l'Apôtre. En même temps j'ai prié ces autorités de donner leur avis sur les quatre demandes présentées par Son Excellence:

1) De lever immédiatement le séquestre sur les biens appartenant déjà à la Congrégation de Pannonhalma en Hongrie et constituant la dotation des localités et paroisses de Diákovce, Füss et Dénesd, situées en Tchécoslovaquie, et de remettre ces biens à la Congrégation Benedictine à Komárno.

2) D'accorder l'indigénat tchécoslovaque à tous les Benedictins qui en ont le droit et de permettre aux autres qui ne peuvent l'obtenir mais qui sont chargés d'instruire les élèves du Gymnase de séjourner en Slovaquie pendant deux ou trois ans.

3) D'autoriser le Père prieur à faire appelle – en cas de nécessité et en observant toutes les prescriptions légales du Pays – pour l'enseignement dans le Gymnase à quelque Religieux de même Ordre non citoyens tchécoslovaques.

4) D'attribuer – conformément au traité de Trianon – au Gymnase rattaché au nouveau Prieuré de St. André de Komárno les mêmes droits et privilèges qu'aux autres Gymnases supérieurs de Tchécoslovaquie.

Tout récemment le Ministère de l'Instruction Publique ainsi que le Ministère pour la Slovaquie m'ont fait connaître leurs points de vue sur ces demandes 1/ 3/ et 4/. Le Ministère de l'Intérieur de son côté s'est prononcé sur le point 2/.

Ad 1/. Le Gouvernement ne voit aucun inconvénient à ce que les négociations aient lieu conformément à la proposition 1) de Son Excellence et aux conditions suivantes:

Les biens meubles ou immeubles, situés en Slovaquie et appartenant à la Congrégation de Pannonhalma, seront attribués au Prieuré de Saint André l'Apôtre, de Komárno, qui figurera dorénavant comme propriétaire des immeubles dans les registres officiels. La transmission des biens-fonds sera effectuée dès que le Saint Siège aura décrété l'érection du Prieuré indépendant. Le Gouvernement désirerait en outre que le Prieuré fut incorporé dans une Congrégation de l'Ordre de Saint Benoît, existant en Tchécoslovaquie. Cette incorporation rendrait impossible l'admission dans le Prieuré de moines ayant l'indigénat hongrois. Le Gouvernement juge que le rattachement du Prieuré à la Congrégation de Beuron, représentée en Tchécoslovaquie par le monastère "Slovany" ("Emaus") de Prague, répondrait aux intérêts de l'Eglise comme à ceux de l'Etat.

Ad 2). Le Gouvernement est disposé à examiner spécialement chaque requête des moines demandant l'indigénat tchécoslovaque. La naturalisation pourrait être accordée à ceux qui justifieraient la perte de leur nationalité primitive et se conformeraient à toutes les exigences de la loi.

Le Gouvernement ne songe nullement à créer des embarras aux moines du Prieuré auxquels l'indigénat tchécoslovaque aurait été refusé, à condition toutefois que ceux-ci ne se rendent pas coupables des actes mentionnés dans le paragraphe 10 de l'article V du Recueil des Lois hongroises 1903 comme entraînent l'expulsion.

Ad 3). Le Gouvernement regrette de ne pouvoir accéder à la demande du point 3). Il tient à ce que les dispositions légales concernant l'indigénat des membres du corps enseignant soient appliquées dans leur intégralité au gymnase de Komárno. Ces dispositions sont indiquées dans l'article XXXVI du Recueil des Lois hongroises 1914, No 319 du Recueil des Lois et des Ordonnances autrichiennes. Le Gouvernement désirerait que le Prieur ne chargeât de l'enseignement que des religieux tchécoslovaques ayant obtenu leur grade dans une Université du Pays.

Ad 4). Le Gouvernement est disposé à accueillir favorablement la quatrième proposition de Son Excellence.

Le Ministère de l'Instruction Publique est prêt à recommander au Conseil des Ministres la levée du séquestre sur les immeubles de la Congrégation de Pannonhalma en Slovaquie si le Saint Siègre veut bien approuver l'organisation du Prieuré de Saint André l'Apôtre, de Komárno, proposée par le Gouvernement.

Le Ministère de l'Instruction Publique m'ayant confié le soin de vous faire connaître, Monsiegnieur, l'opinion des autorités, je m'acquitte de ce devoir en vous priant de vouloir bien en informer le Saint Siègre et de Lui proposer l'approbation de l'érection du Prieuré indépendant de Komárno, conformément aux suggestions du Gouvernement.

Je saisis cette occasion pour vous exprimer, Monseigneur, mes remerciement anticipés pour votre aimable entremise auprès du Saint Siègre, ainsi que les assurances de ma considération la plus distinguée.

Pour le Ministre:
[olvashatatlan aláírás]
f. Dr. Gírsa.
BÉLYEGZŐ

17

1925. november 3.

Rev. Dr. Jozef Foltynovsky apostoli vizitátor

latin nyelvű jelentése

a komáromi bencés rendházban 1925. március 26–28-án tett vizitációjáról

Gévelt, aláírt, eredeti. Részlet

Jelzete: ASV, Arch. Nunz. Cecosl. busta 43, fasc. 289, 70rv fôliók (részlet).
Másik példány: Szerzetesi Kongregáció Levéltára, Vatikán, ikt. sz. 1063/24.

X. Ordo s. Benedicti

Domus unica in Komarno. Duo Patres gerunt curam animarum in ecclesias vicinis, ceteri institutioni iuvenum in gymnasio Ordinis, quod retinuit a gubernio ius scholae publicae, operam dant. Officium persolvitur religiose, attamen privatim, cum omnes in schola occupari dicuntur. Meditationes et preces matutinae privatim, preces vespertinae in communi peraguntur. Clausura non observatur, quia patres studiosorum in cellas pro necessitatibus scholae tractandis ad patres veniunt. Supellex domestica nimiam opulentiam prae se fert.

Ordo neque novitiatum neque ullos fratres laicos habet; propterea in culina adest mulier oeconomia. Bona temporalia Ordinis a gubernio sunt sequestrata; si Ordini reddentur, novitiatus et propria provincia erigetur atque clausura stricta introducetur.

Visitatione peracta omnibus Patribus hebdomadariam confessionem et meditationem cotidianam peragendam inculcavi.

II.

**Iratok a Vatikáni–Csehszlovák tárgyalásokhoz, különös tekintettel
a Magyar Bencés Kongregáció (Pannonhalmi Szent Benedek-rend)
szlovákiai bencés birtokaira
1935–1936
18–26. sz. dokumentum**

18

1935. március 13.

**Eduard Benes csehszlovák külügyminiszter levele
Eugenio Pacelli bíboros államtitkárhoz (francia)**

Jelzete: AA.EE.SS. Cecoslovacchia, Pos 97 P.O., Fasc 129 ff. 29a–31.

Monsieur le Cardinal,

J'ai l'honneur d'accuser réception de votre lettre du 31 décembre 1934 et suis heureux de pouvoir exprimer mon espoir que les échanges de vues sont arrivés à un point qui nous permet d'envisager comme tout à fait imminente la réalisation finale du *Modus vivendi*.

Au sujet de la note qui sera remise aujourd'hui même par notre Ministre auprès du Saint-Siège comme réponse à la note du Saint-Siège du 31 décembre 1934, N. 4138/34 et de cette note même, je voudrais ajouter encore ce qui suit:

Dans la partie de la lettre de Votre Eminence, où il est question de régler les prétentions patrimoniales réciproques entre les unités ecclésiastiques tchécoslovaques et hongroises, mon gouvernement trouve la garantie que les actions ecclésiastiques introduites devant le Tribunal arbitral mixte tchécoslovaque-hongrois feront l'objet d'un désistement d'instance. Il s'agit des affaires suivantes:

- N. 65. Chapitre épiscopal de Raab (Gyor) contre Etat Tchécoslovaque;
- N. 158. Ordre des Cisterciens de Zircz contre Etat Tchécoslovaque;
- N. 159. Ordre de Bénédictins de Pannonhalma contre Etat Tchécoslovaque;
- N. 184. Archevêque F. Radnai contre Etat Tchécoslovaque;
- N. 216. Feu le Cardinal Csernoch contre Etat Tchécoslovaque;
- N. 226. Séminaire central de Budapest contre Etat Tchécoslovaque;
- N. 323. Séminaire archiépiscopal d'Estergom contre Etat Tchécoslovaque;
- N. 324. Chapitre archiépiscopal d'Estergom contre Etat Tchécoslovaque.

Pour nous permettre de faire remise des biens d'Eglise en Slovaquie à la nouvelle administration ecclésiastique, je prie Votre Eminence de s'employer pour que le nécessaire soit fait afin que le Président du Tribunal arbitral mixte puisse notifier au Gouvernement tchécoslovaque son ordonnance homologuant le désistement d'instance dans les affaires mentionnées ci-dessus.

Le Saint-Siège connaît le point de vue du Gouvernement tchécoslovaque au sujet du règlement de l'appréciation des prétentions réciproques des unités ecclésiastiques tchécoslovaques et hongroises. Rien de l'empêche maintenant de recourir à toute procédure qu'il jugerait bon de choisir pour fixer son point de vue en tenant compte de toutes les données de la question. Les évêques tchécoslovaques contribueront certainement, eux aussi, à faire entièrement la lumière sur tous les points devant les organes de la Curie ro-

maine. Cela facilitera l'accord sur les règlements patrimoniaux, dont le Gouvernement dans son mémoire de 1929 a exposé les principes qu'il continue à croire justifiés. On aura ainsi fixé l'étendue de la masse de dotation ce qui constitue la condition préalable de l'entente sur les dotations, au terme de l'article I du Modus vivendi.

C'est avec satisfaction que j'ai pris connaissance de l'engagement pris par le Saint-Siège, d'accord avec le principe que nous défendons, que les unités ecclésiastiques hongroises ne recevront rien des biens situés en Slovaquie. Nous sommes certains que le Saint-Siège arrivera à la conviction qu'il n'est ni nécessaire ni possible d'affecter quoi que ce soit de plus aux unités ecclésiastiques hongroises aux dépens des nôtres.

Le Gouvernement tchécoslovaque désirerait remettre l'administration des biens d'Eglise situés en Slovaquie aux mains de Mgr Jantusch aussitôt que possible et autant que faire se pourrait entre le 1er avril e 1er mai courant au plus tard. Cette remise se réaliserait le mieux au point de vue de la forme par la signature des procès-verbaux de remise, qui seraient précédés d'un examen des biens, des comptes, etc. Cette apposition de signature devrait comporter une décharge complète de l'administration actuelle, pour que par la remise de l'administration des biens toutes les controverses soient définitivement éliminées.

Bien que nous soyons convaincus qu'il ne saurait être formulée aucune réclamation du fait de l'administration actuelle, nous ne nous opposons aucunement à une révision. Cependant nous sommes contraintes de demander que ces questions soient réglées en même temps que se fera la remise de l'administration des biens, car le Gouvernement tchécoslovaque désirerait que, dès qu'il sera entendu avec le Saint-Siège sur cette remise, il ne pût surgir de nouveaux différends au sujet de ces questions.

Du reste, au cours des dernières années, il a été procédé sur ces propriétés à plusieurs révisions, parmi lesquelles, il convient de souligner celle qui a été faite en 1927 par le directeur Gruber, en tant qu'expert jouissant de la confiance des bénéficiaires hongrois aussi bien que de nos unités ecclésiastiques. Les résultats de ces révisions faciliteront sensiblement l'examen et l'appréciation de la manière dont les biens ont été administrés jusqu'à présent, de sorte que leur remise entre les mains de la nouvelle administration pourra s'opérer aisément et sans délai. S'il paraissait nécessaire de faire des changements importants, qu'il s'agisse de changements administratifs ou de personnes, il serait certainement facile de s'entendre à ce sujet avec l'administration tchécoslovaque des Cultes.

En ce qui concerne la réforme foncière, le Gouvernement tchécoslovaque, se référant aux notes de sa Légation près du Saint-Siège en date du 24 décembre 1933 et du 22 mai 1934, est prêt à inviter l'Officier foncier à exécuter les accords concernant les biens d'Eglise.

Et parce que ces accords ont été, pour la plupart, conclus par des personnes agissant du chef de certains biens d'Eglise, sous réserve de l'assentiment du Saint-Siège, il conviendrait de donner à l'Office foncier avis de cet assentiment. De même, le Gouvernement est prêt à donner son autorisation pour que la nouvelle administration des biens d'Eglise en Slovaquie puisse vendre elle-mêmes – d'ailleurs sans sortir du cadre des conditions stipulées dans les accords conclus entre l'Office foncier et Mgr Vojtassak – les parties de ces biens qui doivent encore être liquidés par la réforme foncière, ce qui permettrait d'obtenir des prix sensiblement plus élevés. Il peut le faire à condition que la nouvelle administration ecclésiastique se serve des sommes ainsi réalisées pour payer les dettes, dont restent encore grevés les biens qui doivent passer entre ses mains.

Toutes ses propositions et concessions, le Gouvernement tchécoslovaque les fait avec plaisir, supposant naturellement que l'entente se fasse sur les autres questions se rattachent au *Modus vivendi*, car toutes ces questions sont nécessairement liées les unes aux autres. Les biens seraient alors libérés des liens de la réforme foncière telle que la prévoient les dispositions légales aujourd'hui en vigueur en Tchécoslovaquie, comme c'est déjà le cas pour la plus grande partie des biens des unités ecclésiastiques tchécoslovaques, par exemple pour ceux des archevêchés de Praha, d'Olomouc, etc. Je me permets de souligner le fait que les biens ecclésiastiques en Slovaquie se trouveront alors dans les mêmes conditions juridiques que ceux qui appartiennent aux unités ecclésiastiques en Bohême et en Moravie.

Permettez moi, Eminence, de remarques qu'au cours des tractations avec les Autorités compétentes, relatives à la réforme foncière, c'est seulement grâce au soin que l'on a pris d'attirer systématiquement et de façon marquée l'attention sur la nécessité de laisser aux institutions ecclésiastiques de quoi pouvoir remplir régulièrement leurs fonctions, que l'on a pu parvenir – réaliser de manière aussi favorable la réforme foncière.

Votre Eminence connaît certainement les difficultés que le Ministère des Affaires Etrangères a rencontrées quand il a défendu la nécessité de laisser aux diocèses slovaques les étendues de terres envisagées dans la note du Gouvernement en date d'aujourd'hui, et quand il s'efforçait de faire appliquer avec égards la réforme foncière sur ces terres.

Employer n'importe quelle partie de ces biens à tout autres but qu'à ceux des institutions ecclésiastiques tchécoslovaques, rendrait impossible de doter convenablement ces institutions. Les éléments qui réclament une réforme plus radicale se trouveraient ainsi encouragés dans leur résistance contre les avantages reconnus, dans les accords passés avec Mgr Vojtassak, aux institutions ecclésiastiques slovaques.

En outre s'il en résultait une aggravation des conditions de la dotation définitive des diocèses en Slovaquie et en Russie Subcarpathique, le Gouvernement, à qui l'on ne saurait reconnaître pareille obligation, ne pourrait s'engager à faire de nouveaux sacrifices au profit des institutions ecclésiastiques de Slovaquie et de Russie Subcarpathique. Aussi le Ministre des affaires Etrangères attire-t-il loyalement l'attention sur cet état des choses dès le présent stade des négociations, dont il prie Son Eminence de vouloir bien faciliter la conclusion finale.

Lors de l'arrangement définitif de la situation patrimoniale par la répartition des dotations entre les unités ecclésiastiques en Slovaquie et en Russie Subcarpathique, il sera possible de résoudre, sans difficulté et sans porter atteinte à ces dotations, la question des taxes, dont fait mention le Saint-Siège dans sa note.

Persuadé que Votre Eminence voudra bien considérer tant la note en question que la présente lettre comme l'expression de la volonté de mon Gouvernement d'accéder autant que faire se pourra aux désirs du Saint-Siège et frayer ainsi la voie à une entente immédiate et définitive qu'il souhaite sincèrement, je La prie, comme il est dit dans la note d'aujourd'hui, de vouloir bien m'indiquer le plutôt possible la date à laquelle le Saint-Siège désirerait la remise des biens ecclésiastiques à Mgr Jantusch ainsi que la date de la publication de la bulle pontificale concernant la nouvelle délimitation extérieure des diocèses tchécoslovaques.

Veillez agréer, etc.

19

1935. május 14.

Az Apostoli Szentsek szöbeli jegyzéke a Csehszlovák Kormányhoz az egyházi javak visszaadásával kapcsolatban (francia)

Ikt. sz. AA.EE.SS. 1576/35

Jelzete: AA.EE.SS. Cecoslovacchia, pos. 133 P. O., 162, ff. 77–79.*Ebben tételes felsorolást nyernek a szóba jövő egyházi javak, de hiányzanak a bencés javak. Lásd még az 5. pontot.*

Nota N. 1576/35, del 14 maggio 1935, presentata dalla Santa Sede al Governo cecoslovacco, circa la consegna dei beni, esenzioni di tasse, ecc.

Szövege:

Le Cardinal Secrétaire d'État soussigné à l'honneur d'accuser réception de la Note du Gouvernement Tchecoslovaque n. 50/d/35 du 13 mars 1935, et de la lettre de Son Excellence Monsieur le Ministre Benes de la même date, et prend acte volontiers de la déclaration selon la quelle le Gouvernement est prêt à consigner à la nouvelle Administration ecclésiastique confiée par le Saint-Siège a Son Excellence Révme Mgr. Jantausch, Administrateur Apostolique de Tirnava, le biens ecclésiastique énumérés dans les deux documents susmentionnés, en les libérant définitivement d'une ultérieure application de la réforme agraire.

De son côté, le Saint-Siège, accueillant le désir du Gouvernement, déclare donner son approbation aux Accords conclus par Son Eminence Révme le Cardinal Bertram avec le Gouvernement Tchecoslovaque, qui les a communiqués au Saint-Siège par le Note du 22 mai 1934, comme aussi aux Accords – déjà par le Note du 22 mai 1934, comme aussi aux Accords – déjà approuvés par le Gouvernement – conclus avec l'Office Foncier d'Etat par Son Excellence Révme Mgr. Vojtassak, Eveque de Spis, auxquels il est fait allusion dans la Note du Gouvernement du 24 décembre 1933, bien que ces derniers Accords représentent un nouveau sacrifice très-sérieux, car ils enlèvent 13.747 autres jugères cadastrales, dont 8717 déjà vendus avant l'approbation du Saint-Siège.

Etant donné le désir du Gouvernement de remettre, aussitôt que possible, l'administration des biens d'église situés en Slovaquie aux mains de Son Excellence Révérendissime Mgr Jantausch, celui-ci prendra d'abord consigne les biens envisagés par le Modus vivendi c'est-à-dire:

34.535 jug. cad.	de l'Archevêché d'Estergom
22.134 jug. cad.	du Chapitre d'Estergom
2.079 jug. cad.	du Séminaire de Tirnava
355 jug. cad.	du Séminaire de Budapest
406 jug. cad.	de l'Abbey de Lekyr
ainsi que les 26 jugères cadastrales de la Caisse des Fondations.	

Il rest entendu que, outre les biens qui viennent d'être immédiatement indiqués ci-dessus, seront déliés du séquestre et libérés de la réforme agraire les biens de l'Evêché de

Roznava et de celui de Kosice, qui seront remis à la libre administration respectivement de Monseigneur Bubnic et de Mgr. Carsky, ou consignés à la nouvelle administration de Mgr. Jantausch.

Le St-Siège, après de laborieuses tractations avec les intéressés, déclare que, aussitôt après la consigne des biens à la nouvelle administration, il fera retirer, selon le désir exprimé à plusieurs reprises par le Gouvernement, les procès intentés à la Haye par l'Eme Card. Archevêque de Estergom, par le Séminaire Central de Budapest, par le Séminaire Archiépiscope de Estergom, et par le Chapitre de cette même ville contre l'Etat Tchécoslovaque.

Il est tout naturel que la question des droits controversés entre les organismes ecclésiastiques respectifs concernant les deux masses des bien existants actuellement en Tchécoslovaquie et en Hongrie, soit traitée conformément aux dispositions canoniques, par les Organes du Saint-Siège.

Le Saint-Siège croit opportun ici de rappeler le passage contenu dans la lettre du 31 décembre 1934 à Son Excellence Monsieur le Ministre Benes où l'on déclare:

« Pour éviter que les Bénéficiaires hongrois usent du droit, qui leur revient comme citoyens hongrois, de poursuivre les procès commencés près le Tribunal Arbitral mixte, le Saint-Siège doit admettre que l'examen de leurs requêtes soit fait du point de vue juridique près le Dicastère compétent de la Curie Romaine ».

Il va de soi que le Saint-Siège, en évoquant directement à son jugement les causes indiquées ci dessus, ne pourra pas s'écarter des postulats de la justice: par conséquent, si de l'examen des requêtes des Bénéficiaires hongrois il résultait qu'ils ont droit à une indemnité, le Gouvernement Tchécoslovaque ne mettrait pas obstacle à ce que l'on envoie à l'étranger leur montant en argent.

L'arrangement étant ainsi réalisé dans ses grandes lignes, le Saint-Siège est certain que le Gouvernement Tchécoslovaque ne trouvera aucune difficulté à acquiescer aux points suivants, qu'il est de son devoir de préciser:

1. Son Excellence Révéme Mgr Jantausch s'entendra avec les organismes du Gouvernement sur la date et les modalités de la consigne des biens en ses mains comme Administrateur désigné par le Saint-Siège, lequel, pour gagner du temps, consent à ce que la révision indiquée au n. 3 de sa Note n. 4138, du 31 décembre 1934, ne soit faite qu'après la consigne des biens en question.

Le Saint-Siège est certain qu'on donnera des instructions afin que la nouvelle Administration puisse facilement et sans dépenses avoir toutes les données, les explications et les documents qu'Elle jugera opportun de demander à l'Administration précédente.

2. De la déclaration contenue dans la Note du Gouvernement n. 50/d/35, du 13 mars 1935, on conclut que, après la consigne des biens à la nouvelle Administration de Mgr Jantausch, les Organes du Gouvernement ne pourront exercer sur celle-ci et sur les biens une ingérence plus étendue que celle qui est exercée sur les biens de l'Archidiocèse de Prague. Par conséquent, les éventuelles dispositions et ordonnances contraires ne pourront avoir de valeur, ni les Commissions directoriale (Spravna Komisia) et liquidatoire (Likvidacna K.) n'auront de raison d'exister ultérieurement. La nouvelle Administration règlera ses rapports avec le personnel administratif actuel, employés et titulaires de contrats, sur la base des lois, ordonnances et dispositions en vigueur et sera complètement libre vis-à-vis de l'Avocat ou Procureur fiscal.

3. De même, en présence de la dite déclaration et attendu que les biens ecclésiastiques à consigner doivent servir à de nombreux et importants besoins et à des fins

d'utilité publique, et que, du fait de la réforme agraire, le patrimoine ecclésiastique en Tchécoslovaquie a déjà subi des graves réductions, le Saint-Siège s'attend à ce que ces mêmes biens ainsi que tous les autres biens ecclésiastiques existants dans la Tchécoslovaquie, soient non seulement exempts de toutes ultérieure diminution, mais aussi de la taxe hectariale (hektarovy pruspevok) et des taxes ou impôts spéciaux non établis par les lois générales pour tous les biens privés et publics existants sur le territoire de l'Etat.

Comme il est d'autre part dans l'intérêt même de l'Etat que les biens en question passent aux nouveaux Organismes propriétaires et soient enregistrés à leur nom, ce passage et cet enregistrement seront faits, en leur temps, sans impôt ni taxes, ni charges d'ordre général ou local.

4. Tout en consentant à la demande du Gouvernement, à savoir que le montant de la vente des 5030 jugères (non encore vendus) de l'Accord Vojtassak serve à couvrir les charges légitimement contractées par l'actuelle Administration et dûment enregistrées, charges qui, selon les documents présentés à Mgr Jantausch, arriveraient à la somme de Kc 20.487.194,20, le Saint-Siège a toute confiance que si le montant susdit n'est pas suffisant pour liquider la somme en question, le Gouvernement en égard aux importants sacrifices supportés par l'Eglise, prendra à son compte la dette restante et fera remettre à la nouvelle Administration les biens ecclésiastiques libres de toute autre dette et charge en effaçant les éventuelles créances ou charges, qui pourraient encore affecter ces mêmes biens.

5. Les questions relatives aux autres propriétés mentionnées dans la Note n. 50/d/35, du 13 mars 1935 et dans la lettre de Son Excellence Monsieur le Ministre Benes, à la même date, c'est-à-dire les propriétés des Abbayes de Zircz et de Pannonhalma, du Chapitre de Győr ainsi que le désistement d'instance des actions respectivement introduites devant le Tribunal arbitral mixte de la Haye, seront l'objet d'un arrangement à part. Le Saint-Siège fera son possible pour que les procès soient retirés, et que les questions qui y sont connexes, soient traitées par son entremise.

Pour le moment les biens seront remis à la nouvelle Administration ecclésiastique. Les biens de Zircz et de Győr devraient être confiés à la nouvelle Administration également pour le motif qu'ils sont compris dans la masse de dotation.

Enfin, le Saint-Siège donne à nouveau l'assurance que dans le temps même où aura lieu la remise des biens à la nouvelle Administration, il procédera à la délimitation extérieure des diocèses de façon qu'aucune partie de la République Tchécoslovaquie ne dépende d'un Ordinaire dont le siège se trouverait hors des frontières de l'Etat Tchécoslovaque, de même qu'aucune diocèse de Tchécoslovaquie ne s'étende au delà des frontières du pays.

En faisant cette communication, le Saint-Siège est assuré que le Gouvernement Tchécoslovaque saura apprécier les sacrifices économiques que l'Eglise va consentir dans un esprit de bienveillante conciliation, afin de rendre toujours plus cordiales les bonnes relations existant entre le Saint-Siège et la Tchécoslovaquie.

Le soussigné Cardinal Secrétaire d'Etat profite volontiers, etc.

20

1935. május 17.

Pacelli bíboros államtitkár levele (dekrétuma) Pavol Jantusch prienei c. püspök, trnavai apostoli kormányzóhoz (latin)

Ikt. sz. 1620/35. Hivatali példány (minuta)

Jelzete: AA.EE.SS. Cecoslovacchia, pos. 133 P.O., fasc. 162, ff. 6–7.

Exc.me ac Rev.me Domine,

Confectis negotiationibus de reddendis Ecclesiae bonis a Gubernio Cecoslovachio antea occupatis, de quibus agit Nota N. 1576/35, ab Apostolica Sede eidem Gubernio die 14 mensis Maii 1935 data, cuius exemplar hic adnexum invenies, Beatissimus Pater id tibi negotii ommittit, ut huiusmodi bona excipias et administres dependenter ab Apostolica Sede, cui diligentem relationem in posterum exhibendam curabis.

Quo die et quo modo haec bona a Gubernio suscipias et qua ratione te gerere de-beas sive cum Gubernio ipso, sive cum officialibus aliisque addictis transactae Administrationis, haec omnia et alia adiuncta, invenies plane declarata in supra memorata Nota, quae sicut agendi norma semper tibi prae oculis erit.

Apostolica Sedes, dum sibi ius reservat eas immutationes sive quoad formam, sive quoad personas, in ea, quae nunc tibi conceditur ecclesiasticorum bonorum administratione afferendi, quas rerum usu ut necessarias fortasse suggesserit, certam fiduciam fovet te, qua polles navitate et diligentia, sacrum patrimonium tibi commissum ad bonum Ecclesiae prosequendum quam optime gesturum esse.

Quod dum tibi munus haud parvi momenti Augusti Pontificis nomine trado, Apostolicam Benedictionem, divini auxilii auspiciem, tibi significare laetor, ac qua par est observantia me confirmare studeo.

Excellentiae Tuae

Addictissimus

[Pacelli bíboros államtitkár]

Exc.mo ac Rev.mo Domino

DOMINO PAULO JANTUSCH

Episcopo Tit. Prienen.

Administratori Apostolico Tirnaviensi

Melléklet: Pacelli bíboros államtitkár instrukciója*Jelzete:* AA.EE.SS. Cecoslovacchia, pos. 133 P.O., fasc. 162, ff. 4–4v–5.

Tenore Notae S. Sedis diei 14 Maji 1935 N. 1576/35 datae Gubernio Cecoslovacco committitur Tuae Excellentiae, ut sicuti commissarius S. Sedis recipit a Gubernio Cecoslovacco haec dona ecclesiastica:

34.533 jug. cad. (archiepiscopatus Esztergom)

22.134 jug. cad. (Capituli Cathed. „)

2.079 jug. cad. (Seminarii „)

1.075 jug. cad. (Seminarii Trnava)

- 355 jug. cad. (Seminarii Budapest)
 406 jug. cad. (Abbatiae Lekyr)
 26 jug. cad. (Cassae foundationum)

Item bona Ordinis S. Benedicti (Pannonhalma), Abbatiae Zircz et Capituli Győr.

Modalitates recipiendi praefata bona quo ocius componet T. E. cum Gubernio reipublicae Cecoslovacae et S. Sedem de facta receptione cercioret.

Nexu huius dispositionis S. Sedis dantur E. T. instructiones haec:

1/ Revisionem anteaetae administrationis dictorum bonorum peraget E. T. quo ocius et sine mora effectum substernet S. Sedi.

2/ Facto receptionis bonorum desinet Commissio Liquidatoria (Likvidacná komisia) et Commissio Directoria (Správna Komisia). Quoad praeteritum ambae commissiones T. E. subministrabunt necessaria adminicula librorum et documentorum.

3/ In ipsa administratione T. E. subiacet S. Sedi intacto iure Gubernii Cecoslovacci inspectionis declarato in citata Nota.

4/ Edocetur hisce T. E. bonis ecclesiasticis Tibi tradendis inhaerere debitum 20.487.194.20 coronarum valoris cecoslov. (et non amplius), quod exaequandum erit e venditione immobilium, quae alienanda veniunt tenore conventionis inita per Exc. D. episcopum Joannem Vojtassák et Officium Fundale Status, quam conventionem S. Sedes ratihabendo approbat die traditionis bonorum in Tuas manus, supposita eodem tempore et approbatione Gubernii Cecoslovacci.

5/ Gubernium Cecoslovaccum certioravit S. Sedem per conventionem Exc. D. Vojtassák cum Officio Fundali Status finitam esse reformam agrariam in omnibus bonis ecclesiasticis Reipublicae Cecoslovacae et hectarialem competentiam, sic dictum “hektárový príspevok” non amplius exactum iri.

6/ Bona Episcopatus Cassoviensis et Rosnaviensis in Cecoslovacchia sita transeunt in administrationem competentium Administratorum Apostolicorum, respective, si id Gubernium Cecoslovaccum renueret, in Tuae Excelentiae administrationem, quam nomine S. Sedis suscipere obligaberis.

7/ Rationem de omnibus S. Sedi reddere teneris.

8/ Pro casu, si impos fieres administrationis vel morte decideres, S. Sedes disponet, audito Gubernio Cecoslovacco.

9/ Quoad totum apparatus Officialium bonorum per Te ad normam iurium vigentium suscipiendum cum Gubernio Cecoslov. convenire Tuum erit.

21

A Prager Presse 1935. június 5-én megjelent újságcikke (német)

Ikt. sz. 1938/35

Jelzete: AA.EE.SS. Cecoslovacchia, pos. 133 P.O., fasc. 162. f. 18.

Die slovakischen Kirchengüter ins Eigentum der Kirche

Prag, 3. Juni. Am 31. Mai d. J. übergab die Liquidationskommission die sequestrierten Kirchengüter, die sie bisher verwaltet hatte, in die Hände des Vertreters der katholischen Kirche, des Bischofs Dr. P. Jantusch als Apostolischen Administrator.

Damit ist die Verwaltung dieser Kirchengüter am 1. Juni in die Hände der Kirche übergegangen. Zugleich hat die Verwaltung der Liquidationskommission, welche sich so sehr um ihre Hebung verdient gemacht hat, aufgehört.

Für die staatliche Verwaltung waren bei der Übergabe zugegen, die Liquidationskommission mit dem Vorsitzenden Regierungsrat Dr. Viták, ferner Sektionschef Mlcoch aus dem Ministerium für Schulwesen und Volksaufklärung und Ministerialrat K. Moser aus dem Außenministerium, für die Kirchenverwaltung der Apostolische Administrator Msgr. Dr. P. Jantausch aus Trnava, Msgr. Cvincek und Msgr. Lázik.

Die Übergabe der einzelnen Güter in die Hände der Übernahmskommission, deren Vorstiegender Msgr. Cvincek sein wird, wird das Ministerium für Schulwesen und Volksaufklärung in kürzester Frist durchführen.

22

1935. május 14.

**Pavol Jantausch c. prienei püspök, trnavai apostoli kormányzó latin nyelvű levele
Giuseppe Pizzardo niceai c. érsekhez,
a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációja titkárához**
Érkeztetési ikt. sz. 1703/35, kézzel írt, eredeti

Jelzete: AA.EE.SS. Cecoslovacchia pos. 97 P.O., fasc. 116. ff. 25–25v.

Eccellentissime ac Reverendissime Domine!

Provocatus su, ut mentem meam panderem de ordinanda conditione unice domus Komárnoensis Ordinis S. Benedicti in Slovachia item et de curis pastoralibus in Deákovce (Deáki) et Fis (Füss), quae exemptae ab Administrationi Apostolica Tynaviensi Archiabbatiae in Pannonhalma Hungariae subiacent.

Articulus III. paci "Modus vivendi" postulat, ut tum domus Komárnoensis tum curiae pastorale Deákovce (Deáki) et Fis (Füss) fiat monasterium sui iuris immediate Sanctae Sedi subiectum. Similiter bona Ordinis, quae in Slovachia existunt – 4237 jugera cadastralia – secus fere duorum millionum debito gravata et propterea, prout iam minister Benes 13 Martii 1935 S. Sedi significavit, parcellatione proxima minitata – retineantur pro sustentatione domus Komárnoensis et institutorum eidem adnexorum. Eo vel magis videtur hoc esse necessarium, quia secus celebris schola media Ordinis publica (octo classes gymnasii) periclitaretur et sic unicum institutum catholicum labii hungarici periret.

Si Komárno – Ordo S. Benedicti – sui iuris efficeretur proxime, revocata lite Haagensi, ipsa bona Ordinis a gubernio cecoslovacco retenta immediate possent novae domui sui iuris tradi.

Altis favoribus Excellentiae Vestrae Reverendissimae commendatus persisto.

Romae, die 14 Maji 1935.

Excellentiae Vestrae Reverendissimae

addictissimus famulus

Dr. Paulus Jantausch,

episcopus t. Prienensis,

administrator apostolicus

Tynaviensis (Cecoslovacchia)

23

1935. október 19.

**Pavol Jantausch prienei c. püspök, apostoli adminisztrátor latin nyelvű levele
Saverio Ritter aeginai c. érsek, prágai nunciushoz**
Függelék a nuncius 17589 sz. jelentéséhez

Jelzete: AA.EE.SS. Cecoslovacchia, pos. 97 P.O., Fasc 129, ff. 70–71 (részlet).

E.me ac Rev.me Domine,

Exhaurientem iussus dare relationem de bonis ecclesiasticis in Slovachia, a Gubernio cecoslovacco hucusque sequestratis: humillima obsequentia propero Eminentiae Tuae Reverendissimae exponere, quaequeulantur.

1° Tenore decreti Sanctae Sedis, n. 1620/35 mihi in manus dati, qua commissarius Ecclesiae die 1 iunii a. c. (1935) a Gubernio cecoslovacco *recepti bona* haec:

Bona Archiepiscopatus Strigoniensis	34.533	611
Bona Capituli cathedralis Strigoniensis	22.137	326
Bona Seminarii Strigoniensis	2.078	139
Bona Seminarii Tyrnaviensis	1.075	805
Bona Seminarii Budapestinensis	348	406
Bona Abbatiae Lekyrensis	406	830
Bona Abbatiae Cisterciensis	470	1249
Bona Capituli iaurieniensis (Győr)	247	708
Bona foundationis diocesanae –		
Primatiae Strigoniensis (domus)	–	958
Bona Cassae fundationalis Capituli		
Strigoniensis	26	507
Summatim	61.304	1397

Adnotatur: domus diocesanae foundationis Primatiae Strigoniensis in elenchis et centrali protocollo, de quibus inferius, comprehenditur cum bonis archiepiscopalibus.

Prater hic enumerata bona tradita sunt mihi etiam bona mensae episcoporum Cassoviensis et Rosnaviensis in Slovachia sita, antea per locales directores sub inspectione Gubernialis commissionis, sic dictae Liquidatoriae, administrata et quidem:

Bona mensae episc. Cassoviensis	1.103	528
Bona mensae episc. Rosnaviensis	6.763	522
Summatim	7.866	1.050

2° *Conditio* restitutorum bonorum *generatim* satisfacit iustis postulationibus, si totalitas eorum respicitur.

Defectus, qui deprehendebantur, causati sunt partim per ipsos *priores beneficiatos*, partim bello et *eversione rerum* publicarum post bellum nec non et per invasionem *bolsevicorum ex Hungaria*. Potiori tamen e parte iam resarti sunt; qui remanserunt defectus, ulterius debebunt removeri.

[...]

24

1935. december 31.

Eugenio Pacelli bíboros államtitkár levele**Serédi Jusztinián OSB bíboros, hercegprímás, esztergomi érsekhez (olasz)**

Ikt. sz. 4376/35. hivatali példány (minuta)

Jelzete: AA.EE.SS. Cecoslovacchia, pos. 133 P.O., fasc. 162. ff. 42–44.

Col mio Dispaccio N. 1581/35 del 16 maggio scorso e coi documenti ivi allegati, mi recai a premura d'informare Vostra Eminenza Rev.ma del parere espresso, circa il ritiro dei processi pendenti all'Aja, dalla Commissione Cardinalizia nominata in conformità dei desideri di Vostra Eminenza.

Dal qui unito Appunto (Allegato A) l'Eminenza Vostra potrà rilevare che i beni ecclesiastici, residuati dall'applicazione della riforma agraria stabilita dalle leggi cecoslov., sono stati consegnati, fin dal 1° giugno u. s., alla nuova Amministrazione nominata dalla Santa Sede nella persona di Sua Eccellenza Monsignor Jantausch, il quale – secondo le istruzioni avute – ha sottoposto altresì ad un'accurata revisione la precedente Amministrazione dei beni stessi e ne ha comunicato i risultati.

E' peraltro da notare che dalla consegna furono esclusi i beni dell'Abbazia di Pannonhalma, che il Governo si è obbligato a rimettere alla Santa Sede, solo dopo un'equa applicazione ai medesimi della riforma agraria.

Inoltre non sarà emanata l'ordinanza di dissequestro, di cui unisco un progetto (Allegato B), che contemporaneamente alla pubblicazione del documento ecclesiastico di delimitazione esterna dei confini diocesani, al fine di farli coincidere coi confini politici.

Posso assicurare V. E. che la Santa Sede ha cercato di fare quanto era in suo potere, nei tempi e circostanze attuali, per tutelare i diritti della Chiesa ed ha sempre procurato di tener presenti le considerazioni e i preziosi suggerimenti che l'Eminenza Vostra ha avuto la bontà di esporre, validamente cooperando alla soluzione delle ardue questioni.

Giunte le cose a questo punto, la Santa Sede non potrebbe più a lungo differire l'esecuzione dell'impegno preso, fin dal 2 febbraio 1928, con la stipulazione del Modus vivendi, e dovrà perciò emanare il documento, di cui mi pregio di sottoporre a Vostra Eminenza un progetto (Allegato C).

In seguito la Santa Sede non potrà rifiutarsi di consegnare al Governo Cecoslovacco un documento, del tenore del qui unito (Allegato D), con cui vengano ritirati i processi pendenti presso il Tribunale misto dell'Aia, in conformità delle lodevoli disposizioni dell'Eminenza Vostra, già dichiarate nelle Sue pregiate lettere del 4 Maggio e 12 giugno 1935.

Mentre pertanto confido che l'Eminenza Vostra troverà che si è fatto il possibile, nella difficile situazione conseguita alla grande guerra, per conservare alla Chiesa una considerevole massa di beni in natura, sarò lieto di conoscere il Suo pensiero in merito a quanto sopra e, porgendoLe i migliori auguri pel nuovo Anno, profitto dell'occasione per esprimerLe...

A számos mellékletből az A. jelzésű maradt fenn itt, a csehszlovák kormány dekretumának részletezése francia nyelven:

Jelzete: AA.EE.SS. Cecoslovacchia, pos. 133 P.O., fasc. 162. ff. 45–46.
Fogalmazvány: ff. 52–58.

All. A (?)

Décret du Gouvernement du...

supprimant le séquestre des biens d'Eglise et des biens des fondations publiques, ainsi que le contrôle sur les biens d'Eglise établi par décret des Ministres munis de pleins pouvoirs pour l'administration de la Slovaquie.

Le Gouvernement de la République Tchécoslovaque,

Vu le par. 1 de la loi du 6 décembre 1933 No 230 du Recueil des lois et décrets, qui, entre autres choses l'autorise à abroger les décrets des Ministres unis de pleins pouvoirs, pour l'administration de la Slovaquie, en tant que les causes pour lesquelles ils ont été rendus n'existent plus,

Décète:

Par. 1.

1/ Tous les décrets des Ministres munis de pleins pouvoirs pour l'administration de la Slovaquie, ayant pour objet le séquestre sur les biens d'Eglise et sur les biens des fondations publiques, ainsi que le contrôle sur lesdits biens en tant que leur validité durerait encore, sont abrogés.

2/ Notamment sont abrogés par les présentes dispositions les décrets suivants:

No 132/1919 du Journal Officiel /Uradné Noviny/ du 11 août 1919, concernant l'administration forcée de quelques biens fonciers de l'Eglise;

No 158/1919 du Journal Officiel /Uradné Noviny/ du 31 octobre 1919, concernant l'aliénation de parties non-essentiels des biens d'Eglise en Slovaquie

No 7/1921 du Journal Officiel /Uradné Noviny/ du 19 février 1921, concernant le séquestre des biens de l'évêché de Rožnava;

et le No 30/1921 du Journal Officiel /Uradné Noviny/ du 14 octobre 1921 complétant le décret du Ministre muni de pleins pouvoirs pour l'administration de la Slovaquie, No 132/1919, concernant l'administration forcée de quelques biens d'Eglise.

Par. 2.

Le présent décret entrera en vigueur le jour de sa promulgation; le Ministre de l'Instruction Publique est chargé, d'accord avec les Ministres des Affaires Etrangères, de la Justice et de l'Intérieur, de son exécution.

25

1936. január 14.

Serédi Jusztinián bíboros hercegprímás esztergomi érsek olasz nyelvű válaszelevele
Eugenio Pacelli bíboros államtitkárnak

Ikt. sz. 195/1936. Érkeztetési ikt. sz.: AA.EE.SS. 403/36

Jelzete: AA.EE.SS. Cecoslovacchia, pos. 133. P. O. fasc. 162. ff. 59rv–63.

Strigonia, il 14 Gennaio 1936

Emo e Rmo Signor Mio Ossmo,

Con doverosa sollecitudine accusando ricevuta del venerato foglio in data 31 Dicembre 1935 (N. 4376-35) dell'Eminenza Vostra Reverendissima, La prego di permettermi gentilmente queste osservazioni:

1/ (*Allegato A.*) – Quello che riguarda l'esame dell'amministrazione dei nostri beni durante il sequestro, io tanto per lettere quanto a voce ho accennato l'inganno che si volle fare a noi ed alla S. Sede in questa materia, e perciò domandavo che l'esame fosse fatto da persone indipendenti dal Governo Cecoslovacco responsabile per tutta la gestione durante il sequestro, e che le stesse persone venissero assistite anche dai nostri Delegati esperti. Tale nostra giusta domanda però non fu accolta, e l'esame fu fatto da S. E. Mons. Jantausch, proposto all'uopo e dipendente dal Governo Cecoslovacco.

/f. 59v/ Ora leggendo sull'*Allegato A* che i redditi brutti dei nostri beni sequestrati i quali da 85,000 jugeri incirca poco a poco furono ridotti a jugeri 64,000, dal 1 Giugno 1919 al 31 Dicembre 1934 sarebbero stati Corone cec. 98.312,783,82, poichè il nostro senso di verità e di giustizia si ribella, teniamo a dichiarare che noi non siamo in grado di accettare tale resoconto fatto dal Governo Cecoslovacco ed ammesso da Monsignor Jantausch senza coscienza. Veramente qualunque uomo, anche se fosse laico nell'amministrazione di simili beni, potrebbe scoprirne l'enorme falsità.

Ci sembra molto strano che secondo i relativi documenti presentati alla S. Sede tanto il Governo Cecoslovacco, quanto Mons. Jantausch affermano che i nostri pochi beni rimasti in Ungheria *agraria*, come pure i beni degli enti slovacchi sequestrati in Ungheria, i quali in maggiore grado subirono gli stessi pericoli e sono gravati di simili oneri, di cui si lamenta */f. 60r/* Mons. Jantausch relativamente ai nostri beni sequestrati, abbiano considerevoli redditi netti, benchè il prezzo del grano, latte, carne, vino, tabacco, ecc. in Ungheria era ed è soltanto la metà di quello della Cecoslovacchia *industriale*. Invece riguardo ai nostri beni sequestrati in Slovacchia – pur vantandosi d'un'amministrazione coscienziosa – si ammette senz'altro, come cosa naturale, un grosso deficit. Ma se questi beni veramente non rendono niente, allora perchè non vuol disfarsene il governo Cecoslovacco e perchè li cerca avidamente Mons. Jantausch? Se la Santa Sede accettasse tale resoconto, noi temiamo che a gravissimo danno nostro e della S. Chiesa ne scoppierebbe uno scandalo non soltanto in Ungheria, ma pure nella Cecoslovacchia, poichè, ammettendo il resoconto, Mons. Jantausch a spese nostre generosamente condonò centinaia di milioni al Governo Cecoslovacco sequestrante e gli diede l'assoluzione. Vorremo però osservare che i redditi dei beni sequestrati anche a noi */f. 60v/* ma del Can. 1473 sono nostri beni privati, i quali pure nei processi dell'Aja sono separabili dai beni beneficiari.

2/ (*Allegati B. e D.*) – In quanto poi al modo della consegna dei beni a Mons. Jantausch ed il ritiro dei nostri processi dell'Aja ripetiamo quello che, rispondendo alla

pregiatissima lettera dei 16 Maggio 1935 (N. 1581-35) dell'Eminenza Vostra, abbiamo espresso con la mia umilissima lettera dei 12 Giugno 1935, che cioè io assieme coll'Arcicapitolo di Strigonia, unicamente per corrispondere a tale desiderio del S. Padre, eravamo pronti a ritirare i nostri processi e che io cercavo di far capire al Reg. Governo Ungherese le ragioni che in questo desiderio guidavano la S. Sede.

Basandoci però sul tenore della Nota della S. Sede indirizzata al Ministro Cecoslovacco ai 14 Maggio 1935 N. 1576-35), abbiamo inteso che la *conditio sine qua non* del ritiro dei processi fosse la precedente consegna *reale* dei nostri beni a Mons. /f. 61r/ Jantausch, vale a dire che contemporaneamente con la consegna sarebbe stato tolto il sequestro. E questa nostra persuasione venne confermata con la lettera in data 17 Giugno 1935 (N. 1995-35) della Segreteria di Stato di S. S. indirizzata all'Eccell.mo Nunzio Ap. di Budapest e comunicata anche a me, in cui si legge così: “ma è evidente che non si faranno ritirare i processi dell'Aja prima che sia pubblicata l'ordinanza governativa di dissequestro dei beni, la quale renderà perfetta la consegna dei medesimi già effettuata il primo Giugno corrente, nelle mani di S. E. Monsignor Jantausch”.

Ora dalla venerata lettera di Vostra Eminenza con grande nostra sorpresa apprendiamo che i nostri beni sin dal 1 Giugno 1935 sarebbero stati consegnati alla nuova Amministrazione nominata dalla S. Sede in persona di S. E. Mons. Jantausch, che però il sequestro durerebbe tuttora, anzi che non /f. 61v/ sarebbe levato se non contemporaneamente con la pubblicazione del documento ecclesiastico di delimitazione esterna dei confini diocesani al fine farli coincidere coi confini politici.

Ci permetta, Eminenza, di dirLe francamente che la consegna dei nostri beni sequestrati senza il dissequestro non è una consegna *reale*, nè soddisfa alla condizione espressa nei documenti della S. Sede e comunicata a noi e per mezzo di me anche al Reg. Governo Ungherese, quale *condizione sine qua non* del ritiro dei processi. Se senza il nostro consenso si sta cambiando le condizioni che furono poste una volta, allora la nostra situazione diventerà sempre più difficile, per non dire impossibile, in Ungheria; e presso il Governo Cecoslovacco, oltre che siamo stati derubati, passeremo anche da ingenui e semplicioni, ciò che la S. Sede, pensando anche agli interessi della Chiesa in Ungheria, non può permettere, meno ancora promuovere.

/f. 62r/ Vorremmo anche notare che tra gli Allegati manca la dichiarazione, con cui il Governo Cecoslovacco si prende l'impegno che in caso di ritiro dei processi è pronto a pagare tutte le spese tanto al Tribunale, quanto agli Avvocati, Esperti, ecc. di ambedue le parti.

Però, quantunque spogliati ed umiliati, ripetiamo che unicamente per soddisfare a tale desiderio del S. Padre siamo ancora pronti a far quello che ci riguarda in proposito. Ma or non siamo in grado di poter sollecitare nello stesso senso il Reg. Governo Ungherese. Già nel mese di Giugno passato ci era molto duro di comunicare al Governo nostro un progetto di ritiro dei processi contrario ai nostri interessi beneficiari ed anche ai nostri diritti privati, era più difficile ancora di spiegarne le ragioni, affinché pure Esso prendesse la stessa risoluzione che prendemmo noi, come dissi, unicamente per corrispondere al desiderio del S. Padre. Purtroppo nelle /f. 62r/ circostanze attuali, quando la condizione *sine qua non* del ritiro dei processi, vale a dire il dissequestro antecedente, non si è verificata, quando inoltre, quale ricompensa per i nostri redditi arretrati e per i danni subiti il Governo Cecoslovacco non ci offre nulla, e finalmente quando Mons. Jantausch si contenta d'un resoconto poco serio, anzi scandaloso: ci riesce impossibile di far alcun passo presso il Reg. Governo Ungherese in questo riguardo. E ciò tanto più, perchè – come

abbiamo sentito – il Reg. Governo Ungherese ancora nell'estate passata con una Nota diplomatica ha già espresso all'Eminenza Vostra il suo atteggiamento e le condizioni, sotto cui anch'esso sarebbe pronto a cooperare al ritiro dei nostri processi. Siccome però il medesimo finora non ebbe alcuna risposta alla sua Nota ed alle condizioni espresse nella stessa: noi non abbiamo la veste diplomatica per trattare col Governo questa questione.

/f. 63r/3/ (Allegato C.) – Relativamente alla progettata divisione ed unione delle Diocesi nella Cecoslovacchia ci limitiamo a questo solo suggerimento che secondo il nostro umile parere, per soddisfare ai giusti desideri dei fedeli, sarebbe necessario di dare agli Amministratori Apostolici delle istruzioni simili a quelle che contemporaneamente con la sua nomina da Amministratore Apostolico di Tirnavia ricevette Mons. Jantausch riguardo ai diritti ecclesiastici /Sacerdoti di nazionalità ungherese, uso della lingua ungherese nelle scuole cattoliche, nelle chiese. predica, preghiera, canto, nell'amministrazione ecclesiastica, ecc./ delle minoranze ungheresi della Slovacchia.

Con profondissimi ossequi Le bacio umilissimamente le mani e mi confermo dell'Eminenza Vostra Reverendissima

umil.mo, dev.mo servitor vero

Giustiniano Card. Serédi [s. k.]
Principe Primate di Ungheria
Arcivescovo di Strigonia

26

1936. szeptember 28.

Eugenio Pacelli bíboros államtitkár latin nyelvű levele Pavol Jantausch c. prienei püspöknek, trnavai apostoli kormányzónak

Ikt. sz. 3626/36. Hivatali példány, gépelt, aláírás hiányzik

Jelzete: AA.EE.SS. Cecoslovacchia, pos. 133 P. O., fasc. 162. f. 70.

Exc.me ac Rev.me Domine,

Officii mei partes adimpleo tibi renuntiandi huic Secretariae Status de bonis ecclesiasticis, quae tibi administranda commissa sunt, aliquos nuntios ex fonte quae auctoritatem facit pervenisse, quae curam quandam et anxietatem gignunt. Relatum est enim eadem bona paulatim venumdari eorumque pretium et proventus evanescere ita ut tantum maneat aes alienum et hac de re quasdam definitas denuntiationes tibi exhibitas esse a viris rei oeconomicae peritis.

Cum Secretaria Status nesciat, quomodo negotium vertatur, rogo te, ut quid veri hisce vocibus insit comiter declares, atque mihi argumenta suppedites ad hujusmodi anxietates dissipandas.

De officio gratias agens quam maximas obsequi plenus me profiteor

Excellentiae tuae

Addictissimum

[aláírás hiányzik]

III.
Iratok a Magyar Bencés Kongregáció (Pannonhalmi Szent Benedek-rend)
szlovákiai bencés birtokaira
1935–1938
27–38. sz. dokumentum

1935

27

1935. február 20.

**Kelemen Krizosztom pannonhalmi főapát latin nyelvű
válaszlevele Mons. Giovanni Panico³³ prágai nunciatúrai ügyvivő számára**
Ikt. sz. 183/1935. Érkeztetési ikt. sz. AA.EE.SS. 2296/35. Gépelt hivatali másolati
példány, amelyet Janota Cirill nyújtott be a Vatikáni Államtitkárságon

Jelzete: AA.EE.SS. Cecoslovacchia, pos. 97, P. O. fasc. 116, f. 34r.

Exemplar officiale

Num. 183/1935.

Reverendissime Domine Negotiorum Tutor!

Ad requisitionem d. d. 14. Februarii 1935, sub Num. 17318, quae ad superiorem Residentiae nostrae Comaromiensis directa est, unica in hac re competens auctoritas infrascriptus summa cum reverentia hoc responsum dare possum:

Residentia Comaromiensis non habet bona propria; bona Congregationis nostrae Hungaricae, quae in Cechoslovacia sita sunt et ipsa domus Comaromiensis, non sunt bona Residentiae Comaromiensis. Domus Residentiae Comaromiensis et bona Ordinis S. Benedicti in Slovacia sita Archiabbatiae S. Martini de S. Monte Pannoniae bona sunt etiam secundum libros publicos, quibus fines agrorum descripti continentur. Duae parochiae in Slovacia sitae (Diakovce et Fys seu hungarice Deáki et Komáromfüss) et ecclesia filialis in Dénesd ad dioecesim Archiabbatiae pertinent et patronus ipsarum est Archiabbas.

Bona Archiabbatiae in Slovacia sita (in Deáki, Komáromfüss et Kolosnéma) status Cechoslovaciae anno 1919 sequestravit seu occupavit ac detinuit et ex eo tempore usque ad hunc diem de redditibus horum bonorum nunquam rationem reddidit Archiabbatiae.

Archiabbas contra detentionem seu sequestrationem dictorum bonorum coram supremo Tribunali internationali in Haag litem movit; et Tribunal hoc suam competentiam in isto negotio anno 1934 declaravit, sed litem nondum absolvit.

³³ Giovanni Panico (1895–1962) 1931–1935. október 17. között volt ügyhallgató (uditore) a prágai nunciatúrán, ezt követően érseki kinevezést kapott és előbb Ausztráliában, Új-Zélandon, Indonéziában és a Csendes-óceáni szigetvilágon teljesített apostoli delegátusi, 1948-tól Peruban, 1954-től Kanadában, 1959-től Portugáliában apostoli nunciusi szolgálatot. XXIII. János pápa kreálta bíborossá 1962-ben.

Reverendissimo Domino
Joanni Panico³⁴
negotiorum tutori
Csehszlovákia

Praha
Nonciature Apostolique

A prágai ügyvivőhöz intézett latin nyelvű válaszlevél melléklete, az 1932. július 19-én tartott vonatkozó utolsó pannonhalmi konventgyűlés határozatai

Jelzete: AA.EE.SS. Cecoslovacchia, pos. 97, P. O. fasc. 116, f. 35r–36r.

Archiabbatia S. Martini de S. Monte Pannoniae translationem iuris proprietatis bonorum suorum in Slovacia sitorum ad forsitan separandos Benedictinos Comaromienses, ultima vice in sessione Conventuali diei 19. Julii 1932. dependentem fecit a sequentibus conditionibus:

1/ Reditus in territorium Cechoslovaciae et ius civitatis ac licentia docendi tribuatur omnibus confratribus nostris, qui

a/ ad exhortationem officialium gubernii Cechoslovaciae petitioni pro separatione ad Sedem Apostolicam anno 1923 directae eo tempore in Cechoslovacia commorantes et officio fugentes subscripserunt, et

b/ omnibus iis confratribus, qui provocantes ad eam circumstantiam quod in Cechoslovacia nati sunt, respective sub magistratus eiusdem ditone erant, petitionem ad ius civitatis sibi dandam fecerunt et

c/ detur licentia docenti etiam in posterum omnibus iis confratribus, qui ius civitatis ibidem habent, respective etiam hodie in Cechoslovacia commorantur et munere funguntur.

2/ Liberentur bona nostra in Cechoslovacia sita a sequestro et ad totum tempus sequestri reddatur ratio administrationis vero possessori eorundem, id est Archiabbatiae.

3/ Supradicta bona, quae fini ecclesiastico et culturali serviunt, ad omne tempus liberentur a reformatione seu parcellatione agrorum et haec libertas seu immunitas etiam in libris publicis, quibus fines agrorum descripti continentur, adnotetur.

4/ Ordinatio seu separatio iuris proprietatis inter confratres Comaromienses et Archiabbatiam est negotium mere internum ipsorum accedente beneplacito Sanctae Sedis.

5/ In quantum Residentia et Gymnasium Comaromiense Ordinis S. Benedicti quocumque tempore et ex quavis causa existere cessarent, bona Archiabbatiae in Slovacia sita, id est domus et cetera bona, iterum redeunt ad Archiabbatiam et haec successio eius in proprietate bonorum etiam in libris iam memoratis publicis adnotanda est.

In quantum verificatione uniuscuiusque harum conditionum confratres Comaromienses separarentur ab Archiabbatia, haec ipsa Archi- /f. 36r/ abbatia eodem tempore se abdicabit a iurisdictione ibidem possessa et retrahet litem in Haag motam.

Realisatio conditionum in sessione Conventuali supramemorata statutarum, in quantum ad personas spectant, etiam a consensu confratrum, qui nunc in Hungaria degunt, dependet et in quantum hi hodie iam non desiderant redire in Slovaciam, ad hunc reditum non possunt cogi, quia professi Archiabbatiae sunt; sed adimpletionem ceterarum conditionum Archiabbatia omnino postulat et solum supposita accurata omnimoda

³⁴ Az eredeti példányokon – tévesen – Pansio vezetéknevet találunk.

adimpletione harum conditionum consentit separationi et translationi iuris proprietatis bonorum secundum decretum supradictum Conventuale.

Haec ex officio reverenter respondens, omni qua par est devotione ac reverentia me profiteor Dominationis Tuae Reverendissimae

addictissimum in Domino:

In Sacro Monte Pannoniae (Pannonhalma) in Hungaria,
die 20. Februarii 1935.

Chrysostomus Kelemen s. k. [gépelt másolat]
Archiabbas et Ordinarius.

Hoc exemplar cum originali concordare hisce testificor:

In S. Monte Pannoniae, die 2. Julii 1935.

Dr. P. Bertholdus Kolos O.S.B. [s. k.]
Secretarius Archiabbatis.

Pannonhalmi
Főapát
körbélyegző

28

1935. július 10.

Janota Cirill OSB rendi prokurátor Rómában keltezett olasz nyelvű levele Giuseppe Pizzardo niceai c. érsekhez, a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregáció titkárához, melyhez csatolja a prágai nunciatúrai ügyvivőhöz küldött dokumentáció másolatát
Érkeztetési ikt. sz. AA.EE.SS. 2296/35, eredeti, aláírt

Jelzete: AA.EE.SS. Cecoslovacchia, pos. 97 P.O., fasc. 116, f. 33.

Eccellenza,

Provvedendomi della necessaria autorizzazione per poter dare la risposta richiesta nella vertenza degl'istituti e dei beni ecclesiastici della Congregazione Benedettina Ungherese in Cecoslovacchia, mi pregio di dare la mia relazione come segue:

L'arciabbate nullius e ordinario di S. Martino in Ungheria (Pannonhalma), l'unica autorità competente nella questione, si dichiara umilmente disposto a ritirare i processi a l'Aia *sotto le seguenti condizioni*:

a) se la Santa Sede ottiene dal Governo Cecoslovacco le garanzie che ci assicurano i processi a l'Aia, cioè se i beni della Congregazione Benedettina Ungherese in Cecoslovacchia saranno esenti dall'applicazione della riforma agraria, essendo quei beni ecclesiastici e servendo a fini ecclesiastici e culturali.

b) se gli istituti della Congregazione Benedettina Ungherese potranno indisturbati sviluppare la loro attività nell'interesse spirituale e culturale degli ungheresi cattolici esistenti in Cecoslovacchia.

Nel caso d'adempimento di queste condizioni i beni come sopra possono attribuirsi al monastero di Komarno (Komárom) reso indipendente di Pannonhalma e sottomesso immediatamente alla Santa Sede sotto la vigilanza dell'abate primate delle Congregazioni Confederate Benedettine.

La Congregazione Benedettina Ungherese in questo affare ha data sempre la stessa risposta, ultimamente a Msgr. Giovanni Pansio della Nunziatura Apostolica il 20. febbraio 1935, quale risposta mi permetto aggiungere.

Annotando ancora che i beni come sopra della Congr. Benedettina Ungherese sono finora nelle mani del Governo Cecoslovacco, mi professo

di Vostra Eccellenza
devotissimo servo

2296/35

Roma, 10.-VII.-1935.

*Dr. Cirillo Janota O.S.B. [s. k.]
Procuratore generale*

29

1936. február 20.

Pro memoria

a Pannonhalmi Szent Benedek Rend felvidéki ingatlan ügyének mai állásáról
Gévelt, anonim

Jelzete: PFL, Rendi birtokügyek c. doboz.

A Főpát úr Őméltósága megbízása folytán tájékoztató tárgyalásokat kezdtünk a Rend által a csehszlovák állam ellen a magyar–csehszlovák vegyes döntőbírósnál folyamatban levő és a Rend felvidéki ingatlanaira vonatkozó per egyezségi elintézésére nézve.

A tárgyalás keretei a körül moztak, hogy egyfelől a komáromi rendház és működése a lehetőséghez képest biztosíttassék másfelől, hogy a Rend megfelelő pénzüsszeghez jusson.

Az érdekelt csehszlovák hatóságok és szervek a pernek alább tárgyalandó formák közt való beszüntetése ellenében 3.500.000 csehszlovák korona fizetését és ezenfelül a Rend által el nem ismert, de ma cca. 2.000.000 csehszlovák koronában fennálló tartozás átvállalását, illetőleg a Rendnek ezen tartozások alól való mentesítését ajánlották fel.

Az egyezség formái felől hosszabb tárgyalások és levélváltások folytak, az egyezség terve a magyar kormányhatóságokat is foglalkoztatta és pedig ezen kérdésben a Főpát úr Őméltósága ezirányú kérelme folytán úgy a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium, mint a Külügyminisztérium állást foglaltak, sőt a Miniszterelnökség is foglalkozott ezen kérdéssel.

Ezen kormányhatóságok végső álláspontja az volt, hogy egy meghatározott szöveg mellett ehhez az egyezséghez hozzájárulnak, illetőleg a vegyes döntőbírósnál Főkormány megbízott úr Őkegyelmességét felhatalmazták ezen egyezség létesülése esetén a pertől való elállásra.

Maga az egyezség formája csak egy a csehszlovák egyházi javakat kezelő bizottság központi igazgatójával is folytatandó levélváltás volna.

A kormányhatóságok által elfogadott szöveget és mellékleteit csatoljuk. Ezek aláírásával egyidejűleg történnék a megállapított összeg kifizetése.

A megállapított szöveg a tárgyalások során esetleg kisebb stiláris, azonban a lényegest egyáltalán nem érintő módosításokat fog szenvedni, azonban ezen módosítások természetesen a magyar kormányhatóságok jóváhagyásának keretei közt mozognak.

A tervezetből kitűnőleg a *súlypont* azon van, hogy a szóbanforgó vagyontömeg feletti döntés a Szentszék kezébe téteik.

Az egyezés tervezett formájában semmi esetre sem rontja a komáromi rendház fenntartásának esélyeit, sőt az alább kifejtendők szerint még emeli.

A csatolt tervezetből kitűnőleg az egyezés nem jelenti a tárgyat képező vagyon elidegenítését, hanem csak a Szentszék és az arra illetékes hatóságok rendelkezési jogának tudomásulvételét, amit egyrészt az egyházi szabályok, másrészt a Szentszék és a csehszlovák állam közötti megállapodások figyelembevételével amúgy sem lehetne megtagadni.

A kínált 3.500.000 Kc. egyezségi összeg nem is jelenti a per tárgyat képező ingatlanok ellenértékét, hanem a Pannonhalmi Szent Benedek Rendnek a rendtartomány megsztása folytán felmerült kárának kiegyenlítését, abból indulva ki elméletileg, hogy a csehszlovák impérium alá került birtokok jövedelmének egy része a Magyarországon maradt rendtartomány jövedelmét is emelte volna.

A fenti összeghez az a suppositio³⁵ vezetett, hogy a szóban levő birtokok a Rendnek békében kb. 50.000 korona jövedelmet juttattak és ezen jövedelem egyezségi *tőkésítése* eredményezné a 3.500.000 Kc. összeget.

A fent ismertetett helyzet mellett az egyezés megkötését főleg az alábbi érvek indokolják:

a.) Az egyezés megkötése esetén a vonatkozó egyházi szabályokat figyelembe véve, a Rend helyzete tulajdonképpen semmiféle változást sem szenved.

Az egyházi törvénykönyv 494. és 1500. kánonjának egybevetéséből megállapítható ugyanis, hogy a rendtartomány felosztásának és a vagyoni jogi kérdések szabályozásának joga kizárólag a Szentszékéket illeti.

Ha tehát egyezségi is a Szentszék kezébe tesszük le a döntést a szóbanforgó vagyon felől, akkor tulajdonképpen nem teszünk mást, mint az amúgy is fennálló egyházi jogi helyzetet erősítjük meg.

Ha e mellett a Rend magának nagy összegű anyagi előnyöket szerezhet, úgy az erre irányuló egyezségi ajánlatnak a Rendre nézve előnyös volta szembeszökő.

A Szentszék döntési jogának csehszlovák oldalról való elismerése azonban mindenképpen fontos, mert hiszen – amint a b.) alatt kifejtettekben kitűnik – a csehszlovák hatóságoknak módjukban áll a szóban forgó vagyont túlnyomó részben az egyházi rendelkezés alól el is vonni, mely esetben természetesen, vagyoni fedezet híján, az önálló rendtartomány fennállása amúgy sem volna lehetséges.

b.) Ma a helyzet az, hogy ha egyezés nem jön létre, úgy a csehszlovák hatóságok a Rend birtokainak nagy részét földreform céljaira igénybe veszik, amire a Szentszék és Csehszlovákia között létrejött modus vivendi, illetőleg az azzal kapcsolatban kötött megállapodások módot nyújtanak.

A csehszlovák földművelésügyi minisztérium C. 263.889/35-IX/VI-Z. számú határozatával már most kijelentette, hogy amennyiben az egyezés sürgősen létre nem jön, úgy a birtokoknak legalább felét földbirtokpolitikai célra már most átveszik. A vonatkozó határozatot a Főapát úr Óméltóságának bemutattuk.

Annak lehetősége, hogy a szlovenszkoí magyar pártok ezen intézkedés keresztülvitelet megakadályozzák, sajnos nem látszik fennforogni.

35 Feltételezés. (Latin)

Az nem szorul közelebbi kifejtésre és bizonyításra, hogy a birtokok legalább felének igénybevétele esetén a fennmaradó rész bármely megoldás esetén sem szolgálhatna további alapjául a rendház és gimnázium fenntartásának.

c.) Az egyezség megkötése a rendház és gimnázium fenntartásának esélyeit nem csökkenti. Eltekintve az a.) alatt kifejtett egyházjogi szempontoktól, kétségtelen, hogy a per megszűnése, az egyezség megkötése a magyarországi Pannonhalmi Rendnek a kérdés megoldásából való kikapcsolása a csehszlovák hatóságok szempontjából a léghört kedvezőbbé tenné.

A per maga ma már amúgy sem képez a Rendre nézve valamely előnyös helyzetet és pedig egyfelől azért, mert maguknak a vegyes döntőbíróságoknak működése a kistentetehoz tartozó államok magatartása folytán legalább is problematikus, illetve legjobb esetben is csak hosszabb nemzetközi tárgyalások alapján indulhat meg. De a jelen per különben is a Szentszék és a csehszlovák fél között létrejött megállapodások folytán alapját és tárgyát veszítette, úgy hogy a vegyes döntőbíráskodás zavartalan működése esetén is annak sikeres kizártnak tekinthető.

Tudomásunk szerint a Szentszék is kívánja a per megszűnését már pedig a Szentszék ezirányú kívánságának honorálása elől a Rend nem térhetne ki.

Természetes viszont, hogy a magyar kormány a per visszavonásába csak megfelelő egyezség alapján egyezik bele.

A jelenleg tárgyalás alatt álló egyezséget a fentiek szerint a magyar kormány elfogadja.

Az egyezség megkötése a csehszlovák hatóságoknak saját belső politikai szempontból is könnyebbé teszi a Szentszék rendelkezéseinek teljesítését és a komáromi rendház fenntartását.

A rendház fenntartása a gimnázium fennmaradását önként vonja maga után, mert a Rend és Komárom városa között 1906. november 30-án létrejött szerződés és az ehhez fűzött, a Belügyminisztérium által 88.583/1909.III. a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium által 11942/1910 szám alatt jóváhagyott, 1909. január 13-án kelt nyilatkozat szerint a Rendnek, amíg Komáromban fennáll, joga van a gimnázium használatára, amely joga telekkönyvileg is biztosítva van a város tulajdonát képező ingatlanon.

A csehszlovák kormány tehát könnyebben fog a Szentszék kívánságainak eleget tenni akkor, ha az ügyben a magyarországi Rend már nincs érdekelve és a csehszlovákiai magyar politikai pártok saját politikai befolyásukat ebben, a külföldi vonatkozását elvesztett kérdésbe hatályosabban érvényesíthetik.

d.) Az egyezség arra az esetre is előnyt jelent, ha a Felvidék vonatkozó része Magyarországhoz visszakerülne.

Ha az egyezség létrejön, akkor előreláthatóan a birtokok túlnyomó része egységesen fog továbbra is kezeltetni, vagy egy új rendtartomány keretében, vagy egy más egyházi intézmény szolgálatában.

Ha azonban az egyezség nem jön létre, akkor a b.) alatt kifejtettek szerint a birtok jó része földbirtokpolitikai célokra igénybe vétetik és kis földművesek között apró parcelákban felosztást nyer.

Nyilvánvaló tehát, hogy az egyezség létrejötte esetén, amikor az ingatlanok egysége és különállása megmarad, minden restitúció sokkal könnyebb, mint a birtokoknak felparcellázása esetén, amikor a kis földműveseket még a vonatkozó országrész visszacsatolása esetén sem lehetne a birtokból kimozdítani.

e.) Felmerül annak a szempontnak mérlegelése is, hogy nem volna-e helyesebb a Szentszéknek a szóbanforgó vagyontárgyak feletti döntését bevárni.

A felelet erre csak nemleges lehet, mert a *Szentszék döntése után a csehszlovák hatóságok már nyilvánvalóan nem fogják ezt, a Rendre nézve oly kedvező egyezségi ajánlatot állani*, miután ez esetben minden tárgyalás célját és alapját vesztené el.

Az esetleg célszerű lehet, hogy az egyezés megkötése előtt a Rend a Szentszéknel utóbbi intenciói felől tájékozódjék, azonban ezen tájékozódásnak csak suggestiv, illetve informativ jellegűnek kellene lenni és attól mindenképpen tartózkodni kell, hogy a Szentszék formálisan állást foglaljon, mert ily formális állásfoglalás nyilvánosságra jutása után csehszlovák oldalról az ajánlatot már nem tartanak fenn.

Megjegyezzük, hogy akármilyen eredménnyel járjon is a Szentszéknel való tájékozódás, az egyezés minden esetben előnyösnek mutatkozik.

Ha ugyanis a Szentszék azon szándéka derülne ki, hogy a szóbanforgó vagyomból külön rendtartományt vagy ú.n. nullius rendházat kíván létesíteni, úgy természetesen a Rend főintenciója teljesülvén, az egyezés minden további nélkül meg volna köthető.

De az egyezés előnyös volna az ellenkező esetben is.

Ha ugyanis a Szentszék sem külön rendtartományt nem hajlandó létesíteni, sem a rendházat nem hajlandó fenntartani, akkor ezen elhatározáson az sem változtatna, ha az egyezés nem köttetnék meg.

Így tehát az egyezés ez esetben is azzal az előnnyel járna, hogy egyébként változtatlan helyzet mellett a Rend legalább hozzájutna a nagy összegű kártalanításhoz.

Maga az egyezés megkötése egébként a Szentszék döntését – véleményünk szerint – különben sem fogja a Rend intencióival szemben hátrányosan befolyásolni, miután az egyezés ebből a szempontból nem jelent egyebet, mint a magyarországi Rend vagyoni igényeinek kikapcsolását és minden egyéb kérdésre nézve a Szentszék döntésének kikötését, illetve elismerését.

Még csak azt kívánjuk megjegyezni, hogy az ügy elintézése a magyar Főkegyelmegebizott úr Őkegyelmegebizottjának közlése és álláspontja szerint is rendkívül sürgős, mert különben az a veszély áll fenn, hogy oly események következnek be, amelyek folytán csehszlovák oldalról ezen egyezségi ajánlatot már nem fogják tovább állni.

Budapest, 1936. február 20.

30

1936. március 12.

Kelemen Krizosztom pannonhalmi főapát levele Eugenio Pacelli bíboros államtitkárhoz

Ikt. szám hiányzik. Aláírt, eredeti, olasz nyelvű. Érkeztetési ikt. sz. 1001/36. Magyar nyelvű fogalmazványát lásd alább

Jelzetek: AA.EE.SS. Cecoslovacchia, pos. 133 P.O., fasc. 162. ff. 65–66.
Fogalmazvány: PFL Rendi birtokügyek. Ikt. sz. 282/1936.

Eminenza,

mi sia permesso, dietro accondiscendenza di Vostra Eminenza di mettere in iscritto quanto fu da noi detto a viva voce circa la questione tra la Congregazione Benedettina Ungherese e la Repubblica Cecoslovacca.

Nella primavera dello scorso anno la S. Congregazione degli affari ecclesiastici straordinari mi invitò a ritirare dal Foro Internazionale dell'Aja il processo riguardante il nostro podere in Ceccoslovacchia, e che dopo questo la Repubblica Ceccoslovacca sarebbe disposta a restituire una parte, forse la metà del nostro podere di 4,300 jugeri dopo aver applicata la legge agraria, per il sostentamento della nostra casa, liceo e parrocchie.

Nella mia umile risposta esprimevo il desiderio che la Repubblica Ceccoslovacca prima assicuri l'esistenza e la funzione legittima e libera delle nostre istituzioni col concederci un possedimento sufficiente al mantenimento di dette istituzioni e allora ben volentieri sarei disposto a ritirare il processo dall'Aja e a consentire alla separazione della nostra casa a Komarno.

Prima che la S. Congregazione mi facesse questo invito il Dott. Ignazio Friedmann, consulente di diritto alla Legazione Ceccoslovacca a Budapest personalmente mi fece la seguente nuova proposta: la Congregazione Benedettina Ungherese riceverebbe dalla Commissione "Centralna Sprava", col consenso del Governo della Repubblica la somma equivalente a circa 2,500,000 Lit., se ritirasse il processo dal Tribunale dell'Aja e rinunziasse definitivamente a qualsiasi diritto sulle antiche sue dipendenze.

A questa nuova proposta risposi ancora insistendo che la nostra casa a Komarno fosse eretta a priorato nullius sotto la sorveglianza dell'Abate Primate; e ricevesse in sufficiente quantità il terreno questione che da quasi due decenni ci tiene sospesi, sia definitivamente risolta con sollievo di ambedue le parti.

Baciando la Sacra Porpora
mi professo di Vostra Eminenza
il più umile servitore in G. C.

Roma, 12 Marzo, 1936.

Chrysostomus Kelemen OSB [s. k.]
arciabate, ordinario, presidente della
Congr. Benedettina Ungherese.

Főapáti bélyegző

Magyar fogalmazványa 1936. április 18-án készült másolatban

Gépelt másolat. Ikt. sz.: 282/1936.

Jelzete: PFL, Prokurátori iratok, Janota Cirill prokurátor iratai

MÁSOLAT

Eminenciás Uram!

Méltóztassék megengedni, hogy élőlőszóval adott kegyes fölhatalmazása alapján a Sz. Benedek-rend magyar kongregációjának csehszlovákiai érdekeltségéről röviden informálhassam.

A múlt év tavaszán fölszólítást kaptam a Rendkívüli Ügyek kongregációjától, hogy kongregációm vonja vissza a csehszlovákiai földbirtoka ügyében Hágában, a nemzetközi fórum előtt beadott processust, akkor a csehszlovák állam az agrárreformnak a mi 4.300 kat. holdat kitévő birtokunkon való végrehajtása után a birtoknak egy részét, talán felét, átengedi az önállósítandó komáromi házunknak, gimnáziumunknak, illetve plébániánknak fenntartására.

Az én aláírt kérésem, illetőleg válaszom ez ügyben az volt, hogy először biztosítsák a csehszlovák kormány részéről megfelelő nagyságú birtoknak átengedésével csehszlovákiai intézményeinknek léte, illetőleg ez intézmények jogos és szabad működése, akkor készséggel visszavonom a hágai pört és hozzájárulok komáromi házunk szeparációjához.

Mielőtt a Sz. Kongregációtól ezt a felszólítást megkaptam, fölkeresett engem a budapesti csehszlovák követség jogtanácsosa, Dr. Friedmann Ignác, egy új ajánlattal, amelynek értelmében a Sz. Benedek-rend magyar kongregációja kap a csehszlovák kormány hozzájárulásával az egyházi birtokokat kezelő bizottságtól (Centralna Sprava) mintegy 2.500.000 Lit.-át kitévő összeget, ha a hágai pört visszavonja és összes csehszlovákiai érdekeltségéről véglegesen lemond, illetőleg ez intézmények sorsáról való intézkedést, végleges döntést, rábízva a Szentszék és a csehszlovák kormány kétoldalú megegyezésére.

Ezen újabb ajánlatra ugyancsak az volt tiszteletteljes válaszom, hogy először állítsák föl, illetőleg emeltessék komáromi házunk nullius priorsággá az abbas primas ellenőrzése mellett; kapja vissza elegendő mennyiségben a lefoglalt birtokot; biztosítsák lelkipásztori és tanítói működésének lehetőségét, akkor kész vagyok Kongregációm nevében a magunk kárpótlása fejében a fent jelzett összeget elfogadni és a hágai pört visszavonni.

Legalázatosabb kérésem tehát Eminenciás Uramhoz és Eminenciád kegyes közvetítésével az Apostoli Szentszékhez az, ami korábban jelzett válaszomból következik, hogy tudniillik komáromi házunk a jelzett módon önállósítsák, lelkipásztori és gimnáziumi működésének jogos és szabad gyakorlata a csehszlovák állam részéről törvényesen és véglegesen megengedtesék; a 4,300 kat. holdat kitévő birtokból 2,500,000 Lit. értéket kitévő terület parcellázható, illetőleg szabad kézből eladható legyen, a Sz. Benedek-rend magyar kongregációjának kárpótlására; a megmaradó rész pedig teljes egészében célvagyonnak nyilváníttassék és az önállósított komáromi házra tábláztassék.

A jelzett összegnek Pannonhalma számára való átengedése komáromi intézményeink létét abszolúte nem veszélyezteteti, mert a területileg fentebb megjelölt elsőrangú birtok kitűnő élő és holt instrukciójával szakértő becslése szerint 20–21,000,000 Lit.-át kitevő értéket képvisel.

Mi sem áll tőlünk távolabb, mint csehszlovákiai intézményeink létének veszélyeztetése, sőt épen ellenkezőleg ezeknek biztosítása és fenntartása végett megünnösködjünk bele a magunk részéről a separatioval járó áldozatba, mert tudjuk, hogy komáromi gimnáziumunk az egyetlen katolikus magyar középiskola s mint ilyen egyedül biztosítja egyrészt a csehszlovákiai magyar intelligencia katolikus nevelését, másrészt a magyar papi succrescentia középiskolai kiképzésének lehetőségét.

Ezeket voltam bátor Eminenciás Uramnak kegyes bátorítására előadni, kérve Eminenciád magas jóindulatát ezen immár két évtizede húzódozó ügyünknek a lehetőség szerint való sürgős és megnyugvást keltő megoldására.

Eminenciád felszentelt bíborát mély hódolattal csókolja

Krisztusban legkisebb szolgálja:

[aláírás hiányzik]

A másolat hitelül:

Pannonhalma, 1936. április 18.

Dr. [olvashatatlan aláírás]

főpáti titkár

Főpáti körbélyegző

31

1936. április 18.

**Kelemen Krizosztom pannonhalmi főapát levele Dr. Jantausch Pál c. prienei
püspökhöz, trnavai apostoli kormányzóhoz**

Gépelte másolat. Ikt. sz.: Ad 282/1936.

Jelzete: PFL, Prokurátori iratok, Janota Cirill prokurátor iratai

Nagyméltóságú Püspök Úr!
Kegyelmes Uram!

Méltóztassék megengedni, hogy mellékelten másolatban megküldhessem a pannonhalmi Szent Benedek-rend állásfoglalásáról szóló értesítést csehszlovák birtokai és komáromi intézményeinek létét illetően, melyet Pacelli bíboros államtitkár úrnak személyesen adtam át Rómában.

Ezen állásponton a magyar Bencés Kongregációnak nincs módjában változtatni. Ehhez az állásponthoz – legjobb tudásom szerint – mind a római Szentszéknek, mind a legfőbb kegyurat helyettesítő fórumnak hozzájárulását meg tudjuk szerezni. Mély alázattal kérem Nagyméltóságodat, hogy a Rend érdekében ebben a szellemben szíveskedjék értékes befolyását érvényesíteni.

Előre is bátor vagyok jelezni, hogy Nagyméltóságodat a separatio esetében a legnagyobb örömmel kérném fel és bíznám meg az átadás lebonyolításával.

Midőn Rendem nevében is megköszönöm Nagyméltóságod szíves fáradságát és jóindulatát, fogadja, Kegyelmes Uram, legmélyebb tisztelem őszinte nyilvánítását.

Krisztusban alázatos híve:

Pannonhalma, 1936. április 18.

Krizosztom [s. k.]

főapát

Nagym. és Ft.dő

Dr. Jantausch Pál

a nagyszombati [...]

Mellékletben aznapi dátummal Kelemen Krizosztom pannonhalmi főapát Pacelli bíboros államtitkárhoz címzett válaszlevelének Pannonhalmán hitelesített másolata.

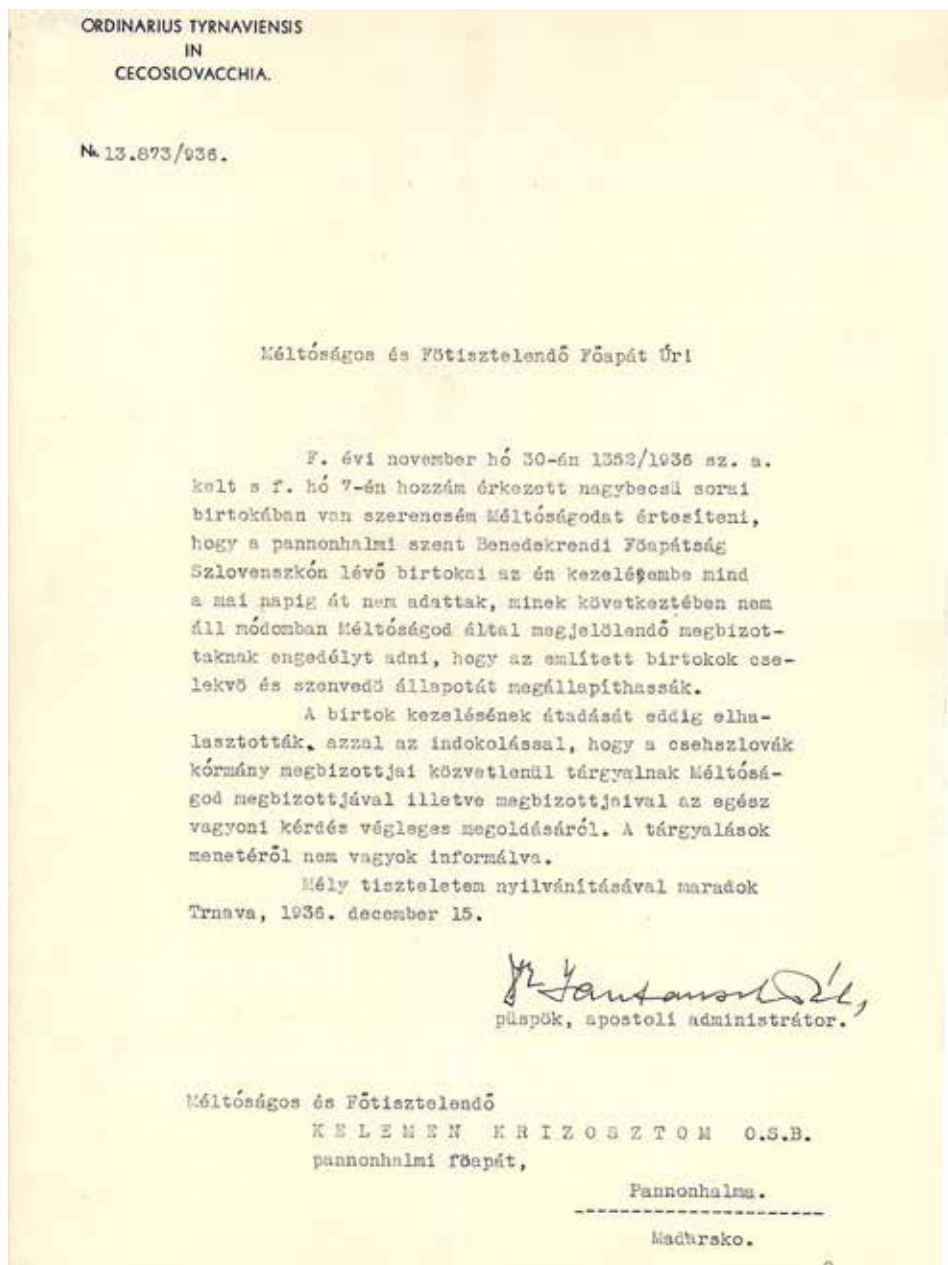
32

1936. december 15.

Pavol Jantausch c. prienei püspök, trnavai apostoli kormányzó levele Kelemen Krizosztom pannonhalmi főapáthoz

Ikt. sz. 13.873/936. Eredeti. Érkeztetési ikt. sz. 397/1936.

Jelzete: PFL, Rendi birtokügyek c. doboz

33

1936. december 17.

Kelemen Krizosztom pannonhalmi főapát levele Eugenio Pacelli bíboros államtitkárhoz**A. Magyar nyelvű fogalmazvány**

Gépelt másolat, kézirásos javításokkal. Hátlapon kézirással: A bíboros Államtitkár úrhoz adandó beadvány magyar szövege!

Jelzete: PFL, Prokurátori iratok, Janota Cirill prokurátor iratai

Főmagasságú Uram!

Folyó év március hó 12-én bátor voltam Eminenciádnak élőlőszóval s egyúttal írásban is feltárni csehszlovákiai intézményeink és birtokaink ügyeinek akkori állását, azzal a konkrété fogalmazott kérelemmel, hogy az Apostoli Szentszék kegyeskedjék kieszközölni, hogy birtokainkon, mint célvagyonon, vagy egyáltalán ne, vagy mérsékelt földreform hajtassék végre; a fennmaradó vagyon a Szt. Benedek-Rend magyar Kongregációjának kártalanítása után egészben fundáltassék komáromi intézményeink létének és működésének alátámasztására; biztosítsassék a cseh állam részéről a Szt. Benedek-rendi székházunk magyar kath. gimnáziumunk lelkipásztorainak jövőbeli működésének zavartalansága; s e feltételek teljesítése után alakítsassék komáromi székházunk nullius apátságá, ill. priorátussá, az Abbas Primásnak prézessége ill. ellenőrzése alatt. A magyar Kongregáció e kérelmek megvalósítása esetén a Hágai Vegyes Döntőbíróság előtt folyamatba tett perét visszavonja.

Fentjelzett iratot megküldtem Jantausch Pál tyrnvai apostoli adminisztrátor úrnak is.

Amint a cseh kormány a római csehszlovák követség útján az Apostoli Szent-székhez intézett és velem Prokurátor Generálisunk által ismertetett jegyzékéből kiténik, a cseh kormány fenti beadványra reflektál s egyben ultimátumszerű pozíciókat tesz.

Mielőtt a cseh kormány beadványára észrevételeimet megtenném, szabad legyen előrebocsájtanom, hogy a Szent Benedek Rend magyar Kongregációja kezdettől fogva és változatlanul ma is azt a jogi álláspontot képviseli, hogy mint magyar jogalanyt sérelem érte csehszlovákiai birtokainak zár alá vételével s meggyőződése szerint a Hágai Vegyes Döntőbíróság a magyar Kongregáció keresetének helyt fog adni, amely esetben in integrum restitúciónak lesz helye.

Mínhogy azonban a magyar Kongregáció a vitás kérdés békés elintézése elől soha sem óhajtott elzárkózni, a magyar Kongregáció nevében már a múltban is és legutóbb a fent ismertett kérelemben kijelentettem, hogy kész vagyok Csehszlovákiában fekvő ingatlanainkról lemondani a megalakítani kért komáromi Szt. Benedekrendi nullius apátság, ill. priorátus javára, a dolog természetéből folyó azzal a feltétellel, hogy az önálló jogi személyiséggé alakítandó ház létfeltételeként csehszlovákiai birtokaink egészben, rosszabb esetben a földreform mérsékelt végrehajtása után az önállósítandó komáromi ház javára és egyéb intézményeink közcélú célvagyonként fenntartassanak és a Szt. Benedekrendi magyar kath. gimnázium fennmaradása s a komáromi ház tagjainak működése biztosítsassék. A Szt. Benedekrendi magyar Kongregáció kártalanítása kérdésének felvetése abból az elgondolásból folyik, hogy a magyar Kongregáció szlovenszkoí va-

gyona a zár alá vételt megelőző időben a komáromi ház és gimnázium fenntartásán kívül a magyar Kongregáció közös terheinek viselésére is jelentékeny jövedelmet biztosított.

A csehszlovák kormány beadványának az az állítása tehát, hogy mi a magunk kártalanítása után is ragaszkodunk csehszlovákiai fekvőségeinkhez és csehszlovákiai intézményeink fölött a jurisdictiót magunknak vindikáljuk: ellenkezik az Apostoli Szentszékhez és a cseh kormányhoz felterjesztett minden korábbi iratunkkal, mert csehszlovákiai vagyonunkról az önállósítandó komáromi ház javára lemondani és a hágai pert visszavonni késznek nyilatkoztunk, így a dolog természete szerint megszűnnék ezen intézmény fölött a magyar Kongregáció fejének jurisdictiója is.

A magyar Kongregáció kártalanítása, amely méltányos keretek között megoldható lenne, konkrét formában még nem is tárgyalatott.

Le kell tehát szögezmem, hogy a magyar Kongregáció túlzott követelésekkel soha nem állott elő, sőt komoly tárgyalásokba bocsátkozni mindig késznek mutatkozott és erre a jövőben is bármikor kész.

A cseh kormány ezzel szemben sem a sequestrum feloldása, sem a földreformtól való mentesítés, ill. annak mérsékelt végrehajtása, sem pedig a komáromi magyar katolikus gimnázium és a bencések jövőbeli működésének zavartalan biztosítása tekintetében nem nyilatkozott, ellenkezőleg ismételten azzal fenyegetett, hogy a földreformot teljes mértékben végrehajtja.

A most tárgyalt jegyzék is a legridegebben kezeli a kérdést, amikor alternatíva elé állít. Vagy elfogadok komáromi birtokainknak a csehszlovákiai r. kath. kultuszalap tulajdonába való átadása mellett 3.500.000 csehkoronát és kivonom Csehszlovákiából ott működő rendtársaimat, amely esetben a cseh kormány a földreformot mérsékelten hajtja végre, vagy ha ezt nem teszem, a földreform teljes mértékű végrehajtásával kell számotvetnem.

Az alternatíva bármelyikét fogadom is el, a komáromi intézmények működése megszűntnek tekinthető: első esetben az egész birtoknak más célra való lefoglalása, második esetben a megmaradó vagyon elégtelensége miatt.

A csehszlovák beadvány azt állítja, hogy ezen alternatíva bármelyikének elfogadása által nem esik sérelem sem a magyarok, sem a katolikusok, mert a megszűnő Szt. Benedekrendi magyar katolikus gimnázium helyett a cseh állam állít egy új magyar állami gimnáziumot, ill. Tyrnavában állít egy csehszlovák katolikus gimnáziumot. Ezen kijelentés után is fenn kell tartanom Eminenciádhoz f. é. márc. 12-én beterjesztett beadványomnak azon kijelentését, hogy csehszlovákiai gimnáziumunk megszűnte lehetlenné teszi a magyaroknak katolikus szellemben való nevelését, másrészt a magyar papi szukkreszcenciának katolikus szellemben történő gimnáziumi előkészítését, mert az egyetlen magyar nyelvű katolikus gimnázium megszűnik.

Meg kell még jegyezmem, hogy a jegyzékben említett az a közlés, hogy 3.500.000 csehkورونا megfelel a magyar Kongregáció csehszlovákiai ingatlanai értékének, téves, mert csehszlovákiai ingatlanaink valódi értéke a legminimálisabb számítás szerint is – szabadkézből való eladás esetén – 23.000.000 csehkورونا értéket képvisel.

Foglalkoznom kell végül a cseh kormány beadványának, Dr. Friedmann budapesti ügyvéd közreműködésére utaló részével is.

A cseh kormány beadványával szemben is fenn kell tartanom f. é. márc. 12-én Eminenciádhoz benyújtott iratomnak azon állítását, hogy a csehszlovákiai ügyeinkben a csehszlovák beadványban is említett és Dr. Friedmann Ignác által folytatott processus nem az én kezdeményezésemre, hanem Dr. Friedmann Ignácnak, a csehszlovák állam

budapesti követsége jogtanácsosának kezdeményezésére történt. Hogy a Dr. Friedmann-féle tárgyalások nem vezettek eredményre, annak az volt az oka, hogy a Szt. Benedek-Rend magyar kongregációja nem látta megvalósítva azokat a feltételeket, amelyeket Laurenti bíboros úr Őminenciája a Szerzetesek Kongregációja titkárságának 1924. febr. 13-i 6107/23. sz. leiratában a komáromi ház szeparáltatása és nullius apátsággá emelése elé szabott: “Sacram Congregationem ad petitam separationem iuridicam procedere non posse, nisi vestra congrua sustentatio et stabilis in Republica Cecoslovacica commoratio secura fuerit reddita, seu donec Sacram Congregationem certiore reddideritis de bonorum vestrorum hucusque sequestro subiectorum, actuali restitutione iurisque civitatis omnium vestrum agnitione seu concessione.”³⁶

Minthogy a cseh kormány most tárgyal beadványából, egyúttal a cseh Külügyminisztériumnak Jantausch Pál apostoli adminisztrátor úrhoz küldött átiratából (1936. április 29.), továbbá a cseh Közoktatásügyi minisztériumnak a pozsonyi iskolai referátus útján komáromi házunk Superiorjához küldött leiratából azt látom, hogy a cseh kormány a megsemmisítő hatású földreform eszközéhez kíván nyúlni, felmerül az a kérdés, ne foglalkozzam-e komolyan egy újabb, ugyancsak csehszlovák részéről származó kezdeményezéssel.

Értesülésünk szerint a magyar Kongregációnak most módja lenne arra, hogy a vitás kérdést tőkecserével – bizonyos áldozattal – de mégis a cseh kormány jegyzékében meghatározott összeg mintegy háromszorosának elérése mellett megoldja.

Javaslat tétetet – egyelőre a tárgyaló fél megnevezése nélkül – a magyar Kongregáció szlovenszkói ingatlanainak és ingó vagyonának mintegy 16 millió csehkorona értékben való megvételére, amelyből a szlovenszkói vagyonra eső terhek, adók, illetékek és a deáki és füssi patronátus megváltására fordítandó s összesen mintegy 4–5 millió csehkoronát kitevő összeg levonása után legalább 11–12 millió csehkorona fizettnék ki a magyar Kongregáció szlovenszkói vagyona ellenértéként. Megjegyzem, hogy az ajánlat még a cseh korona devalvációja előtt tétetet, így a cseh koronát az akkori értékkel veszem számításba.

A Szt. Benedek-Rend magyar Kongregációjának elejétől fogva vallott és a Szerzetesek Kongregációjától is magáévá tett álláspontja az, hogy komáromi intézményeink meg ne szűnjenek. Földbirtokainkat pedig, mint a fentebbiekből következik, a szigorú földreform végrehajtásában rejlő veszedelem fenyegeti. Keresem tehát a megoldási módot, hogyan biztosíthatnák a jövőben is komáromi intézményeink létét és működését. Teljes tisztelettel kérdezem Eminenciádat, lehetónek méltóztatnók-e tartani, hogy komáromi birtokaink eladás útján pénzértékre kommutáltassanak át? Lehetségesnek tartaná-e Eminenciás Uram ezen vételárnak a mi kártalanításunk után gyümölcsöző depozitumként való elhelyezését? Lehetséges volna-e, hogy e depozitum a Szentszék tudtával és engedelmével nálunk, a Szt. Benedek-Rend magyar Kongregációjánál helyeztessék el kamatozásra ill. gyümölcsözésre? Lehetséges volna-e e depozitum kamataival a szeparált komáromi intézmények létének és működésének alátámasztása?

A magunk részéről mint tulajdonos természetesen ezen depozitum kamataink évről-évre való kiszolgáltatási kötelezettségét megszüntnek volnánk kénytelenek tekinteni abban a pillanatban, amely pillanatban komáromi gimnáziumunknak mint Szt. Benedek-rendi magyar katolikus gimnáziumnak működése lehetetlenítő akadályokba ütköznék.

36 Vö. Somorjai: *Visitatio apostolica*, i. m., 466. 509.

Főmagasságú Uram, fájdalom, hogy évtizedekre húzódó ügyeinkkel Eminenciádnak és a Szentszéknek gondjait szaporítjuk, de a nehézségeket, sajnos, tőlünk független tényezők támasztják. Alázattal bátorítok ezért kérni Eminenciádat, ha a fenti kérdésimben felvetett gondolatot járható módnak méltóztatik ítélni, ezt kegyesen tudomásomra adatni és a megoldást támogatni méltóztatnék. Ha pedig Eminenciád a fenti kibontakoztatási módot lehetetlennek ítéli a magyar Kongregáció számára – úgy látom – nem marad más mód, mint már leszögezett álláspontját fenntartani és a f. évi márc. 12-én előterjesztett kérelem kegyes támogatását kérni, mert a magyar Kongregáció nem fogadhat el olyan javaslatot, amely a jog, az igazság és a méltányosság legelemibb követelményeivel éles ellentétben áll.

Mindenben Eminenciád legalázatosabb szolgájának vallom magam az Úrban szent bíborát csókolva

főapát. [aláírás hiányzik]

B. Latin nyelvű eredeti példány

Aláírt, eredeti, latin. Ikt. sz. 2617/37. érkeztetési ikt. sz. 2617/37.

Jelzete: AA.EE.SS. Cecoslovacchia, pos. 133 P.O., fasc. 163. ff. 67–72.

Kézírással a levélen:

Consegnato a mano 6-VII-'37

per conoscenza

I Benedettini sono vicini a un accordo

col Gov. Csl.³⁷

PANNONHALMI FŐAPÁT
1395/1936

Eminentissime Princeps!

Die 12 Martii a. c. ausus sum exponere Eminentiae Vestrae viva voce simul ac in scriptis statum nostrorum Institutorum et possessionum in Cecoslovacchia, cum petitione concrete concepta, ut S. Sedes dignaretur impetrare, ut in possessionibus nostris qua fini religioso ac culturali dicatis nulla vel moderata tantum reformatio agraria perficeretur; quod possessionis remanebit, post indemnizationem Congregationis Hungaricae OS.B. fundaretur in sua totalitate ad sustentandam existentiam et activitatem institutorum nostrorum in Cecoslovacia; secura redderetur a parte Status cecoslovacici inturbata pro futuro activitas nostrae residentiae, nostri gymnasii hungarici et catholici benedictini itemque nostrorum ibidem pastorum animarum; et adimpletis his tribus conditionibus erigeretur residentia nostra Comaromiensis in abbatiam vel prioratum nullius, sub praesidentia respective inspectione Abbatis Primatis O.S.B. In casu adimpletionis huius petitionis Congregatio nostra retrahit litem coram mixto tribunali de Haag inceptam (pendentem). Praedictam scripturam transmissi etiam D. Paulo Jantusch Administratori Apostolico Tyrnaviensi.

³⁷ Kézben átadva [érkezett] 1937. július 6-án tudomásulvétel végett. A bencések közel vannak a csehszlovák kormánnyal való megegyezéshez.

Ut ex libello Status cecoslovacici S. Sedi dato mihi que per nostrum procuratorem generalem notificato apparet, officia cecoslovacica iam rationem habent petitionis meae praedictae respective quorundam in ea contentorum et propositionem quasi ultimum faciunt.

Antequam replicationes meas ad libellum Cecosloviae facerem, liceat mihi notare, Congregationem Hungaricam O.S.B. ab initio et etiam nunc eius sententiae iuridicae esse, quod tanquam subiectum iuridicum Hungaricum laesum fuit per sequestrationem bonorum suorum in Cecoslovia sitorum et secundum persuasionem suam tribunal internationale mixtum in Haag petitionem nostram adimpleturum esse, in quo casu locus erit restitutioni in integrum.

Quia vero Congregatio Hungarica pacificae solutioni quaestionis motae nunquam obsistere voluit, ideo nomine huius Congregationis iam praeterito tempore et etiam novissime in petitione memorata declaravi, me paratum esse ad abdicationem possessionum nostrarum in Cecoslovia sitarum in favorem abbatiae seu prioratus nullius Comaromiensis O.S.B. efformandae sub conditione e natura rei fluente, ut qua fundamentum existentiae huius domus sui iuris efformandae bona nostra ibi sita vel ex toto, vel in casu peiore post moderatam executionem reformationis agrariae in favorem domus Comaromiensis sui iuris efformandae et aliorum Institutorum nostrorum ibidem existentium qua bona ad finem publicum cultus et educationis destinata sustententur et ulterior existentia gymnasii Hungarici catholici O.S.B. et sodalium domus Comaromiensis operatio certa reddantur. Quaestio indemnizationis Congregationis Hungaricae e cogitatione oritur, quod bona huius Congregationis ibidem sita tempore ante sequestrationem elapso praeter sustentationem domus et gymnasii Comaromiensis etiam ad communia Congregationis onera ferenda notabiles redditus contulerunt.

Ergo affirmatio libelli gubernii Cecoslovacici, nos etiam post nostram indemnizationem retinere velle possessiones nostra in Cecoslovia et iurisdictionem super Instituta nostra ibidem existentia nobis vindicare, contradicit omnibus nostris scriptis prioribus Sedi Apostolicae et gubernio Cecoslovacico propositis, quia nos paratos declaravimus ad abdicationem proprietatis bonorum et ad retractionem litis coram tribunali de Haag pendens, et ita secundum rei naturam cessaret etiam iurdictio praesidis Congregationis Hungaricae super ista instituta.

Indemnizatio Congregationis Hungaricae, quae intra terminos aequos verificari posset, hucusque in forma concreta nondum pertractata est.

Affirmare autem debeo, Congregationem Hungaricam nunquam excedentes postulationes fecisse, quin immo semper paratam se declarasse ad serias pertractationes et ad id etiam in futuro paratam esse.

Gubernium Cecosloviae e contrario sive quoad sequestrum dissolvendum, sive quoad liberationem a reformatione agraria, respective quoad moderatam eius executionem, sive quoad sustentationem gymnasii Comaromiensis Hungarici et catholici et futuram operationem liberam Benedictinorum certam reddendam non dedit declarationem, immo minas nobis iniecit de rigidissima reformatione agraria.

Etiam libellus, de quo sermo est, rigidissime tractat quaestionem, quum dilemma mihi opponat: aut accepto occasione occupationis possessionum nostratum Comaromiensium pro fundo cultus Cecosloviae Kc 3,500,000 titulo indemnizationis et revoco e Cecoslovia confratres meos ibi operantes, in quo casu gubernium Cecosloviae reformationem agrariam moderate peraget, aut si hoc non facio, paratus esse debeo ad severissimam reformationem agrariam.

Quamcunque dilemmatis partem acceptem, activitas nostra in Cecoslovakia exstincta haberi potest: in primo casu propter occupationem totius proprietatis ad alios fines, in altero casu propter insufficientiam bonorum remanentium.

Asserit libellus cecoslovacicus, cuiuslibet alternativae acceptatione minime laedi sive Hungaros sive catholicos, cum cessanti gymnasio benedictino Hungarico catholico sufficiatur a Statu cecoslovacico novum gymnasium Hungaricum Status, respective Tyrnaviae ab eodem erigatur gymnasium Cecoslovacicum catholicum. Post has etiam affirmationes sustinere debeo assertum libelli mei die 12. Martii a. c. Eminentiae Vestrae dati, per cessationem nostri gymnasii in Cecoslovakia educationem Hungarorum in spiritu catholico, itemque praeparationem gymnasialem succrescentiae Hungaricae cleri catholico spiritu faciendam impossibilem reddi, cum cesset unicum gymnasium catholicum quod lingua Hungarica utitur.

Notare adhuc debeo, affirmationem in libello memorato contentam, scilicet Kc 3,500,000 aequivalere valori possessionum Congregationis Hungaricae in Cecoslovakia sitarum, erroneam esse, quia verus valor horum bonorum secundum minimam aestimationem – in casu venditionis liberae – aequivalet Kc 23,000,000.

Denique etiam ad eam partem libelli memorati gubernii Cecoslovakiae, quae cooperationem iuris consulti Budapestinensis Dr. Friedmann concernit, reflectere debeo.

Etiam contra libellum cecoslovacicum sustinere debeo assertum in libello meo die 12. Martii a. c. Eminentiae Vestrae dato contentum, proceduram circa res nostras in Cecoslovakia, etiam in libello cecoslovacico nominatam et per Dr. Ignatium Friedmann gestam non a me, sed a Dr. Ignatio Friedmann, iurisconsulto legationis Status cecoslovacii Budapestinensis, ergo a persona officiali cecoslovacica, initium sumpsisse. Ratio cur tractatus Dr. Friedmann effectu caruissent erat, quod Congregatio Hungarica O.S.B. non vidit verificatas illas condiciones, quas Em. Card. Laurenti in rescripto Secretariatus S. C. Religiosorum N. 6107/23 die 13. Februarii 1924 separationi residentiae Comaromiensis eiusque in abbatiam nullius erectioni praefixit: "Sacram Congregationem ad petitam separationem iuridicam procedere non posse, nisi vestra congrua sustentatio et stabilis in Republica Cecoslovacica commoratio secura fuerit reddita, seu donec Sacram Congregationem certiore reddideritis de bonorum vestrorum hucusque sequestro subiectorum, actuali restitutione iurisque civitatis omnium vestrum agnitione seu concessione".

Ex libello Status Cecoslovacii ad S. Sedem dato, itemque ex litteris ministerii cecoslovacici pro negotiis exteris Domino Paulo Jantausch Administratori Apostolico datis (29 Aprilis 1936), porro ex rescripto ministerii cecoslovacici pro publica instructione per scholarum referatum Poseniensem ad superiorem residentiae nostrae Comaromiensis dato (11. Julii 1936 N. 86598/36-VI-1) apparet propositum definitivum et irresistibile Status Cecoslovacici peragendi modo rigidissimo reformationem agrariam in possessionibus nostris, quod aequivalet suppressioni Institutorum nostrorum ibidem existentium.

Unde emergit questio, annon serio attendenda sit recentior quaedam propositio, item a parte cecoslovacica, nominatim a maxima mensa pecuniaria Status Cecoslovacii, Zivnovtenska Banka, facta. Pars a Zivnovtenska Banka rapraesentata mihi aequae ignota est ac erat emptor sub iniciativa Doctoris Friedmann latens. Praedicta mensa pecuniaria proponit emptionem omnium possessionum nostrarum in Cecoslovakia, in favorem partis emptricis cuius nomen reticet, pro Kc 10,779,000; inventarium iuxta ipsos vendi posset Kc 5,000,000. Haec ultima summa adhiberi posset ad satisfaciendum oneribus quae diversis titulis possessiones nostras in Cecoslovakia existentes gravare asseruntur.

Notandum, hanc propositionem adhuc ante devaluationem Kc factam esse, ergo Kc in valore tunc ixistente [sic!] intelligo.

Congregatio Hungarica iam inde ab initio sententiam professa est, quam et S. C. Religiosorum suam fecit, non debere permittere, ut instituta nostra in Cecoslovakia pereant. Nunc vero possessionibus nostris, ut ex expositis sequitur, in severa reformatione agraria extremum periculum imminet. Quaerendus igitur mihi restat modus, quo existentiam Institutorum nostrorum et activitatem securam pro futuro reddere possimus. Cum omni reverentia liceat mihi quaerere ab Eminentia Vestra, utrum possibile putet, ut possessiones nostrae per venditionem mediante Zivnovtenska Banka faciendam in valorem pecuniarium commutentur? Reputatne possibile Vestra Eminentia huius pretii, post nostram indemnizationem, frugiferam modo depositi collocationem? Essetne forsitan possibile, S. Sede sciente et consentiente, hoc depositum ad fructificandum apud Congregationem Hungaricam O.S.B. collocare? Possentne sustentari Instituta nostra Comaromiensia separata e foenore huius depositi certis temporibus solvendo?

Naturaliter ex nostra parte qua proprietarii cogemur hanc obligationem foenoris depositi solvendi pro exstincta habere eo momento, quo activitate gymnasii nostri Comaromiensis qua gymnasii benedictini Hungarici catholici talia impedimenta opponantur, quae eam impossibilem reddant.

Eminentissime Princeps! Doleo valde nos causis nostris per decennia se protrahentibus curas Eminentiae Vestrae Sanctaeque Sedis multiplicare, sed difficultates, pro dolor, a factoribus a nobis independentibus suscitantur. Humillime igitur Eminentiam Vestram rogare audeo, ut si solutionem in quaestionibus modo propositis contentam ad effectum deducendam censeat, hoc mihi notificare eiusque executionem benigne fovere dignetur. Si vero iudicet hunc difficultatibus evadendi modum esse impossibilem pro Congregatione Hungarica, puto, non restare aliud, quam persuasionem et agendi modum nostrum sustinere et petere benignam adimpletionem petitionis die 12. Martii anni currentis porrectae, quia Congregatio nostra non potest acceptare propositum, quod elementaribus postulatis iuris et iustitiae atque aequitatis directo adversatur.

Sacram Purpuram deosculando, omni qua par est observantia et veneratione in omnibus me profiteor Eminentiae vestrae

humillimum servum in Domino.

In Sacro Monte Pannoniae, die 17. Decembris 1936.

Chrysostomus Kelemen [s. k.]

Archiabbas.

Főapáti
bélyegző

1938

34

1938. február 15.

Pro Memoria

**A Rendkívüli Egyházi Ügyek Szent Kongregációja
a Magyar Bencés Kongregáció Prokurátorának (olasz)**

N. Prot. 646/38

Jelzete: AA.EE.SS. Cecoslovacchia, pos. 143, fasc. 179. ff. 49r, 50rv, 51r

P. Cirillo Janotta

S. Anselmo

28-02-1938³⁸

Pro Memoria

*/f. 50r/ Kézzelel írt megjegyzés a lap tetején:
consegnatomi da S. E. il Minuta il 15-2-38 H*

Kézzelel írt megjegyzés a lap bal felső szélén:

Comunicare all'Abate generale dei Benedettini (per far prima di si potrebbe parlare)

Il punto di vista del Governo cecoslovacco circa l'istanza del Priore del Convento O.S.B. a Komárno (presentata con il consenso dell'Arciabate di Pannonhalma alla S. Congregazione dei Religiosi il 23 Settembre 1937) è il seguente:

Il Governo cecoslovacco è d'accordo non soltanto sulla separazione del Convento O.S.B. a Komárno, delle parrocchie a Dákovce e Fis nonché del Patronato reale a Denesd, dalla Congregazione magiara OSB di San Martino, ma è addirittura del parere, che questa separazione risulti necessariamente dalle disposizioni del Modus Vivendi (vedasi la soluzione analoga relativa alla questione dell'Abazia di Jasov O. Praem.).

Il Governo cecoslovacco propone quindi di elevare la Casa religiosa di Komárno a *Priorato sui iuris*.

A questo Priorato sui iuris verrebbero assegnati i beni mobili ed immobili della Congregazione magiara O.S.B. in quanto siti sul territorio statale cecoslovacco.

Il detto Priorato resterebbe indipendente da qualunque Congregazione conventuale analogamente come fu disposto per le Case religiose di Brevnov, Broumov e Rajhrad.

Però il Governo cecoslovacco non potrebbe essere d'accordo qualora si volesse elevare la Casa religiosa di Komárno ad una nuova ed indipendente Congregazione O.S.B. di S. Andrea. Secondo il parere del Governo la Congregazione non può esser creata per una sola Casa con pochi religiosi.

/f. 50v/ La creazione d'una simile Congregazione avrebbe inoltre quest'altro inconveniente:

Il Governo cecoslovacco ha dimostrato in varie circostanze di rispettare i gradi di precedenza dei Prelati ed Abati loro spettanti secondo i principi di gerarchia. Elevando

³⁸ Feljegyzés a lap tetején, i. h. fol. 49r. Janotta Cirillnek címzett 646/38 ikt. sz. levél olasz nyelvű fogalmazványát lásd: i. h. fol. 51r.

la Casa religiosa di Komárno ad una vera e propria Congregazione conventuale O.S.B. il suo Priore diverrebbe Capo di questa Congregazione e, come tale, avrebbe precedenza sugli altri Abati degli Ordini Benedettino, Cistercense e Premostratense; ed in virtù del Canone 223 § 1, comma 4 verrebbe invitato al Concilio ecumenico, il quale fatto turberrebbe l'usuale equilibrio tra gli Abati e Prelati della Repubblica cecoslovacca.

35

1938. március 2.

Komáromi konvent döntése

Jelzete: PFL Komáromi bencés rendház iratai, ikt. sz. 17/1938

Ad informandum

Mi, komáromi székház végérvényesen nem döntünk sorsunk felett, hanem a mi teljes felelősséggel tárgyaló képviselőnk Pannonhalma.

Pannonhalma hozzájárulásával kértük Rómától az elszakítást, de nem feltétel nélkül vállaljuk a szlovenszkói önálló életet. Nem vállaljuk az intézetben való működést, akkor ha

birtokainkat Pannonhalma eladja és bennünket az állam venne át, vagy ha komáromi házunkat az itteni cseh szerzetes kongregációhoz csatolnák, mert ezekben az esetekben nem tudnók szolgálni azt a katolikus magyar célt, amelyért ezt az áldozatot meghoznók.

Tehát mi mindenáron, olyan áldozatok árán is, melyek megghiúsítják azt a célt, amelyért itt kellene kitartanunk az intézet mellett, nem akarjuk a gimnáziumot tartani.

Akkor sem vállalhatjuk az intézet fenntartását ill. az intézetben való további működést, ha a jelenlegi – az évek folyamán eléggé lecsappant – személyi létszámot csökkenteni kellene vagy ha rendi és intézeti előjárónk kinevezése az államtól függne.

Mi a komáromi gimnáziumot csak így tudjuk vállalni:

az iskolafenntartó a szent Benedek-rend,

a székházi előjáró közülünk való

a gimnáziumi igazgatót a rend nevezi ki (s ezt az iskolai hatóság köteles jóváhagyni.)

a komáromi székház nem része valamely cseh szerzetes kongregációnak

a mostani bencések mind működhetnek

Pannonhalma pedig az itteni birtokaiból annyit enged át amennyi az itteni székház és intézet fenntartásához szükséges és nem kell rászorulnunk nagyobb államsegélyre mint eddig.

[aláírás hiányzik]

1938. III. 2.

36

1938. március 29.

Pacelli bíboros államtitkár latin nyelvű levele Pavol Jantausch c. prienei püspök, trnavai apostoli kormányzóhoz

Hivatali példány, ezért aláírás hiányzik, ikt. sz. 1159/38, latin nyelvű.

Jelzete: AA.EE.SS. Cecoslovacchia, pos. 134 P.O., fasc. 171. ff. 55–55v.

Excme ac Rev.me Domine,

Jam die 18 mensis Septembris anno 1937 Legatus extraordinarius et Minister liberis cum mandatis Reipublicae Cecoslovacchiae penes Apostolicam Sedem id notum faciebat suum scilicet Gubernium paratum esse ad tradenda tibi, utpote qui Apostolicae Sedis vicem gerebas, ecclesiastica bona Pannonhalmae in Cecoslovacchiae finibus sita itemque optabile esse asserebat bona Rosnaviensia et Cassoviensia tibi administranda esse usquedum causa de diocesibus Slovachiae rite dotandis per pactum conventum definiretur.

Hisce documentis nondum responsum est, quoad pernosceretur, quemnam exitum consequerentur negotia a sodalibus Abbatiae de Pannonhalma privatim cum Gubernio Cecoslovacchiae inita de applicanda lege agraria ad eorum possessiones, de quibus supra.

Id autem cum nimis in mora sit, Gubernii Cecoslovacchiae optatis obsecundans Apostolica Sedes die XXIII huius mensis litteris N° 1058 memoratae rogationi respondit. Haec documenta transcripta huic epistolae adicio tibi quoque mitto, ut ea, sicut convenit, noveris.

Interea qua par est observantia me profiteor

Excellentiae tuae
addictissimum

[aláírás hiányzik]

*Ennek hivatali olasz fogalmazványa:**Jelzete:* AA.EE.SS. Cecoslovacchia, pos. 134 P.O., fasc. 171. ff. 54–54v

Fin dal 18 Settembre 1937 la Legazione di Cecoslovacchia presso la S. Sede coll'esperto N. 216/d/37, e annesso pro-memoria, faceva sapere che il Governo cecoslovacco era pronto a consegnare nelle mani di V. E., quale Rappresentante della S. Sede, i beni di Pannonhalma, esistenti sul territorio di Cecoslovacchia, ed esprimeva il desiderio che anche i beni di Roznavia e di Cassovia fossero da V. E. amministrati fino alla conclusione dell'accordo su tutte le questioni concernenti la dotazione delle Diocesi in Slovacchia.

La risposta a tali documenti è stata differita in attesa di conoscere le conclusioni delle trattative che i Padri di Pannonhalma avevano iniziato, in via privata, col Governo cecoslovacco circa l'applicazione della riforma agraria sui loro beni, di cui sopra.

Ritardando la conclusione attesa e per aderire al desiderio espresso in questi giorni dal Governo cecoslovacco, la S. Sede ha dato la sua risposta in data 23 marzo 1938, N. 1057.

Mi reco a premura di rimettere a V. E. i suaccennati documenti per sua conoscenza e norma.

Profitto...

37

1938. április 18.

**Pavol Jantausch c. prienei püspök, trnavai apostoli kormányzó latin nyelvű levele
Pacelli bíboros államtitkárhoz**

Ikt. sz. 5142/938, gépelt, eredeti. Érkeztetési ikt. sz. 1159/38.

Jelzete: AA.EE.SS. Cecoslovacchia, pos. 134 P.O., fasc. 171. f. 52.

EMINENTISSIME ac REVERENDISSIME DOMINE,

Nexu aestimatissimarum Eminentiae Vestrae litterarum diei 29 Martii 1938 N° 1159/38 ima, qua par est reverentia referre praesumo ecclesiastica bona Pannonhalmæ in Cecoslovacchiaefinibus sita a Gubernio cecoslovaco mihi qua Sanctae Sedis delegato rite tradita esse administranda.

Documenta horum bonorum ecclesiasticorum accuratiora posterius substernere audebo.

Záradék, aláírás, bélyegző

38

1938. november 24.

**Pavol Jantausch c. prienei püspök, trnavai apostoli kormányzó latin nyelvű
levelének részlete, amelyet XI. Pius pápához írt**

Ikt. sz. 14485/938 sz. Gépelt, eredeti. (Érkeztetési) ikt. sz.: 4748/38.

Jelzete: AA.EE.SS. Cecoslovacchia, pos. 148, ff. 5–5v–6.

„Administrator Apostolicus Tyrnaviensis provolutus ad pedes SANCTITATIS VESTRAE humillime exhibet relationem de bonis ecclesiasticis, quae ipsi a S. Sede qua commissario ad tramitem rescripti Em.mi ac Rev.mi D. Domini Eugenii Cardinalis Pacelli Secretarii Status VESTRAE SANCTITATIS de die 17. Maii 1935 No. 1620/35 erant tradita.

Nuper irruens eversio rerum publicarum et mutatio confinium inter Slovachiam et Hungariam fere totaliter mutavit conditionem materialem vastissimae antea nostrae administrationis, item plus minusve etiam aliorum Ordinariatuum.

Maxime fertiles fecundaeque regiones, in quibus potissima pars bonorum ecclesiasticorum erat sita, adiunctae sun[t] Hungariae.

Die 1. Junii 1935 recepi administranda haec bona:

1) archiepiscopus Strigoniensis	34.533	catast. jug.
2) capituli cathedralis Strigonien.	22.134	
3) seminarii Strigoniensis	2.079	
4) seminarii Tyrnaviensis	1.075	
5) seminarii Budapestinensis	355	
6) Abbatiae Lekyr (Lékér)	406	
7) Abbatiae Zircz (Santov)	471	
8) Capituli cathedralis Győr-ensis	247	
9) Cassae fundationalis Strigoniensis	26	

anno 1938:

10) Ordinis S. Benedicti (Pannonhalma) 4.237
 summatim 65.563 catast. jug.”

(A továbbiakban a levél anyagi követelésekkel áll elő Serédi hercegprímással szemben, aki e javakat birtokba vette.)

ÁDÁM SOMORJAI, OSB

FURTHER DOCUMENTS ON HISTORY OF THE KOMÁRNO BENEDICTINE HOUSE
 1919–1938

The Benedictines in Komárno (after 1919 Czechoslovakia) belonged to the Hungarian Benedictine Congregation, to the Archabbey of Pannonhalma. As the new state was established, the large estates of Pannonhalma were confiscated and the Komárno House, which has run a Hungarian Language Grammar School with numerous pupils, was in difficulty.

The Fathers produced a large amount of documents to regularize their situation. Part of them are conserved in the Abbot Primate's Archives in Rome, on the Aventine hill, as in the Vatican Congregation of Religious. An earlier monography of the Author published these documents, see: Ádám Somorjai, OSB: *Visitatio apostolica Institutorum Vitae consecratae in Hungaria, 1927-1935.* (Rendtörténeti Füzetek 13.), Pannonhalma 2008. pages 451–533. On the internet: <http://mek.oszk.hu/15400/1549> (Accessed in April 2018).

Here are published further documents on the history of the Komárno Benedictine House, which are conserved in the Archives of Pannonhalma Archabbey (Hungary), in the Vatican Secret Archives, and in the Archives of the Section for Relations with States of the Vatican Secretary of State.

These documents were written in Hungarian, Italian, French and Latin, 17 documents of the years between 1919-22, the documents Nr. 18-26 of 1935-36, of the years of the Vatican-Czechoslovak negotiations and the documents Nr. 27-38 from 1936-38.

The Komárno Fathers, having two parishes too in these parts, were ready to ask the Holy See to establish a new Benedictine Congregation, or a new Abbey Nullius. After the ratification of the *modus vivendi* between the Vatican and Czechoslovakia, the latter was on program, but November 1938 has changed the state border and Komárno returned to Hungary (until the end of the Second World War) as a dependent house of the Hungarian Benedictine Congregation.

These documents give further insights in this very intricatcd chapter of history of the Komárno Benedictines.

SZALAI BÉLA

TISSERANT BÍBOROS, MAILÁTH GUSZTÁV KÁROLY ERDÉLYI PÜSPÖK ÉS
DR. SZALAI BÉLA A SZÉKELYEK EREDETÉVEL KAPCSOLATBAN

SZERKESZTŐSÉGI ELŐSZÓ

A következőkben – kísérő iratokkal – egy fontos irat szövegét publikáljuk, amelynek francia nyelvű fordítása az Apostoli Szentszék Keleti Kongregációja levéltárában kérésre. Ennek témája a székelyek eredete, korabeli aktualitását a Keleti Kongregáció, nevezetesen annak prefektusa, Tisserant bíboros érdeklődése adta, aki a román egyházi körök fölvetésére információt kért a székelyek etnikai hovatartozásáról. Az irat szerzője Dr. Szalai Béla, e tanulmány írójának és közlőjének édesapja, akinél ezek az iratok másolatban megtalálhatók. A szakvéleményt, mint az összefüggésből kiderül, fölkérésre, mint történész, Mailáth Gusztáv Károly erdélyi püspök budapesti magántitkáráként készítette. Mailáthot hivatali minőségében kérte föl Tisserant bíboros, hogy foglaljon állást a románok által vitatott kérdésben. Ilymódon nem csupán történészi szakvélemény, hanem egyházkormányzati irat is. Eredményes lehetett, mert Tisserant nem tért vissza a kérdésre.

A források között első helyen Dr. Szalai Béla 1960. március 3-án kelt levelét közöljük, amellyet Dr. Salacz Gábor egyetemi professzorhoz, kérésére válaszul, mert Salacz megtalálta a benyújtott emlékirat másolatát a szentszéki követség levéltári állományában, s amelyben az emlékirat keletkezési körülményeit rögzíti. Itt olvashatjuk, hogy „A keleti kongregáció iratában foglalt meglepő és alaptalan feltételezéseire (‘ténynek véve, hogy a székelyek származásukra nézve románok’, ’mikor történt végleges latinositásuk?’) Vorbuchner¹ és Gajdátsy² kérésére mintegy 20 gépelt oldalon foglaltam össze a történettudomány akkori állása szerint ismert adatokat. Ezt az összeállítást eljuttattam 1938. V. 27-én délután Hóman Bálinthoz, volt tanáromhoz, aki átolvasta és egyetértő véleményét („Jó összefoglalás, fel kell Rómában használni”) az egyik példányra ráírta, a másik példányt még akkor éjjel (...) átadta gróf Teleki Pál vallás- és közoktatásügyi miniszternek, aki másnap délelőtt magához hivatott, főnököm nagy csodálkozására a minisztertanácsba, elmondta, hogy ő is mindennel egyetért, azonnal fordítottassam le a tanulmányt franciára, vetessem meg az idézett könyveket, ő beszélni fog az akkor legátusként az Eucharisztikus Kongresszuson Budapesten tartózkodó Pacelli bíboros államtitkárral – a későbbi XII. Pius pápával. Ez a beszélgetés rövidesen megtörtént, amint arról néhány

1 Vorbuchner Adolf (1890–1938) 1936-tól haláláig utódlási joggal kinevezett erdélyi segédpüspök, Mailáth 1948. május 28-án történt lemondatása után haláláig, szeptember 10-ig erdélyi megyéspüspök.

2 Gajdátsy Béla (1887–1852) ekkor gyulafehérvári irodaigazgató.

nap múlva Teleki tájékoztatót. Pacelli elfogadta az okfejtést és a megszerzett könyveket, térképet Luttor prelátus, a vatikáni magyar követség kánonjogi tanácsosa visszautaztokban mutatta meg a legátusnak. Úgy látszik Tisserant jobb belátásra tért, mert a háború alatt nem vették elő újból a kérdést. (Tanulmányomból kapott példányt Serédi öminenciaija, a Miniszterelnökség és a Külügyminisztérium is.)”

Ezt követi Dr. Szalai Béla 1938-ban írt szakvéleménye a székelyek vitatott eredetéről, az esztergomi Primási Levéltár példánya alapján.³ Majd a Dr. Szalai Bélára vonatkozó levéltári forrásokat és bibliográfiai adatait közöljük.

Az erdélyi egyházmegyében napirenden volt a rítusváltoztatás, s ebben a kérdésben kellett megküzdeni a román hatóságokkal. Ilyen összefüggésben mind a közölt két forrás, mind az emlékirat szerzőjéről szóló összefoglalás hasznos eligazítást nyújt. Nem utolsósorban pedig ez a szakvélemény jó összefoglalás a történettudomány akkori, 1938-beli állásáról.

FORRÁSOK

1. Dr. Szalai Béla 1960. március 3-án kelt levele Dr. Salacz Gáborhoz

Dr. Salacz Gábor egyetemi tanár úrnak
Pécs

Budapest, 1960. III. 3.

Kedves Gábor,

legutolsó, elég régi találkozásunk alkalmával tett ígéreteket – sajnos csak most tudom beváltani, de jobb később, mint soha. Mindenesetre, szíves bocsánatodat kérem!

Említettem, hogy történeti kutatásaid során a római (Vatikán m. kir. követség) anyagban egy tanulmányt találtál, amelynek szerzőjeként én voltam megnevezve. Ezzel kapcsolatban az alábbiakat írhatom szíves tájékoztatásodra:

Mint csíkszeredai gimnazistát, ismert meg boldog emlékü Mailáth Gusztáv Károly gróf erdélyi püspök úr, és mint annyi más magyar és más ifjút (nemzetiségi, faji és vallási különbség nélkül!) engem is támogatott, apróbb szolgálatokat végeztem, megbízásait elintéztem, leveleit nekem mondta tollba, végül magam írtam, úgy hogy budapesti magántitkára lettem. Csak a rend kedvéért: nem volt „fizetett állás”, mint legényember egy szobát kaptam budai, Úri u. 54–56. sz. palotája földszintjén, majd mint fiatal házas, ugyanott volt két szobás lakásom, mindaddig, míg 1938-ban a Miniszterelnökség a házat meg nem vette.

Mint „budai magántitkára” sok bizalmat dolgot intéztem, különösen a román konkordátummal kapcsolatos, az erdélyi Státus helyzetét szabályozó Accord készülése idején, stb.

1935. november 4-től haláláig, 1940. március 18-ig a Győri úti Vöröskereszt Kórházban volt a Püspök Úr, természetesen intéztem tovább a dolgait, már ami volt.

Jól ismert, nagyon kiváló, azóta szintén elköltözött irodaigazgató: Gajdáty Béla és utóda, még a Mailáth püspök életében elhunyt Vorbuchner Adolf segédpüspök is. Ők fordultak hozzám a következő ügyben:

³ Jelzete: PL Cat. D/c 2495/1938.

Szent X. Piusz pápa rendkívüli módon szerette Mailáth püspök Urat (a nagy lelkek találkozása: 47 sajátkezű levelét – amit a Püspök Úr „élete legnagyobb kincsé”-nek nevezett, meghagyása szerint én tettem lezárt letétként a Magyar Nemzeti Múzeumba),⁴ igen sok kiváltsággal látta el, pl. a bíborosok össze lelki kiváltságaival! és egyik sajátkezű levelében engedélyt adott arra, hogy rítusváltoztatás esetén, amennyiben a görög szertartású püspök nem engedné meg a latin rítusra való átmenetelt, az átvételt engedély nélkül is megcsinálhatja a pápai felhatalmazás alapján. Sajnos minden könyvem, iratom, jegyzetem „elfújta a szél”, és így csak emlékezetből írom, hogy talán 1906-tól 1927-ig néhány száz esetben élt a Püspök Úr ezzel a felhatalmazással.

A románoknak nagyon „fájt” az ügy és sok minden egyéb, úgyhogy 1937-ben a Congregatio Orientalis⁵ egy meglehetősen meglepő feltételezéseket, teljesen téves történeti állításokat tartalmazó levelet intézett Mailáth püspök Úrhoz. (Tisserant!⁶) A választ nagyon alaposan – Gajdáty készítette, az átvettek névsorával stb. a történeti adatok összefoglalására, lerögzítésére engem kértek.

A keleti kongregáció iratában foglalt meglepő és alaptalan feltételezéseire („ténynek véve, hogy a székelyek származásukra nézve románok”, „mikor történt végleges latinositásuk?”) Vorbuchner és Gajdáty kérésére mintegy 20 gépelt oldalon foglaltam össze a történettudomány akkori állása szerint ismert adatokat. Ezt az összeállítást eljuttattam 1938. V. 27-én délután Hóman Bálinthoz, volt tanáromhoz, aki átolvasta és egyetértő véleményét („Jó összefoglalás, fel kell Rómában használni”) az egyik példányra ráírta, a másik példányt még akkor éjjel (a férfiak éjjeli szentségimádása és közös szentáldozása a Hősök Terén)⁷ átadta gróf Teleki Pál vallás- és közoktatásügyi miniszternek, aki másnap délelőtt magához hivatott, főnököm nagy csodálkozására a minisztertanácsba, elmondta, hogy ő is mindennel egyetért, azonnal fordítottam le a tanulmányt franciára, vetessem meg az idézett könyveket, ő beszélni fog az akkor legátusként az Eucharisztikus Kongresszuson Budapesten tartózkodó Pacelli bíboros államtitkárral – a későbbi XII. Piusz pápával. Ez a beszélgetés rövidesen megtörtént, amint arról néhány nap múlva Teleki tájékoztatót. Pacelli elfogadta az okfejtést és a megszerzett könyveket, térképet Luttor prelátus, a vatikáni magyar követség kánonjogi tanácsosa⁸ visszautaztukban mutatta meg a legátusnak. Úgy látszik Tisserant jobb belátásra tért, mert a háború alatt nem vették elő újból a kérdést. (Tanulmányomból kapott példányt Serédi őeminenciája, a Miniszterelnökség és a Külügyminisztérium is.)

4 Értsd: az Országos Széchenyi Könyvtárba, amely akkor a Nemzeti Múzeum épületében volt.

5 Rómában a Keleti Kongregáció, amely a Rómával egyesült (görög katolikus ill. más keleti rítusú) részegyházak ügyeit intézi.

6 Tisserant bíboros a Keleti Kongregáció prefektusa.

7 Értsd, a Budapesti 1938. évi Eucharisztikus Világkongresszus egyik rendezvénye alkalmából.

8 Luttor Ferenc (1886–1953), 1904-től a bécsi Pázmáneum növendéke, rkat. pap 1908, 1909-ben doktorált Bécsben. 1910-től Pápan káplán, 1912/13 a római Collegium Germanicum Hungaricum növendéke, történelmet és régészetet tanult. 1913-tól Veszprémben püspöki könyvtáros, 1914 várelkész, 1915 a szeminarium történelem és kánonjogi tanára, 1918. plebános Balatonfüreden, ahol a kéttornyú templomot építtette. 1929–1944: a vatikáni magyar követségen az egyházi ügyek és kánonjog tanácsosa. 1943-tól nagyváradi kanonok. Szálasi hatalomátvétele után – miután a szentszéki nagykövet lemondott és elutazott – folytatta munkáját, mint ideiglenes ügyvezető, a többi szentszéki követséggel együtt beköltözött a Vatikánba, ezért a magyar történészek őt nyilasnak tartják. 1947 márciusában Argentínába ment, a magyar angolkisasszonyok intézetének első lelkiigazgatója és nagy segítője, itt temették el. Irodalmi munkásság.

Nekem semmim sem maradt, nagyon kérlek, ha csináltál jegyzetet az én dolgomról, juttasd el hozzám, még inkább, ha Pestre jönnél, másoldtasd le költségemre, de ezt majd megbeszélünk.

Bocsánat a hibás gépelésért!

Szeretettel köszönt

Dr. Szalai Béla [s. k.]

**2. Dr. Szalai Béla 1938-ban írt szakvéleménye a székelyek vitatott eredetéről.
1979-ben Lékai László bíboros, esztergomi érsek jóvoltából, a
Prímási Levéltár példánya alapján.**

Jelzete: PL Cat. D/c 2495/1938.

A keleti ügyek szent Kongregációjának 1938. évi január hó 14-én Prot. N. 2.910/28. sz. a. kelt irata a gyulafehérvári egyházmegye szertartásváltoztatási ügyével foglalkozva azt állítja, illetőleg kérdi:

I. sok román magyarosítottatott el a múltban főképp politikai és gazdasági okokból, különösen a „székely” vidéken; III. a székelyek eredetükre nézve nem magyarok;

III. mikor történt a székelyek végleges latinosítása?

Nem tudjuk, mi az alapja ezeknek az állításoknak, ismeretlenek így az „érvek”, s „bizonyítékok”. Érdemben ezekre tulajdonképpen *röviden*: „negative” felelhetnénk, ha azonban a rendelkezésünkre álló bizonyító anyagot mind közölni akarnánk: nem pár oldalon, hanem kötetre terjedő tanulmányban tudnánk válaszolni. – Mégis csak *néhány* adatot hozunk, de ezek – hisszük – elfogulatlan, pártatlan szemléző előtt: *perdöntők!*

I.

Tisztázná a kérdést, ha kimutattatnék, – nem becslés és feltevés, de komoly tudományos kutató munkával, mikor, hol és mennyi román „magyarosítottatott” el például a Székelyföldön? (Boldog emlékü X. Pius pápa 1905. évi február hó 18-án Mailáth Gusztáv Károly erdélyi püspök részére adott engedélye óta 1928-ig, az említett engedély alapján a püspöki levéltárban található adatok szerint 23 év alatt 41 helységben összesen 513-an tértek a latin rítusra: tehát tömegmozgalomról nem beszélhetünk!) – Nem valószínű, hogy ezek – amennyiben a rítusváltozás előtt román anyanyelvűek voltak – a rítusváltással román anyanyelvűek is elveszítették. – Különben is ez a szám annyira elenyészően csekély a románság 1910 évbeli közel 3 milliós tömegéhez és a görög katolikusok⁹ 1,133.512-es számához képest, hogy a latin rítusra való áttéréshez elnemzetietlenedési, magyarizálási következtetést kapcsolni: legalábbis erőltetett!

A románok „magyarosításának” kérdése politikai kérdés lévén, nem kívánunk vele bővebben foglalkozni, kétségtelen azonban, hogy amennyiben magyar hatóságok ilyen irányban tevékenykedtek, annak nem volt túl sok sikere, mert a románok száma nem hogy fogyott, de növekedett. A XVI. sz. elején Erdély lakosságának kb. egynegyede, a XVII. sz. végén Erdély lakosságának fele, mintegy 250.000 fő volt román. A románok száma a „trianoni béke” előtti *Magyarország területén* a következőképpen alakult:

⁹ Dr. Szalai Béla katolikus-ként írja, th-val, mi javítottuk katolikusra, mert épp ez az a korszak, amely átváltott az új helyesírásra.

1730	420.000
1765	547.243
1772	667.306
1784	787.369
1794	800.000
1811	950.000
1837	1,132.000
1857	1,227.000
1890	2,589.066
1910	2,948.186 ¹⁰

A román történelmi tanítás szerint „a beözönlő barbárok” elől a románok a hegyekbe vonultak. A hegyekbe vonulásnak a *megmaradás*, a Kárpátokon át való tömeges bevándorlásnak a *gyarapodás* lett a következménye.

Voltak és vannak görög keleti és görög katolikus magyarok is pld. a székelyek lakta Csík, Háromszék, Marostorda és Udvarhely megyékben 1910-ben 14.481 g.kat. és 8.181 g.kei. magyar anyanyelvű lakos volt. A Romániához csatolt volt magyar területen 1910-ben 13.381 görög keleti és 79.000 görög katolikus vallotta magát magyar anyanyelvűnek. – (5.818 római katolikus pedig román anyanyelvűnek), míg 1927-ben – tehát a román uralom 8. évében – 15.448 görög keleti és 84.951 görög katolikus volt magyar anyanyelvű.¹¹

Magyarok-székelyek és románok évszázadokon át éltek egymás mellett, könnyen érthető, hogy nyelvi és vallási hatások kölcsönösen érvényesültek, kisebb-nagyobb beolvadások nyelv, vallás változások történtek: nem hatalmi eszközök igénybevétele, hanem a fejlődés, az együttélés törvényei szerint.

II.

Az, hogy a székelyek román eredetűek volnának, azt a románok is csak a mai divatos *fajbiológiai* alapon állítják (történeti adatok hiányában). Minthogy négy vércsoportba osztják a fajokat, igen sok nép mondható ez alapon rokonnak. Ha – ezt a komolyan nem nevezhető érvet vizsgálánk –, azt mondhatnánk magyarázatul, hogy az esetleges rokon vérképet – a matematikán kívül – inkább az magyarázhatja –, hogy a magyar-székelyllyel rokon kun és besenyő elemek vére kimutathatóbb a románban (főleg az úgynevezett moldvai románban, ahol – Moldvában – sokáig éltek a X–XIV. században a törökfajú, magyarrokon nepek) mint a román vér a magyar-székelyekben.

N. Draganu könyvében a régi románság nyomait keresi, sorra veszi nemcsak Erdélyt, de Nagymagyarország részeit is: Dunántúl, Felvidék, stb. Ellenben nem foglalkozik Erdély székelyek lakta területével, mert ott nincs román helynév anyag: márpedig, ha a székelyek elmagyarosított románok lennének, kellene román helynév adatot találni.¹²

10 Ebből: 1,798.669 görög keleti; 1,133.512 görög katolikus, 8.542 római katolikus. Lásd: JANCsó Benedek: *Defensio Nationis Hungaricae* 61. Budapest 1920.

11 Sulyok István–Fritz László: *Erdélyi Magyar Évkönyv 1918–1929*, Kolozsvár 1930. Az 1927-es magyar anyanyelvű görög katolikusok és görög keletiek számáról, román adatok: *Calendarul Clujului Românească 1929*. (kolozsvári román naptár) és *Calendarul dela Blaj 1929* (balázsfalvi naptár) alapján.

12 DRAGANU, N.: *Români în vecurilo X–XIV. baza toponomiei și a onomasticeii* [Románok a X–XIV. században **helynevek** és nevek alapján], București 1933.

Otto Liebhart szerint az egész Székelyföldön csak két román helynév van: Albis és Szacsva.¹³ Azonban: *Albis* az *Albertus* kicsinyített alakja.¹⁴ Szacsva szláv Selčova.¹⁵

Hóman Bálint szerint „Az erdélyi székelység nagyobb zárt tömegben megtelepülő nép vagy törzs volt. Ők voltak – az adományos birtokosokkal s a királyi vármegyei szervezethez tartozó népelemekből kiemelkedő erdélyi magyar nemességgel, a telepes szászokkal és a földesúri joghatóság alatt élő oláh pásztorokkal szemben – Erdély egyedüli honfoglalói.”¹⁶ Ez a magyar Tagányi Károly,¹⁷ valamint a kiváló porosz agrártörténész, August Meitzen véleménye is.¹⁸

Ugyancsak Hóman szerint: „... a székely nép a magyartól (és a besenyőtől is) különböző, de a magyarral rokonnak, azzal együtt hun származásának tartott önálló nép vagy törzs volt. A székelyföldi és magyarországi helynevek egyezéséből következtethetjük, hogy már a XII. században, a székely helységképződések korában is a magyar köznyelvet beszélték. A magyar nyelv elsajátításának korát tehát mindenestre a X–XI. századra kell tennünk. A nyelvváltoztatásban semmi különöset sem találhatunk, ismerve a török törzsek és népek hajlandóságát az idegen nyelvek elsajátítására.¹⁹ Az Erdélyen kívüli székely szörványok területe mindenütt jellegzetesen magyar: pl. a Pozsony-megyei teljesen tót környezetben lévő székely határőrség területén *csak magyar* helynevek fordulnak elő: 1256: Magyarád, Somkerék, Solymos, magna via versus Siculos,²⁰ ma pedig ezen a területen a tótok is a magyartól kölcsönözték e terület helyneveit: Nádas-Nádas, Bikszárd–Bikszárd. („A székelyeknek a Magyarország területén való megszállásának legkésőbbi időpontját a magyar honfoglalás idejére kell tennünk.”²¹ „A székelyeket a hagyomány határozottan hun ivadéknak tartotta.” „Minden valószínűség szerint: a hunnal azonosnak tartott, s a hun hagyományt őrző törökfajú nép: az avar, bolgár vagy az avar uralom idején hazánk területén történetileg kimutatható hun törzsek valamelyikének ivadéka.”²²

Németh Gyula a székely rovásírás (amelyre már a XIII. századból van adatunk) alapján arra a megállapításra jut, hogy a székelyek már a pogány korban magyar nyelven beszéltek, sőt, magyar nyelven írtak.²³

Kniezsa István szerint „Minden vélemény, amely a székelyek eredetét török kultúrán kívül keresi, nem egyéb, mint forrásadatainkkal ellenkező üres találgatás, amely semmi komoly figyelmet nem érdemel.” „Feltétlenül bizonyos, hogy a székelység igen korán,

13 OTTO LIEBHART: *Die Ortsnamen des Seklergebietes in Siebenbürgen*, in: *Balkan Archiv*, III. Band 1927. 1–96., itt: 84. lapon.

14 GOMBOCZ Zoltán és MELICH János (szerk.): *Magyar etymológiai szótár: Lexicon critico-etymologicum linguae Hungaricae*, I. kötet, Budapest 1914. 66. lap.

15 KNEZSA: *Archivum Europae Centro-orientalis* III. 221.

16 HÓMAN Bálint: *A székelyek eredete*, Budapest 1921. II. 1. – Németül: *Der Ursprung der Siebenbürger Székler*, in: *Ungarische Jahrbücher*, II. Band, Berlin 1921.

17 TAGÁNYI Károly: *A honfoglalás és Erdély*, in: *Ethnographia* 1890. 213–223.

18 AUGUST MEITZEN: *Zur Agrargeschichte Ungarns und Siebenbürgen*, in: *Korrespondenzblatt des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde*, 1896. 129–142.

19 HÓMAN Bálint: *A székelyek eredete*, i. m. 13–14.

20 FEJÉR György: *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*, Budaea 1829. IV. kötet, 2. 372–3.

21 HÓMAN Bálint: *A székelyek eredete*, i. m. 16.

22 I. h. 20.

23 Németh Gyula: *A székelyek eredetének kérdése*, in: *Századunk* 1935. 136.

már a XI. században is, nyelvileg semmiben sem különbözött a magyarságtól, azaz ekkor a magyarság finn-ugor nyelvét beszélte.”²⁴

A székelyek nem elmagyarosodott románok, az állítólagos „elmagyarosodási folyamat” idejét, kezdetét azok, akik ilyen tudománytalan állítást megkockáztatnak, nem tudják megjelölni, ellenben tény az, hogy a középkori oklevelekben való első feltűnésüktől kezdve megkülönböztetik a románokat a székelyektől. Például az 1210. évi bulgáriai hadjáratról IV. Béla 1250. április 23-án így ír: „Cum itaque Asceneus Burul imperator quondam Bulgarorum auxilium ab inclitae memoriae patre nostro contra infideles suos de Budino quondam ex amicitiae fiducia implorasset, rex ipse comitem Joachimum associatis Saxonibus, *Olacis, Siculis* et Bissenis is subsidium illi transmisit...”²⁵ – 1222. II. András: „per terram *Siculorum* et per terram *Blaccorum*”²⁶ – 1252. VIII. 20. IV. Béla: „inter terrae *Olacorum* de Kyrch Saxonum de Darasu et terras *Siculorum* de Sebus.”²⁷ – 1256. XII. 10. IV. Béla: „regalium proventum ex parte *siculorum* et *olacorum*...”²⁸ – 1262. X. 28. IV. Béla: „prouencium ab Olachis et siculis...”²⁹ – 1301: „*villa ollachalis in medio Siculorum*... de Udvorhel...”³⁰

Számtalan ilyen adatot hozhatnánk még fel, de ennyi is elég. Csak még egy *román* szerző művéből vett idézetet: „... les Roumains ... ils se sont soulevés contre leus maitres hongrois, sicules et saxons, par la révolution de 1437 et par celle de 1514. Etant vaincus, une ère nouvelle plus cruelle encore commença pour notre nation, contre laquelle les Hongrois, les Saxons et les Siculos ont ouri alors l’une des plus vestes et des plus atroces conspirations dont l’histoire fait mention, dans le but d’opprimer et de détruire tout à fait notre peuple.”³¹ Gombos F. Albin óta tudjuk, hogy e mozgalom szociális és nem nacionalis jellegű volt, vezetőit név szerint ismerjük: magyar jobbágyok voltak. Az „elnyomás” is nem a románok, hanem a *jobbágyok* ellen irányult.³²

A román származású *Oláh Miklós*, a XVI. század nagy esztergomi érseke humanista (1491–1568), írja: „*In hac sunt quatuor diverso genere nationis: Hungari, Siculi, Saxones, Walachi. – Hungari et Siculi eadem lingua utuntur.*”³³

Giovan Andrea Gromo, János Zsigmond erdélyi fejedelem testőrkapitányának Erdélyről írt két beszámolója ismeretes a *XVI. század második feléből*. Az egyik német fordításban jelent meg 1855-ben: Erdélyben „fünf Völkerstämme da selbst wohnen: der erste ist der Ungarische, der Zweite der Sächsische, der dritte der Walachische, der vierte

24 KNEZSA István: *Magyarország népei a XI. században*, in: Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján, II. kötet, Budapest 1938. 155. lap. – Ugyanaz németül: *Ungarns Völkerschaften im XI. Jahrhundert*, in: Archivum Europae Centro-orientalis, IV. 352–3.

25 SZENTPÉTERY: *Regesta regum stirpis Arpadianae critico-diplomaticus*, Budapest 1923–1930. Tomus I. 277. – Lásd még: Századok 1912. 292.

26 ZIMMERMANN-WERNER: *Urkundenbuch zu rgeschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, I. Band. Hermannstadt 1892. 19–20.

27 I. h. Band I. 78.

28 KNAUZ Nándor: *Monumenta ecclesiae Strigoniensis*, Strigonii 1874. Tom I. 437.

29 I. h. I. 474.

30 *Székely Oklevéltár*, I. 29–31.

31 G. MOROIANU: *Les lutes des Roumains Transylvains pour la liberté et l’opinion européenne*, Paris 1932. 50–51.

32 GOMBOS F. Albin: *Az 1437. évi parasztlázadás története*, Kolozsvár 1898.

33 „Hungaria sive de originibus Gentis, regionis situ, divisione, habitu atque oportunitatibus et rebus bello pacque ab Atila gestis”, in: Matthias Bél; Adparatus ad Historiam Hungariae, Posonii 1735. 14. fejezet (De Transylvania) 26. lapon.

der Polnische, der fünfte der Ziegeunerische.“³⁴ Die Ungarn sind alle Edelleute und Ritter: Der Herrenstand zerfällt in zwei Abtheilungen, von welchen die eine die eigentlich ungarische genannt wird. Die zweite Abtheilung bilden *die Székler*, welche einen von dem übrigen Siebenbürgen getrennten und abgesonderten Theil des Landes bewohnen, an die Moldau grenzen. Diese nennen sich sämtlich Edelleute, und *besitzen bedeutende Privilegien, als die älteste Bevölkerung des Landes*. Sie widmen sich sämtlich dem Ackerbaue und wollen eine *Walachen* dazu, sondern sie selbst bearbeiten den Boden, oder lassen selbst in ihrem Namen und auf ihre Kosten durch Zigeuner bearbeiten, welche sie als Tagelöhner aufnehmen...” (Talán ezeknek a cigányoknak utódai a görög katolikus és görög keleti „magyarizált románok”?) *Die dritte Nation ist die walachische*, welche durch alle Theile jenes Reiches zerstreut ist. In der Regel widmet sich dieselbe ganz dem Ackerbaue, sowohl für sich, als auch indem sie als Arbeiter die Gründe der Ungarn und Sachsen anbauen. Ihre Religion ist die griechische, welche auch in ihrem Mutterlande, der sogenannten überälphichen Walachei gebräuchlich ist.”³⁵

Az olasz nyelvű leírás jóval rövidebb (összesen csak nyolc oldal nyomtatásban), nagyjából ugyanezt mondja: „L'altra parte (di Hungari) sono li popoli habitanti in *Ciculis*, fatti nobili tutti anticamenti per privileggi delli Re loro, essendo questi li più antichi habitatori di Transylvania... Tra loro habita numero grande di Cingari, de quali si servono per lavorar le terre.”³⁶

Ha nem is sorolunk fel további adatokat, tisztán láthatjuk: a székely (székely-magyar) és román nem azonos, a székely nem elmagyarosodott román, már a románok előtt is, majd állandóan azzal együtt is szerepelt.

III.

A Sacra Congregatio további kérdése: mikor vették át a székelyek a latin rítust? Ezen kérdés feltételezi, hogy a székelyek kezdetben más, azaz bizantinus rítusú katolikusok voltak és valószínűleg azt is feltételezi, hogy kezdetben disszidensek, azután bizantinus rítusú katolikusok voltak. Az így feltett kérdésre feleltünk röviden összefoglalva csak az lehet: *nego suppositum*. Az eredetileg görög ortodox románság egy része a XVII. század végén, midőn az 1526-os mohácsi vész óta a magyar királyságtól elszakadt és elszakított erdélyi magyar fejedelemség ismét a magyar királyok uralma alá került, Baranyi Pál, Hevenesi Gábor, Vízkeleti Péter és Baranyai István *magyar* jezsuita atyák buzgó munkája következtében – visszatért a görög szakadárságból az Anyaszentegyházba. Az unió létrejövetelében nemcsak vallási, de társadalmi és politikai okok is közrejátszottak: a román papság saját társadalmi helyzetének javítására irányuló törekvése. Az unióról szóló, általuk Gyulaféhevárott 1698. X. 7-én kiállított dokumentum szerint: „Quapropter iisdem prosum iuribus ac privilegiis, quibus ejusdem Sanctae Matris Ecclesiae presbyteri ex indulto sacrorum Canonum ac Divorum quondam Regni Hungariae Regum utuntur,

34 „Übersicht des ganzen im Besitz des Königs Johan von Siebenbürgen befindlichen Reiches und allen Merkwürdigkeiten derselben”, von Giovan Andrea GROMO, in: Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde, Neue Folge II. Band, 1–50. Itt: 11–14.

35 Giovan Andrea GROMO, i. m. 11–14.

36 VERESS A.: *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării – romanesti* [Erdély, Moldva és Havasalföld történetére vonatkozó dokumentumok], București 1929. 254 lap.

nos quoque juxta prae-nominatum S. C. R. Majestatis Decretum a modo et deinceps uti ejusdem commemore frui ac gaudere volumus.”³⁷

I. Lipót 1699. II. 16. oklevele szerint: „severe firmiterque mandamur – nec sacerdotes Romanae Ecclesiae unitos jobbagyonum more tractare ad robotes, labores, et coloniales praestationes, etiam sub honorarii titulo cogere aut incarcerare... praemunt...”³⁸

Az erdélyi királyi kormányzó a székelyföldi katolikus papságot is felszólította, hogy a románok uniálásában vegyen részt. A székely katolikus papok azonban 1699. október 23-án Csíksomlyón tartott gyűlésükben kijelentették, hogy erre a munkára alkalmatlanok: „1. Ob ignorantiam idiomatis linguae Valachicae quod summe necessarium videtur ad perscrutandum ipsorum voluntatem quomodo enim quispiam aliquid subscribet, quod ignorat? 2. Nos omnes sumus obligati ex justitia curae animarum (tamquam parochi) nobis commissarum et ita pauci ob defectum sacerdotum catholicorum, ut aliqui nostrum duas tresve parochias, quamvis tenues, administrare cogamur, ideoque exesse ex parochiis nullo modo possumus.” „De még más fontos okokból is, melyekkel a kormányzó méltóságos főleit terhelni nem akarják, nem érznek magukban hajlandóságot ebbe a dologba beleavatkozni.”³⁹

Nem akartak beleavatkozni, nem törekedtek expanzióra, csak a magukét akarták megőrizni.

*

Az erdélyi latin katholicizmus régi nagyon régi. Közép-Európa legkeletibb római katolikus egyházmegyéjét Szent István hitvalló, Magyarország első királya alapította, az a dicsőséges nagy király, akinek halála kilenc százados évfordulóját épp most ünnepli a világegyház. Hogy az erdélyi egyházmegyét Szent István alapította, ebben kevés kivétellel a régi és új történetírók egyetértettek, így:

Kollár Ádám: *Historiae diplomaticae juris patronatus apostolicorum Hungariae regum libri tres, Vindobonae 1762.* 62.

Pray, Georgius: *Annales regum Hungariae 1763.* I. 17.

Pray, Georgius: *Historia regum Hungariae 1801.* I. 9.

Benkő, Joseph: *Transilvania, sive magnus Transilvaniae principatus, olim Dacia Mediterranea dictus, orbi nondum satis cognitus, nunc multifariam ac strictim illustratus, Vindobonae 1778.* I. 139–140.

Katona, Stephanus: *Historia critica primorum Hungariae ducum, ex fide domesticorum et exterorum scriptorum concinnata, Pestini 1778.* 743.

Palma, Karl Franz: *Notitia rerum Hungaricarum, 1785.* I. 210.

Kollár Ádám: *Prolegomena in Historia Episcopatus Quinqueecclesiarum, Tom. I. Posonii 1782.* 70.

Fessler, Ignaz Aurelius: *Die Geschichten der Ungern und ihrer Landsassen in zehn Bänden, Leipzig 1815.* I. 370.

Bartal, Georgius: *Commentariorum ad historiam status, iurisque publici Hungariae aevi medii libri libri XV. Posonii 1847.* I. 173.

37 NILLES, Nikolaus: *Symbolae ad illustrandam Historiam ecclesiae orientalis in terris coronae S. Stephanis, Oeniponte 1885.* I. 205.

38 NILLES, i. m. I. 225.

39 NILLES, i. m. I. 242–243.

Jászay Pál: A magyar nemzet napjai a legrégebb időtől az Arany Bulláig, 1855. 225.
Spányik, Glycerius: Historia pragmatica regni Hungariae. Magyarország oknyomozó története, Buda, 1845. 89.

Kövári László: Erdély történelme, Pest-Kolozsvártt 1859. I. 61.

Rupp Jakob: Magyarország helyrajzi története, fő tekintettel az egyházi intézetekre vagyis a nevezetesebb városok, helységek s azokban létezett egyházi intézetek, püspökmegyék szerint rendezve. Budapest 1876. III. kötet: A bácsival törv. egyesített kalocsai főegyházamégye, 173.

Lányi Károly Magyar egyháztörténelme. Átdolgozta Knauz Nándor, Esztergom 1866. I. 294.

Horváth Mihály: A kereszténység első százada Magyarországon, Budapest 1884. 188.

Szalay László: Magyarország története, Pest 1861. I. 55.

Szabó Károly: A magyar vezérek kora Árpádtól Szent Istvánig, Pest 1869. 434.

Mátyás Flórián: Historiae Hungaricae fontes domestici, Quinqueecclesiis-Lipsiae-Budapestini 1881. I. 181.

Szilágyi Sándor: Erdélyország története, Pest 1856. I. 16.

Cherrier Miklós J.: Magyar egyház története, 1856. 39.

Frankl Vilmos: A magyar nemzet története, 1872. 150.

Pauler Gyula: Dimitrijevits Emil: „Gyurgye Brankovics” című művének ismertetése a magyarok megtelepedéséről, in: Századok 1877. 481.

Pór Antal: Szent István király, Pest 1871. 63.

Balics Lajos: A római katolikus egyház története Magyarországon, Budapest 1885. I. 67.

Ortvay Tivadar: Magyarország egyházi földleírása a XIV. század elején a pápai tizedjegyzék alapján föltüntetve. Geographia ecclesiastica Hungariae ineunte saeculo XIVE e tabulis rationes collectorum pontificalium a 1281–1375. referentibus eruta digesta illustrata. Budapest 1892. I/2. 607.

Marcali Henrik: Magyar nemzet története, szerk. Szilágyi Sándor, I. kötet Budapest 1895. 239.

Hóman Bálint–Szekfű Gyula: Magyar Történet, I. kötet, 204.

Legújabban Balanyi György szerint „az erdélyi püspökséget csakugyan Erdélyben alapította a szent király (Szent István) és nem Magyarországon”.⁴⁰

A Szent István alapította erdélyi egyházmegye fejlődésnek indult. Sokat tett érdekében a másik szent király: Szent László, Erdély védőszentje. – Számos egyház hirdette és hirdeti a szent királyok dicsőségét. Hogy mennyire összeforrt az erdélyi magyar-székely nép a latin egyházzal, jól mutatja az, hogy *a templom védőszentje a falu névadója lett*, különösen épp a székelyek lakta vidékeken. Erről már a XIV. század elején készült pápai tizedjegyzékből is meggyőződhetünk.

A Szentföld felszabadításáért vívott háborúhoz ugyanis nemcsak vérrel, de pénzzel is hozzájárult a keresztény szolidaritásnak megfelelően a keresztény világ. (A IV. Lateráni Zsinat, 1214–1215: „statuimus ut omnes omnino clerici ... vigesimam partem ecclesiasticorum proventum usque ad triennium conferant in subsidium Terrae Sanctae.)

40 BALANYI György: *Szent István mint a magyar keresztény egyház megnevezője*, in: Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján, Budapest 1938. I. 354.

Az 1311/12. évi viennei zsinat határozata alapján 1332–1335 években XXII. János pápa megbízásából Berengári Jakab és Bonifato Raimund, majd Lengors Jakab pápai tizedszedők jártak Magyarországon: „Rationes collectoriae in Hungariae, 1332–1335. No. 183.” jelzet alatt ma is megvan a Vatikánban számadásuk, amelyben a kézirat fol. 4.4. col. I. fol. 5. 4. col. I. részé található a „Diocesis Transilvana”-ról szóló rész.⁴¹

Ennek alapján megállapíthatjuk, hogy 13 főesperesség (fehértvári, dobokai, hunyadi, kézdi, kolozsi, krasznai, küköllői, ózdi, telegdi, tordai, szolnoki és szatmári püspökséghez csatoltatott) összesen 601 egyházzal tartozott a püspökséghez. Olyan nagy szám ez, ami mindennél meggyőzőbben bizonyítja a katolikus egyházi szervezet kiépített voltát. (A tizedjegyzék alapján készített és 1939-ben megjelent térkép egy másolatát mellékeljük.)⁴²

A székelyek lakta területeken ma 124 plébánia van: ezek közül 54 a pápai tizedjegyzékben is szerepelt, viszont van ezen a területen 114 olyan, ma filia-ként szereplő község, amely akkor önálló plébánia volt, de a századok viharaiiban megszűnt az önálló plébánia.

A Szent István alapította erdélyi püspökség (az egyházmegye ősi, 900 éves neve a S. Congr. Concistorialis 1932. március 22-i dekrétumával változtatott meg) „Cum dioecesis Transilvaniensis in Conventione solemni inite et confirmate inter Apostolicam Sedem et Romaniae Regnum, Alba Julia vulgari lingua denominetur, opportunus visum est ut titulus eiusdem dioecesis immutetur.”⁴³ (Több mint kilencszáz éven át szerepelt jó- és balsorsban, kun-, tatár-, törökűdlás között, s minthogy a protestáns erdélyi fejedelmek és rendek hosszú időn át megakadályozták a kinevezett püspök székfoglalását, a nyáj pásztor nélkül maradt, de nem futott szét.

Épp a székelység: a csíkiek, a háromszékiek (területük egy részét a köznyelv ma is „szentföldnek” nevezi: katolikus sziget ez a protestánsok között) volt a katolikus hit fellegvára. Amint Rudnay Sándor erdélyi püspök, választott esztergomi érsek 1819. XI. 20-án kelt „ad limina” jelentésében írta: „Az eretnkségek elterjedése folytán a társasegyházak megszűntek, a parókiák száma is csodálatos módon csökkent a Gergyó, Csík, Kászton, Kézdi és Orbai *székely* székekre szorult vissza, utóbbiak lakói János király seregét, amely az új hit hirdetőinek útját készítette elő, hatáiraikról fegyveresen elűzték”) – tehát hitükért nemcsak éltek, de meghalni is készek voltak. „s a győzelem után a ferenecsek csiksomlyói templomában hálát adtak Istennek. Ennek emlékére pünkösöd szombatján ama része megszámlálhatatlan népe megy e templomba, minden évben nyilvános hitvallást téve, eddig magukat minden eretnek fertőzéstől megőrizték. Idők múltán a katolikus hit lassankint egy szomszédos székely, sőt száz székelyekre és a magyar megyékre is elterjedt, úgyhogy a katolikusok száma 150.000-re emelkedett.”⁴⁴

A már említett és Erdélyben élt G. A. Gromo írta a Székelyföldről: „Diese Landschaft ist, bloss durch die Gnade Gotes, bis jetzt noch ganz katholisch, obwohl sie bei jeder Gelegenheit von Huguenoten und Lutheranern beunruhigt wurde.”⁴⁵

De jól ismerte a helyzetet a távoli és régi Róma is: VIII. Kelemen pápa 1595. I. 15. írta: „La Transilvania, si come e habitata da tre sorte di gente divertissime di origine

41 Nyomtatásban megjelent in: *Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia*. Series I. Tom I: *Rationes collectorum pontificorum in Hungaria 1281–1375*. Budapest 1887. 90–144.

42 A térkép itt hiányzik. [A szerk.]

43 *Acta Apostolicae Sedis*, XXIV. 5. szám, 146.

44 *Monumenta Hungariae Italica. Relationes ad limina episcopum de statu dioecesium ad Coronam S. Stephani pertinentium 1600–1850*. Szerk. VANYÓ Tihamér Aladár O.S.B. Pannonhalma 1933. 130.

45 Giovan Andrea GROMO, i. m. 12.

di costumi et d'ignegno così ha ancora tre generi di religione; perchè li Siculi, che habitano le montagne, et sono relique degli antichi Hunni, sono quasi tutti cattolici... sarà necessario pensare a visitare la detta provincia di Sicilia, et a mettere tutta la cura et tutta la carità possibile per ridurla alla purità della fede: per la qualopera sarà bene, che Ella habbia appressa di sè qualche uomo pratica del paese, et della lingua et pieno di buon yelo, et di desiderio della salute di quelle povere anime.⁴⁶

A székelyek (székely-magyarok), ezek a „povere anime”, megérdemelték és megérdemlik ma is la „tutta la cura et tutta la carità possibile”-t: hű fiaik voltak és akarnak is maradni az Anyaszentegyháznak – érthető azonban, ha nemcsak katolikus hitűkhöz, de magyar nyelvűkhöz is ragaszkodnak.

A csíksomlyói Szűz Anya, akinek kegyhelyéhez – szent hitünkért vívott küzdelmük emlékére, a pünkösdi vigiliájakor lévő évforduló alkalmából tízezer számra zárandokolnak – ma is úgy, mint századokkal ezelőtt, gyalog, szekéren – nyelvüket, hitüket, létüket, végveszéllyel fenyegető sok pusztulás ellen megvédte őket a múltban. Gyermeki, tiszta hittel hiszik: a jövőben sem hagyja el őket, velük lesz ezután is!

1938. május 26.

Transilvanus Viator [kézirás]⁴⁷

FÜGGELÉK

Dr. Szalai Béla életrajza

Dr. Szalai Béla (1905 Dombóvár–1987 Budapest). Édesapja halála után édesanyja újból férjhez ment és a család 1914-ben Csíkszépvízre költözött, ahol 1924-ig édesanyja tanítónő, nevelőapja tanító volt. 1924-ben a csíkszeredai gimnáziumban érettségizett. A család 1924-ben áttelepült Magyarországra. 1924-től a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem bölcsészkarán történelem-földrajz szakos hallgatója, az Eötvös Kollégium tagja volt. Tanárai között volt Hóman Bálint, Domanovszky Sándor, Szentpétery Imre, Áldassy Antal. 1928-ban bölcsész-doktori szigorlatot tett. 1928–30 között a bécsi Klebelsberg Kunó Történetkutató Intézet belső tagja, a bécsi egyetemen az Institut für Balkan Kunde professzorának, Carl Patsch tanítványa. 1931-ben történelem-földrajz középiskolai tanári oklevelet szerzett. Mint állástalan diplomás (ádopos) 1930–33 között nevelő tanár a pécsi Szent Mór Kollégiumban, gyakornok az Egyetemi Könyvtárban, majd tanulmányi felügyelő a Ferenc József Intézetben és kiegészítő latin tanár a II. kerületi Kir. Kat. Egyetemi Főgimnáziumban.

Szalai Béla az 1930-as években Erdély történelméről magyar és román nyelven megjelent művekről írt ismertetést és többször részt vett Nicolae Jorga professzor Valeni de Munte-ben rendezett nyári egyetemén.

1933-ban a Gömbös kormány új kultuszminisztere, Hóman Bálint felvette a Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium állományába. Többféle munkakörben dolgozott, így 1935-től 1937-ig a IV. Egyetemi ügyosztályon (egyetemek ügyei, külföldi ösztöndíjak, egyetemi ifjúsági egyesületek stb. ügyei), 1938–40 között a VI. ügyosztályon (az elemi

46 Egykorú másolat: Vatikán (Vatikáni Titkos Levéltár, Archivio Segreto Vaticano), Borghese levéltár I. 751–752. k. 1–29. Kiadva: *Monumenta Vaticana Historiam regni Hungariae illustrantia*, Series II. Tom III.

47 Dr. Szalai Béla írói álneve.

iskolák és a népoktatás ügyei). A népiskola építési program felelőseként a program terven felüli teljesítéséért Signum Laudis kitüntetést kapott. 1940 júniusától Hóman Bálint az Erdély visszacsatolását előkészítő katonai közigazgatási budapesti központjába vezényelte, majd az 1940. novemberétől az akkor létrehozott V/a. ügyosztály (hatáskörébe tartoztak a Magyarországhoz visszakerült északi és erdélyi országrészek, valamint a Délvidék népiskoláinak, közép- és felsőfokú iskoláinak, szakiskoláinak, az iskolán kívüli népművelésnek valamennyi ügyei) vezető helyettese lett. A VKM minden további ügyosztályra egyházi, felsőbb-művelődési, művészeti, testnevelési és filmügyekben az északi, keleti és erdélyi országrészekkel összefüggő ügyeiről köteles volt tájékoztatni az V/a. ügyosztályt. 1942-ben az V/a ügyosztály vezetőjévé nevezték ki, ekkor az ügyosztály feladatai a visszacsatolt területek közoktatási igazgatásának egyesítésével összefüggő ügyekkel, majd 1943-tól a román nemzetiségi ügyek, a délvidéki diákjóléti ügyek és a terület-visszacsatolásokkal kapcsolatos statisztikai munkálatokkal is bővült ki. 1942 őszén megkapta a Magyar Érdemrend tiszti keresztje kitüntetést. 1944-ben Szalai Béla miniszteri osztálytanácsosi rangban, az Országmozgósítási ügyekkel foglalkozó XV. ügyosztálynak lett a helyettes főnöke. 1945-ben az Igazoló Bizottság megfeddi, de marad a minisztérium Fegyverszüneti osztályán, majd 1947-ben Ortutay Gyula minisztersége alatt B listázták.

1947–49 között a Kalocsai Érsekség bajai Szeszgyárának zárgondnoka, annak államosítása után a Duna-Tisza közti Öntöző Vállalat, majd a Magyar Állami Földtani Intézet hivatalnoka volt.

1951 május 30-án az ÁVH letartóztatta. A Grósz perben hét év fegyházra ítélték. Börtönbüntetését Vác-ott, majd utolsó hónapjait a szegedi Csillag börtönben töltötte. 1956. január 30-án szabadult ki. Közben 1951 június 15-én családját (feleségét é 5 gyermekét) kitelepítették a Hortobágyra.

1956-és 1962 között éjjeliőr, raktári segédmunkás, földmérő, segédkönyvelő, az Országos Fordító irodánál német-román-latin fordító, portás stb. munkakörökben tudott elhelyezkedni, de általában pár hónap után mint politikailag megbízhatatlant mindenhol elküldték. 1962 végén a Magyar Tudományos Akadémia Kutatási Szolgálatánál kap portási állást, majd 1965-től ugyanitt hivatali ügyintéző 1975-ben történt nyugdíjazásáig.

Gimnazista korában ismerte meg őt Mailáth Gusztáv Károly erdélyi püspök, akivel egyetemista korában is végig tartotta a kapcsolatot, mindig felkeresve Mailáth püspök urat budapesti tartózkodásai alatt. Szalai Béla Bécsből hazatérve a Úri utcai Mailáth palotában kapott egy szobát, és ettől kezdve mintegy püspöki magántitkárként intézte azokat az ügyeket, amelyekkel Mailáth püspök úr megbízta. 1933-ban kötött házassága után családjával a Mailáth palota egyik kétszobás lakrészében laktak. 1935. október 31-én a tartós budapesti gyógykezelésre érkező Mailáth püspök urat ő várta Lökösházán, ő kísérte Budapestig, majd kísérte be november 4-én a Győri úton lévő Vöröskereszt kórház püspöki lakosztályába. Az elkövetkezendő években Szalai Béla intézte Mailáth püspök úr magán és hivatali levelezését, ideértve a román konkordátum és az erdélyi Státusz ügyeit rendező Accord ügyeket is. Mailáth püspök úr írni már nem tudott, ezért leveleit és naplóját is Szalai Bélának mondta tollba. Az egyházmegyei és vallási ügyeket a lakosztály kisházájába beköltözött Ferencz Benjamin aulista, később csikcsicsói plébános intézte.

Mailáth püspök úr 1940. március 18-án halt meg, halálos ágyánál ott volt Tamás Ernő kórházi lelkész, Szalai Béla, Ferencz Benjamin és Kiss László orgoványi plébános, akit Mailáth püspök úr vett át az anglikán egyházból.

Levéltári iratok: Dr. Szalai Béla miniszteri tanácsos iratai

1,2 fm, jelzete: MOL K-690 (VKM)

Az állag dr. Szalai Bélának a VKM-ben folytatott működése során keletkezett nem iktatott iratokat foglalja magában. Szalai 1935-től 1937-ig a IV. Egyetemi ügyosztályon (mely az egyetemek ügyein kívül - többek között- a külföldi ösztöndíjak és az egyetemi ifjúsági egyesületek ügyeivel is foglalkozott. Lásd: K 636) volt tanügyi segédfogalmazói rangban szolgálattételre beosztva. 1938-40 között a VI. ügyosztályon (amely az elemi iskolák és a népoktatás ügyeivel foglalkozott) dolgozott, először mint tanügyi fogalmazó, majd miniszteri titkári rangban. 1940. november 29-én a vallás- és közoktatásügyi miniszter 7472/1940. eln. számú rendeletével a Magyarországhoz került keleti és erdélyi országrészek iskolaügyeinek irányítására létrehozta az V/a. ügyosztályt (Lásd K 507). Ennek lett a helyettes vezetője Szalai Béla miniszteri osztálytanácsosi címmel és jelleggel felruházott miniszteri titkári rangban. Az V/a. ügyosztály hatáskörébe tartoztak a keleti és erdélyi országrészek, valamint a Délvidék népiskoláinak, közép- és felsőfokú iskoláinak, szakiskoláinak, az iskolán kívüli népművelésnek valamennyi ügyei. Az egyházi, magasművelődési, művészeti, testnevelési és filmügyeknek a keleti és erdélyi országrészekkel összefüggő ügyeiről az illetékes ügyosztályok kötelesek voltak tájékoztatni az V/a. ügyosztályt. 1942-ben az V/a. ügyosztálynak már vezetője Szalai Béla. Ebben az évben az osztály ügyköre módosult, a visszacsatolt területek közoktatási igazgatásának egyesítésével összefüggő ügyek tartoznak hatáskörébe. 1943-ban Szalai miniszteri osztálytanácsos. Ekkor az ügyosztály ügyköre újból módosult. A román nemzetiségi ügyek, a délvidéki diákjóléti ügyek és a terület-visszacsatolásokkal kapcsolatos statisztikai munkálatokra terjed ki hatásköre. 1944-ben Szalai Béla miniszteri osztálytanácsosi rangban, az Országmozgósítási ügyekkel foglalkozó XV. ügyosztálynak lett a helyettes főnöke. Az állag iratainak legnagyobb része az V/a. ügyosztály működésével kapcsolatban keletkezett. Az V/a. ügyosztályt létrehozó rendelet kimondta: „A keleti és erdélyi országrészekre vonatkozó minden irat az elosztó hivatalból már iktatás előtt az V/a. ügyosztályhoz irányítandó, amelynek vezetője szignálja azokat az egyes érdekelt ügyosztályokra, ill. az ügyosztályok részéről alább kijelölt előadókra. Tehát erre a területre vonatkozó ügyiratok ezentúl is az ügykör szerint illetékes ügyosztályokba nyernek iktatást és irattári kezelésük is ott történik.” Szalai Béla az iktatás előtt hozzákérült iratok egy részét magánál tartotta. Így keletkezett az alábbi állag. Az iratok részben a levéltárban kialakított tárgyi csoportosításban, részben a Szalai Bélánál kialakított betűrendes sorrendben fekszenek. Kutatni az iratok egyenkénti átnézésével lehet.

Dr. Szalai Béla könyvismertetései

Levéltári Közlemények, 8. (1930) – 11. (1933)

SZALAI Béla: *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării-Românești*. Volumul I. Acte și scrisori. 1527–1572. Publicate de: Andrei Veress. (Erdély, Moldva és Havasalföld történetére vonatkozó okmányok. I. k. Iratok és levelek) București, 1929. in: *Levéltári Közlemények*, 8. (1930) 1–2. 139–144.

SZALAI Béla: *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării-românești*. (Erdély, Moldva és Havasalföld történetére vonatkozó okmányok. Iratok és le-

- velek) Publicate de Andrei Veress. Vol. I–II. București, 1930–1931. in: Levéltári Közlemények, 9. (1931) 1–2. 133–134.
- SZALAI Béla: *Temesváry János: Hét erdélyi püspök végrendelete*. Kolozsvár, 1931. Az erdélyi püspökök címerai. Budapest, 1930. Manzador Pius erdélyi püspök élete és irodalmi működése. (Klny. a Magyar Könyvszemle, 1930. III–IV. számából) Budapest, 1931. in: Levéltári Közlemények, 9. (1931) 1–2. 144–145.
- SZALAI Béla: *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării-românești*. (Erdély, Moldva és Havasalföld történetére vonatkozó okmányok. Iratok és levelek) Publicate de Andrei Veress. Vol. IV–VI. București, 1932–1933. in: Levéltári Közlemények, 11. (1933) 1–2. 308–312.

BÉLA SZALAI, JR.

CARDINAL TISSERANT, THE BISHOP OF ALBA IULIA (TRANSYLVANIA), GUSZTÁV KÁROLY MAILÁTH AND DR. BÉLA SZALAI, SR. ON THE ORIGIN OF THE HUNGARIAN ETHNIC GROUP KNOWN AS „SZÉKELY”

Béla Szalai Jr.'s study deals with the memorial of his Father, Béla Szalai Sr., on the origin and belonging of the Hungarian ethnic in Romania, known as 'Székely'. The birth of this memorial is reassumed in the letter written by Béla Szalai Sr. to the Historian Gábor Salacz, published here. According to this letter was the Secretary of the Vatican Congregation for the Oriental Churches, Cardinal Tisserant who asked the Bishop of Alba Iulia, Károly Gusztáv Mailáth, as to the ethnic origin and belonging of the Székely. Under Roman influence was Cardinal Tisserant on the wrong hypothesis, that the Székely would have been Orthodox Roumanians and converted to catholicism, and so changing ethnic identity. To give an answer from the point of view of the Historian, the Bishop has asked Dr. Béla Szalai, Sr. This memorial was known by the Minister of Religion and Public Education, the Historian Bálint Hóman and the Politician, Count Pál Teleki, who have asked Cardinal Secretary of State, Pacelli, to bring it personally to Rome, to Cardinal Tisserant. This memorial published the first time, shows and proves that the „Magyarisation” of the group Székely lacks every fundament. In the Annex is published the sketch of biography of Dr. Béla Szalai Sr., the respective archival material of the Ministry of Religion and Public Education preserved in the National Archives in Budapest (and offers a list of review of some contemporary publications in Roumanian language, which deal with the history of Transylvania).

DEÁK ANDRÁS MIKLÓS – SOMORJAI ÁDÁM OSB

PATRICK FLOOD AMERIKAI KONZUL ÖSSZEKÖTŐI SZOLGÁLATA
MINDSZENTY BÍBOROS MELLETT
1968. július 24. – 1969. június 18.

BEVEZETÉS

Jelen forrásközlés célja az, hogy eddig nem publikált források segítségével részletesen bemutassa egy Mindszenty bíboros mellett összekötőként szolgáló amerikai diplomata egyetlen szolgálati évének – 1968 nyara és 1969 nyara közötti – történéseit. Nyomon követhetjük a fiatal konzul budapesti napjait, mind szolgálati, mind családi tekintetben. Érzékelné fogjuk, hogy Budapesten nem a nagykövet vagy a helyettese, hanem egy 30 éves fiatalember áll ekkor napi kapcsolatban a bíborossal. Ő közli vele a nagykövetség vezetésének és a State Departmentnek¹ a döntéseit, ill. őt szondázhajta meg elsőként az idős és gyakran betegeskedő Mindszenty a különböző kéréseivel kapcsolatban. De az is ki fog derülni, hogy Washingtonban a Kelet-Európai Ügyosztályt vezető igazgatói,² és nem főosztályvezetői vagy helyettes államtitkári szinten foglalkoznak a menedék (*refuge*)³ ügyével. A szint alacsony, ami pontosan mutatja, hogy a kétoldalú kapcsolatokon belül ez az ügy amerikai szempontból nem képezte prioritás tárgyát, ill. az amerikai diplomácia tartósan kivárá álláspontra helyezkedett, és a többi szereplőtől (a Vatikántól és/vagy Magyarországtól) várta a kezdeményezést. A külügyi szint megemelését arra az esetre tartogatták, ha a menedék ügyének rendezése komolyra fordulna.

Miért esett éppen Patrick James Floodra a választásunk? Azért, mert ma már ő az egyetlen életben lévő amerikai diplomata, aki annak idején Mindszenty bíboros mellett szolgált. A szerzőkkel továbbá levezési kapcsolatban áll: rendszeresen megosztja akkori emlékeit és élményeit. 2019 második felében kerül hivatalosan bemutatásra Mindszenty-kutatásunk jelenleg előkészületben lévő új kötete, amely az amerikai diplomaták 1957–70 között keletkezett táviratait, jelentéseit alapján mutatja be a menedék alakulását.⁴ Az alábbiakban, mintegy 80 angol nyelvű dokumentum feldolgozásával, tehát azt a közel egy évet vizsgáljuk, amelyet Patrick Flood konzul töltött el összekötő diplomataként az ame-

1 State Department, azaz az amerikai Külügyminisztérium. (A továbbiakban: Department).

2 Director, azaz igazgató, ami a magyar külügyi struktúrában az osztályvezetőnek felel meg.

3 Amikorra Patrick Flood 1967-ben megérkezik Budapestre, a Department már régen tisztázta: Mindszenty bíborosnak az életét és testi épségét fenyegető veszélyhelyzetben menedéket, nem pedig menedékjogot (*asylum*) nyújtottak. Az utóbbit az amerikai jog nem is ismeri.

4 DEÁK András Miklós–SOMORJAI Ádám OSB–ZINNER Tibor: *Menedékben. Amerikai diplomaták Mindszenty bíborosról* (A továbbiakban: *Amerikai diplomaták.*) Sajtó alatt.

rikai nagykövetségen menedéket élvező Mindszenty József bíboros mellett.⁵ Nem naptári évről, hanem az 1968. július 24-e és az 1969. június 18-a között eltelt napokról van szó.⁶

A FIATAL PATRICK FLOOD ÉS CSALÁDJÁ

Patrick Flood⁷ és anyai ágon magyar származású felesége⁸ 1967 nyarán két kisgyermekükkel érkeznek Budapestre.⁹ Az 1962 augusztusában¹⁰ esküdtött fiatal katolikus házaspár a mexikói első szolgálatuk után költözik be a Népstadion úti szolgálati lakásába.¹¹ Floodot nem a bíboros melletti feladatok ellátásával,¹² hanem a konzuli osztály

- 5 Jelen tanulmány elsőszámú forrásként az alábbi segédletre támaszkodik: SOMORJAI Á. (szerk.): *Mindszenty bíboros budapesti amerikai követségi tartózkodásának dokumentumai. Repertórium*. Főapátsági Levéltár, Pannonhalma, 2012. (The Cardinal Joseph Mindszenty Papers, Subsidia 1.) (a továbbiakban: *Repertórium*). A Repertórium azokat a dokumentumokat veszi figyelembe, amelyeket eredetileg 1956–71 között a budapesti amerikai követségen őriztek meg. Ez összesen hat levéltári dobozt („boxot”) jelent. Ezek elnevezése: „Mindszenty Files”, de ismeretesk „Cardinal Files” és „His Eminence Files” néven is. Hasznosnak bizonyult számunkra az alábbi segédlet is: SOMORJAI Á. (szerk.): *Az ügyeletes tiszt kézikönyve*. Pannonhalmi Főapátsági Levéltár, Pannonhalma, 2018. (The Cardinal Joseph Mindszenty Papers, Subsidia 2.) (A továbbiakban: *Duty Log*) *Az ügyeletes tiszt kézikönyve* a külképviseleti ügyeletet a követség épületében napi váltásban adó amerikai diplomaták számára gyűjti egy csokorba a Mindszenty bíborossal kapcsolatos alapszolgálatokat.
- 6 A szolgálat kezdete és a napjainak száma azért nem határozható meg teljesen pontosan, mert a munkakört Flood folyamatosan vette át elődjétől, Theodore Papendorptól. 1969 januárjában Flood pedig szabadságát töltötte az USA-ban, amikor is Herbert Wilgis helyettesítette.
- 7 Sz. Zanesville, Ohio, 1939. július 1.
- 8 Anita Louise Rizzardí, akinek édesanyja 1906-ban Péter Emma néven született a beregi Gulácson, és kislány korában került az USA-ba. A család szívesen ellátogatott volna oda, de ez a szovjetek által kijelölt tízkilométeres határzóna miatt 1967–69 között lehetetlen volt. Ugyanakkor 1995-ben, amikor Patrick Flood vendégprofesszor volt Budapesten, felkereste a települést, ahol Anita egyik rokonával is találkozott. (Flood közlései a szerzőkkel, akik 2018 novemberéig eleje óta rendszeres levelezésben állnak vele.)
- 9 Flood Budapesten töltött két éve nem nevezhető eseménytelen időszaknak: csak példálózva, hogy mi minden történt: 1967-ben még Richard Tims az ügyvivő, majd októberben megérkezik Hillenbrand nagykövet. 1968 augusztusában Magyarország részt vesz Csehszlovákia megszállásában, Papendorp és Tims távozása, Meehan érkezése, Nagy János, az első washingtoni magyar nagykövet megbízó levelének átadása Johnson elnöknek, 1968. november 1-jén a Flood házaspár harmadik gyermekének, Pauline-nak a születése, Nixon választási győzelme, 1969. február 15-vel Hillenbrand nagykövet távozása, Francis Meehan ügyvivői időszaka, majd 1969 nyarán Patrick Flood Limába való áthelyezése.
- 10 Egész pontosan 1962. augusztus 18-án.
- 11 Még nem ismét Stefánia, de már nem Vorosilov út.
- 12 Ezeket a feladatokat ekkor a már második alkalommal Budapestre helyezett magyar származású Theodore Papendorp végezte. J. Theodore „Ted” Papendorp (1928–98) magyarul tudó hivatásos amerikai diplomata. 1954-ben lép külügyi szolgálatba, 1960–61 között II. o. titkár az USA budapesti követségén, (lásd: A Budapesten akkreditált Diplomáciai Testület tagjainak névsora Magyar Népköztársaság Külügyminisztériuma, Protokoll [sic!] Osztály, 1960. szeptember p. 11., a továbbiakban: DT-lista), majd 1965 nyaratól 1968 júliusáig ismét Budapesten szolgál. (u.o. 1965. november p. 10.) 1967-től már I. o. titkár. Egyéb külszolgálati: London, Hága, Párizs, Brüsszel, New York – ENSZ. 1987-ben vonul nyugdíjba, ezt követően Kelet-Európa szakértőjeként dolgozik. Lásd: https://1997-2001.state.gov/publications/statemag/statemag_may99/obituary.html Angol nyelvű nekrológia (*The Washington Post*, 1998. augusztus 13.) kiemeli, hogy elsősorban kereskedelmi tanácsosként tevékenykedett. Lásd: https://www.washingtonpost.com/archive/local/1998/08/13/obituaries/b98bd2dc-459c-4ad6-9b9a-671e8e670108/?utm_term=.71a9b4e0f48f A fenti két dokumentum egyikében sem nyer említést, hogy a budapesti két külszolgálat alatt ő volt a Mindszenty bíboros melletti összekötő diplomata, és vele bizalmas viszonyban állt. Papendorp 1962 első felében távozhattott az amerikai követségről. (A KÜM 1962. októberi DT-listája már nem tünteti fel a nevét.) Második budapesti kihelyezése előtt az Európai és Ázsiai

vezetésével bízzák meg.¹³ Hivatala a Szabadság téri épület földszintjén helyezkedik el,¹⁴ azaz az éjszakai és a hétvégi ügyeleteken kívül nem nyílhát alkalma arra, hogy a harmadik emeleti lakrészén kívül összefuthasson a bíborossal.¹⁵ Ugyanakkor az esti sétákon és a vasárnapi miséken rendszeresen láthatják egymást.¹⁶ Mindszenty örömmel értesül arról, hogy Anita Flood az édesanyja révén magyar származású.¹⁷

AZ AMERIKAI NAGYKÖVETSÉG HELYZETE 1967 NYARÁN

Milyen volt a budapesti amerikai nagykövetség helyzete 1967 nyarán? A külképviselet 1966. november 28-a óta¹⁸ a követségi szintről immár nagykövetségi rangba lép elő, de az élén továbbra sem áll nagykövet.¹⁹ A missziót a Flood család megérkezései Richard Womser Tims vezető ideiglenes ügyvivőként.²⁰ Ráadásul az előző ügyvivő, a katolikus Elim O'Shaughnessy váratlan elhalálása miatt,²¹ Tims „túlórázásra” kényszerül Budapesten. Amikor Patrick Flood megérkezik, még hónapok vannak hátra az első nagy-

Hivatal –Európai (EE) Ügyosztályán román referens volt. 1969 tavaszán Hágából ellátogat Budapestre és az emlékiratokkal kapcsolatban információkat szolgáltat Francis Meehan ideiglenes ügyvivőnek.

- 13 Ekkor két beosztott alkonzul és hat magyar helyi alkalmazott dolgozik az irányítása alatt. Flood közlése a szerzőkkel.
- 14 CSALOG Zsolt: *DOKU 56 Öt portré a forradalomból*. Unió Kiadó 1990 kötetében (pp. 97–153) adta közre „Keserű boldogság” címmel a Jancsó Líviával, a követségen 1956. március 1-jétől alkalmazott fordítóval 1984-ben felvett hosszú monológot. Ebből többek között megtudhatjuk: a követség amerikai munkatársai a magyar alkalmazottakkal egyáltalán nem érintkeztek. A diplomaták a második emeleten, a katonai és légügyi attasék az elsőn dolgoztak, a földszinten csak a konzul irodája volt. A házirend szerint a magyarok nem mehettek fel az emeletre: telefonon kellett kihívniuk a diplomatákat a folyosóra. A házirend Jancsó Líviát szigorúan a földszinhez kötötte.
- 15 Ekkor a magyar hatóságok még nem engedélyezték, hogy a külképviselet biztonságára amerikai tengerészgyalogosok vigyázhassanak, ezért a beosztott diplomatáknak kellett az ügyeletet adniuk. Flood közlése a szerzőkkel.
- 16 Megjegyezzük, hogy a belső udvaron tett sétákat a magyar állambiztonság a szomszédos ház ablakából rendszeres megfigyelés alatt tartotta.
- 17 Flood közlése a szerzőkkel.
- 18 Lásd a budapesti amerikai követség jegyzékét a Külügyminisztériumhoz a külképviseletek nagykövetségi szintre való emeléséről (1966. november 30.) in: BORHI László: *Iratok a magyar–amerikai kapcsolatok történetéhez 1957–67*. Ister, Bp., 2002. 151. sorszámmon pp. 596–597.
- 19 A követ/nagykövet hiánya ekkor már tizenegy éve állt fent, mivel az utolsó akkreditált követ, Christian Ravndal még 1956. augusztus 5-én hagyta el végleg a magyar fővárost. A követ tartós hiánya híven tükrözte a kétoldalú kapcsolatok rossz állapotát.
- 20 Richard W. Tims (1912–96) a sors szeszélye – Elim O'Shaughnessy váratlan halála – folytán második alkalommal kerül 1966. szeptember 24-én tanácsosi rangú ideiglenes ügyvivőként a budapesti amerikai követség élére. Ezt a tiszteletölti be 1966. november 28-án is, amikor is a külképviselet nagykövetségi rangra emelkedik. Ez az állapot közel tizenegy hónapig marad fenn. Tims megbízatása ugyanis egészen 1967 október végéig tart, amikor is megérkezik Budapestre az USA első nagykövete, Martin Hillenbrand. Ezt megelőzően Timsre hárul annak a nehéz időszaknak a kezelése, amikor is Mindszenty bíboros a nagykövet megérkezése miatt azzal fenyegetőzik, hogy kisétál az épületből és a magyar hatóságok kezére adja magát. Tims tanácsos a nagykövetség szempontjából igen nehéz időszakban ügyvivőként jól megállta a helyét, és nem kevés professionalizmussal kezelte Mindszenty bíboros menedékének ügyét.
- 21 Budapest, 1966. szeptember 24. Az ír katolikus Elim O'Shaughnessy (1907–66) 1964 novemberében érkezett meg Budapestre, ahol Richard Timstől vette át az ideiglenes ügyvivői posztot. Édesapja, Nelson O'Shaughnessy (1876–1932) politikai kinevezett diplomata többek között az Osztrák–Magyar Monarchiában, édesanyja, Edith O'Shaughnessy pedig neves író volt, aki aktív tevékenységet fejtett ki a katolikus egyházzal kapcsolatos ügyekben. A család iratai 1939-ben a New York Public Libraryben nyertek elhelye-

követ, Martin Hillenbrand tényleges hivatalba lépéséig.²² De az új konzuli vezető már bizonyosan tudomással bírhat az ő előkészületben lévő, majd tényleges kinevezéséről.²³ Sőt azzal is tisztában lehet, hogy a közel tizenegy éve a menedékében élő Mindszenty bíboros heteken át azzal fenyegetőzik, hogy a nagykövet megérkezése esetén egyszerűen kisétál az épületből a magyar titkosrendőrség karjaiba. Ezt a helyzetet kellett kezelnie Tims ügyvivőnek és Hillenbrand nagykövetnek, aki az október 20-i beutazása előtt néhány napig kényszerűen Bécsben várakozik.²⁴ Mindezen körülményekről Flood tudhat, bár az általunk átvizsgált dokumentumok között ennek nincs írásos nyoma.²⁵

Felmerül a kérdés: a második budapesti külszolgálatá lejártával a Hágába áthelyezett Theodore Papendorp²⁶ pótlására miért éppen Patrick Floodot szemelték ki?²⁷ Sok minden szólt ezen döntés mellett: A Flood-család katolikus volta²⁸ és rendszeres miselátogatása. Anita Rizzarda Flood magyar származása. Továbbá az, hogy Mexikó után a spanyolos Flood a neki tanulásra felajánlott kelet-közép-európai nyelvek közül éppen a magyart választotta.²⁹ A hivatalvezetés szemében akadt két további praktikus szempont is: mivel voltak beosztottjai, Flood továbbra is el tudta látni a konzul osztály vezetését, ill. az összekötő diplomata váltására helyben, azaz Budapesten és fokozatosan ütemezve kerülhetett sor.³⁰ Okkal feltételezhetjük tehát, hogy a következő összekötő személye a Departmentben és a nagykövetségen alapos mérlegelés tárgyát képezte.

PAPENDORP ÉS FLOOD – AZ ÖSSZEKÖTŐI MUNKAKÖR ÁTADÁSA

Flood természetesen igennel válaszol Papendorp azon írásbeli kezdeményezésére, hogy a többiekkel felváltva felolvasó³¹ legyen a vasárnapi miséken. Június 20-án³² Papendorp engedélyt kér Hillenbrand nagykövettől, hogy Floodot bemutathassa a bíbo-

zést. Elim O'Shaughnessy életrajzát röviden l. in: SOMORJAI Á. – ZINNER T. (szerk.): *Majd' halálra ítélve. Dokumentumok Mindszenty József élettörténetéhez.* Bp. 2008. 1333. (A továbbiakban: *Majd'*)

22 Hillenbrand nagykövet 1967. október 30-án nyújtotta át megbízólevelét.

23 A kinevezés pontos dátuma 1967. szeptember 13.

24 A Mindszenty-üggyel kapcsolatos táviratokat eleinte Bonnba, majd Bécsbe címezték „kizárólag Hillenbrand nagykövet részére” megjegyzéssel.

25 Ezek szerint a gyakorlatban is működött a szükséges, hogy tudja (*need to know*) alapelv.

26 Papendorp az egyetlen olyan amerikai diplomata, aki Mindszenty menedéke alatt kétszer is szolgált Budapesten.

27 Az összekötői feladatkör átadását a magyar KÜM Protokoll Osztályának nem volt szüksége bejelenteni.

28 Flood az 1931-ben alapított Xavier Universityt (Cincinnati, Ohio) végezte el, amely a hatodik legrégebbi katolikus és a negyedik legrégebbi jezsuita egyetem az USA-ban.

29 Flood tízhónapos intenzív magyar tanfolyamon vett részt. Ekkor szerzett tudomást a félig észak-olasz származású felesége édesanyjának magyar voltáról, amelyen ugyancsak meglepődött. A nyelvtanfolyamon egyik tanulótlarsa leendő budapesti kollégája, Herbert Wilgis volt. Flood még ma is tud, ugyan szó-tárral, olvasni magyarul. (Flood közlései a szerzőkkel.)

30 A felkérést Flood megtiszteltetésnek tartotta, és azt nagy örömmel vállalta el. (Flood közlése a szerzőkkel.)

31 „Lector”. Nem minden katolikus kollégája tett így. Flood mellett igent mondott Hillenbrand nagykövet, Thomas Schlenker II. o. titkár, Herbert Wilgis II. o. titkár és Bernard C. Kuhla távközlési szakember. „Az előjognak és tehermentelnek” nevezett feladatra nemleges választ adott: Theodore W. Peterson ezredes, katonai attasé, Rothin irattáros, Edward Scutt II. o. titkár. Forrás: Papendorp 1968. június 14-én kelt emlékeztetője, jelzete: NARA, State Department, Record Group 84, Budapest Mission (Post) Files, Lot 75 F 163, Classified and unclassified files relating to Cardinal Mindszenty, 1956-1972, maintained by the Mission in Budapest (A továbbiakban: Bp Cardinal Files), 4. doboz, 1. gyűjtő.

32 A továbbiakban minden forrás, hacsak nem jelöljük külön, 1968 második félévére vonatkozik.

ros unokaöccse özvegyének, a Budán élő Légrády Józsefnének.³³ Július 1-jén Papendorp levélben értesíti Msgr. Sabót,³⁴ hogy ő (és Mr. Tims) végleg távoznak Budapestről. Az a diplomata, akit a „közös barátjuk”³⁵ ügyeivel való foglalkozásra kiválasztottak, Patrick Flood lesz,³⁶ aki teljes mértékben tisztában lesz Mindszenty és Sabo kapcsolatával és akinek Sabo ezentúl is a megszokott címre írhat.³⁷ Július 2-án Papendorp Msgr. Csertőnek³⁸ is átadja Floodot mint kapcsolatot, és kéri a megszokott „Observatore (sic!) Romano”³⁹ további megküldését. Ugyanezen a július 2-i napon Papendorp Kapótsy Bélát⁴⁰ is értesíti, hogy konzuluk, Patrick J. Flood lesz az, aki a „barátjukkal” foglalkozni fog. Leveléből az is kiderül, hogy Mindszentynek előfizetése van a *Katolikus Magyarok Vasárnapja* c. újságra, ill., hogy Kapótsy Papendorpon keresztül könyveket küldött a bíborosnak.⁴¹

Július 9-én Papendorp titkos minősítésű és korlátozott terjesztésű feljegyzésben javasolja Hillenbrand nagyköveten keresztül a Washingtonba visszatérő volt ügyvivő Timsnek, hogy vesse fel az alábbiakat Lisle igazgatónak⁴²: (1) Hajlandó lenne-e a

33 Ekkor a bíborosnak már csak a fiatalabbik húga, Fukszberger Anna van életben. Az idősebbik, Légrádi Teréz 1966 februárjában hunyt el. Az unokaöcs, Légrádi József 1963 áprilisában halt meg. (*Duty Log* p. 21.)

34 Msgr. John Sabo (1905–1991) másodgenerációs amerikai, aki ötven esztendeig South Bend (Indiana állam) a Magyarok Nagyasszonya templomot igazgatta (1930–1980), pápai káplán, apostoli protonotárius, 1968-tól az Amerikai Magyar Katolikus Liga elnöke. Az amerikai forrásokban egyszer Sabo, máskor Szabo. Mindszenty őt saját, esztergomi főegyházmegye papjának tartotta. (Egy másik John Szabo valóban az esztergomi főegyházmegye papjaként került, de nem Indianába, hanem Floridába. Utóbbi megírta emlékiratait: „I was in prison with Cardinal Mindszenty” címmel [„Együtt voltam a börtönben Mindszenty bíborossal”]. Ezek az emlékiratok még nem jelentek meg magyar fordításban. Sabo első alkalommal a hercegprímás kanadai útja után, 1947-ben találkozott Mindszentyvel. Sabo 15 éven át a bíboros fő kapcsolattartója volt.

35 A nagykövetség külső címzetetteknek küldött leveleiben a „vendég” (*guest*) szó mellett a „barát, közös barát” (*friend, mutual friend*) jelenik meg a Mindszenty név és a bíboros szó helyett. Az utóbbi szavakat a belső anyagokban azonban használják.

36 Flood vendégprofesszorként tér vissza 1994/95-ben a magyar fővárosba.

37 A Papendorp család július 24-én egyenesen Hágába kerül áthelyezésre, ezért az USA-ban nem lesz módjuk Sabóval találkozni, szól a levél. Papendorp egy folyó ügyet is átad: Simon Lajos ösztöndíjának kérdését. Ebben az ügyben Mindszenty maga is Msgr. Csertőn keresztül próbált előre lépni. – A kapcsolatok és folyó ügyek átadása a diplomatak részére is alapvető feladat, amit a munka folyamatossága követel meg.

38 Csertő (Czethofer) Sándor (1913–Róma, 1982), a római Szent Inkvizíció jogutódjának, a Hittani Kongregációnak a főügyésze (promotor fidei). A gimnáziumot a soproni bencéseknel, a teológiát Innsbruckban végezte, 1938. rk. pap, káplán Dorogon, majd Budapesten, ezt követően az érseki helynökség és az Actio Catholica titkára 1945–48, Rómában az Aquinói Szent Tamás Pápai Egyetemen egyházi tanulmányokat folytatott, a Hittani Kongregáció levéltárosa 1953, majd irodafőnök, végül 1969-től főügyész. 1980-tól a Szent Péter-bazilika protonotárius kanonokja. – Msgr. Alessandro Csertő neve és címe is szerepel az ügyeletes tiszt kézikönyvében (*Duty Log* p. 193.)

39 Helyesen: L’Osservatore Romano, a Vatikán napilapja.

40 Kapótsy Béla a budapesti Magyar–Amerikai Társaság titkára 1945–1949, amerikai állampolgárként a New York-i székhelyű Csehszlovák–Magyar–Lengyel Kutató Bizottság (Czechoslovak–Hungarian–Polish Research Committee in New York) tagja (1965), aki 1965–1970 között ismételtelen levélben fordult az amerikai politikai vezetőkhez a Szent Korona és Mindszenty bíboros ügyében, továbbá levelezett a budapesti amerikai nagykövetség tisztviselőivel, mert információk anyagokat küldött meg nekik.

41 Talán nem is véletlen, hogy 1968 nyarán a Department nem engedélyezi, hogy Papendorp az USA-ban töltsön szabadságát. A közvetlen Hágába rendeléssel meg lehetett ugyanis akadályozni, hogy Mindszenty ügyében az amerikai kapcsolatai – a Department szempontjából a menedék megoldását zavaró módon – megkeressék. Mint azt az emlékiratok kérdésében később látni fogjuk, ennek lesz jelentősége.

42 Raymond Everett Lisle (1911–94) a Brooklyni Jogi Kar professzora 1946–48 között, majd az ezt követő 22 évet külügyi szolgálatban tölti. 1949–53 között Frankfurtban, az USA NSZK-beli főmegbízottjának

Department előmozdítani a bíboros emlékiratainak⁴³ az „evakuálását” a nagykövetség-ről (vagy a Departmentbe, vagy a Vatikánba vagy valamely más diszkrét biztonságos helyre)? A cél az lenne, hogy azok ne okozzanak közvetlen problémát a nagykövetségnek akkor, ha netán a bíboros elhunyna, súlyosan megbetegedne, vagy (kevésbé valószínű módon) a kísértésével fenyegetőzne. (2) Hajlandó-e a Department fontolóra venni a bíboros más rokonainak időszakos látogatásait, mivel még életben lévő húga a betegsége miatt már nem tud utazni? Ezek a látogatások nem bonyolítanák a nagykövetség problémáit, és nagymértékben hozzájárulnának a bíboros lelki egészségéhez. (3) Átgondolná-e a Department azon korábbi döntését, hogy a bíboros nem válthatja be egy amerikai magánszemély által a nevére küldött kötvényt? (Mindszenty nem tud arról, hogy kötvénynek ő a kedvezményezettje.) (4) Megkeresné-e a Department az NCWC-t,⁴⁴ hogy tekintettel az árfolyam megváltoztatására, növelje a hozzájárulását? (5) Tenne-e a Department különleges erőfeszítéseket arra, hogy Budapestre olyan magyarul tudó diplomata kerüljön, akinek a házastársa ápolónővéri háttérrel rendelkezik. Ezzel az útravalóval Papendorp nemcsak Timst, hanem egyszersmind Floodot is ellátja. Érdemes felfigyelni arra, hogy az öt kérése közül az első helyre az emlékiratok sorsának igen kényes kérdését helyezte.⁴⁵

Július 15-én Hillenbrand nagykövet utasítja a titkos ügykezelő (irattáros) Mr. Rothint,⁴⁶ hogy kérésükre, munkakörük átadásával kapcsolatban, tegye hozzáférhetővé a „Korlátozott terjesztésű”⁴⁷ Mindszenty-aktákat Papendorp és Flood részére.⁴⁸ Ekkor ismerkedhet meg Flood azzal az 1964. szeptember 25-i Útmutatóval, amelyet a

hivatalában, majd a hágai és a varsói amerikai nagykövetségen dolgozik. 1954-től a Politikai Ügyek Hivatalának igazgatóhelyettese Bonnban. 1960-ban tanácsosként Belgrádba helyezik első beosztottnak, ahol 1962-ben megkapja az rendkívüli követi rangot. 1962 novembere és 1965 júliusa között a közkapcsolatokért felelős helyettes államtitkár a Departmentben. Ezt követően az Európai Ügyek Hivatalában a Kelet-Európai Ügyosztály (EE) igazgatója 1970-ig. Ezen évek alatt a budapesti követség, majd nagykövetség felé közvetlen utasítási joga van Mindszenty bíboros menedékének ügyében. Ekkor Lisle az, aki Washingtonban rendszeresen tárgyal Radványi ügyvivővel és az apostoli delegációval. Lásd: William Rogers volt külügyminiszter (1969–73) beszédét Lisle 1970-es nyugdíjba vonulásakor, amikor is visszatér a Jogi Karra, ahol 1972–77 között dékán lesz. <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/bj13&div=13&id=&page=Lásd még: a The New York Times 1994. február 18-i nekrológiáját, https://www.nytimes.com/1994/02/18/obituaries/raymond-lisle-83-dean-of-law-school.html>

43 „Az amerikaiak régóta látták, hogy a bíboros ezen a ponton fogható meg, és motíválható a távozásra”. Lásd in: BALOGH Margit: *Mindszenty József I–II. Bp.*, 2015. 1256.

44 National Catholic Welfare Conference. Az Országos Katolikus Jóléti Konferencia, amely adományait Mindszenty élelmezését és gyógyszerzését fedezi. A bíboros ugyanis nem az amerikai adófizetők, hanem az NCWC rendszeres adományain tartozkodik a budapesti külképviseleten.

45 Jelen tanulmány kereteit bizonyosan szétfeszítené, ha e helyütt mélyebben belemennénk az emlékiratok kérdésének alakulásába, vagy pl. abba, miképpen próbálja meg a Department és a nagykövetség Vance Hartke szenátor Mindszentyvel kapcsolatban, messze nem professzionális kezdeményezését ügyesen kezelni. Mint látni fogjuk, ezen ügyek vitele nem is Flood beosztott diplomata szintjén zajlik, hanem a Hillenbrand nagykövet és Lisle igazgatón, ill. az ő felettesei szintjén. Sőt az utóbbi ügybe a bécsi amerikai nagykövetség is bekapcsolódik. A fenti politikai természetű ügyekről, ha nem is azok mélységében, Flood természetesen tudhatott, vagy azokról később tudomást szerezhetett, mint pl. a vészhelyzeti útmutató 1968. decemberi frissítéséről, de azok egyértelműen meghaladták a hatáskörét. Másrészt a vezetés arra is ügyelhetett, hogy a Mindszentyvel szinte naponta beszélgető Flood ne legyen túlzottan jól informált, azaz ne szólhassa el magát.

46 Rothin neve nem szerepel a KÜM Protokoll Osztálya által kiadott DT-listákban.

47 LIMDIS, Limited Distribution.

48 Ez a tény egyúttal azt is jelenti, hogy Flood korábban nem rendelkezett ilyen engedéllyel. A Csehszlovákia 1968. augusztusi megszállásában való magyar részvétel idején már Flood a Mindszenty mellet-

Department készített arra az esetre, ha a bíboros az akkori követségen haldokolna vagy elhunyna.⁴⁹

Az utolsó budapesti anyagát, amely „BIZALMAS” minősítést és „KORLÁTOZOTT TERJESZTÉST” kapott, Papendorp július 21-én készíti el. A fenti paraméterek oka az, hogy a gyóntató kényes és a gyóntató személyére nézve veszélyes témáról van szó. A Hillenbrand nagykövetnek címzett emlékeztető⁵⁰ a bíboros gyóntatójával, Városi atyával⁵¹ való kapcsolat felvételi kísérletéről számol be. A gyóntató annyira beteg volt, hogy az előző héten nem tudott a telefonhoz jönni. Július 21-én azonban Papendorpnak sikerült a zugligeti⁵² lelkésszel, Bárány atyával beszélnie, aki a misebort küldte a bíborosnak. Papendorp kérésére Bárány vállalta, hogy sürgős esetben eljön a bíborost meggyóntatni, azonban a komoly következmények miatt azt rendszeresen nem vállalta. Bárány azt javasolja, hogy „minden érintett szempontjából a legjobb az lenne, hogy bármilyen új gyóntató idős, lehetőleg nyugalmazott legyen”. Bárány megígéri, hogy konzultálni fog Városi atyával, vajon a megfelelő időben ajánlana-e Wilgisnek⁵³ ilyen nevet/neveket, akkor, amikor a diplomata meglátogatja. Bárány azt is javasolja, hogy a kettejük közötti kapcsolat „fedése” gyanánt, amikor csak felkeresi őt, Wilgis mindig hozza magával a pulikutyáját.

Összesítve tehát megállapíthatjuk, hogy Mindszenty menedéke ügyében és dokumentált módon *Papendorp* öt kapcsolatot ad át *Floodnak*: *Msgr. Sabót*, *Kapótsyt*, *Cserőt*, *Városit* és Wilgisen keresztül *Bárányt*.

AZ ÖSSZEKÖTŐ „MUNKAKÖRI LEÍRÁSA”

Hogy pontosan melyek voltak az összekötő feladatai, azt először és egyedül Flood fekteti írásba 1968 decemberében.⁵⁴ Az írásos formára azért volt ekkor szükség, mert

ti összekötő, azonban az iratanyagban ezzel az eseménnyel kapcsolatban nem találtunk olyan anyagot, amelynek ő lett volna a szerzője.

49 Az Útmutató angol szövegét lásd in: *Duty Log* pp. 196–200. Megjegyezzük, hogy azt a Department 1968. december 26-án, tehát éppen Flood budapesti külszolgálatá alatt, frissíti. L. Raymond Lisle igazgató az ehhez a második Útmutatóhoz fűzött levelét in: *Duty Log* pp. 208–209.

50 Lásd: „Amerikai diplomaták”, a 284. sorszám alatt.

51 Városi Ferenc atya első alkalommal 1956. december 23-án gyóntatta a bíborost a nagykövetségen. A lakhelye a VIII. kerületi Reviczky utcában volt. (L. *Duty Log* p. 15.) A szokásos eljárás szerint vagy a plébánián keresték fel, vagy telefonon jelezték neki a bíboros gyónási óhaját, és Városi atya maga határozta meg annak napját és óráját. (i. h. p. 17.)

52 Az amerikai nagykövet rezidenciája akkor és jelenleg is Zugligetben található.

53 Herbert E. Wilgis Jr. (1935–2018) a Princetonon végzett, 1958-tól amerikai diplomata, az Európai Ügyek Hivatalának (EUR) munkatársa, majd 1968-tól gazdasági és kereskedelmi ügyekkel foglalkozó II. o. titkárként a budapesti amerikai nagykövetség munkatársa. 1978-ban, amikor a koronázási ékszerek visszatértek Magyarországra, tanácsosi rangban a budapesti nagykövetség helyettes vezetője (DCM). Miután Francis J. Meehan, volt budapesti misszióvezető-helyettes távozott a varsói nagyköveti posztjáról, 1983 februárja és októbere között a varsói amerikai nagykövetség id. ügyvivője. 1986-ban vonult nyugállományba. Angol nyelvű nekrológiát lásd in: *Baltimore Sun*, 2018. február 7.

54 Lásd az I. mellékletben szereplő alábbi forrásközlésünket, amely 292. sorszámon megjelenik az előkészületben lévő „Amerikai diplomaták”-ban is. („Teendők Mindszenty személye körül”)

időközben Francis Meehan⁵⁵ személyében Tims váltására új DCM⁵⁶ érkezett, ill. a Flood házaspárnak időközben megszületett a harmadik gyermeke, akit az édesapa karácsonykor meg akart látogatni az Ohio-beli Zanesville-ben.⁵⁷ 1968 júniusában tehát megkezdődik az összekötői munkakör átadása, amelyet a fellelt iratok alapján immár pontosan tudunk követni.⁵⁸

PATRICK FLOOD ÁTVESZI A FELADATKÖRT

Papendorp következő levelét már Hágából címezi utódjának, Patrick Floodnak. Ez már a feladatátadás utolsó, de Msgr. Sabo „kezelése” miatt továbbra is érzékeny szakasza. Flood önálló összekötői munkája Papendorp elutazásának napján, 1968. július 24-én kezdődik, és valójában két részre bontható: ettől a naptól a karácsonyi hazautazásáig, ill. az 1969. januári visszaérkezésétől 1969. június 18-ig. A rövidege ellenére, ezen időszak gazdag forrásanyagot hagy hátra a kutatóknak.

Az I. o. titkárrá előléptetett Papendorp augusztus 28-i keltezésű és Floodnak címzett leveléből kiderül: Msgr. Sabo továbbra is levelezik az immár Hágában dolgozó volt budapesti diplomatával. A Department postaszolgálatára pedig továbbra is Papendornak küldi a Mindszentynek szánt olvasnivalókat.⁵⁹ Ismételten kiderül: Papendorp nagyon is tisztában van a Magyar Népköztársaság titkosszolgálatainak igen „alapos” elhárító tevékenységével, mivel megjegyzi: a könyv ellenőrzés alá kerülhetett, hiszen Kapótsytól érkezett. Papendorp előtt ekkor már ismert a magyar részvétel Csehszlovákia megszállásában. Hágában erről keveset tud, ezért megkéri Floodot, hogy Ross Titus-szal⁶⁰ informálisan küldesse el neki a nagykövetség erről szóló politikai jelentéseit. Le kell szögezünk: ez a személyes igény súlyosan sértette az iratok terjesztési szabályait és a „szükséges, hogy tudja” alapelvet. Nem ismeretes, hogy Flood eleget tett-e a terjesz-

55 Francis Joseph Meehan (1924–) skót származású hivatásos diplomata, a budapesti nagykövetségen első beosztott volt, ahol 1968–72 között szolgált. Azt követően helyezték a magyar fővárosba, hogy Martin Hillenbrand megérkezett, majd az első nagykövet távozását követően 1969. február 16. és június 15. között Meehan „vitte” ideiglenes ügyvivőként a külképviseletet egészen Alfred Puhán megérkezéséig. Meehan és a felesége jó kapcsolatot ápolt Mindszenty bíborossal, aki éppen Puhán és Meehan szolgálati ideje alatt hagyta el végleg a nagykövetség épületét. Budapest után Meehan első nagyköveti kinevezése Prágába (1979–80) szolt, majd Varsóban (1980–83) és Kelet-Berlinben (1985–88) volt misszióvezető. Gazdag pályafutása ellenére nyugdíjba vonulásakor fájjalta, hogy az általa vágyott moszkvai nagyköveti posztot végül nem kapta meg. Meehan hivatalból nagyon sokszor volt „jókor jó helyen”: pl. 1960-ban Moszkvában, amikor a szovjet léghátrítás lelőtte Gary Powers U2 gépét, vagy pl. Reagan elnök híres beszédekor éppen a berlini falnál. Regénybe illő hidegháborús éveiről a BBC filmet is készített: <https://www.bbc.com/news/uk-scotland-39436207>

56 DCM: *Deputy Chief of Mission*. Magyar megfelelője: első beosztott diplomata, azaz a nagykövet helyettese.

57 A házaspárnak összesen hat gyermeke van, akik közül a legfiatalabbat, Szent István tiszteletére, Stephennek keresztelték. Flood közlése a szerzőkkel.

58 Lásd: *Repertorium*.

59 Ezek között szerepel egy Gábor Áron-könyv is.

60 Ross P. Titus ekkor a politikai szekció vezetője a nagykövetségen. 1970 elején Titus komoly dicséretet kap Lisle igazgatótól (Lásd: „Amerikai diplomaták”, 351. sorszám, mert a bíboros kérése ellenére nem megy bele a menedék alapszabályainak a megsértésébe. Ő találkozik majd 1970. május 3-án Msgr. Sabóval Bécsben, és deríti ki, hogy 1969 októberében Mindszenty Franz Königen keresztül sikeresen kicsempészett egy üzenetet. (Lásd: *Amerikai diplomaták...*, 358. sorszám. De mindez már Flood távozása után történik.

tési szabályokat sértő „maszek” kérésnek. A magyar nyelvtudása szinten tartása érdekében Papendorp egyúttal kéri a *Magyarország* vagy más kiadvány továbbküldését is. Papendorp további kérése: az édesanyja leveleinek a címzetteknek – vajon Mindszenty köztük volt-e? – való átadása.

AZ ÚJ ÖSSZEKÖTŐ ÉS MINDSZENTY BÍBOROS

November 7-én,⁶¹ annak tudatában, hogy a karácsonyt nem Budapesten tölti,⁶² Flood belső levelet intéz Meehannek: mivel az éjfélt misét Mrs. Meehan és Mrs. Hillenbrand bizonyosan jól kézben tartja majd, Flood a karácsonyi vacsora kérdését veti fel: azt, hogy Mindszentynek ne kelljen azt egyedül fogyasztania. Könyvet is szándékozik ajándékozni a bíborosnak. Ekkor tudjuk meg, hogy Flood már dolgozik egy munkaköri leíráson, amire ekkor *checklistként* hivatkozik.⁶³ Abban szerepelni fog néhány olyan teendő is, amelyet Mindszenty hűgának a látogatása esetén szükséges elvégezni. Ez az előkészületben lévő fontos anyag végül december 5-én kerül Meehan elé, és az I. sz. Mellékletben teljes terjedelmében olvasható.⁶⁴

A december 18-i napon Flood hosszú emlékeztetőt is készít a bíborossal valamelyik ügyeleti estén folytatott beszélgetéséről, aki őt „újabbán egyre inkább a bizalmába fogadta”.⁶⁵ A beszélgetésből, a bíboros kezdeményezéséből és a beszélgetés alakulásából kiviláglik, hogy Mindszenty is nagyon tudatosan használja az összekötő diplomatákat, jelen esetben Floodot, üzenetek továbbítására, ill. a vezetés megszondázására. Mindszenty azt jelzi, hogy kezdeményezni kíván annak érdekében, hogy szívélyesebb legyen a kapcsolata Hillenbrand nagykövettel. Mindszenty részletesen felidéri 1967 őszenek eseményeit, a kísértálással kapcsolatos szándékát, König akkori látogatását, és azt, hogy nem óhajtotta figyelmen kívül hagyni a Szentatya kívánságát (a pápa kérése az volt, hogy ne hagyja el a nagykövetség épületét). Azóta nagyon kedvező véleménye alakult ki a nagykövetről, aki édesanyjával rendszeresen részt vesz a vasárnapi miséin. Flood azzal zárja a hosszú írást, hogy amint más alkalmakkor, ezúttal is jobbára csak hallgatott.

A MISELÁTOGATÁS SZABÁLYAI

Április 24-én⁶⁶ az amerikai kiküldöttek, köztük Flood, „dörgedelmes” emlékeztetőt kapnak Francis Meehantól. Az ügyvivőnek ugyanis tudomására jutott, hogy valamelyikük az ő előzetes engedélye nélkül hozott be egy hivatalos amerikai látogatót a vasárnapi

61 Vagy november 8-án. Az eredeti kézzel írt példányon nem szerepel dátum.

62 Mivel november 1-jén megszületett Pauline lánya. A család eredetileg azt tervezte, hogy Pauline Budapesten látja meg a napvilágot, még kórházat is választott, azonban az 1968 augusztusi „turbulencia” (*turbulence*) miatt úgy döntöttek, jobb, ha az USA-t választják. Ezért a terhes Anita a család másik két kisgyermekével hazautazott Flood szüleihez. (Flood közlése a szerzőkkel.)

63 Ezek szerint a Mindszenty körüli teendők listája nem főnöki utasításra, hanem Flood saját kezdeményezésére készült el.

64 Lásd 28. lábjegyzetet.

65 Ez az emlékeztető teljes terjedelmében megjelenik az előkészületben lévő Mindszenty forrásközlésben, az *Amerikai diplomaták...* Sorszáma: 298.

66 A tanulmányban szereplő tavaszi időpontok kivétel nélkül 1969 első félévére vonatkoznak.

misére. A leirat figyelmezteti az állományt, hogy ezt előzetesen szükséges vele engedélyeztetni. A részlegvezetőknek, tehát Floodnak is, külön feladatul szabja, hogy erre hívják fel beosztottaik figyelmét. A szabály egyaránt vonatkozik bármely amerikai kormányzati hivataltól vagy külképviselőről érkező hivatalos személyekre, ill. a magánlátogatókra. Az ügyvivő azt kéri, hogy a pénteki munkavégzés előtt minden olyan hétvégi látogatóról tájékoztassák, akik esetleg szeretnének a vasárnapi misére bejönni. Vasárnap reggel nem szabad nem engedélyezett személyeket behozni a nagykövetségre, abban a reményben, hogy azok közvetlenül a mise kezdete előtt engedélyt fognak kapni. Meehan nem új szabályokat vezet be, hanem az érvényben lévő korlátozások betartását várja el a beosztottaktól.

FLOOD ÉS A BÍBOROS CSALÁDJÁNAK LÁTOGATÁSA

December 9-én hétfőn Flood Meehan első beosztotton keresztül jelenti Hillenbrand nagykövetnek, hogy a bíboros húga és unokaöccse 7-én szombaton váratlanul betoppannak⁶⁷: Távolabbi rokonaik hozták fel őket kocsival Budapestre. Frank Hemingway⁶⁸ éppen az ügyeletes, aki felkísérte őket (csak a két közeli rokont) a harmadik emeletre. A bíborossal hármásban megebédeltek, majd (az időközben a nagykövetségre beérkező) Flood kikísérte őket. A többi rokon a szovjet felszabadítási emlékmű lépcsőin ülve várta őket.⁶⁹ A bíboros húga a korához képest elég jó állapotban volt. A bíboros később elmeséli Floodnak, hogy a látogatásuk egyik oka az volt, hogy hallották az osztrák sajtóból a rossz egészségi állapotával kapcsolatos állítólagos híreket. A bíborost nagyon felvidította, hogy valami jó is kisült az újságírók ábrándjaiból.

MINDSZENTY ORVOSI KEZELÉSE

Szeptember 17-én Flood emlékezetében számol be Hillenbrand nagykövetnek és Meehan első beosztottnak arról, hogy Kono és Lane katonaorvosok aznap kezelték a bíborost, és azt másnap is folytatni fogják. A két vezető Floodon keresztül üzeni meg a bíborosnak, (azaz igen jól látható, a vezetés számára milyen hasznos csatorna az összekötő diplomata), hogy a katonaorvosoknak semmiképpen sem lehetséges anyagi ellenszolgáltatást nyújtania, hiszen hivatali kötelességüket teljesítették, azonban Mindszenty a köszönet mellett imáiba foglalhatja őket.⁷⁰

Október 14-én Flood arról értesíti Charles Klontz bécsi regionális orvost, hogy a bíboros felpróbálta a két olvasószemüvegét, és azok tetszenek neki. December 19-én Flood emlékezetében jelenti a nagykövetnek,⁷¹ hogy Dr. Klontz aznap telefonon jelentkezett Bécsből. A konspirált módon folytatott beszélgetés során az orvos egy kapszula orvosságot írt fel a bíboros légzési problémáira (Ornade), amit Flood oda is adott neki.

67 Angol nyelven l. *Duty Log* p. 207.

68 Frank Hemingway neve nem szerepel a magyar KÜM DT listáiban.

69 Mindszenty azért nem nyitotta ki soha lakrészé ablakait, mert a szovjet emlékmű látványában nem óhajtott „gyönyörködni”. Állandóan lehúzott redőnyök mellett dolgozott, amint azt a BALOGH: *Mindszenty József I-II*, 1200. oldalán található fénykép is tanúsítja.

70 Mindszenty ugyanis azt gondolta, hogy a két katonaorvos csakis miatta utazott át Budapestre.

71 Minden jelentés a DCM kezein keresztül kerül a nagykövet asztalára.

A Garmisch-Partenkirchenbe szabadságra készülő Klontz a helyzet rosszabbodása esetére is intézkedett, de nem teljes alaposággal, bár megadta ottani szállodájának nevét. December 20-án Flood még figyelmezteti Meehant, hogy Mindszenty tüsszögése ismét súlyosbodott, és az ügyelteseknek fokozottan kell figyelniük az állapotára. Jól érzékelhető, mennyire feszített Flood munkabeosztása az elutazása előtti napokban, de az is, milyen gondosan bánik a bíborossal.

MINDSZENTY KANTINSZÁMLÁJA

Az augusztus 30-i napon Hillenbrand a Departmenttől augusztus 16-án kapott utasítására adott választáviratából megtudjuk: a szakács és a konyhai kisegítő bérét és egészségügyi járulékát arányosan (50%-ban) ráterhelik a bíboros kantinszámlájára, hiszen ha Mindszenty nem kapna napi háromszori étkezést a hét minden napján, a két magyar alkalmazottnak sokkal kevesebbet kellene dolgoznia.⁷² Wilgis a margóra tett széljegyzetéből kiolvasható: Hillenbrand választ igényelt tőle és Virginia C. Ralston I. o. titkártól. Kiderül: a terhek ilyen módon történő elosztását a nagykövetség döntötte el: arra a Departmenttől soha nem kapott felhatalmazást. A fentiekről Floodnak minden bizonnyal tudomása lehetett, de ennek az elszámolási ügynek a közvetlen intézésében nem vett részt.⁷³

FLOOD ÉS AZ IDŐS GYÓNTATÓ

Szeptember 18-án Flood jelenti a nagykövetnek, hogy a bíboros kérésére és a Meehannal való konzultációt követően, 11-én este felkereste Városi atyát, akit még mindig ágyban talált. Flood megkérdezte tőle, ajánlana-e egy másik papot, aki átmeneti alapon helyettesítené őt. Városi atya nem volt hajlandó senkit sem megnevezni, mondván: ennek a kérésnek a bíborostól kell érkeznie. Amikor ezt Flood elmeséli a bíborosnak, ő sem nevez meg senkit. Azonban, ha Városi atya további három hétig sem tudna jönni, alaposabban át fogja gondolni a dolgot. Látható, hogy a gyóntató személyének kérdése minden szereplő szempontjából igen kényes ügy.⁷⁴

Október 28-án Flood második alkalommal is felkeresi Városi atyát, aki jobban van, de nem elég jól ahhoz, hogy bemenjen a nagykövetségre a bíborost meggyóntatni. A látogatására a bíborossal történt beszélgetés nyomán kerül sor. A bíboros közölte: nincs semmi sürgősség Városi látogatásában. Flood megítélése szerint nem valószínű, hogy az atya karácsony előtt képes lenne bejönni a nagykövetségre. Flood meghagyja a telefonszámát, és megbeszéli a kapcsolatfelvételük konspirált módját: Városi azt fogja mondani: „Itt János. Most tudok menni.” Néhány óra múlva Flood egy fülkéből majd visszahívja, és egyeztetik a látogatás részleteit. Hillenbrand nagykövet a feljegyzés végére odaírta: „Nem hiszem, hogy az efféle dolog hasznos, gyanút kelthet...”

72 A Department ugyanis sokallta a Mindszenty számláján elszámolt összegeket. Hillenbrand egyébként megjegyzi: naponta 15 fő ebédel a nagykövetség menzáján.

73 Az anyagi terhek fenti módon történő elosztása jóval Flood budapesti külszolgálata előtt történt.

74 Mindszenty későbbi gyóntatója Dr. Tátrai Gyula lett (Ferencs Kolostor, Mártírok útja 21.) Lásd: *Duty Log*, p. 15.

December 9-én Flood emlékeztetőt készít arról, hogy Herbert Wilgis és ő felkeresték Városi atyát, akinek bemutatta kollégáját. Egyúttal megadta a telefonszámát arra az esetre, ha ő távol lenne.⁷⁵ (Ezzel Városi atya immár két amerikai telefonszám birtokába került). A bíboros hónapok óta nem gyónt, de Városi megígérte, hogy még karácsony előtt fel fogja keresni. Flood értékelése: ha Városi atya karácsony előtt netán mégsem jelentkezne, ismét meg kellene érdeklődniük a bíborosnál, óhajtja-e, hogy egy másik gyóntatót keressenek.

FLOOD ÉS TURCHÁNYI ATYA

December 18-án Meehan feljegyzést készít az alábbiakról: Hillenbrand nagykövet elutasította a bíboros azon kérését, hogy volt titkára, Turchányi⁷⁶ atya részére Flood adjon 1.000 forintot az unokaöccse Budán élő özvegyén keresztül, ill. Turchányi a bíborosnak szóló levelét hozza el tőle. Ez veszélyes lenne Flood, az özvegy és családja, továbbá Turchányi számára. Floodot utasították, hogy a nagykövet döntését és annak okait közölje a bíborossal, aminek teljesítését kézjegyével jelez is. Ugyanezen a napon Flood jelenti az első beosztott Meehannak, hogy a gyóntató aznap be fog látogatni a nagykövetségre.⁷⁷

FLOOD ÉS JOHN SABO LEVELEZÉSE

Szeptember 18-án Flood udvariasan ismét emlékezteti a Papendorp-kapcsolatáról nyilvánvalóan nehezen lemondó Msgr. Sabót, hogy most már vele tud (sőt most már ez az elvárás) levelezni. Ugyanakkor visszaigazolja Sabo azon feltételezését, hogy Papendorp és ő az érintett témát (azaz az emlékiratok kérdését) hosszabban (*at some length*) átbeszélték az előbbi Hágába való távozása előtt.

Szeptember 30-án Msgr. Sabóval kapcsolatban Papendorp levélben fordul Hillenbrandhoz, mellékelve a tőle szeptember 23-án megkapott levelet. Feltételezi, hogy Flood megmutatta a nagykövetnek az augusztus 28-i levelét, amelyben beszámolt a közte és Sabo közötti beszélgetésről. Érdeklődik, felvesse-e nála valamit, amikor Hágában meglátogatja? Egyetért-e Hillenbrand azzal, hogy a miseszándékok méretét észszerűen

⁷⁵ Ez megerősíti, hogy Flood családi okból karácsonyi/újévi szabadságra hazautazhat.

⁷⁶ Turchányi Albert Egon dr. (1894–1969), Érsekújváron érettségizett, a teológiát Bécsben végezte, rkat. pap 1916, hitoktató Budapesten, Bajnán, ismét Budapesten, különböző plébániákon, egyházjogból doktorált 1925. A német megszállás idején letartóztatták, mert zsidóknak hamis keresztlevelet adott. 1950-ben nyugdíjazták és a Játéktervező Intézet munkatársa volt. 1956. október 30.–november 8. között Mindszenty bíboros titkára, november 3-án kispapokkal és katonákkal lefoglalta az Állami Egyházügyi Hivatal irattárát és megkezdtek az iratok elszállítását. Mindszentyvel együtt lépett be az amerikai követségre. Saját elhatározásból Bécsbe szándékozott menni, hogy életmentő gyógyszereket hozzon be, de Tata környékén elfogták, 1958-ban életfogytiglani börtönrre ítélték. 1963-ban közkegyelemmel szabadult, ezt követően a székesfehérvári papi otthonban élt.

⁷⁷ E ponton egy kis zavar mutatkozik a belső kommunikáció menetében: Flood mintha még nem tudna a nagykövet fenti döntéséről. De az összekötő azt is jelzi, hogy a nagy rohanásban nem is nagyon lenne ideje arra, hogy az özvegyet felkeresse.

alacsony szinten kellene tartani? Papendorp⁷⁸ végezetül üdvözetét küldi Hillenbrand feleségének⁷⁹ és a vendégüknek.

December 3-án az Európából az USA-ba visszaérkező Msgr. Sabo arról érdeklődik, igazak-e azok a hírek, hogy Mindszenty beteg, és meg kell műteni. Kérdezi, miben segíthet? Az utóiratban megjegyzezi: megállt Amszterdamban és Hágában, ami arra utal, hogy találkozhatott Papendorppal.

December 17-én Hillenbrand nagykövet, akit láthatóan zavar a folytatódó Sabo-Papendorp kapcsolat, levélben fordul a Hágában dolgozó Papendorphoz. Megerősíti, hogy az USA semmilyen szempontból nem óhajt az emlékiratok kérdésében közvetítőként fellépni. Sőt semmilyen hivatalos vagy személyes részvételt sem óhajtanak a végső elhelyezésükkel kapcsolatos megbeszéléseken. Megítélése szerint Msgr. Zágon⁸⁰ pusztán a saját kezdeményezésére lép fel. Amíg a Vatikán vagy Mindszenty bíboros a kialakított csatornákon hivatalosan nem veti fel a kérdést, az ügy nem mozdul el a mai pontjáról. A nagykövet bizonyos abban, hogy Papendorp egyértelművé tette Sabo, Zágon és mások előtt, hogy minden megkeresésüket a Departmenthez vagy a budapesti nagykövetséghez szükséges intézniük. Nem óhajtják a már amúgy is komplikált ügyet további csatornák megnyitásával tovább bonyolítani. Hillenbrand azt szeretné, ha Papendorp udvariasan, de határozottan tudatná velük, hogy többé már nem vesz részt a „bíboros játékban”. Flood karácsonyra hazautazik, és csak január végén érkezik vissza. Minden idejét a családjával kívánja tölteni. Mivel az otthona az Ohio-beli Zanesville-ban van, a nagykövet ismeretei szerint nem tervezi, hogy Chicago környékén járjon. (Azaz Msgr. Sabóval legfeljebb telefonon tudna érintkezni, ami érzékelhetően megfelel a külügyi tárca érdekeinek.)

November 18-án Flood nyugtázza Msgr. Sabo küldeményét és annak csatolmányait, azaz a miseszándékok kézhezvételét. Egyúttal arról értesíti, hogy noha Sabo Európában tartózkodik, ezúttal nem fognak tudni találkozni. December 19-én Flood arról értesíti Sabót, hogy a „barátunk” jó egészségnek és hangulatnak örvend. Utal arra, hogy tapasztalataik szerint minden ténybeli megalapozottság nélkül Mindszenty egészségével kapcsolatban időről időre szóbeszéd szokott szárnyra kapni. (Amint látni fogjuk, Flood megnyugtató híre nem volt teljesen igaz.)

MINDSZENTY BÍBOROS ÉS A TIMS-HÁZASPÁR

December 11-én Flood levélben fordul volt főnökéhez, Richard Timshez, aki ekkor Washingtonban dolgozik. Levelét azzal indítja, hogy Nixon megválasztott elnök hamarosan bejelenti az új külügyminiszter nevét.⁸¹ A bíboros nagyon gyakran gondol a Tims-

78 Papendorp hágai nagykövete ekkor (1965–69 között) az a William Royall Tyler (1910–2003), aki 1962–65 között éppen az Európai Ügyek Hivatalának volt a helyettes államtitkári rangú vezetője, és aki e posztjából adódóan a Mindszenty-ügyben „képben” volt.

79 Faith Stewart Hillenbrand (1917–2004) amerikai misszionárius szülők gyermekeként született Tokióban. Tanulmányai befejeztével maga is misszionárius lett az akkori Burmában. Itt ismerkedett meg Martin Hillenbrand alkonzullal, akivel 1942-ben kötött házasságot. Életrajzirói feljegyezték: a japán támadásig önkéntes mentőautó-vezető volt.

80 Msgr. Zágon József (1909–75) győri egyházmegyes rkat. pap, a magyar katolikus emigráció delegátusa, az Elvándorlás és Turizmus Pápai Bizottság főtíkára, protonotárius és a Santa Maria Maggiore pápai bazilika kanonokja. 1949-ben távozott Magyarországról.

81 Dean Rusk utóda William P. Rogers lett.

házaspárra, és többször is kérte Floodot, hogy adja át nekik üdvözlétét. Fájjalja, hogy nem tudott Mrs. Tims-től illően elköszönni, de a búcsúlátogatásakor éppen a fogorvosi székben ült. A Tims-házaspár fontos helyet kap Mindszenty gondolataiban, aki fokozottan érdeklődik a családi események iránt.⁸² A bíboros örömmel nézegeti a budapesti misszióvezetőkről készült portrészorozatot, amelyet éppen Tims rakatott fel a folyósóra. Érdeklődik, vajon ő is kaphatna egy ilyen sorozatot? Flood Joe Kecskemethyt⁸³ tervezi ezzel kapcsolatban megkeresni: hátha el tudja ezt intézni. E levél végén tudjuk meg tényszerűen, hogy a Flood-családnak november 1-jén az USA-ban megszületett a harmadik gyermeke: Pauline Rose, akit Flood majd csak karácsonyi szabadsága alatt fog először látni.

FLOOD ÉS A VOLT BUDAPESTI AMERIKAI DIPLOMATÁK LEVELEZÉSE

November 18-án Flood a Virginiában élő Géza Katonának⁸⁴ rövid köszönőlevelet ír, amelyben nyugtázza az általa küldött anyag átadását a „barátunknak”. Egyúttal emlékezteti arra, amit Papendorp a július 2-i levelében már megírt: a Hágába való áthelyezése

82 Emlékezetes, hogy Tims 1965-ben érkezett Budapestre, majd kétszer is volt ideiglenes ügyvivő, tehát a megszokott két évnél többet töltött el Mindszentyvel.

83 Joseph G. Kecskemethy (1934–2004), Joseph Kecskemethy tiszteletes és Elizabeth Kórocz fia, a hadseregben szolgált, majd 1965–66 között II. o. titkár a budapesti amerikai követségen. DT-lista 1965. november p. 10. A külügyi szolgálata után HR szakértőként dolgozik. Zenekarokkal lép fel, híres a hegedűjátékáról. Angol nyelvű részletes nekrológia az alábbi két címen olvasható: <http://www.legacy.com/obituaries/triblive-tribune-review/obituary.aspx?n=joseph-g-kecskemethy&pid=182249735> (*Greensburg Tribune Review* 2004. február 5.), ill. <http://www.legacy.com/obituaries/postgazette/obituary.aspx?n=joseph-g-kecskemethy&pid=1878109> (*Pittsburgh Post-Gazette* 2004. február 5.)

84 Katona Andrew Géza (amerikai átirással „Gaza”) (1917–2012) másodgenerációs magyar származású amerikai diplomata, a budapesti követség alacsony rangú – segédattasé – tagja, aki a Departmentnek közvetlen jelentéseket nem tesz. Mindszenty menedékének kezdete után fordítja a bíboros leveleit, és Anton Nyergessel megosztva ellátja a személye körüli teendőket. A minősítés alól feloldott dokumentumok szerint 1952-ben belép a CIA-hoz, amelynek alkalmazottjaként négy és fél évet dolgozik diplomáciai fedésben a budapesti követségen. (A KÜM DT-listájában a neve először 1954 decemberében jelenik meg.) 1962-ben kilép a kormány szolgálatából, és politikai elemzőként, majd kereskedőként tevékenykedik. Az *American-Hungarian Federation (AHF)* aktív tagja. Az „Istenhozzád, Géza bácsi!” szavakkal végződő angol nyelvű nekrológiát lásd a *Pittsburgh Post-Gazette* 2012. július 6-i számában: <http://www.legacy.com/obituaries/postgazette/obituary.aspx?page=lifestory&pid=158399089>

Charles GATI a *Failed Illusions* c. kötetének (Stanford University Press and Woodrow Wilson Center Press, 2006 – magyar kiadása: *Vesztett illúziók*. Moszkva, Washington, Budapest és az 1956-os forradalom, Budapest 2006.) készítésekor az Információs szabadságra vonatkozó törvényre (*Freedom of Information Act*) való hivatkozással 2006-ban kikérte a CIA 1956-os magyarországi tevékenységére vonatkozó anyagokat (www.nsarchive.org). Ezekből az derült ki, hogy Budapesten Katona személyében az Ügynökség az egyedüli magyarul tudó tiszttel rendelkezett, aki a munkaidejének 95%-ban ráadásul a fedőfoglalkozásával töltötte. (A nevet a CIA-anyagokban kitakarták, de Katona engedélyezte Gatinak, hogy a könyvében azt közölje.) További angol nyelvű forrás a fedőtevékenységre: Katona interjúja a *Hungarian Quarterly* 2006 nyári számában (pp. 109-131). A CIA jelentései szerint az 1956-os forradalom idején Katona semmiféle titkos műveletben nem vett részt, mivel erre módja sem nyílt, és mivel az USA kerülni kívánta a beavatkozás látszatát is. 1956 október 28-án a saját csatornáján a CIA Központ arra utasítja, hogy kizárólag információszerezésre szorítkozzon. – A Géza-Gaza névváltozat magyarázatát lásd: SOMORJAI Á. OSB – ZINNER T. (szerk.): *Szeizmográf a Szabadság téren*, Bp., 2010 (a továbbiakban: *Szeizmográf*) p. 20. 32. lábjegyzetet. Megjegyezzük, hogy 1956 májusában még „Geza”, viszont 1957 márciusában „Gaza” szerepel a Külügyminisztérium diplomáciai listájában. Lásd: Magyar Népköztársaság Külügyminisztériuma, Protokoll (sic!) Osztály: *A Budapesten akkreditált Diplomáciai Testület tagjainak névsora* 1957. szeptember p. 11.

óta Flood látja el a feladatait, és Katona⁸⁵ ugyanazon a címen levelezhet vele is. December 4-én Katona jelentkezik is: örömmel tölti el, hogy Papendorp után van valaki, aki ugyanúgy megérti Mindszenty helyzetét, mint Flood. Katonát aggasztja a „barátunk” egészségével kapcsolatos újsághír. Köszöni, hogy Flood a „postásaként” működik. A feleségével együtt „emlékezetes karácsonyt kíván azon a földön, amelyet olyan kedvesnek találtak”.⁸⁶ A Tims-család mellett Mindszenty is Katonákra gondol: december 15-én kézzel írt magyar nyelvű levelet intéz az „attaséhoz”, amelyben a két katonafia mellett Zsuzsit⁸⁷ és Timothyt is név szerint említi, és az egész családot megáldja. December 20-án Flood ismét ír Katonának, nyugtázva a megkapott küldeményeket, ill. cáfolva a bíboros rossz egészségi állapotával kapcsolatos híreket. Igen érdekes információt árul el a levélke utóírata: „Barátunk” megkérte Floodot, hogy érdeklődjön Katona két fiának az egészsége iránt, akikről Flood úgy tudja, hogy Vietnamban szolgálnak.⁸⁸ Ugyanaznap Flood megtudakolja Kecskemethytől, vajon lehetséges lenne-e a budapesti misszióvezetőről egy újabb sorozat képet beszerezni.

November 26-án váratlan levél érkezik Floodnak Patricia Junktól,⁸⁹ aki úgy mutatja be magát, hogy 1963–65 között pénztáros⁹⁰ volt a budapesti követségen, de egy rövid ideig 1954-ben is Budapesten szolgált.⁹¹ Papendorptól értesült, hogy Flood vette át az Öminenciája melletti teendőket. Korábban Junk fizette elő a *National Catholic Reportert* és az *America*-t, de mivel nem volt olvasójuk, az előfizetést nem újította meg. Helyettük Flood nevében az *Ave Mariat* rendelte meg, amit karácsonyi ajándéknak szán Mindszenty bíborosnak. Junkkal⁹² tehát újabb Mindszenty-kapcsolat lép be Flood levelezésébe. December 5-én Flood megválaszolja Patricia Junk levelét, akinek figyelmességéről Papendorptól már hallott. Egyúttal tolmácsolja a bíboros köszönetét is.

FLOOD EGYÉB LEVELEZŐ KAPCSOLATAI

November 13-án Flood köszönőlevelet kap Edward T. O’Mearától,⁹³ akinek Mindszenty bíboros kérésére 45 dolláros adományt küldött. Április 9-én Flood háromsoros levelet küld Miss Catherine Driscollnak, a Malgas Köztársaságban⁹⁴ működő amerikai

85 Géza Katona 1962 óta már nem áll közszolgálatban, tehát a vele való levelezés Flood részéről nehezen nevezhető hivatalosnak.

86 Ezek szerint Katonák szerint nem tudják, hogy Flood karácsonyra haza készül.

87 Katona lánya, Susan DeRosa Acworth-ben, Georgiában él.

88 Richard és David Katonáról van szó.

89 C. Patricia Junk 1964–65 között II. o. titkár, és ebben az időben a budapesti amerikai követség 12. ill. 1965-ben 13 diplomatája között az egyetlen nő. Forrás: DT-lista 1964. április, p. 8. A fenti időszakos kiadvány ezt megelőzően (1955 és ’56 májusában) női diplomataként csak Martha C. Carbone kisasszonyt nevezte meg, mégpedig alacsony beosztású irattári titkárként. Az első magasabb rangú női diplomata – Virginia C. Ralston I. o. titkár személyében – 1968-ban kerül budapesti kihelyezésre, és már Hillenbrand nagykövet keze alatt dolgozik.

90 US *Disbursing Officer*, USDO.

91 Az első budapesti külszolgálatának a DT-listában nincs nyoma.

92 Junk e levél írásakor a Pénzügyi és Igazgatási Hivatalban, (FMS, *Financial and Management Services*) dolgozik.

93 Edward T. O’Meara (1921–92) katolikus püspök a háborúk és katasztrófák áldozatainak gyűjtött adományokat világszerte. 1972-ben nevezték ki a St. Louis-i érsekség helyettes püspökévé, majd 1980-ban Indianapolis érseke lett. Forrás: *The New York Times Archives* 1992. január 12.

94 Ma Madagaszkár.

nagykövetségre. A barátunk köszönetét tolmácsolja a neki küldött üdvözlétéért. A bíboros örül annak, hogy Driscoll unokaöccse igen jól szerepel az iskolában.⁹⁵

FLOOD RUTINSZERŰ LEVELEZÉSE

Szeptember 5-én Flood számára megkezdődik a rutinszerű levelezés is: a Mindszentyhez külföldről írt leveleket küldi vissza felbontatlanul, azzal a magyarázattal, hogy a bíboros nagykövetségi menedéke rendkívül „kényes” ügy. Mindszentynek „nem engedélyezett”, hogy külső személyekkel levelezésben álljon, mivel az esetleg veszélyeztethetné a menedékét és megnehezítené a nagykövetség működését.⁹⁶ Szeptember 9-én Flood levélben emlékezteti Kapótsyt, hogy most már ő látja el Papendorp feladatkörét. A tőle kapott anyagokat rendben átadta „közös barátjuknak”.

A MAGYAR ÁLLAMBIZTONSÁG TEVÉKENYSÉGE

Október 8-án Flood olyan érdekes jelentést tesz Gotchef⁹⁷ (biztonsági felelős) és Glass beosztott diplomatán⁹⁸ keresztül Meehan első beosztottnak, melyet II. Mellékletben teljes terjedelmében közlünk. A szöveg, amely a magyar titkosszolgálat folyamatos ellenőrző tevékenységére vet fényt, első alkalommal jelenik meg magyar fordításban.⁹⁹

Egy az ügyeletet ellátó diplomatáknak szóló október 25-i emlékeztető bepillantást nyújt a nagykövetségben belül alkalmazott biztonsági óvintézkedések szigorúságára: a bíboros és a (helyi alkalmazott magyar¹⁰⁰) takarító személyzet közötti bármilyen kontaktusra szorosan kell figyelniük. Amennyiben a rutinszerű üdvözlésen kívül bármilyen beszélgetésre kerülne sor, arról feljegyzést kell készíteniük Meehan első beosztottnak. Sürgős esetben őt, vagy ha nem lenne elérhető, Floodot kell értesíteniük. Az ügyeleteseknek arra is vigyázniuk kell, hogy a takarítók ne vihessenek ki írásos üzeneteket a bíboros lakrészéből. Ennek érdekében ellenőrizniük szükséges a szemetes kosarat. Mr. Glass november 10-e után ezt az eligazítást az ügyeletet tiszta kézikönyvében el fogja helyezni.¹⁰¹

95 A levél előzménye az, hogy Catherine Driscoll és az unokaöccse is névnap üdvözlést küldtek Mindszentynek.

96 Lásd néhány visszaküldött levél borítékjának fotóját in BALOGH: *Mindszenty*, 1213.

97 Edward Jordan Gotchef (1937–2015) MA (Master of Arts) fokozatot szerzett (Fletcher School of Law and Diplomacy), majd a légierőnél szolgált. Ezt követően 35 évet töltött a Department kötelékében. Ez alatt az idő alatt Budapesten kétszer is dolgozott, továbbá Moszkvában, Bombayben, Koppenhágában, Londonban és Varsóban teljesített külszolgálatot. Az első külszolgálatára a DT-listák tanúsága szerint 1969–71 között került sor: 1969-ben III. o., majd 1970-től II. o. titkár és konzul volt. A második budapesti külszolgálatát 1991–94 I. o. (politikai) titkár volt.

<https://www.legacy.com/obituaries/WashingtonPost/obituary.aspx?page=lifestory&pid=176715752>.

98 Jack Glass 1968–70 között attasé a nagykövetségben.

99 A dátum pikantériája: Nagy János, Magyarország első washingtoni nagykövete az előző napon, 1968. október 7-én adja át megbízólevelét Johnson elnöknek, aki viszont egy hónap múltán, Nixon megválasztása nyomán hivatalban lévő béna kacsa (*lame duck*) lesz.

100 Az amerikai nagykövetségben tisztában vannak azzal, hogy a helyi magyar alkalmazottakra, még az egyszerű takarítókra is, a BM rendszeres pressziót gyakorol.

101 Ezt a konkrét bejegyzést nem leltük fel a kézikönyvben.

1968 MÁSODIK FÉLÉVÉT ÖSSZEGEZVE MEGÁLLAPÍTHATJUK:

Flood 1968 második félvében az alábbi nem nagykövetségi személyekkel állt hivatalos kapcsolatban: Városi Ferenc atya, gyóntató, Msgr. Sabo (South Bendben, Indiana államban), Msgr. Csertő, Edward T. O'Meara püspök, Kapótsy Béla, Charles Klontz bécsi regionális orvos, továbbá öt, korábban Budapesten szolgált amerikai diplomata: Theodore Papendorp (Hágában) Géza Katona (Virginiában), Richard Tims, Joe Keeskemethy és Patricia Junk Washingtonban.

FLOOD 1968 KARÁCSONYÁRA HAZAUTAZIK

Távolléte alatt sok minden történik: így nemcsak König bíboros 1969. január eleji látogatásának előkészítéséből, hanem annak a lebonyolításából is kimarad. Erről december 18–20. között Hillenbrand és MacArthur bécsi amerikai nagykövet¹⁰² táviratot váltanak. Hillenbrand nem emel kifogást a látogatással szemben, noha nem várható változás Mindszenty hozzáállásában, MacArthur pedig tájékoztatja erről Königet, aki ekkor január 1–15. közé tervezi a budapesti vizitjét.

December 27-én Raymond Lisle igazgató a Departmentből levelet küld Hillenbrand nagykövetnek, amely Flood december 17-i beszélgetéséről december 20-án készített emlékeztetőjére hivatkozik. Az igazgató meglátása szerint Mindszenty érdeklődése Burgenland iránt egy bizonyos „Mindszenty-féle logikát és következetességet tükröz”. „Megnyugtató tudni, hogy Pat,¹⁰³ akinek Ön azt a megbízatást adta, hogy rutinszerű kontaktust tartson fenn a Vendéggel, nagyon jó kapcsolatot hozott létre vele. Ez rendkívül sokat segít abban, hogy lépéstartsunk a bíboros gondolkodásával”. *A Kelet-Európai Ügyosztályon felmerült, hogy Floodnak a bíborossal folytatott olyan beszélgetései során, amelyek érdemi kérdésekre terelődnek, megfelelő óvatosságot kell tanúsítania. Ez különösen vonatkozik az új, vagy fontos érdemi kérdésekre. Nem arra gondolnak, hogy meggátolják a bíborost abban, amit mondani szeretne nekik, vagy hogy Flood azt kimondassa vele. Inkább arról van szó, hogy Floodnak megfelelő belátással kell lennie, amikor kapásból reagál olyan ügyekre, vagy a bíboros olyan felvetéseire, amelyeknek különleges vetületei, vagy érzékeny vonatkozásai lehetnek.* Ilyen esetekben a legjobb, ha Flood tudomásul veszi a hallottakat, és az érdemi reagálást, választ későbbre halasztja, akkorra, amikor a nagykövetség (és a Department) azt már mérlegelte. Erre azért van szükség, hogy elkerüljék, hogy a bíboros szubjektív következtetésekre, feltételezésekre ragadtassa magát. Ezekről a főnöki megfontolásokról Flood csak a karácsonyi/újévi szabadságáról való visszatértekor értesülhet. Miként Kapótsy december 31-i leveléről is, amelynek mellékleteként a bíboros számára megkapja az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának magyar fordítását.¹⁰⁴

Flood ugyancsak a szabadságáról visszatérve veheti majd kézbe a bíborossal kapcsolatos vészhelyzetekben teendő nagykövetségi lépésekre vonatkozó és Raymond Lisle igazgató által jóváhagyott frissített és igen részletes Útmutatót.¹⁰⁵ Szerencsére annak a gyakor-

102 Douglas MacArthur II (1909–97) 1967–69 között szolgált Bécsben.

103 Pat, azaz Patrick Flood.

104 Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatát az ENSZ Közgyűlése 1948. december 10-én fogadta el Párizsban. Magyarország 1955-ig nem volt az ENSZ tagja.

105 A frissített Útmutatót lásd az *Amerikai diplomaták...* 302b. sorszám alatt: „Útmutatás a követendő eljárásra abban az esetben, ha Mindszenty bíboros a budapesti amerikai nagykövetségen a halálán járna

latban történő alkalmazására sem Flood szolgálati ideje, sem pedig a menedék további két éve alatt nem volt szükség. Nem kellett Mindszenty bíborost az élete megmentése érdekében magyar kórházba szállítani, és ezáltal a menedékét megszüntetni, de a holttest feletti rendelkezés kérdésében sem vált szükségessé a magyar hatóságokkal való egyeztetés.

1969. január 2-án Hillenbrand megválaszolja Lisle igazgató előző levelét.¹⁰⁶ A nagykövet arról számol be, hogy Flooddal korábban már megbeszélte, milyen magatartást tanúsítson a bíborossal folytatott beszélgetései során. Bizonyos abban, hogy „diszkrétan” fog reagálni azon különleges ügyekre és kérésekre, amelyeknek érzékeny vonatkozásai lehetnek. „Pat jól tudja az embereket meghallgatni”, és a bíborossal töltött idejének nagy részét ezzel is tölti. A két főnök tehát pozitívan értékeli Flood összekötői munkáját. Hillenbrand hozzáteszi: hasznos pszichológiai célt is szolgál, hogy hagyják, hogy a magányban élő Mindszenty hosszabban kifejthesse valakinek, amit gondol. A nagykövet és a bíboros kapcsolata, a rögzös kezdés után, melegebb lett. Mindszenty nagyra értékelte, hogy a külképviselet milyen erőfeszítéseket tett az éjféλι karácsonyi mise sikere érdekében.¹⁰⁷

FLOOD HELYETTESE HERBERT WILGIS

Január 24-én a Floodot helyettesítő Herbert Wilgis emlékeztetőben számol be Mindszentynek az új magyar püspökök kinevezésére adott reakciójáról. A Vatikán levelét január 21-én adta át a bíborosnak, aki visszafogott izgalommal reagált. „Arra számított, hogy a Kádár-rezsim a Vatikánnal kötött megállapodásból¹⁰⁸ annyi hasznot hoz ki, amennyit csak lehet.” A Vatikán levelét, amely megelőzte a hivatalos bejelentést, csupán jogi formáságnak tekintette. Megítélése szerint a Vatikán azért kényszerült a kinevezésekre, mert mintegy egy évvel korábban elhunyt Shvoy székesfehérvári püspök.¹⁰⁹ A most székesfehérvári püspöknek kinevezett Kisberk Imre¹¹⁰ Őeminenciája szerint jó

vagy elhunyna.” Washington, 1968. december 28. Az 1964-es első és a második változat összedolgozott és magyarázatokkal ellátott szövege megjelent az *ArchívNet* 2018/5 számában is: <http://archivnet.hu/ket-amerikai-diplomaciai-dokumentum-az-idosodo-mindszenty-biboros-eseteben-varhato-es-eletveszellyel>.

106 Ezentúl minden dátum, hacsak nem jelezzük külön, 1969-re vonatkozik.

107 Az amerikai hadsereg müncheni lelkésze új miseruhát küldött Mindszentynek, amit azonban csak ünnepi alkalmakkor fog felölteni. A magyar főpap kijelentette: abban a régi miseruhában temessék el, amelyet hosszú évek során az amerikai külképviseleten használt.

108 A magyar–vatikáni megállapodás mintegy mérföldkő a vatikáni keleti politika történetében, mert első alkalommal sikerült kommunista állammal megállapodni. 1964. szeptember 15-én írták alá Budapesten, amelyet a korabeli kommentárok negatívan értékelték. Bár a kritika részben jogos, mégis méltánylandó, hogy a magyar politikai vezetés ebben lemondott a majdnem évezredes főkegyúri jog gyakorlásáról és elismerte az Apostoli Szentszék, a mindenkori római pápa jogát a püspökök kinevezésével kapcsolatban. Ugyanakkor a helyszínt jobban ismerő kommunista hatóságok megoldozták saját jelöltjeiket, őket exponálták és a Vatikán a békesség kedvéért hajlott a kompromisszumos kinevezésekre. Ezért a püspökkinevezések a pártállam idején mindig vegyes visszhangot váltottak ki.

109 A Mindszentyhez igen közel álló Shvoy Lajos valóban egy évvel korábban, 1968. január 21-én hunyt el.

110 Kisberk Imre (1906–82). A gimnáziumot Sopronban, a teológiát Székesfehérváron végezte, rkat. pap 1930. káplán Ráckeven, majd hitoktató Székesfehérváron, plébános Perkátán 1936, Ráckeven 1941, kanonok 1949, belvárosi plébános 1950, segédpüspök 1951. Hatósági intézkedésre Dunabogdányban plébánosi adminisztrátor, 1956-ban szolgálaton kívül helyezték, majd 1958-tól újra Székesfehérvár belvárosi plébánosa. 1969-ben apostoli kormányzó, 1974-ben székesfehérvári megyéspüspök, Mindszenty bíboros bécsi tartózkodása alatt, 1971. szeptember 28.–1974. február 5. között az esztergomi főegyházmege apostoli kormányzója is.

pap, azonban a Vatikán túl magas árat fizetett egy általa elfogadható püspökért. Mivel a szintén ekkor kinevezett Kacziba Józsefet¹¹¹ és Vajda Józsefet¹¹² Mindszenty nem ismeri, azt tervezi, hogy visszatértekor megkéri Floodot, hogy a gyóntatójánál kérdezősködjön felőlük. Wilgis értékelése szerint Mindszenty nem fog a kinevezésekre olyan módon reagálni, amely miatt a nagykövetségnek aggódnia kellene. Elképzelhető azonban, hogy válaszelelet készít a Vatikánnak, és abban ad hangot véleményének.

A püspökök közös eskütételi ceremóniáját január 24-i (14 amerikai külképviseletnek megküldött) jelentésében Hillenbrand úgy értékeli, hogy „az egyház elfogadta a szocialista államban világosan meghatározott és körülhatárolt szerepet, és ennek melléktermékeként, az elszigeteltség azon fokának hangsúlyozását, amelybe a magyarországi egyházi életben Mindszenty bíboros került.”¹¹³

Február 4-én¹¹⁴ Wilgis jelenti Meehan ügyvivőnek: „Flood vallási attasé” a tudomására hozta, hogy az ügyvivőt érdekelné, az aznapi esti sétán¹¹⁵ Mindszenty miképpen reagált König bíboros látogatására.¹¹⁶ A beszélgetés ügyes irányításával Wilgis azonban csak lényegtelen információkat szerzett: Mindszenty ismét elmondta egyik kedvenc megállapítását, mely szerint a kommunista rezsimmel bármilyen tárgyalás értelmetlen, ami vélhetően a vatikáni megállapodásra vonatkozott. König téved abban, hogy a kommunizmus idővel majd felpuhul. Az egyház helyzete nemcsak Magyarországon, de a vasfüggöny mögötti valamennyi nép esetében szomorú. Wilgis értékelése szerint Mindszenty se nem boldog, se nem csalódott nem volt König látogatása miatt. A vizit felvidította, és azt érezte vele, hogy közelebb áll Rómához.

111 Kacziba József (1914–89) Kunmadarason a református elemiben, Vácott a piarista gimnáziumban tanult, a teológiát a budapesti egyetemen végezte. Rkat. pap 1938. Lelkész és hitoktató Kiskunhalason 1938, teológia doktora 1940, káplán Szentesen, majd plébános Cinkotán, 1967-től Rákosszentmihály esperes plébánosa, 1969. január 10-én kapta püspöki kinevezését, a győri egyházmegye apostoli kormányzója, 1975-től a katolikus intézmények felügyelője Budapesten, 1978-tól a Magyar Katolikus Püspöki Kar titkári irodavezetője, 1983-tól az Actio Catholica igazgatója.

112 Vajda József (1912–1978), az esztergomi bencés gimnáziumban érettségizett, a teológiát a Pápai Gergely Egyetemen Rómában végezte, ahol doktori címet szerzett. Rkat. pap Rómában 1936, Budapesten hitoktató 1938, Esztergomban szeminárium prefektus és filozófiatanár 1941, Zebegényben helyettes plébános 1955, szeminárium rektor 1965, protonotárius kanonok 1966–72, 1969. január 10-én kapta meg püspöki kinevezését, váci segédpüspök.

113 Lásd: „Amerikai diplomaták” 304b. sorszámom.

114 Ezt a jelentést Wilgis Meehan ideiglenes ügyvivőnek címzi, ami azt jelenti, hogy Hillenbrand nagykövet éppen nem tartózkodik a misszió, bár megbízatása hivatalosan csak február 15-én jár le. Ezt követően egészen a nyári limai áthelyezéséig Flood főnöke Meehan lesz. Annak, hogy Hillenbrand ilyen hamar távozott budapesti állomáshelyéről, az volt az oka, hogy már február 7-én kinevezték az Európai és Ázsiai Ügyek Hivatalának (EUR) élére helyettes államtitkárnak. A kinevezése miatt nem tudott jelen lenni König február 3–4-i látogatásakor, február 7-én tért vissza és 18-án hagyta el végleg Budapestet. Hillenbrand február 23-án pedig a frissen beiktatott Richard Nixon kíséretében már részt is vett az elnök európai körútján. Budapestről való távozásának Mindszenty nem örült.

115 Ezek szerint aznap este éppen Wilgis volt az ügyeletes, aki este a belső udvaron Mindszentyvel sétált.

116 König bíboros látogatásának részleteit és Mindszentyvel való megbeszéléseit utóbbinak napi jegyzetei és öt amerikai diplomáciai forrás, így köztük Francis J. Meehan jelentései alapján tudtuk rekonstruálni, lásd: König bíboros kilencedik látogatása Mindszenty bíborosnál, in: SOMORJAI Á.: *Az Apostoli Szentsek és Mindszenty József kapcsolattartása*, III/2., Budapest 2012. 208–217. Lásd még: az *Amerikai diplomaták...* 305. sz. dokumentumot.

FLOOD SZABADSÁGÁRÓL VISSZAÉRKEZIK BUDAPESTRE

Január végén immár három gyermekével Flood visszatér Budapestre.¹¹⁷ Alaposan feltételezhető, hogy már ekkor tudja, hogy a kétéves budapesti külszolgálat a nyáron véget ér.¹¹⁸ 1969-ben az első dokumentuma február 13-én születik meg. Ez Werner Alajos¹¹⁹ és Tabódy István¹²⁰ katolikus papok bebörtönzésével kapcsolatos emlékeztető,

117 Flood közlése a szerzőkkel.

118 Az USA budapesti beosztott diplomatái egyébként valamennyien fiatalok, (Flood 29 éves korában érkezett Budapestre, és 30 éves, amikor rábízta az akkor 76 éves bíboros mellett az összekötői munkakört). Ebből következően a rangjuk alacsony, és a nagy megterhelés miatt, amelyben a fokozott magyar titkoszolgálati tevékenység főszerepet vitt, általában csak két évet szolgáltak Budapesten, majd egy „könynyebb” állomáshelyre kerültek át. Ebben a gyors rotációban a Department tudatos személyzeti politikája érhető tetten. Klasszikus diplomata munkát az amerikai nagykövetségen szinte kizárólag nős férfiak végeznek, és ők látják el az éjszakai és hétvégi ügyeletet is. Ha akad is női diplomata, őket kiegészítő feladatokkal bízzák meg. Jó okkal, mivel a magyar BM agresszív módon követi, hallgatja le a nyugati diplomatákat.

119 Werner Alajos (1905–78), neves egyházzeneész. Pozsonyban az állami reálgimnáziumban érettségizett, novicius egy osztrák kapucinus kolostorban, de nem bírta az erős fizikai munkát, elhagyta a rendet. Szombathelyi egyházmegye kispapjaként kezdte a teológiát, rkat. pap 1928, Rómában egyházzenei tanulmányokat folytatott, közben 1930-ban Budapesten teológiai doktor, 1931-ben Rómában a gregorián ének doktora, 1933-ban a szent zene magisztere. Szombathelyen püspöki szertartó és levéltáros, az egyházzene tanára 1936, a Zeneakadémián a gregorián ének és egyházzene óraadó tanára 1942, majd nyilvános rendes tanár. A Regnum Marianum közösség tagja, az Országos Magyar Cecília Egyesült igazgatója. 1950-ben nyugdíjazták. Az Egyetemi templom karnagya és a Központi Papi Szeminárium prefekusa 1951–52. A Máriaremetei kegytemplom kántora. 1961-ben letartóztatták és a regnumi perek fő vádlottja, öt év és hat hónap börtönre és vagyonelkobzásra ítélték. Az árverésen zongoráját Kodály Zoltán vásárolta vissza. 1963-ban közkegyelemmel szabadult, Celldömölkön a kegytemplom kántora. 1964-ben ismét letartóztatták, 2 év és hat hónapra ítélték, másodfokon egy év hat hónapra mérsékelték. 1967-ben szabadult. Visszament Máriaremetére.

120 Tabódy István (1921–2000), a kőszegi Hunyadi Mátyás Katonai Főreálban érettségizett, a Ludovika Akadémián tanult. A 3. Nádasdy Ferenc huszárezred hadnagyaként szolgált, 1944. főhadnagy, a szovjet fronton harcolt, Varsónál súlyosan megsebesült. 1946-ban kémkedés gyanújával letartóztatták, előbb a buda-déli majd a kistarcsai, 1950-től a recski internálótáborban őrizték. 1953-ban történt kiszabadulása után a Kazánfalazó és Gyárkéményépítő Vállalatnál szállítómunkás. 1954-ben a Hittudományi Akadémia növendéke, 1955-től óvoda fűtő. 1956. október 11- után folytathatta tanulmányait. 1956. november 3-án Mindszenty kérésére néhány kispaptársával az ÁEH irattárát biztosította. 1957 májusa és december között börtönben. Rkat pap 1958. 1959 tavaszán 74 más kispappal együtt kizárták a szemináriumból, mert nem jelentek meg az országos papi békegyűlésen. Takarító a Közlekedési Múzeumban, közben a kidobott kispapokból szemináriumot szervezett és közülük 17-et engedéllyel pappá szenteltetett. 1961-ben letartóztatott, 12 év börtönre ítélték, Casaroli közbenjárására 1972-ben szabadult. 1973-tól a székesfehérvári belvárosi plébánia káplánja, majd Csabdi, Kisláng, végül Bicske plébánosa. 1992-ben székesfehérvári kanonok. Katonai szolgálata alapján vezérezredesi rangot kapott.

amelynek forrása Edward Alexander,¹²¹ aki erről Mindszentyvel korábban beszélgetett.¹²²

Folytatódik a levelezés: február 16-án Katona Géza jelentkezik,¹²³ akit Flood „őszinte” karácsonyi hírei a közös barátjuk egészségével kapcsolatban megnyugtattak. Joseph G. Kecskemethy február 26-án ír Floodnak. Örömmel igazolja vissza kettejük telefonbeszélgetését, bár az USA-ban személyesen nem tudtak találkozni. Kecskemethy mellékelte a Mindszenty által kért misszióvezetői fényképeket. Egyedül Elim O’Shaughnessy-ről nincs fotója, amit a feleségétől lehetne csak beszerezni.¹²⁴ Kecskemethy megosztja egy Tims-zel kapcsolatos értesülését is: a volt budapesti ügyvivő hathónapos feladatot vállalt el a Johnson-könyvtárban, a texasi Austinban. „Ez külügyi megbízatás, szóval (Tims) még mindig a család része”. Hillenbrand nagykövet pedig Európában tartózkodik az Elnökkel.¹²⁵ „Várjuk a visszatértét, hogy beszámoltathassuk Budapestről”. Kecskemethyék szeptember előtt nem érkeznek meg az új állomáshelyükre, és lehetséges, hogy Flood akkor már nem is lesz a környéken.¹²⁶

FLOOD ÉS KAPÓTSY BÉLA

Március 19-én Kapótsy¹²⁷ keresi meg Floodot levélben. Karácsonyra a Római Amerikai Akadémia által a Szent Koronáról kiadott könyvet¹²⁸ küldött Mindszentynek. A felesége 1957 (azaz 12 év) után először készül a nyáron Magyarországra utazni, azonban

121 Edward Alexander (1920–) 1969 tavaszán Meehan ideiglenes ügyvivő után a második legmagasabb rangú amerikai diplomata Budapesten. Az örmény származású fiatalember az európai hadszíntéren Eisenhower tábornok stábjában a pszichológiai hadviseléssel foglalkozik, majd 1950-ben az Amerika Hangja rádióállomáshoz (VOA) kerül. 1965–69 között, az első kihelyezéseként, az Egyesült Államok Tájékoztatási Hivatala (USIA) munkatársaként Budapesten dolgozik I. o. titkárként a sajtó- és kulturális attasé munkakörében. Kihelyezése előtt egy évig magyarul is tanul. 1976–79 között közkapcsolati diplomata Kelet-Berlinben. 1980-ban vonul nyugállományba. Lásd a vele 1988. július 26-án felvett angol nyelvű interjút: <https://www.adst.org/OH%20TOCs/Alexander,%20Edward.toc.pdf> Ebben a Budapesten eltöltött négy évről is részletesen szól, és Mindszenty bíborost „nagyon nehéz vendégnek” nevezi. A beosztott diplomaták vitték sétálni az ÁVO által szemmel tartott belső udvarra, és látták el a konyháról élelemmel. Alexander sokat beszélget a bíborossal eleinte magyarul, majd németül is, pl. Kádárról vagy a kommunizmus jövőjéről. Alexander két kisebbik fiát Mindszenty kereszteli meg. Ezzel a személyes kapcsolatuk még szorosabbá válik, miközben a bíboros és a katolikus Hillenbrand viszonya mindaddig feszült maradt, amíg Mindszenty nem fogadja el, hogy a nagykövet és a felesége, Faith az Alexander-fiúk keresztstülei legyenek. Alexander még azt is elmeséli, miképpen mutatta be a Budapesten tartózkodó Kirk Douglast Kádár Jánosnak. Alexander három regénynek is a szerzője, melyek közül egy, az *Opus* a hidegháborús évek Budapestjén játszódik.

122 Az Emlékeztető szövege sajnos nem áll rendelkezésre.

123 Levelét ezúttal nem „Gézaként”, hanem az amerikaiak által használt „Gazaként” írja alá. Flood és Katona angol nyelven leveleznek.

124 A (nagy)követek és ügyvivők fényképe, köztük O’Shaughnessy-é is megtalálható in: BALOGH: *Mindszenty*, 1231.

125 Az elnöki körút február 23-án kezdődött Brüsszelben. Hillenbrand részt vett az azt előkészítő megbeszéléseken is.

126 Kecskemethy ekkor az EUR Hivatal Kelet-Európai Ügyosztályán (EE) beosztott diplomata.

127 Kapótsy azt is jelzi, hogy a City University of New Yorktól alkotói szabadságon van, és Magyarország 1956–65 közötti demográfiai problémáiról ír könyvet. A témában Flood nem tud számára könyveket ajánlani.

128 Patrick J. KELLEHER: *The Holy Crown of Hungary*, Róma 1951.

számára, a volt politikai fogoly számára, mégha amerikai állampolgár is, ez „nem biztonságos”. Ezért a nejét legfeljebb Bécsig fogja elkísérni. Március 30-án Kapótsy jelzi: a korábbi régi számok után ezúttal friss anyagokat küld a vendégnek. Az egyik az *Életünk*¹²⁹ első évfolyamának első száma, amely új magyar katolikus kiadvány Nyugat-Európában. Kapótsy bízik abban, hogy a magyartudása révén Flood is értékesnek fogja találni. A másik küldemény a *Nemzetőr*¹³⁰ 1969 márciusi száma, amelyet Münchenben adnak ki, és amely a vezető magyar emigráns újság. Április 9-én Flood nyugtázza Kapótsynak, hogy megérkezett az általa postázott monográfia.¹³¹

FLOOD ÉS KECSKEMETHY

Március 28-án Flood válaszol Kecskemethynek: Meehan ügyvivő József-napon átadta a misszióvezetők fényképeit a bíborosnak, aki később hiányolta O'Shaughnessy fotóját. Megtenné-e Kecskemethy, hogy Mrs. O'Shaughnessy-től, aki közel állt a bíboroshoz, megpróbálja azt beszerezni? Látható, hogy a fiatal Flood mindent elkövet az idős Mindszenty kívánságainak a teljesítésére, az is, hogy a misékre eljáró katolikus amerikai családokkal a bíboros jó személyes kapcsolatot alakított ki.

AZ EMLÉKIRATOK ÜGYE – PAPENDORP MAGÁNJELLEGŰ LÁTOGATÁSA BUDAPESTEN

1969 húsvétján Papendorp Budapestre látogat,¹³² azonban az iratanyagban a Flooddal való esetleges személyes egyeztetésének nincs nyoma. Ugyanakkor Meehan április 9-én beszámol Lisle igazgatónak arról,¹³³ hogyan sikerült Papendorppal megbeszélnie a bíboros végakaratóival és az emlékiratokkal kapcsolatos kérdéseket. A volt összekötőnek nincs tudomása arról, hogy a végakarató végrehajtója lenne. Az igaz, hogy az első budapesti külszolgálat alatt igennel válaszolt Mindszenty azon kérdésére, hajlandó lenne-e a halála után „kezelní” az emlékiratokat, beleértve azok szerkesztését. Arról azonban semmit sem foglaltak írásba. A második kihelyezése alkalmával azonban, Vedeler igazgató¹³⁴ és McKisson tanácsai alapján, jelezte a bíborosnak, milyen nehézségeket jelen-

129 Az *Életünket* Vecsey József, Mindszenty kedves tanítványa, 1971-től bécsi titkára alapította meg Münchenben 1969-ben, mint a korábbi állomáshelyén kiadott *Sorsunk* c. katolikus újság jogutódját, máig fennáll, mint az európai magyar katolikusok lapja.

130 A *Nemzetőr* lapot 1956-ban néhány Nyugatra menekült emigráns alapította, akik közül kiemelkedik Tollas Tibor és Kocsis Gábor költő.

131 Véltetően a Patrick J. Kelleher által írt kötet a magyar Szent Koronáról.

132 Papendorpot a nagykövetségen Meehan ügyvivő április 3-i keltezésű levele várja, amelyben emlékezteti a szigorú belső szabályokra: a bíboroshoz csak az ő előzetes engedélyével látogathat be, és akkor is az állomány egyik magyarul beszélő tagjának végig jelen kell lennie. A nagykövetség biztonsági zónájába, beleértve az irattárat, kizárólag az arra felhatalmazott személyek léphetnek be. A fenti szabályokat nem szabad a bíborossal megvitatni.

133 Lásd in: *Amerikai diplomaták...* 306c sorszámon.

134 Harold Vedeler (1903–2007) norvég bevándorló apa gyermeke. Münchenben egyetemistaként közelről éli át a Hitler hatalomra kerülése előtti évet. A II. világháború után egyetemi professzorként részt vesz Hermann Göring kihallgatásában. 1945-ben külügyi szolgálatba lép, Közép-Európával kezd foglalkozni. Az 1950-es években első beosztott Prágában. 1959–65 között a Department Kelet-Európai Ügyosztályának (EE) az igazgatója. Forrás: <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2007/06/07/AR2007060702368.html>

tene ez a feladat egy külügyi tisztviselőnek. Mindszenty ekkor elfogadta, hogy a korábbi kötelezettség vállalása már nem köti. 1967 októberében, amikor a bíboros a nagykövetségről való kisétálását fontolgatta, arra kérte Tedet, további utasításokig legyen az emlékiratok „végrehajtója/letéteményese”.¹³⁵ Ebbe Richard Tims engedélyével Papendorp akkor beleegyezett. Mivel Mindszenty végül nem távozott, ez a megállapodás elévült. (Válaszában Lisle nehezményezi, hogy Tims ezt a megállapodást nem terjesztette fel neki jóváhagyásra.) Később a bíboros olyan lehetőséget is említett Papendornak, hogy az emlékiratokat az USA kormányára hagyná. Lisle kijelenti, hogy a nagykövetség vagy annak misszióvezetője lesz a megfelelő ideiglenes letéteményese bármely olyan tulajdonnak, melyet Mindszenty hátrahagy. Az államánny egyes tagjainak ez nem engedélyezhető. Az USA kormánya nem fogadhat el semmilyen olyan megállapodást, amely alapján Mindszenty jogi értelemben rá hagyná az iratait.

FLOOD, MINDSZENTY ÉS MSGR. SABO LEVELEZÉSE 1969 ELSŐ FELÉBEN

Április 9-én Flood ismét levelet küld Sabónak: jelzi, hogy a Sabo által megadott új szám (a miseszándékokról) helyénvalóbb lenne, mint a korábbi. Elegendő, ha a miseszándékokat havonta egyszer vagy kéthavonta küldi meg. Flood ismét cáfolja a Sabo által Mindszenty egészségével kapcsolatban felvetett szóbeszédet.¹³⁶ A fenti levelezésből kitűnik, hogy Mindszenty törődik az amerikai családokkal, ill. Flood leveleinek állandó eleme a megkapott anyagok nyugtázása, és a „közös barát” jókívánságainak tolmácsolása, továbbá az, hogy a saját részéről soha nem veti fel az emlékiratok ügyét. A joggal elvárt udvariasság mellett a levelezés fenntartásának vélhetően az is oka, hogy a nagykövetség tisztában legyen Msgr. Sabo szándékaival.

Május 13-án Mindszenty közvetlenül ír Msgr. Sabónak¹³⁷: a kért miseszándékoknak eleget tett, és megkapta az újakat is. A bíboros olyan kéréssel fordul Sabo felé, amelyet eredetileg Spellman bíboroshoz szeretett volna intézni, aki időközben elhalálozott.¹³⁸ Azt kéri, hogy a halála után azonnal kérje el a „házigazdától” az emlékiratainak négy kötetét, majd számos kiadóval beszélje meg a honorárium összegét, és a legjobb ajánlatot elfogadva, adja át nekik a kéziratot. Az emlékiratok az elmúlt tizenhárom év során a „bestseller potenciáljukból” sokat veszítettek, de ha nem is lehetséges annak a félmillió dollárnak az elérése, amire 1956-ba számítottak, mégiscsak befolyik valami, ami előmozdíthatja azon célok elérését, amelyeket a végakaratóban kifejtett. A „Joseph” aláírású levélben Mindszenty a lehető leggyorsabb választ kéri Flood útján. A fentiek alapján

135 Az angol szövegben a „custodian” szó szerepel.

136 Msgr. Sabo az a levelezőpartner, aki a legmakacsabbul tér vissza a Mindszenty egészségével kapcsolatos híresztelésekre.

137 Amint azonban a III. Mellékletben elhelyezett május 22-i Flood-emlékeztetőből látni fogjuk: Mindszenty május 13-i Sabónak írt levelét nem terjesztették fel a Departmentnek. Flood csupán annak lényegét küldte meg.

138 Francis Joseph Spellman bíboros 1967. december 2-án hunyt el New Yorkban. Mindszentyvel együtt kreálták bíborossá, Mindszenty 1947-ben meglátogatta őt New Yorkban. Spellman anyagilag is támogatta Mindszenty karitatív műveit. Az amerikai követségi periódus idején Spellmantól remélte, hogy kiadja emlékiratait. Halálát követően fordult Msgr. Sabo Jánoshoz, s ez a folyamat vezetett ahhoz, hogy elhagyta a budapesti amerikai nagykövetséget.

kijelenthető, hogy Floodnak van némi rálátása az emlékiratok ügyére, ill. Mindszenty bizalommal viseltetik iránta.¹³⁹

Május 22-én az emlékiratok és Mindszenty nagykövetségi helyzetével kapcsolatos gondolatainak megvilágítása szempontjából Flood fontos emlékeztetőt jegyez Meehan számára. Nemcsak precízen rögzíti a hallottakat, hanem azokat értékeli is, és javaslatokat is tesz.¹⁴⁰ Flood szerint „a bíboros láthatóan elfogadja azt az elvet, hogy a Departmentnek és a nagykövetségnek joga van a nem vatikáni, nem amerikai kormányzati személyekkel folytatott levelezését ellenőrizni. Természetesen nem lenne inyére, ha a Department elutasítóan válaszolna a Sabóval való kommunikációra vonatkozó kérésére. Azonban úgy vélem, ebbe elég csendesen belenyugodna.” A hosszabb anyag második felében Flood további értékes közléseket tesz: „... a bíboros felismeri: az Egyesült Államok politikájának alakításában nincs szerepe, és részéről helytelen lenne, ha ilyen szerepre törekedne. Úgy tűnik, hogy az, amit igényel az, hogy az őt esetleg személyesen érintő kérdésekben, vagy azokban, amelyek befolyásolhatják azon megítélését, hogy a magyar emberek számára milyen értékkel bír a folytatódó menedéke a nagykövetségen, előzetesen közölgék vele, mire készül az USA, és kapjon lehetőséget arra, hogy kifejezze a reakcióját arra, amit terveznek. Ezt nem tekinti politikai konzultációnak, hanem inkább egy vendéggel szembeni udvariasságnak.”¹⁴¹

Május 23-án Meehan elküldi Mindszenty Msgr. Sabóhoz intézett levelének eredetijét és annak nem hivatalos fordítását Lisle igazgatónak. A Department nemleges döntése esetére azt javasolja, hogy a levelet küldjék vissza a nagykövetségre, amely azt visszadja a bíborosnak. Mindszenty türelmetlen, de a helyzet ellenőrzés alatt áll. Meehan zárásul fontos körülményként rámutat: Floodot, akinek a bíboros felvetette az emlékiratok ügyét, nem kérte meg, hogy bármilyen szerepet játsszon azok publikálásában.

MINDSZENTY ÉS BERAN

Május 20-án Flood jelenti a továbbra is ügyvivősködő Meehannek, hogy tájékoztatta Mindszentyt Beran bíboros¹⁴² május 17-i elhunytáról. Flood rákérdezésére a bíboros elmondja: személyesen soha nem találkoztak, csak levélben álltak kapcsolatban, és akkor is csak rövid ideig még 1946-ban, amikor Mindszenty azt kérte Berantól, hogy szervezzen neki találkozókat Benessel. Azért szeretett volna beszélni az elnökkel, hogy megvitassa vele a csehszlovákiai magyar lakosság helyzetét, akiket ekkor Szlovákiából erőszakkal telepítettek ki a Szudétavidékre. A Beran által közvetített találkozóra azért nem került sor, mert Benes eleve kizárta ennek a témának a megbeszélését. Mindszenty dicsérte Berant, aki rövid idő alatt felismerte, hogy a kommunista rezsimmel való együttélés nem lehetséges. Az új rezsim kétszínűsége drámai módon nyilvánult meg, emlékeztetett Mindszenty: „Berannal egy Rómába tartó repülőgépen közölték, hogy többé nem léphet be Csehszlovákiába”.

139 Ugyanakkor Papendorppal ellentétben, Mindszenty Floodot nem kéri fel az emlékiratokkal kapcsolatos intézkedési/kurátori feladatokra.

140 Ezt az anyagot teljes terjedelmében közöljük a III. Mellékletben.

141 Balogh Margit is rámutatott, hogy „... Mindszenty nem kapott, nem kaphatott beleszólási jogot az USA Magyarországgal kapcsolatos politikájába.” Lásd: BALOGH: *Mindszenty József I-II*, 1193.

142 Jozef Beran bíboros 1969. május 17-én hunyt el Rómában. Életrajzát röviden l. in: *Majd'*, p. 1283.

KERESZTELES A NAGYKÖVETSÉGEN

Május 9-én Flood levélben számol be arról, hogy március 30-án Őeminenciája a nagykövetségen megkeresztelte Michael Joseph Kuhlát. A gyermek édesapja, Bernard C. Kuhla¹⁴³ az Egyesült Államok kormányának külföldön szolgáló katolikus civil alkalmazottja, ezért a tábori lelkészség¹⁴⁴ igazgatása alá tartozik, akiktől Flood kéri a szükséges igazolás kiállítását.

FLOOD ÉS ŐEMINENCIÁJA IRATAINAK LETÁRA

Május 26-án Flood elkészíti a „H.E.”¹⁴⁵ jelzésű lezárt dobozok és borítékok leltárát.¹⁴⁶ Mivel a leltár tartalmát, Flood megsemmisítési javaslatait¹⁴⁷ a *Majd'* közli, és egyúttal értékeli is, e helyütt csupán a szerkesztők, Somorjai Ádám és Zinner Tibor gondolatait idézzük: 1969 nyarán „...nem csupán a múltat semmisítették meg több esetben, hanem azt is megtudhatjuk a leltár készítőjétől, minő eljárást alkalmaztak a bíborossal szemben ... attól az örömtől is megfosztották, hogy az érte aggódók, őt tisztelők jelzései eljussanak hozzá. A menedéknek ezek a mozzanatai jelzik, hogy nem fogalmazott keményen, midőn félrabságnak értékelte a sorsát.”¹⁴⁸ Megjegyezzük továbbá, hogy egy zárójeles félmondatában Flood „megtévesztésnek”¹⁴⁹ nevezi és fájlalja, hogy Mindszentynek sok olyan levelet írtak, amelyeket a bíborosnak soha nem mutattak meg. Érdekesnek tűnik Flood azon megjegyzése is, hogy az anyagok közötti „csemegék” felkutatása „jó feladat lehetne az utódjának”. Ezek szerint ekkor már biztosan tudja, hogy budapesti külszolgálata hamarosan véget ér?¹⁵⁰ Lehetséges, hogy a leltározás is a küszöbön álló összekötő-váltásnak tudható be? Esetleg az új nagykövet, Alfred Puhán közelgő érkezésének,¹⁵¹ vagy éppen mindkét ezen fejleménynek? A leltározásra mindenesetre Meehan ügyvivő adott utasítást.¹⁵²

143 Bernard Casmir Kuhla (1933–) távközlési szakember, egyszerűbb szavakkal: rejtjelző.

144 Military Ordinariate.

145 His Eminence, Őeminenciája.

146 Lásd in: *Majd'* pp. 180-181.

147 Magát az elégetést Jack Glass attasé végezte el júniusban. Ezt követően a Mindszenty-iratok tárolásához egyetlen egy doboz is elegendőnek bizonyult.

148 Lásd in: *Majd'* p. 181.

149 Az eredeti szövegben a „deception” szó szerepel.

150 Valójában tudnia kellett, mert a kihelyezése 1969. június 17-én ért véget. (18-tól már Ross Titus látja el az összekötői feladatkört.) Talán ez magyarázhatja Floodnak a leltáron kívül más dokumentumban tetten nem érhető tiszteletlenségét az 1951-ben kivégzett Pongrácz Alajos emlékével, a nagykövetség volt helyi alkalmazottjával szemben is.

151 Alfred Puhant 1969. május 1-jén nevezték Budapestre nagykövetnek, tehát a leltározók erről a tényről már bizonyosan tudtak.

152 Flood időközben magánlevelében tért ki erre a körülményre.

ALFRED PUHAN NAGYKÖVET MEGÉRKEZIK

Június 12-én az új nagykövet, Alfred Puhan már Budapesten tartózkodik: sőt, aznap jelzi is Lisle igazgatónak, hogy 11-én 75-perces négyszemközti beszélgetést folytatott Mindszentyvel (azaz Flood nem volt jelen, Puhant Meehan mutatta be a bíborosnak), amelyen az emlékiratok kérdését egyikük sem vetette fel. Ebben az eszmecsereben Washingtonban természetesen nem jelenik meg semmilyen új elem Hillenbrand, Lisle vagy McKisson¹⁵³ számára. Puhan elújságolja: a magyarok nagyon szívélyesek vele, a protokollfőnök már az első napon felkereste, másnap pedig ő viszonzta a látogatását. 12-én belátogatott Puja Frigyes megbízott külügyminiszterhez,¹⁵⁴ egy héttel a megérkezése után már át is adhatja megbízólevelét.¹⁵⁵

FLOOD BÚCSÚLEVELEI

Egy év múltán immár Patrick Floodon a sor, hogy megírja a búcsúleveleit, átadva kapcsolatait és feladatait az új összekötőnek, Ross Titusnak. Június 12-én Flood ugyanis közli Kapótsyval, hogy a hónap végén szabadságra hazautazik, majd onnan Limába¹⁵⁶ helyezik át. Levele végén kétéves konzuli tapasztalatai alapján Flood hozzászól: Kapótsy azon elhatározása, hogy nem kíséri el feleségét Magyarországra a lehető legbőlcsőbb döntés. Ugyanaznap Flood Msgr. Csertőt is tájékoztatja arról, hogy utódja Ross Titus lesz.¹⁵⁷ Hasonló értesítést kap aznap Msgr. Sabo is, bár neki, Csertővel ellentétében, azt is elárulja, hogy Limába kerül át. Floodot nagyon szoríthatja az idő, mert június 12-én még két búcsúlevelet ír: Katona Gézának és Patricia Junknak.

FLOOD UTÓDJA ROSS TITUS

Június 13-án Flood jelzi Frank Hemingway titkos ügykezelőnek, hogy 18-tól kezdve a Mindszenty bíborosnak címzett valamennyi levelet és küldeményt Ross Titusnak szükséges átadnia. Ezen túlmenően a Floodnak Msgr. Sabotól, Katona Gézától, Kapótsy Bélától, Patricia Junktól és Msgr. Csertőtől¹⁵⁸ érkező leveleket és csomagokat szintén Titusnak kell átadni. Listába szedi azon kiadványokat is, amelyeket a címzett nevétől függetlenül Hemingwaynek szintén Titusnak kell eljuttatnia: *Maryknoll*, *Ave Maria*,

153 Hosszú évek óta a Department magyar referense. 1969 végén a Kelet-Európai Ügyosztály megbízott igazgatója.

154 Puja Frigyes ekkor a külügyminiszter első helyettese.

155 Alfred Puhan 1969. június 16-án adta át megbízólevelét, tehát június 9-én érkezett Budapestre, azaz Francis Meehan ideiglenes ügyvivői időszaka ekkor ért véget.

156 Flood 1969 szeptemberétől 1972 nyaráig szolgál Limában, majd a következő két évre Washingtonba kerül. Ezután tíz hónapig lengyelül tanul, és pályáját Poznanban folytatja. További állomáshelyei: 1980-ban Genf, ahol az ENSZ-ben emberi jogi kérdésekkel foglalkozik, majd Varsó. Az emberi jogi kérdések miatt rövid időre New Yorkba áthelyezett Flood az ENSZ székhelyén összefut az akkor éppen a Közgyűlés Ötös Bizottságban dolgozó Ted Papendorppal. (Flood közlései a szerzőkkel.) Flood nagykövete Peruban Taylor Garrison Belcher (1920–90) volt, aki 1969 augusztus végén szintén frissen érkezett Ciprusról Limába.

157 Azaz az összekötő váltására ismét helyben kerül sor.

158 Ezzel Flood felsorolja a legfontosabb kapcsolatait. Látható, hogy a lista 1969 első félévében nem bővült.

L'Osservatore Romano, Catholic Standard, America, Magyar Élet, Magyar Katolikus Vasárnapja, Magyarság. Ezzel pontos betekintést kapunk abba, milyen kiadványokat olvas Mindszenty 1969 közepén.

Bár Flood tollából a Repertórium több levelet nem tartalmaz, a neve nem tűnik el végleg az anyagokból. Szeptember 16-án Puhan nagykövet az új gyóntató témájában keresi meg Lisle igazgatót.¹⁵⁹ A Flooddal folytatott korábbi beszélgetéseikben sem Mindszenty, sem a tartósan ágyhoz kötött Városi atya nem óhajtott ideiglenes gyóntatót megnevezni. Augusztus végén azonban a bíboros úgy dönt, hogy új gyóntatóra van szüksége. Szeptember 3-án Puhan engedélyével Ross Titus felkeresi a Mártírok útján a Ferences kolostort,¹⁶⁰ ahol Tátrai Gyulának a nagykövetségre való küldésére tesznek ígéretet. Azonban azt is jelzik, hogy előbb közvetett módon ellenőrzik a kérdést az Állami Egyházügyi Hivatalban.¹⁶¹ Ezt követően Tátrai két hétig nem jelentkezik, és ezt Mindszenty a Magyar Katolikus Egyház sajnálatos állapotának véli.

Az átadás-átvétel Msgr. Sabóval egyébként nem zökkenőmentes: a Flood nevére kiállított csekkjét Ross Titus szeptember közepén kénytelen visszaküldeni.

PATRICK FLOOD EGYÉVNYI ÖSSZEKÖTŐ SZOLGÁLATÁRÓL – ÖSSZEGZÉS

A fentiekben nemcsak azt láttuk részleteiben, hogy összekötőként mi minden intézett Patrick Flood, hanem azt is, mely és milyen jellegű ügyek intézéséből „maradt ki”. Ezek kifejezetten politikai ügyek, mégpedig olyan súlyúak, mint pl. Vance Hartke szenátor kezdeményezése a bíboros szabad távozásának kieszközlésére,¹⁶² a politikailag igen kényes emlékiratok sorsa, vagy pl. König bíboros 1969 februári budapesti látogatásának az előkészítése, ill. lebonyolítása. Ennek a kimaradásnak nem az az egyszerű oka, hogy az összekötő diplomata az év végi ünnepek alatt és után hosszabb szabadságra utazott az USA-ba. Itt a vezetés tudatos döntéséről van szó: az ilyen jellegű ügyeket Budapesten a nagykövet vagy az ügyvivő, Washingtonban pedig a Kelet-Európai Ügyosztály igazgatója kezelik, ami a Departmenten belül szintén nem nevezhető magas szintnek.

Azzal, hogy Flood valós helyzetét és az ügyintézésben elfoglalt tényleges helyét a fentiekben tisztáztuk, a Mindszenty-ügyben még jobban beleláttunk az amerikai diplomácia megfontolásaiba, gondolkodásába és konkrét lépéseibe. Megértettük, miért ilyen óvatos magatartást vár el a vezetés az összekötő diplomatóktól. Az esetek többségében az összekötő rutinszerűen nincs beavatva a dolgok mélyebb összefüggéseibe, de olyan eset is akad, amikor a Department kizárólag Meehan ügyvivő számára küldi meg az emlékeztetőjét.¹⁶³ Nincs dokumentált nyoma ugyanakkor annak, hogy beosztott diplomataként

159 Az új gyóntató témája annyira kényes, hogy Puhan nem táviratot, hanem „a korlátozott számú olvasóhoz eljutó levélfórmát” választja.

160 Ma Margit körút 23.

161 Az ÁEH elnöke 1961–71 között (1968–71 között államtitkári rangban) Prantner József.

162 Lásd in: *Amerikai diplomaták...* 285a, 285b sorszámon. Vance Hartke (1919–2003) Indiana állambeli demokrata párti szenátor 1959–77 között, a Veteránügyi Bizottság elnöke, a vietnami háború prominens ellenzője volt.

163 Lisle igazgató emlékeztetője Francis Meehan ügyvivőnek. 1969. május 29.

Flood elégedetlen lett volna ezzel a munkamegosztással és rá osztott korlátozott szereppel, és esetleg pl. az emlékiratok ügyében mélyebb információkat igényelt volna.¹⁶⁴

De azt is érezkelhettük, hogy a Department tanult Papendorp esetéből¹⁶⁵: következetes erőfeszítéseket tett arra, hogy rajta és később pedig Floodon keresztül Msgr. John S. Sabo¹⁶⁶ ne tudjon olyan érdemi lépéseket tenni az emlékiratok kényes ügyében, amelyek az USA-t kellemetlen helyzetbe hozhatták volna. Más forrásból is ismeretes, hogy az USA nem óhajtott a közvetítő szerepébe kényszerülni, és ezzel kockáztatni a magyar–amerikai kapcsolatok remélt kedvező alakulását. Washington úgy vélte: az emlékiratok sorsát Mindszentynek a Vatikánnal szükséges kimunkálnia, és így a felelősség is az övék lesz. Kizárólag azért vállalt felelősséget, hogy az emlékiratokat nem adja át a magyar hatóságoknak, ill. a Mindszenty által megjelölt időpontban azokat a Vatikán rendelkezésére bocsátja.¹⁶⁷

A fentiekben láthattuk, hogy 1968–69-ben Patrick Flood és Mindszenty bíboros meglehetősen korlátozott szerepre kárhoztatott „párost” alkotott: egyikük sem volt valós tényező a menedék és az azzal összefüggő kényes ügyek érdemi alakításában. Az amerikai külpolitika megfontolásai folyamatosan felülírták törekvéseiket, de a hathatós cselekvéshez, az amerikai vezető diplomaták tudatos „alulinformáló” munkájának betudhatóan, eleve nem rendelkeztek a szükséges információs bázissal. Ezt a helyzetet természetesen nem egyformán élték meg: a fiatal Flood fegyelmezetten tudomásul vette,¹⁶⁸ és szigorúan az összekötő diplomata keretein belül ténykedett, miközben Mindszenty, pl. a Msgr. Sabónak küldeni szándékozott levelével, időről időre megpróbálta tágítani a szűkre szabott mozgásterét.

164 Az 1969. május 9-i emlékeztetőjében maga is elismeri, hogy nincs képből az emlékiratok legfrissebb fejleményeit illetően.

165 Mindszenty úgy tartja számon, hogy Papendorp az első budapesti kihelyezése során elfogadta a végrehajtói szerepre szóló felkérését, miközben azt Papendorp a Departmentnek nem jelentette. Az amerikai köztisztviselőkre vonatkozó szabályok egyébként tiltják, hogy megbízotti, ügynöki, végrendelet végrehajtói szerepet vállaljanak.

166 A *Repertórium* Függelékében külön csoportban megtalálható a Msgr. Sabóval folytatott levelezés teljes listája (pp. 281–282).

167 Lisle igazgató emlékeztetője Francis Meehan ügyvivőnek. 1969. május 29.

168 Azzal egy kivétellel, hogy viszolygott a bíboros szennyes ruhájának előírt átvizsgálásától, amit azonban mégis megtett. Lásd: I. Melléklet 5. pont.

I. MELLÉKLET

Teendők Mindszenty személye körül¹⁶⁹

Patrick J. Flood emlékeztetője Francis J. Meehan számára

Budapest, 1968. december 5.

Követségi példány jelzete: Bp Cardinal Files, 4. do., 2. gy.

1. *Meg kell válaszolni a bíborosnak címzett rutinszerű leveleket (autogramkérések, a nagykövethez intézett kérések a bíborosnak szóló levelek átadására stb.) A válaszok nagyon szabványosak. Mintaként lásd a legfrissebb „bíboros dosszié” és irattartót.*

2. *Át kell jésülni a bíborosnak szánt beérkező újságokat és folyóiratokat – különösen az amerikai forrásúakat. Indokolt az emigráns típusú kiadványok különösen alapos áttekintése. A nagykövet ezek közül szeret néhányat megnézni, miután már szemlézésre kerültek. A magyar nyelvű cikkek esetében a „szemlélő” megjegyzései hasznosak.*

3. *Át kell adni a bíborosnak a karácsonyi jókívánságokat, de előbb ellenőrizni kell, hogy azok valóban [csupán] jókívánságok. A mellékelt lelki virágcsokrok rendben vannak, de a tárgyi ajándékokat vissza kell küldeni az adományozónak.*

4. *Továbbítani kell a bíboros és Mrs. Csekme (a könyvtáros) közötti üzeneteket, amelyek könyvek kikérésére vonatkoznak. Az összes ilyen üzenetet ellenőrizni kell, hogy azok valóban csak az olvasnivalókra vonatkozó jogos kéréseket tartalmazzák-e. A bíborosnak kézbesíteni kell a[z új] könyveket, a többit pedig vissza kell vinni a könyvtárba.*

5. *Meg kell vizsgálni a szennyes ruhák csomagjait, hogy biztosan ne legyenek bennük titkos üzenetek. (Őszintén szólva, azt hiszem, ez egy kicsit túlmegy a határon, de azt kérték, hogy tegyem meg, ezért megteszem.) Arra számíthat, hogy mind a bejövő, mind a kijövő csomagokban lesz egy tételes lista a ruházatról.*

6. *Azzal számolok, hogy mielőtt visszaérkezem, a bíboros üzenetet óhajt majd küldeni Nixon elnöknek,¹⁷⁰ azt kérve, hogy a menedékének folytatását erősítse meg. Határozottan azt javaslom, a Department intézze el, hogy aláírt választ kaphasson rá. Ezt Kennedy elnök megtette,¹⁷¹ és annak nagyon kedvező és hosszan tartó hatása volt a vendégünkre. Úgy vélem, ez nagymértékben hozzájárulna ahhoz, hogy hosszú időre javítson a hangulatán. Természetesen meg kell neki engedni, hogy a levelet személyes tárgyaként megőrizhesse, ahogy az Kennedy elnök levelével is történt. Kennedy elnök 1961. február 10-i levelének egy példánya le van rakva a dossziében. Egy könyvjelzővel megjelöltem.*

8. *[sic!]¹⁷² Ahogy azt a körülmények indokolják, tartani kell a kapcsolatot Városi atyával, a gyóntatóval. A telefon: 331-131. Cím: Krisztus Király Plébánia, Reviczky u. 9. Ez a 8. kerületben van, a Kálvin térhez nagyon közel. Ha netán oda kellene mennie, egy udvarra fog belépni, azon végig kell mennie, majd fel a lépcsőn, ami a baloldalon van.*

169 Az alábbiakban a bíboros mellett szolgálatot teljesítő amerikai diplomata részletes „munkaköri leírását” olvashatjuk, amelyet a karácsonyi hazautazása előtt Flood a csak rövid ideje Budapesten dolgozó Meehan első beosztott tájékoztatására készített. Gyanítható, hogy a konkrét feladatok listája és az esetleges üzenetek ellenőrzésének a kiterjesztése nem 1956-ban azonnal, hanem az évek során lépésről lépésre lett egyre hosszabb, ill. alaposabb. Az emlékeztető 292. sorszám alatt szerepel a *Amerikai diplomaták...* c. kötetben is.

170 Mindszenty 1968. november 8-án írt levelet a frissen megválasztott Nixon elnöknek, az 1969. január 20-i beiktatása alkalmával azonban nem. Lásd: *Somorjai – ZINNER T.: Szeizmográf...* p. 321.

171 Kennedy elnök 1961. február 10-én saját kezűleg válaszolt Mindszenty január 12-i levelére. Lásd: *Szeizmográf...* p. 320.

172 A hetedik pont az eredeti forrásban hiányzik, Flood vélhetően elszámozta magát.

Ezt követően a körfolyosón menjen vissza az udvar bejárata felé. Úgy emlékszem, ez az utolsó ajtó, egy kisméretű felirat van rajta.

9. Földrajzi értelemben, a bíboros legközelebbi hozzátartozói Légrádi Katalin és az édesanyja, akik Budán, a Mártírok útján laknak, közel az Európa lakóházhoz.¹⁷³ [Légrádi Katalin] a bíboros unokaöccsének az özvegye, akinek van egy nőtlen felnőtt fia. Ha netán szüksége lenne a pontos címére, megtalálja a zöld könyvben.¹⁷⁴ Amikor az ember meglátogatja őt vagy a gyóntatót, valószínűleg az a legjobb, ha néhány háztömbbel arébb parkol le, hogy ne keltsen szükségtelen figyelmet. Lehet, hogy mi nem tartjuk ezt szükségesnek, viszont azok az emberek, akiket felkeresünk, igen. Mrs. Légrádi esetében a legkézenfekvőbb az Európa mellett parkolni, ami sok külföldi diplomata lakóhelye. Ott a kék rendszám tábla¹⁷⁵ nem feltűnő.

10. Ha a bíboros húga vagy más rokona netán látogatást tenne, segíteni kell az ágy-nemű és az étkezések [intézésében]. A rokonok valószínűleg [előzetes] figyelmeztetés nélkül érkeznek meg. Meg kell őket kérni, hogy a vörös személyi igazolvány könyvecskéjükkel azonosítsák magukat. A bíboros húgának neve FUCHSBURGER (lehet, hogy egy kicsit másképpen kell betűzni.)¹⁷⁶ Nagyon nagytestű – túlsúlyos – és természetesen idő-sődő [asszony]. Csak némi nehézséggel tud mozogni. Soha nem ismerkedtem meg vele, csak egyszer-kétszer láttam futólag.

11. Jeannel és Betty-vel¹⁷⁷ nyomon kell követni a bíboros pénzügyeit.

12. Hébe-hóba be kell ugrani a bíboroshoz, és egy kicsit elbeszélgetni vele a család (az Ön családja) híreiről, vagy valami másról, ami esetleg érdekelheti. Figyelni kell az időről időre tett kisebb kérései teljesítésére. (Vigyünk el a borotváját a borbélyhoz, hogy fenje meg, gondoskodjunk arról, hogy a hétvégén megkapja a Neue Zürcher Zeitungot, adjunk át tizenet a szakácsnak (természetesen szóban) az ételről, vagy varrassuk meg a ruhadarabjait stb.

II. MELLÉKLET

Az amerikai nagykövetség megfigyelése

*Patrick J. Flood emlékeztetője Francis J. Meehan számára
Budapest, 1968. október 8.*

Követségi példány jelzete: Bp Cardinal Files, 4. do., 2. gy.

Az órásom, akinek a boltja a Báthory utcában van (a Bajcsy-Zsilinszky út sarkához közel) ma néhány érdekes dolgot mesélt nekem, amikor felkerestem, hogy elhozzam a karórámot. Szóba került közöttünk a nagykövetség témája. Megkérdezte, járnak-e oda egyáltalán magyarok, mivel mindenki tudja, hogy az épület előtt mindig vannak rendőrök. Igennel válaszoltam, és példaként a könyvtárat és a szerda esti filmvetítéseket említettem. Ekkor azt mondta: „nemcsak a járdán álló rendőrök azok, akik szemmel tartják magukat. Az Önök épülete melletti ház tele van zsarukkal.” Azt mondta: nyár elején erre

173 Ma Margit körút 43.

174 Azaz a *Duty Logban*.

175 A diplomaták gépkocsijait megkülönböztető rendszám táblák kék színűek voltak. Az első szám magát a külképviseletet, a második a konkrét diplomatát jelezte.

176 Helyesen itt és másutt: *Fuksberger (Anna)*.

177 A DT-listákban nem szereplő pénzügyes-gazdaságis adminisztratív kiküldöttek.

a címre kiszállított egy megjavított faliórát. Mivel annak a háznak a kapuja kulcsra volt zárva (és a kopogására senki sem nyitott ajtót) várakozott egy kicsit. Ekkor valaki kijött a kapuba a szomszédos bejáratnál, és intett neki, hogy menjen be. Átvezették egy folyosón a nagykövetséggel szomszédos épületbe, ahol nyolc-kilenc egyenruhás rendőrt látott az előcsarnokban és az egyik lakásban. Ebből arra a következtetésre jutott, hogy a teljes épületet a rendőrség foglalja el.

Ekkor az órás hozzátette: „És ugye tudja, hogy folyamatosan tévé-felvételt készítenek magukról? Amikor kíváncsiságomnak adtam hangot, azt mondta: a nagykövetségre a kamerát a Szabadság tér szemben lévő oldalán álló Rádió-TV épületből (a volt Tőzsde) szegezik. Azt mondta: ez folyamatosan zajlik.

Az órás azt is mondta: az egyik szomszédos utcában egy rendőrautó várakozik lesben. Ez folyamatos rádió vagy telefonos kapcsolatban áll a televíziós irányító szobával. Így szükség esetén a lesben álló kocsit onnan azonnal útnak tudják indítani (azért, hogy kövessenek valakit, akit éppen elhagyta a nagykövetséget, stb.)

Az órás úgy vélekedett, hogy mindezen tevékenység fő oka az, hogy a bíboros a nagykövetségen tartózkodik. Ehhez a véleményéhez nem fűztem megjegyzést. Azt mondta: a televíziós felvételtől és a lesben álló kocsiról egy gyerekkori barátjáról hallott, akivel nagy ritkán még mindig szokott találkozni. Ez a régi haverja azelőtt az ÁVO tagja volt, most pedig a Munkásőrségnél dolgozik.

III. MELLÉKLET

A bíboros emlékiratai és követségi helyzetének értékelése

Patrick J. Flood emlékeztetője Francis J. Meehan számára

Budapest, 1969. május 22.

Követségi példány jelzete: Bp Cardinal Files, 4. do., 3. gy.

A bíboros tegnap ismét megkérdezte tőlem, elküldtük-e a levelét a Departmentnek. Azt válaszoltam, hogy nem, de ahogy korábban is mondtam neki, elküldtünk a tárcának egy táviratot, amelyben tájékoztattuk őket a szándékáról. Továbbá arra is emlékeztettem, hogy az engedelmét kértem abban, hogy mielőtt elküldenénk a levelét, várjuk meg Washington válaszát. Ekkor azt mondta: nem érti, miért nem küldtük el egyszerűen a levelet a Departmentnek. Amennyiben továbbítják azt Msgr. Sabónak, akkor legalább már náluk is lenne, és nem kellene azt kérniük, hogy küldjük meg nekik (ami további késedelemmel járna). Ha viszont ők (a Department) úgy határoznak, hogy nem továbbítják a levelet, akkor azt csak vissza kellene küldeni.

Értékelés: Azt gondolom, hogy ebben az érvelésben van igazság. A bíboros láthatóan elfogadja azt az elvet, hogy a Departmentnek és a nagykövetségnek joga van a nem vatikáni, nem amerikai kormányzati személyekkel folytatott levelezését ellenőrizni. Természetesen nem lenne inyére, ha a Department elutasítván válaszolna a Sabóval való kommunikációra vonatkozó kérésére. Azonban úgy vélem, ebbe elég csendesesen belenyugodna. Másfelől úgy érzi, hogy mind magát a döntést, mind pedig a Sabónak való tényleges továbbítást felgyorsítaná, ha a levél tanulmányozás céljából a Department rendelkezésére állna. (A bíboros) előtt nem ismeretes, hogy a táviratunk tartalmazta a Sabónak szánt üzenetének lényegét. Korábban azt kérte, hogy amennyiben valóban táviratozunk a Departmentnek, ne áruljunk el semmit az üzenet tartalmáról, hanem ezzel egyidejűleg fu-

tárpostában küldjük meg magát a levelet. Ezen kérését figyelmen kívül hagytam. Inkább azt részesítettem előnyben, hogy a Departmentet minél hamarabb értesítsem a bíboros szándékairól.) Mivel azonban a táviratunkra nem kaptunk választ, és mivel már közel két hete annak, hogy a bíboros először felvetette ezt az ügyet nekem, és több mint egy hete annak, hogy meg is fogalmazta a levelét, azt javaslom, hogy Ön [Francis Meehan] küldje meg a levelet az egyik Mr. Lisle igazgatónak címzett hivatalos-informális levelében, mellékelve a fordításomat. Lesz egy futárposta, amit holnap déli 12-kor zárnak. Május 28-ig ez lesz az utolsó, és ez alkalmas idő lehet.

A fenti beszélgetés összefüggésében a bíboros elmesélte azon csalódásait és frusztrációinak némelyikét, amelyek azóta érték, hogy belépett a nagykövetségre. Azt mondta: néhány alkalommal a „gerebenen kellett ülnie. (kártoló, egy olyan felület, amely tele van éles szögekkel)”, fordítja le a vélhetően számára is ismeretlen magyar szót Flood. Példaként [a bíboros] azt a tényt említette, hogy előzetesen nem tájékoztatták és nem konzultáltak vele mielőtt 1966–67-ben megszületett a döntés arról, hogy nagykövetet küldenek Magyarországra, noha a State Department nagyon is jól tudta, milyen érzésekkel viseltetik e tekintetben. (Azokat korábban többször is explicit módon kifejezte) és [a Department] azt is tudta, ez [a döntése] érintheti a helyzetét a nagykövetségen. [A bíboros] hasonló panasszal élt azért, hogy elmaradt az előzetes értesítése arról a döntésről, hogy az USA támogatja a magyar kérdésnek a levételét az ENSZ napirendjéről 1966-ban.¹⁷⁸

Bizonyos vagyok abban, hogy a bíboros felismeri: az Egyesült Államok politikájának alakításában nincs szerepe, és részéről helytelen lenne, ha ilyen szerepre törekedne. Úgy tűnik, hogy amit igényel, az az, hogy az őt esetleg személyesen érintő kérdésekben, vagy azokban, amelyek befolyásolhatják azon megítélését, hogy a magyar emberek számára milyen értékkel bír a folytatódó menedéke a nagykövetségen, előzetesen közöljék vele, mire készül az USA, és kapjon lehetőséget arra, hogy kifejezze a reakcióját arra, amit terveznek. Ezt nem tekinti politikai konzultációnak, hanem inkább egy vendéggel szembeni udvariasságnak. Ezt pontosan így fogalmazta meg nekem.

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK ÉS FORRÁSKÖZLÉSEK

National Archives and Records Administration, College Park (Maryland), USA (NARA), Az Amerikai Egyesült Államok Külügyminisztériuma Washingtonban (State Department), A budapesti misszió anyaga: Record Group 84, Budapest Mission (Post) Files, Lot 75 F 163, Classified and unclassified files relating to Cardinal Mindszenty, 1956-1972, maintained by the Mission in Budapest (A továbbiakban: Bp Cardinal Files), utalások a dobozokra (általában 4. doboz) és a dobozokon belüli alegységekre, a gyűjtőkre.

DEÁK András Miklós–SOMORJAI Ádám OSB–ZINNER Tibor: *Menedékben. Amerikai diplomaták Mindszenty bíborosról*, Sajtó alatt.

BORHI László: *Iratok az 1956–58 közötti amerikai–magyar viszony történetéhez*, in: *Történelmi Szemle* 1998. 3–4. szám 341–381.

BORHI László: *Iratok a magyar-amerikai kapcsolatok történetéhez 1957–67*. Ister, Bp., 2002.

¹⁷⁸ Helyesen 1963-ban.

- BORHI László: *Magyar–amerikai kapcsolatok 1945–89*. MTA Történettudományi Intézet, Bp., 2009.
- DEÁK András Miklós–SOMORJAI Ádám OSB: *Két amerikai diplomáciai dokumentum az idősödő Mindszenty bíboros esetében várható és életveszéllyel fenyegető helyzetek kezeléséről. 1964 és 1968*, in: archivNET. XX. századi történeti források. 18. évf. 2018. 5. szám: <http://archivnet.hu/ket-amerikai-diplomaciai-dokumentum-az-idosodo-mindszenty-biboros-eseteben-varhato-es-eletveszellyel>.
- Duty Log – Cardinal Mindszenty in the American Legation at Budapest 1956–71 – Az ügyeletes tiszt kézikönyve Mindszenty bíboros az amerikai követségen* (The Cardinal Joseph Mindszenty Papers, Subsidia 2.), Szerk. SOMORJAI Ádám, Pannonhalmi Főapátsági Levéltár, Pannonhalma, 2018.
- SOMORJAI Á. (szerk.): *Mindszenty bíboros budapesti amerikai követségi tartózkodásának dokumentumai. Repertórium* (The Cardinal Joseph Mindszenty Papers, Subsidia 1.), Főapátsági Levéltár, Pannonhalma, 2012.
- SOMORJAI Ádám OSB: *Sancta Sedes Apostolica et Cardinalis Ioseph Mindszenty, III/2. Documenta 1967–1971. – Az Apostoli Szentszék és Mindszenty József kapcsolat-tartása, III/2. Tanulmányok és szövegközlések*, Budapest 2012.
- SOMORJAI Á.–ZINNER T. (szerk.) *Szeizmográf a Szabadság téren, Mindszenty bíboros levelezése az USA elnökeivel és külügyminisztereivel, 1956–1971*. Budapest 2010.
- SOMORJAI Ádám OSB–ZINNER, Tibor: *Majd' halálra ítélve. Dokumentumok Mindszenty József élettörténetéhez*. Magyar Közlöny Lap- és Közlönykiadó, Bp., 2008.
- State Department Office of the Historian – <https://history.state.gov/>.

IRODALOM

- BALOGH Margit: *Mindszenty József I-II*. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Bp., 2015.
- BORHI László: *Nagyhatalmi érdekek hálójában Osiris* Kiadó. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet Bp., 2015.
- CSALOG Zsolt: „*Keserű boldogság*”. Interjú Jancsó Líviával 1984-ben, in: DOKU 56. Öt portré a forradalomból, Unió Kiadó 1990. 97–153.
- DT-lista: *A Budapesten akkreditált Diplomáciai Testület tagjainak névsora*. Magyar Népköztársaság Külügyminisztériuma, Protokoll [sic!] Osztály, egyes kötetek, 1956–1990.
- Magyar Katolikus Lexikon* (1993–2014), 17 kötet szócikkeiből.

ANDRÁS MIKLÓS DEÁK – ÁDÁM SOMORJAI, OSB

OFFICIAL AND PERSONAL CONTACTS OF THE AMERICAN CONSUL AND LIAISON OFFICER
MR. PATRICK JAMES FLOOD AT CARDINAL MINDSZENTY AT THE US EMBASSY IN BUDAPEST
July 24, 1968 – June 18, 1969

The study offers a thorough-going presentation of a single year in the life of a liaison officer at the US Embassy in Budapest that was spent in the service of Cardinal József Mindszenty in refuge there since November 4, 1956. Consul Patrick James Flood (born in 1939), the last surviving American diplomat who was in close official and personal contact with the Cardinal, was assigned this duty between the summers of 1968 and 1969. The analysis of about 80 documents – letters, memos – prepared by him in the course of that year demonstrates that the issue of the refuge was handled by both the Embassy and the State Department at the lowest possible level. The issues of these days – especially the future of the memoirs of Mindszenty, the inventory of the letters and cards written to him, as well as the correspondence and the contacts of Mr. Flood, are also given a detailed analysis. The main finding of the study is that in 1968–69 the extremely cautious US Foreign Service allowed both the Cardinal and the liaison officer only a very limited and under-informed role to play. They were not privy to the political considerations connected with the refuge, or the sensitive details of handling the issue of publishing His Eminence’s memoirs. While the disciplined Mr. Flood accepted this limited role (he was instructed to listen carefully but refrain from answering), from time to time Cardinal Mindszenty made efforts to broaden his scope. The Hungarian translations of three original documents, among them the “job description of the religious attaché” written by Mr. Flood, are attached in the Appendix of the study.

BARNA GÁBOR

A MŰVÉSZETTÖRTÉNÉSZ ÉS RÓMAI KATOLIKUS ÁLDOZÓPAP,
DR. SZILÁRDFY ZOLTÁN EMLÉKÉRE
(1937–2017)

„...Jöjjetek mindnyájan az egy Jézus Krisztushoz, akinél nagyobb senki sincs, mint Isten egyetlen templomához, mint egyetlen Oltárhoz jöjjetek mindnyájan Jézus Krisztushoz.”

Antiochiai Szt. Ignác

„Mély fájdalommal tudatjuk, hogy Dr. Szilárdfy Zoltán művészettörténész, áldozó pap, életének 80. évében, hosszú, türelmetlenül viselt szenvedés után hunyt el. (Zoltán atya saját megfogalmazása.)

Végakarataként megfelelően a Pomázi Szent István Király Római Katolikus Templomban 2018. január 13-án, szombaton 11 órakor kezdődő gyászszertartás után kísérik végső nyughelyére, s helyezük örök nyugalomba a pomázi „új” temetőben (Ravatalozó utca 16) lévő családi sírba.”

Így szólt a szűkszavú gyászjelentés, amely egy nehéz, ám emberileg és szakmailag is gazdag életutat zárt le. Egy olyan életpályát, amelyből nemcsak művészettörténészek, hanem néprajzkutatók és történészek sokasága is merített, és okulni-tanulni fog még sokáig ezután is.

Szilárdfy Zoltán 1937. november 6-án született. Édesapja, Szilárdfy Ernő gyógyepedagógus volt, a magyar hazának oly sok kiváló férfiút adó kunszentmártoni Szilárdfy család leszármazottja. A morva-német eredetű család az 1820-as években telepedett le

Kunszentmártonban, s eredeti Standhaft/Stalej nevét az 1848/49-es forradalom és szabadságharc előtt változtatta Szilárdfyra. Szilárdfy Zoltán barátai segítségével fel is kereste a morvaországi Pacov kisvárost, ahonnan apai ősei származtak. Édesanyja, Szalai Margit iparművész ágán családja selmezbányai felmenőkkel rendelkezett. Pomázinak tartotta magát, de nem feledte kunszentmártoni gyökereit sem. Külön könyvben foglalta össze mind édesanyja, mind édesapja családjának fényképek kapcsán megírt képes történetét.

Kisgyermek volt, amikor szülei elváltak. Bátyjával együtt édesanyja nevelte őt nagy szegénységben. Az esztergomi ferences gimnáziumban érettségizett. Papnak készült. Shvoy Lajos székesfehérvári megyés püspök felvette őt a papjelöltek közé, 1956 szeptemberében megkezdhette a hittudományi főiskolát – Szegeden. 1961. június 21-én szentelte áldozópappá Shvoy Lajos püspök a székesfehérvári bazilikában. Káplánként szolgált Csepelen, Nagytétényben, Székesfehérvár Felsővárosban, majd kálozi plébános lett 1993-ig. 1986-ban címzetes esperesi címmel tüntették ki.

Mély vallásosságát és művészszeretetét édesanyjától és anyai nagyanyjától örökölte. Szegeden a művészet szeretete és ismerete Bálint Sándor segítségével elmélyült. Tőle megtanulta, hogy a műalkotást és a kultuszt egyszerre, egységben lássa, értse és mindezt hatalmas teológiai műveltségi háttérrel értelmezze. Erről külön tanulmányban is beszámolt 1990-ben. Ismerte és szerette a liturgiát, jól használta annak szimbolikus elemeit. Miséi szépek voltak, prédikációi nagy felkészültségről tanúskodtak és élményszámba mentek. Egyik mesterének és példaképének mindvégig Bálint Sándort tartotta. Nemcsak tisztelte őt, hanem kultuszát is igyekezett előmozdítani.

Kálozi éveitől – 1977–1981 – művészettörténetet hallgatott az ELTE-n sok kiváló katolikus (pl. Pálos Frigyes, Kuklay Antal) és más felekezeti/vallású kollégájával (pl. Schőner Alfréd rabbi, Szabó József református lelkész) és kitüntetéssel diplomázott. 1985-ban bölcsészdoktori címet nyert a magyar barokk szentképekről írott értekezésével, ami nagyon szép formában a Corvina Kiadónál nyomtatásban is megjelent.

1990-ben betegsége miatt Budapestre költözött. 1993–2000 között betegszabadságon volt, majd nyugdíjba vonult. De papként sok helyütt és sokszor kisegített Budapesten és vidéken, sőt felvidéki magyar településeken is. Művészettörténeti munkássága Budapestre költözésével teljesedett ki. 1989-től 2012-ig a Képzőművészeti Főiskolán (majd Egyetemen) a keresztény ikonográfia óraadó tanára volt. Tanított az ELTE-n és több féléven át a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen is. 1984-ben az ELTE-n keresztény ikonográfiai témájú egyetemi szakdolgozatok elismerésére jutalomdíjat alapított. A díjazottak ma mind a hazai művészettörténet elismert munkatársai.

Kutatási és érdeklődési területe a keresztény kultusztörténet és ikonográfia volt, különösen a keresztény ókor és a barokk évszázadai. Nagy odaadással kutatta a magyar szentek ikonográfiáját és tiszteletük emlékeit. Nemcsak számos tanulmányt írt róluk, hanem ő írta meg tiszteletük összefoglalóját a Herder Kiadónál megjelent *Lexikon für christliche Ikonographie* (LCI) számára is. De részt vett a *Marienlexikon* és *A keresztény művészet lexikona* munkájában is.

A Barokk szentképek Magyarországon című, 1984-ben a Corvina Kiadónál megjelent könyvével ismertséget és elismertséget szerzett. Hatalmas és értékes szentképgyűjteményének anyagát három kötetben jelentette meg a szegedi egyetem néprajzi tanszékének *Devotio Hungarorum* sorozatában, amelynek harmadik kötetét a METEM gondozta. Közül kétszáz publikációja, közöttük egy tucat önálló könyve, kiadványa jelent meg. Számtalan elemző írást publikált a Boldogasszony, Szűz Mária és a magyar szentek tisztele-

téről. Kedves barokk művésze Gottfried Bernhard Göz (1708–1774) volt, akiről több alkalommal írt és akinek gyűjtötte metszeteit. Bekapcsolódott a szegedi vallási néprajzi konferenciák, valamint a Pázmány Péter Katolikus Egyetem rendtörténeti konferenciák sorozatába. Rendszeresen publikált hazai művészettörténeti (*Művészettörténeti Értesítő*, *Ars Hungarica*, *Acta Historiae Artium*), néprajzi (*Acta Ethnographica Hungarica*, *Néprajzi Értesítő*, *Ethnographia*), történeti (*Regnum – Magyar Egyháztörténeti Vázlatok*) és kulturális (*Életünk*, *Honismeret*, *Jel*, *Soproni Szemle*) folyóiratokban. Számtalan újságcikk, rádióriport, televíziós beszélgetés készült róla és vele.

Hatalmas lexikális tudását és szakértelmét sokan felhasználták egy-egy templom kifestése alkalmával (pl. Ercsi), vagy emléktábla állításakor (pl. Borsi plébániatemplomban a gyermek Rákóczi Ferenc emléktáblája).

Több mint ezer kegytárgyból álló gyűjteményét a Székesfehérvári Egyházmegyei Múzeumnak adományozta. Értéke felbecsülhetetlen. Egy időben felmerült annak a lehetősége is, hogy Szegedre kerül, hogy Bálint Sándor hasonló jellegű hagyatékával legalább egy városban legyen kutatható. A kollekció gerincét ezernél is több metszet, kinyomtatvány, tézislap és szentkép adja. Kiemelkedő értékű a 17. századi miniatűrökkel és ereklyékkel ellátott amulettgyűjtes. A gyűjtemény legnagyobb részét maga Szilárdfy Zoltán dolgozta fel több tanulmánykötetben és számos tanulmányban. A Székesfehérvári Egyházmegyei Múzeumban *Ficella* néven különtermet rendeztek be a kollekció százánál is több darabjának. A gyűjtemény egyes kollekcióit több múzeumban és több alkalommal bemutatta (Nemzeti Múzeum, Iparművészeti Múzeum, Budapesti Történeti Múzeum). Iparművész édesanyja alkotásai és mindkét ágon a családi relikviák a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményébe kerültek.

Munkásságát a Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulat 1994-ben *Henszlmann Imre-díjjal*, 2006-ban az Oktatási és Kulturális Minisztérium *Fraknói Vilmos-díjjal* ismerte el. 1993-ban lett a Magyar Pálos Rend konfrátere, tíz évvel később, 2003-ban pedig Pomáz díszpolgára. 2017. december 20-án hunyt el.

Gyászszertartására végrendelete szerint a pályája kezdetét és immár végét egyaránt szimbolizáló helyen, a pomázi katolikus templomban került sor. A gyászmisét paptársa és jó barátja Hofher József jezsuita atya mondta. Az elhunyt munkásságát Smohay András a Székesfehérvári Egyházmegyei Múzeum igazgatója méltatta. Sírja beszentelését az elhunyt kívánságának megfelelően Mosolygó Péter görögkatolikus lelkész végezte.

Szilárdfy Zoltán egyszerre és elválaszthatatlanul volt életét teljesen Krisztus szolgálatának szentelő pap és kivételes tehetségű, nagy műveltségű művészettörténész, a keresztény kultusztörténet és ikonográfia tudósa.

SZILÁRDFY ZOLTÁN BIBLIOGRÁFIÁJA 2013-IG

1968

1. *Adalékok Szent Mihály és Mózes ikonográfiájához*. Művészettörténeti Értesítő XVII. (1968/1–2.) 126–129.

1970

2. *Egy barokk kori Immaculata típus ikonográfiájához*. Művészettörténeti Értesítő XIX. (1970/4.) 284–288.

1971

3. *Egy ercsi délszláv képes ponyvairat ismertetése.* Fejérmegyei Történeti Évkönyv 5. (1971) 157–168.

1973

4. *A székesfehérvári királyi bazilika utolsó berendezési tárgya.* Műemlékvédelem XVII. (1973/3.) 114–155.

1979

5. *Kegyképtípusok a pestisjárványok történetében.* Orvostörténeti Közlemények. Supplementum 11–12. (1979) 207–236.
6. *Képes emléklap az 1763-as földrengésről. Egy ismeretlen Binder J. F.-metszet.* Tanulmányok Budapest Múltjából XXI. (1979) 348–360.

1981

7. *A ruhái kereső Krisztus garamszentbenedeki szobrának ikonográfiája.* Művészettörténeti Értesítő XXX. (1991/1.) 63–64.
8. *A Székesfehérvári Egyházmegye kultusztörténeti jelentőségű tárgyai és azok őrzése.* Előadás az egyházmegye papságának továbbképzőjén. 1981. december 9–10. Kézirat
9. *Magyar barokk szentképek.* Művészettörténeti Értesítő XXX. (1981/2.) 114–135.

1984

10. *Barokk szentképek Magyarországon.* Budapest, 1984. 176. p.
11. *Egy százéves könyv margójára.* [Májér István] Új Ember (1984. december 30.) 6.
12. *Wallfahrt kennt keine Grenzen. München, Bayerisches Nationalmuseum, 1984.* [Könyvismertetés] Új Ember (1984. augusztus 19.) 8.

1985

13. *Egy Maulbertsch-színvázlat ikonográfiájának kérdéséhez.* Művészettörténeti Értesítő XXXIV. (1985/3–4.) 185–187.
14. *Esterházy Pál nádor karácsonyfényében.* Új Ember (1985. december 22–29.) 12.
15. *Népi szakrális emlékek, Veszprém, Székesegyház, 1985.* [Kiállítás megnyitó] Új Ember (1985. június 16.) 6.
16. *Rákóczi temploma Kassán.* Új Ember (1985. december 15.) 4.

1986

17. *A szeged-alsóvárosi templom Purgatórium-oltárának ikonográfiája.* In: „Mert ezt Isten hagyta...” *Tanulmányok a népi vallásosság köréből.* Szerkesztette TÜSKÉS Gábor. Budapest, 1986. 357–376.
18. *Carel van Savoy váci képének ikonográfiája.* Művészettörténeti Értesítő XXXV. (1986/1–2.) 68–71.

1987

19. TÜSKÉS Gábor – KNAPP Éva: *Barokk kori kisgrafikai ábrázolások magyarországi búcsújáróhelyekről.* (Bibliotheca Universitatis Budapestiensis. Fontes et studia 5.) Budapest, Egyetemi Könyvtár, 1987. 311. p.

20. *Devóció és dekoráció. „Fris kisdéd kép, apáczka munka.”* In: *Devóció és dekoráció. 18. és 19. századi kolostormunkák Magyarországon.* Szerkesztette LENGYEL László. (Studia Agriensia 7.) Eger, Dobó István Vármúzeum, 1987. 16–24.

1989

21. *„Variációk egy barokk témára.”* *Ikonográfiai kutatás.* Ars Decorativa 9. (1989) 61–93.

1990

22. *Franz Karl Palko egy oltárkép vázлата az Országos Széchényi Könyvtárban.* Művészettörténeti Értesítő XXXIX. (1990/3–4.) 215–217.
23. *„Kik a kerubokat titkosan ábrázolják...”* *Liturgia és kompozíció.* Művészettörténeti Értesítő XXXIX. (1990/1–2.) 82–91.

1991

24. *A czestochowai Fekete Mária ábrázolásai és tisztelete Magyarországon.* Honismeret. XIX. (1991/4.) 31–32.
25. *„És az angyalok szolgálának neki.”* *Egy barokk téma ikonográfiájához.* Művészettörténeti Értesítő XL. (1991/3–4.) 205–207.
26. *„Le-ült Szent Borbála már vachorához. Az örök élet Nagy lakodalmához.”* *Szent Borbála ikonográfiájához.* Művészettörténeti Értesítő XL. (1991/3–4.) 195–199.
27. *Mater Ecclesiae – Mater Ecclesia. Az Egyház anyjának ikonográfiája.* Vigilia LVI. (1991/5.) 350–352.
28. *Nagy Márta: „Ortodox ikonosztázionok Magyarországon” című kandidátusi értekezésének vitája.* [Ruzsa György, Berki Feriz opponensi véleménye. Galavics Géza, Szilárdfy Zoltán hozzászólása, Nagy Márta válasza.] Művészettörténeti Értesítő XL. (1991/1–2.) 115–119.
29. *„Sub tuum praesidium.”* *Budavár Köpönyeges Madonnája.* In: *Művészettörténeti tanulmányok Mojzer Miklós hatvanadik születésnapjára.* Szerkesztette BUZÁSI Enikő – JÁVOR Anna – MIKÓ Árpád – TAKÁCS Imre. (Magyar Nemzeti Galéria Évkönyve – Annales de la Galeria National Hongroise [1991]) Budapest, 1991. 123–126.

1992

30. *A Kármelhegyi Boldogasszony ikonográfiája.* Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 3. (1991) [1992] 197–208.
31. *Kalazanci Szent József ikonográfiája metszetek tükrében.* In: *Piaristák Magyarországon 1642–1992.* Szerkesztette HOLL Béla. Budapest, 1992. 28–36.

1993

32. *Dorffmaister István: Oltárkép a Jótanács anyja-kegykép ábrázolásával, 1781 – The Mother of Good Advice, 1781.; Milione Vincenzo: Calasanci Szent József tanítványait Szűz Mária oltalmába ajánlja, 1770 – Saint Joseph Calasantius Asking the Virgin Mary's Patronage over his Pupils, 1770.; Pozzo, Andrea: Xavéri Szent Ferenc oltárkép, 1701 – Saint Francis Xavier, 1701.; Troger, Paul köre: Győztes Immaculate Triumphans.* In: *Barokk művészet Közép-Európában. Utak és találkozások – Baroque Art in Central Europe. Crossroads.* Kiállítás. Budapesti Történe-

ti Múzeum 1993. június 11 – október 10. Koncepció és tudományos szerkesztés: GALAVICS Géza. H. n. [Budapest], É. n. [1993]. 178–180., 294., 324., 375–376.

33. *Magyar vonatkozások Nepomuki Szent János ikonográfiájában.* Művészettörténeti Értesítő XLII. (1993/3–4.) 203–213.
34. *Pfeiffel, Johann Andreas: Sväy Gerhard z Csanádu – Der heilige Gerhard von Csanád.* In: *Svatci v Strednej Európe – Heilige in Zentraleuropa.* Editor IVAN Rusina. (Slovenská národná galéria.) Bratislava, 1993. 103.

1994

35. TAMÁS Bogyay – ZOLTÁN Szilárdfy: *Kunstgeschichte Ungarn III.* In: *Marienlexikon.* Hrsg. im Austrag des Institutum Marianum Regensburg e. V. von Remigius BÄUMER und Leo SCHEFFCZYK. St. Ottilien, 1994. Band VI. 540–542.
36. *A czestochowai és a Sasvári Boldogasszony tisztelete és ikonográfiája Magyarországon.* In: *Varia Paulina I. Pálos rendtörténeti tanulmányok.* Szerkesztette SARBÁK Gábor. Csorna, 1994. 205–211.
37. *A kegyképek és -szobrok tipológiája és jelentése.* In: BÁLINT Sándor – BARNA Gábor: *Búcsújáró magyarok.* Budapest, 1994. Függelék: 323–348. [Önálló füzetként is]
38. *A legrégebb magyar Mária-ábrázolás. Az Orans Mária típusa: a mennybemenetel-ikontól a mennybevitel kompozíciójáig.* *Posztbizánci Közlemények* 1. (1994) 5–22.
39. *A pozsonyi Mária-tisztelet régi emlékei.* *A Jel* VI. (1994/5.) 136–139.
40. *Lignum crucis – abbor vitae. Die ikonographie des Pieta-Altars die Maria Schnee von Szeged.* *Acta Ethnographic Hungarica* XXXIX. (1994/3–4.) 269–274.
41. *Pomáz művészeti emlékei, a nagyközség 800 éves jubileuma alkalmából elhangzott előadás az ünnepi Tanácsülésen 1988. szeptember 29-én.* In: TÓTH Ferenc: *Pomáz történetének forrásai.* Pomáz, 1994. 173–181.

1995

42. *A kettős kereszt. Kultusz és szimbólum Kelet és Nyugat között.* Néprajzi Értesítő LXXVII. (1995) 67–76.
43. *A Szentantali Boldogasszony kegyképe.* In: *Magyar Vasárnap kalendárium 1996.* Szerkesztette: HERDICS György. Komárom, 1995.
44. *Lignum crucis – arbor vitae. A szegedi Havi Boldogasszony-templom pietaoltárának ikonográfiája.* Művészettörténeti Értesítő XLIV. (1995/3–4.) 280–283.
45. *A magánáhitat szentképei a szerző gyűjteményéből. I. 17–18. század.* (Devotio Hungarorum 2.) Szeged, 1995. 86 [204] p.
46. *Páduai Szent Antal a magyar barokk művészetben.* In: *Páduai Szent Antal emlékezete 1195–1231.* Tanulmányok. Szerkesztette FARKAS Attila – KERNY Terézia. Sümeg, 1995. 21–29.

1996

47. *A KÉSZ kilenc művészenek kiállítása a székesfehérvári Szent István-házban. Részletek Szilárdfy Zoltán művészettörténész főiskolai tanár június 30-án tartott megnyitó-beszédéből.* *Jel* VIII. (1996/7.) 221.
48. *A királyhalmeci Szentlélek-templom főoltárképének ikonográfiája.* Művészettörténeti Értesítő XLV. (1996/3–4.) 277–282.
49. *A Napbaöltözött Asszony tisztelője. Szent Gellért ikonográfiája a barokk kori kisgrafikák tükrében.* *Jászkunság* XLII. (1996/2.) 67–80.

50. *Adatok a máriapócsi kegykép kultuszához és ikonográfiájához.* In: *Máriapócs 1696 –Nyíregyháza 1996.* Történelmi konferencia a máriapócsi Istenszülő-ikon első könnyezésének 300. évfordulójára 1996. november 4–6. Görög Katolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza, 1996. 155–173.
51. *Dorffmeister István „Sponsa Spiritus Sancti” képe a balfi fürdőkápolnában.* In: *Tanulmányok Csatai Endre emlékére.* Szerkesztette KÖRNYEI Attila – G. SZENDE Katalin. Sopron, 1996. 207–218.
52. *Kultusz és tematika a Jézus Társaság barokk művészetében.* In: *Barokk Konferenciák II. A jezsuiták Magyarországon.* Szerkesztette LÖFFLER Erzsébet. Hevesi Napló 1996. Különszám. Eger, 1996. 56–68.
53. *Szent Gellért ikonográfiája a barokk kori kisgrafikák tükrében.* In: *In memoriam Szent Gellért.* Szerkesztette TÓTH Ferenc. (A makói keresztény értelmiség füzetei 23.) Makó, 1996. 13–31.
54. *Pfeiffel, Johann Andreas – Engelbrecht, Christian – Moser, Franz Anton: Jublieumi emléklap Pannonhalma alapításának 700. évfordulójára.; Göz, Gottfried Bernhard: A mi Urunk Jézus Krisztus kínszenvedésének óraműve.* In: *Mons Sacer 996–1996 I–III. Pannonhalma ezer éve.* Szerkesztette TAKÁCS Imre. Pannonhalma, 1996. II. 104–106., Kat. VIII. 4. és 5., III. 51–54., Kat. A. 27.

1997

55. *A magánáhitat szentképei a szerző gyűjteményéből II. 19–20. század.* (Devotio Hungarorum 4.) Szeged, 1997. 93. p.
56. *Aspektusok a messiánizmus ikonográfiájára.* In: *A messiási kérdés. Szegedi biblikus konferencia 1995.* Szerkesztette BENYIK György. Szeged, 1997. 121–128.
57. *Kovács Péter – Szelényi Károly: A barokk Székesfehérvárott.* [Könyvismertetés] *Ars Hungarica* XXIV. (1996/2.) 223–230.
58. *Krisztus szenvedésének ikonográfiája.* Hevesi Napló, 1997. Különszám. Eger, 1997. 17–30.
59. *Szilassy János gödöllői úrmutatójának értelmezése.* In: *A Grassalkovichok kora.* Szerkesztette LÁBADI Károly. Gödöllői Múzeumi Füzetek 3.) Gödöllő, 1997. 52–57.

1998

60. *A jászapáti Szent Rozália-kápolna homlokzati díszítésének ikonográfiája. Szimbólumok és típusok a pestisjárványok művészeti emlékein.* In: *A Jázsága magyar kultúrában.* (Konferencia, 1995.) Szerkesztette UJVÁRY Zoltán. (Jászunkság Füzetek 12.) Szolnok, 1998. 183–198.

1999

61. *A Krisztus-arc mint palladium, s egyéb védőpajzsokról.* *Ars Hungarica* XXVII. (1999/2.) 273–292.
62. *A lenti Szent Mihály plébániatemplom főoltárképeének és freskóinak ikonográfiája.* In: TANTALICS Béla: *A Lenti Plébánia története.* Lenti, 1999. 32–37.
63. *Borromei Szent Károly kultuszának és ikonográfiájának aktualitásai a barokk-kori Magyarországon.* Művészettörténeti Értesítő XLVIII. (1999) 176–178.
64. *Családunk 1848–49-es hagyományai.* Honismeret XXVII. (1999/4.) 48–52.

65. *Die Aktualität des Kultes und der Ikonographie des heiligen Karl Borromäus in Ungarn der Barockzeit.* In: *Ex Fumo Lucem. Baroque Studies in Honor of Klára Garas.* Ed. ZSUZSA Dobos. Budapest, 1999. 267–284.
66. *Egy csoport hóvirág Feszty Masának.* Jel XI. (1999/2.) 56–57.
67. *Szent István király föltajánlásának attribútumai.* Művészettörténeti Értesítő XLVIII. (1999/1–4.) 71–86.

2000

68. *A török háborúk emléke barokk szentképeken.* In: *Történelem – Kép. Szemelvények múlt és művészet kapcsolatából Magyarországon.* Katalógus. Szerkesztette MIKÓ Árpád – SINKÓ Katalin. (A Magyar Nemzeti Galéria kiadványai 2000/3.) Budapest, 2000. 348–359.
69. *Sajátos típusok a magyar szentek barokk kori ikonográfiájában.* In: *Magyar szentek tisztelete és ereklyéi.* Szerkesztette CSÉFALVAY Pál – KONTSEK Ildikó. Esztergom, 2000. 55–88.
70. *Szent Gellért ikonográfiája.* In: *Magyar szentek.* Szerkesztette LAKATOS Tibor. (Reke Füzetek 1.) Budapest, 2000. 86–99.
71. *Szent István király lelkiségének motívumai az első évezred fordulóján.* In: *Tanulmányok a dátumváltásról és az ezredfordulóról.* Szerkesztette MOJZES Imre. Budapest, 2000. 87–96.
72. *Szemponatok a messianizmus ikonográfiájához. Kisgrafikai ábrázolások a XVI.–XVIII. századból.* In: *Életünk XXXII.* (2000/6.) 5.

2001

73. *A budai klarisszák egy meditációs oltárképének ikonográfiája.* In: *Boldogasszony. Szűz Mária tisztelete Magyarországon és Közép-Európában.* Szerkesztette BARNA Gábor. Szeged, 2001. 235248. (Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár 7.)
74. *Eigenständige Typen in der barocken Ikonographie ungarischen Heilige.* Keresztény Múzeum. Esztergom, 2001. 43. p.
75. *Előszó.* In: *II. Rákóczi Ferenc fohásza.* Fordította CSÓKA Gáspár OSB – DÉRI Balázs. (Szent István Könyvek 5.) Budapest, 2001. 5–7.
76. *Előszó.* In: NAGYMIHÁLYI Géza: *A Nagyböjt szakrális kultúrája a keresztény keletén.* Magánkiadás. Hajdúböszörmény, 2001. 7.
77. *Egy pomázi iparművész képes feljegyzései. Szilárdfyné Szalai Margit (1902–1989).* Pomáz Város Önkormányzata. Pomáz, 2001.
78. *Gondolatok Ozsvári Csaba művészetéről.* In: *Ozsvári Csaba ötvösművész.* Budapest, 2001. 54–55.
79. *Szó és kép. Az archaikus szent szövegek tükröződése az ikonográfiában.* In: *„Nyisd meg Uram, szent ajtódat...” Köszöntő kötet Erdélyi Zsuzsanna 80. születésnapjára.* Szerkesztette BARNA Gábor. Budapest, 2001. 267–288.
80. *Világok határán. Beszélgetés Szilárdfy Zoltán művészettörténésszel, 1956-ról, jelekről és képekről.* In: *Milleniumi Országjáró.* II. (2001/3.) 12.

2002

81. *Bűnbánó Szent Mária Magdolna.; Kehely.* In: *Jankovich Miklós (1772–1836) gyűjteményei.* Szerkesztette MIKÓ Árpád. (A Magyar Nemzeti Galéria kiadványai 2002/1.) Budapest, 2002. 87. Kat. 31., 163. Kat. 123.

82. *Egy allegórikus képtípus metamorfózisa az Ecclesiától a Fidesen át a Religióig.* In: *Művészettörténeti tanulmányok Sinkó Katalin köszöntésére.* Szerkesztette KIRÁLY Erzsébet. (Annales de la Galerie Nationale Hongroise – A Magyar Nemzeti Galéria Évkönyve 1997–2001) Budapest, 2002. 87–90.
83. *Kozma-Damján napjára született.* In: *Test, lélek, természet. Tanulmányok a népi orvoslás emlékeiből. Köszöntő kötet Grynaeus Tamás születésnapjára.* Szerkesztette BARNA Gábor – KÓTYUK Erzsébet. Budapest – Szeged, 2002. 24–29.
84. *Kuklay Antal portréjához.* Igen XIV. (2002/6.) 11.
85. *Uhrwerk des Leidens unseres Herrn Jesus Christus. Eine Rare Grafik des Bayerischen Rokoko von Gottfried Bernhard Göz Entdeckt.* Acta Ethnographica Hungarica 47. (2002/3–4.) 355–359.

2003

86. GROMON Andrásné: *Kápolnák könyve, Pilisvörösvár. Buch der Kapellen. Werischwar.* Pilisvörösvár, 2003.
87. *A barokk évszázadok ikonográfiájának Szentháromság típusai, különös tekintettel a hazai emlékekre.* In: „*Oh, boldogságos háromság*” *Tanulmányok a Szentháromság tiszteletéről.* Szerkesztette BARNA Gábor. Budapest, 2003. 37–58.
88. *Eine Pestkomposition auf dem Giebel des Hochaltars von Georgenberg.* In: *Acta Historiae Artium.* 44. (2003) 109–111.
89. *Meditációs képek a budavári klarisszák hagyatékából.* In: *Tanulmányok Budapest Múltjából.* XXXI. (2003), 271–287.
90. *Pestis-kompozíció a szepesszombati Szent György-főoltár oromzatán.* Acta Historiae Artium 44. (2003) 109–111.
91. *Ikonográfia – kultusztörténet. Képes tanulmányok.* Balassi Kiadó, Budapest, 2003. 442. oldal

2004

92. *Amorf igazgyöngy – Mária egy augsburgi házioltárkán a MNM ősszállományából.* *Folia Historica* XXII. (2002–2004) 79–87.
93. *Augsburgi rézmetszők magyar vonatkozású szentképgrafikái.* In: *Miscellanea Ecclesiae Strigoniensis II.* Szerkesztette BEKE Margit. Budapest, 2004. 50–67.
94. *A szentképgyűjtőre emlékezem.* In „...szolgálatra ítéltél...” *Bálint Sándor emlékkönyv.* Szerkesztette BARNA Gábor. Szeged, 2004. 127–133.
95. *Egy pomázi portré régi fotók kapcsán.* In *Szabad Pomázi Polgár* I. (2004/12.) 4–5.
96. *Ereklyés szentképek.* In *Arrabona* 42. (2004/1.) 9–20.
97. *Katológustételek: II–24., II–25., III–8., III–16., III–19., V–2., VI–1. (Serfőző Szabolcsal közösen), VI–3., VII–10., VII–11.(Urbach Zsuzsával közösen), XI–6/A., XI–6/B., XI–19., XI–20., XI–22., XI–23., XI–24., XI–25., XI–26., XI–29., XII–1., XII–2., XII–3., XIII–10., XIII–13., XIV–19., XIV–20.* In: *Máriazell és Magyarország. Egy zarándokhely emlékezete.* Szerkesztette FARBAKY Péter és SERFŐZŐ Szabolcs. Budapest, 2004. 368, 369, 379, 384, 387–388, 410–411, 431–432, 433–434., 449–450., 483–484., 491–492–493., 494–495., 497., 501–502., 511., 512., 535–536.
98. *Eadem.* In *Ungarn in Mariazell – Mariazell in Ungarn. Geschichte und Erinnerung.* Hrsg. Péter FARBAKY, Szabolcs SERFŐZŐ. Budapest, 2004.

99. *Szakraális művészeti értékek Bálint Sándor gyűjteményében.* In: „A legszögdedibb szögedi” Emlékiállítás Bálint Sándor születésének 100. évfordulóján. Rendezte N. SZABÓ Magdolna. Szeged, 2004. 35–57.

2005

100. Ádám és Éva barokk kultuszának és ikonográfiájának nyomai Magyarországon. In: *Tanulmányok Rózsa György tiszteletére.* Szerkesztette BASICS Beatrix. Budapest, 2005. 33–38.
101. *A pápai himnusz.* Szem. A Székesfehérvári Egyházmegye Magazinja II. (2005/2.) 8.
102. *Barokk ikonográfiai típusok Szent Ferenc rendjeinek művészetében.* In: *A ferences lelkiség hatása az újkori Közép-Európa történetére és kultúrájára 2.* Szerkesztette ÖZE SÁNDOR és MEDGYESY-SCHMIKLI Norbert. Piliscsaba – Budapest, 2005. 891–935.
103. *Martyr candidatus. Római Szent Pongrác ikonográfiájához.* Magyar Egyháztörténeti Vázlatok. 17. (2005) 165–179.
104. *Ottokár püspökre emlékezem.* VÁR I. (2005/3.) 87–90.
105. *Sant’ Antonio da Padova nell’ arte barocca in Ungheria.* In: *Accademia d’ Ungheria in Roma Istituto Storico „Fraknoi”, Annuario 1998–2002, Studi e Documenti italo-ungheresi.* Roma 2005. 60–74.
106. *Santi Polacco-Ungheresi. Genealogia ed Iconografia.* In: *Accademia d’ Ungheria in Roma Istituto Storico „Fraknoi”, Annuario 2002–2004. Conferenze e Convegni.* Roma, 2005. 183–197.
107. *Szent István király lelkiségének motívumai az első évezred fordulóján.* In: *Idő és emlékezet. Tanulmányok az időről az ezredfordulón.* Szerkesztette BARNA Gábor. Budapest, 2005. 19–26.
108. *Szüret a régi Pomázon.* Szabad Pomázi Polgár II. (2005/22.) 10–11.

2006

109. *A Jézus Társasága lelkiségi motívumai egy barokk úti oltárka tükrében.* In: *A magyar jezsuiták küldetése a kezdetektől napjainkig.* Szerkesztette SZILÁGYI Csaba. Piliscsaba, 2006. 345–357.
110. *A szeged-alsóvárosi templom Napbaöltözött-asszony kegyképének kultusztörténetéhez.* In: *Kép, képmás, kultusz.* Szerkesztette BARNA Gábor. Szeged, 2006. 65–69.
111. *Egy különleges festmény II. János Pál pápa mennyei születésnapjára.* Szem. A Székesfehérvári Egyházmegye Magazinja. III. (2006/1.) 13.
112. *Mária-kegyképek a Székesfehérvári Egyházmegyében.* In: *Memoriae Tradere. Tanulmányok és írások Török József hatvanadik születésnapjára.* Szerkesztette FÜZES Ádám és LEGEZA László. Budapest, 2006. 537–555.
113. *Mária Terézia eucharisztia-kultuszának emlékei Magyarországon.* Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség. Budapest, 2006. 40 p.
114. *Prohászka művészetszemlélete.* In: *Prohászka Ottokár – Püspök az emberért.* Szerkesztette MÓZESSY Gergely. Székesfehérvár – Budapest, 2006. 265–272.
115. *Ritkaságok a szeged-alsóvárosi ferences gyűjteményben.* In: *Szemelvények a szeged-alsóvárosi ferencesek ötszáz éves történetéből.* Szerkesztette Kiss István Didák OFM és VASS Erika. Szeged, 2006. 99–109.

116. Fáy Zoltán: *A megpörkölt Krisztus. Szilárdfy Zoltán művészettörténész a csepei munkások hitéről, a titkosszolgálat módszereiről és a családi mintákról.* Magyar Nemzet LXX. 40. (2007. február 10.)
117. *Rózsás gyermek Jézus, a szeretet köteleke.* In: *Lélek és élet. Ünnepi kötet S. Laczkovits Emőke tiszteletére.* Szerkesztette SELMECZI KOVÁCS Attila. Veszprém, 2006. 22–25.
118. *Sajátos típusok a magyar szentek barokk kori ikonográfiájában.* In: „*Hol vagy, István király?*” *A Szent István-hagyomány évszázadai.* Szerkesztette BENE Sándor. Budapest, 201–213.
119. *Sujánszky Antal emlékére.* Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 18. (2006) 181–186.

2007

120. *A donátorok ikonográfiája a pesti pálos templom oltárán.* In: *Decus solitudinis. Pálos évszázadok.* ÖZE Sándor közreműködésével szerkesztette SARBAK GÁBOR. Budapest, 2007. 687–692.
121. *A győri Magyar Ispita egykori kegyképe. Ikonográfia-kultusztörténet.* Arrabona 45. (2007/1.) 367–378.
122. *Ami még hiányzik Szent Imre ikonográfiájából, különös tekintettel szülővárosára és a Székesfehérvári Egyházmegyére.* In: *Szent Imre 1000 éve. Tanulmányok Szent Imre tiszteletére, születésének ezredik évfordulója alkalmából.* Szerkesztette KERNY TERÉZIA. (A Székesfehérvári Egyházmegyei Múzeum kiadványai 1.) Székesfehérvár, 2007. 112–116., képek: 218–243.
123. *A magyarországi művészet hódolata Xavéri Szent Ferenc előtt. Kultusztörténet-ikonográfia.* In: *Historicus Societatis Iesu, Szilas László Emlékkönyv.* Szerkesztette MOLNÁR Antal, SZILÁGYI Csaba, ZOMBORI István. Budapest, 2007. 256–282.
124. *A templom berendezési- és megőrzendő kegytárgyai.* In: *A Szentkirályok tisztelete a 150 éves földéaki templomban.* Szerkesztette TÓTH Ferenc. Földeák, 2007. 18–20.
125. *Beato Fra Angelico ikonográfiája.* In: *A Domonkos Rend Magyarországon.* Szerkesztette ILLÉS Pál Attila és ZÁGORHÍDI CZIGÁNY Balázs. Piliscsaba – Budapest – Vasvár, 2007. 311–318.
126. *Die Ikonographie des Heiligen Prinzen Emmerich in Székesfehérvár im 18. und 19. Jahrhundert.* Ars Decorativa 25. (2007) 13–22.
127. *Egy képtípus alakulása a „Szentek egysége” szolgálatában.* In: *Arra születünk... 75 éves a szegedi Szeminárium.* Szerkesztette ZSÓDI Viktor és THORDAY Attila. Szeged, 2007. 77–92.
128. *Egy posztbiedermeier honleány hagyatékának tükrében. Dr. Osztrólczyk Zsuzsanna 75. születésnapjára.* Irodalomismeret XVIII. (2007/2.) 14–23.
129. *Három arc egy tükörben. Bálint Sándor legkedvesebb szentjei* (Szilárdfy Zoltánnal beszélget Zsille Gábor). In: *Új Ember Évkönyv 2007.* Budapest, é. n. [2007] 121–122.
130. *Krisztus hitelesnek tartott profilja a művészetben.* In: *Mediterrán világ. Kulturális folyóirat* 3. (2007) 207–221.
131. *Ritkaságok a szeged-alsóvárosi ferences gyűjteményben.* In: *Szemelvények a szeged-alsóvárosi ferencesek ötszáz éves történetéből. A 2003. december 8-án rendezett konferencia előadásai.* Szerkesztette Kiss István Didák OFM – Vass Erika. Szeged 2007. 99–107.

2008

132. *A magánáhitat szentképei a szerző gyűjteményéből III. Alkalmazott szentképek (16–21. század). Kleine Andachtsbilder aus der Sammlung des Verfassers III. Angewandte Andachtsbilder (16.–21. Jahrhundert).* (Devotio Hungarorum 12.) Szeged – Budapest, 2008.
133. Katalógustételek: III. 104., III. 105., III. 106. In: *Szent Márton kultuszának közép-európai emlékei.* Szerkesztette ZSÁMBÉKY Monika. Szombathely, 2008. 117–119.
134. *Michelangelótól Mária Teréziáig. Angyali Üdvözlét Kalocsa érseki kápolnijában.* In: *Rokay Zoltán köszöntése hatvanadik születésnapjára.* Budapest, 2008. 49–55.
135. „*Vita, dulcedo et spes nostra salve*” Köszöntő Mozart és Hermannus Contractus fényében. In: *Psallite sapienter. Festschrift zum 80. Geburtsag von Georg Béres. A 80 éves Béres György köszöntése.* Szerkesztette VERBÉNYI István. Budapest, 2008. 481–484.

2009

136. Árpádházi Szent Erzsébet üvegablakának ikonográfiája. In: *Toronyzene. Átlók. Új átlók. Reneszánsz.* Szerkesztette KÁRPÁTI Kamil. Budapest, É. n. [2009] 32–33.
137. *A magyarruhás Szent Márton.* In: *A Szent Márton-kutatás legújabb eredményei.* Szerkesztette ZSÁMBÉKY Mónika és LŐRINCZ Zoltán. Szombathelyi Képtár. Szombathely, 2009. 135–141.
138. *A mi Urunk Jézus Krisztus kinszenvedésének óraműve.* In: *Barokk-idő.* Szerkesztette SCHMAL Dániel, TERDIK Szilveszter. Pannonhalma, 2009. 44–49.
139. *A szakrális viasz, különös tekintettel a húsvéti gyertyára.* In: *Érzékek és vallás.* Szerkesztette GYÖNGYÖSSY Orsolya és BODOSI-KOCSIS Nóra közreműködésével, BARNA Gábor. Szeged, 2009, 189–196.
140. *A Szűz Mária római ikonjának fényében Délvidék legismertebb búcsújárohelye és kegyképe a tekijai Havi Boldogasszony.* Bácsország 49. szám, 2009. 73–79.
141. *Gottfried Bernhard Göz: Bildnis Maria Theresias.* In *Acta Historiae Artium L.* (2009) 163–166
142. *Jézus pere.* Arrabona 47. (2009) 151–168.
143. *Kultusz történeti adalékok a katekumenek vérkereszttségéhez.* In: *Praeconia IV.* (2009/1–2.) 46–50.
144. *Sajátos típusok Árpádházi Szent Erzsébet barokk ikonográfiájában.* In: *Omnis creatura significans. Tanulmányok Prokopp Mária 70. születésnapjára.* Szerkesztette KERNY Terézia, TÜSKÉS Anna. Budapest, 2009. 193–198.
145. *Szent Bernát és a Szűzanya Gottfried Bernhard Göz művészetében.* In: *A ciszterci rend Magyarországon és Közép-Európában.* Szerkesztette GUITMAN Barnabás. Píliscsaba, 2009. 218–224.

2010

146. *Egy pozsonyi votívkép a Dóm kegyszobráról.* In: *Olvasó: tanulmányok a 60 esztendő Barna Gábor tiszteletére.* Szerkesztette MÓD László és SIMON András. Szeged, 2010. 189–195.
147. *Erzsébetvárosi köszöntő.* In: *A székesfehérvári Egyházmegye ünnepi névtára Spányi Antal megyés püspök születésének 60. évében. Az Úr 2010. esztendejében.* Szerkesztette MÓZESSY Gergely, PESTINÉ PAICS Marianna, SMOHAY András, SMOHAY Péter. Székesfehérvár, 2010, 70–71.

148. *Gottfried Bernhard Göz Mária Terézia képmása.* In: *Folia Historia XXVI.* (2010) 113–117.
149. *Lelkiségtörténeti motivációk a két Althan művészeti hagyatékában.* Vác 2010.
150. *Szent Fülöp diakónus ikonográfiájának hazai vonatkozásai.* In: „*Ez világ, mint egy kert...*” tanulmányok Galavics Géza tiszteletére. Szerkesztette BUBRYÁK Orsolya. Budapest, 2010, 751–756.
151. Újabb adatok Kalazanci Szent József ikonográfiájához. In: *A piarista rend Magyarországon.* Szerkesztette FORGÓ András. Pilisicsaba, 2010. 591–613.
152. Ünnepek, jubileumok, évfordulók gyűjteményem szentképein. In: *Rítus és ünnep.* Szerkesztette BARNA GÁBOR – GYÖNGYÖSSY Orsolya. Szeged, 2010. 108–116.
153. *Zsidóáldozatok. Kultusztörténet – ikonográfia.* Budapest, 2010.

2011

154. VARGA Lajos: *Ikonográfiai és kultusztörténeti adatok a váci Hétkápolnához.* In: *Odor nominis tui ... Tanulmánykötet a Hétkápolna 300 éves jubileuma alkalmából.* Szerkesztette SZTANKÓ Attila. H. n., é. n., 88–97.
155. *A magyaróvári ispota Szent Rozália kápolnájának oltárképe a barokk Bécs Segítő Szentjeit bemutató festmény fényénél.* In: *Arrabona* 49. (2011/2) 199–204.
156. *Boldog Csáky Móríc dominikánus szerzetes élettörténete és ikonográfiája.* In: „*Lehet, hogy hülyeség, de...*” *Az 50 éves Perger Gyula köszöntése.* Szerkesztette SZÉKELY Zoltán. Győr, 2011. 155–157.
157. *Családtörténeti FÉNYképeskönyv.* Budapest 2011.
158. *Farsangi feszületek.* Művészettörténeti Értesítő 60. (2011) 363–365.
159. *Köszöntés Puskás Lászlónak. Görögkatolikus Szemle XXII.* (2011/2.) 4.
160. *Mártír szerzetes portréja Lébényben.* *Alba Regia* 40. (2011) 155–158.
161. *Maulbertsch Szent Quirinus oltárképének grafikai előzményei.* *Vasi Szemle LXV.* (2011) 183–187.

2012

162. *A Domonkos Rend magyarsága egy barokk rézmetszeten.* *Soproni Szemle LXVI.* (2012/3.) 252–260.
163. *A Szilárdfy család története. Egy tekintélyes kunszentmártoni család története.* Összeállította az egyik leszármazott Dr. SZILÁRDFY Zoltán. Budapest, 2012.
164. *Az efezusi hét szent alvó. Ikonográfia – kultusztörténet.* In: *Legeza László köszöntése hatvanadik születésnapján.* Szerkesztette TÖRÖK József – WINDISCH István. Budapest, 2012. 95–102.
165. *In memoriam Tölgyes Kálmán.* *Otthonunk Pomáz* 9. (2012/8.) 4–5.
166. *Keleti orvostestvérek Róma legjelesebb szentjei sorában.* *Görögkatolikus Szemle XXIII.* (2012/3.) 12.
167. *Konstantinápolyi Szent Lázár a képrombolás vértanúja.* Művészettörténeti Értesítő 61. (2012) 99–101.
168. *Krisztus a lelkek patikusa és orvossága.* Művészettörténeti Értesítő 61. (2012) 317–320.
169. *Krisztus hitelesnek tartott profilja a művészetben.* In: *Arrabona* 50. (2012/1) 267–278.
170. *Székesfehérvár-Felsőváros legkorábbi muzeális tárgya. Egy ereklyetartó a 100 éve született Sulyok János Ignác emlékének.* *Alba Regia* 41. (2012)

171. Szent Gellért, mint karmelita. Egy különleges győri festmény ikonográfiája. *Arrabona* 50. (2012/2.) 245–252.
172. *Születése centenáriumán Beslity István pomázi szerb papra emlékezem.* Otthonunk Pomáz 9. (2012/10.)

2013

173. *A megváltó vérrel éltető Szentháromság. Egy különleges képtípus Közép-Európában.* Művészettörténeti Értesítő 62. (2013) 121–123.
174. *A szakrális viasz. Különös tekintettel a húsvéti gyertyatartóra.* Budapest, 2013. 1–60.
175. *Egy különleges metszet és festmény Szent Ferenc ikonográfiájában.* In: *Nyolcszáz éves a Ferenc Rend. Tanulmányok a rend lelkiségéről, hitéleti és kulturális szerepéről II.* Szerk.: MEDGYESY S. Norbert – ÖTVÖS István – ÖZE Sándor. Budapest, 2013. 840–844.

Év nélkül

176. Szegedi gyökereimről. Beszélgetés dr. Szilárdfy Zoltán művészettörténész atyával. *Dóm tér* 6. é. n., 3–6.

Munkatárs:

177. *Lexikon der christlichen Ikonographie.* Hrsg. von Engelbert KIRSCHBAUM SJ in zusammenarbeit mit Günter BANDMANN, Wolfgang BRAUNFELS, Johannes KOLLWITZ, Wilhelm MRAZEK, Alfred A. SCHMID, Hugo SCHNELL. Band 1–8. Basel – Freiburg – Rom – Wien, 1968–1976.
178. A keresztény művészet lexikona. Szerkesztette JUTTA SEIBERT. A magyar változat munkatársai KÖRBER Ágnes – MAROSI Ernő – SZILÁRDFY Zoltán – VÉGH János. Budapest, 1986. 329. p.

Összeállította: Kerny Terézia és Terdik Szilveszter

EGYHÁZTÖRTÉNETI KÖNYVEK ÉS KIADVÁNYOK

BEDNÁRIK JÁNOS (szerk.)

A CSODATÉVŐ TÖLGY ŐRZŐI. TRINITÁRIUS KÉZIRATOK A 18. SZÁZADI MAKKOSMÁRIÁRÓL.

Budakeszi Helytörténeti Tanulmányok 4.

Budakeszi, 2018. 155 p. ISBN 978-615-00-1991-8

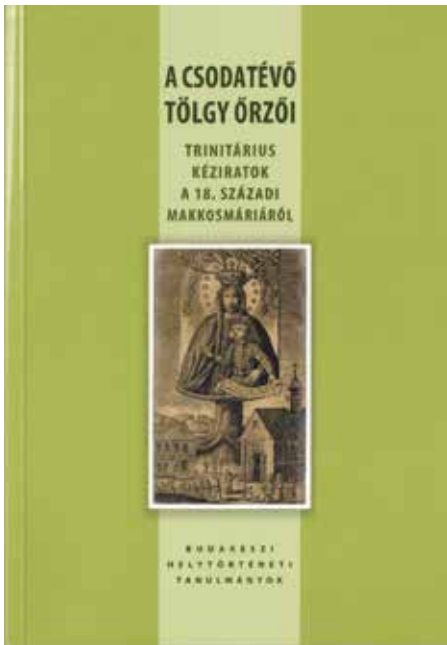
Az utóbbi években a búcsújárás, illetve kegyhelytörténeti kutatásokban egy erősödő tendenciát figyelhetünk meg, melynek köszönhetően sorra jelentek és jelennek meg zárándokhelyeink eddig feldolgozatlan, lefordítatlan és így rejtve maradt mirákulum szövegei. Földvári Katalin évek óta kutatja a pócsi kegykép hazai és mariazelli csodatörténeteit,¹ Mohay Tamás 2015-ben jelentette meg P. Loseiner Leonárd 1810 és 1815 között összeállított kéziratát a csíksomlyói csodákról,² Rosner Zsolt egykori máriagyúdi plébános a gyúdi kegyhely évszázadok alatt összegyűjtött csodatörténeteit szedte össze, köztük három (1757, 1771, 1772) eddig kiadatlan kézirat fordításával.³ Kis-Halas Judit egyelőre kéziratban lévő doktori dolgozatában ugyancsak ez utóbbi mirákulum történeteket használja a kegyhely vonzaskörzetének 18. századi orvoslási gyakorlatait elemezve.⁴ Bednárík János itt bemutatni kívánt forráskiadványa ötödikként kapcsolódik e sorba. A hazai folklorisztikát tekintve talán mondhatjuk azt, hogy ez már egy figyelemreméltó szám, aminek a háttérében lehet, hogy csak a körülmények véletlen egybeesését kell lássuk. Ám akár eszünkbe juthatnak olyan szempontok is, mint a búcsújárás gyakorlatának, így a kegyhelyek népszerűségének napjainkban tapasztalható reneszánsza, ami egyértelműen újra ráirányítja a figyelmet e helyek történeti gyökereire és spirituális tartalmára. Vagy gondolhatunk a csoda utáni vágyakozás korokon átívelő egyetemes és ma is erősen

1 Kutatásairól a teljesség igénye nélkül lásd: FÖLDVÁRI Katalin: *Csodás gyógyulások Máriapócson, a Könyvesző Szűzanya kegyhelyén.* in: Acta Universitatis Debreceniensis Series Historica, 89–103. 2012.; uő.: *A mirákulumos könyvek szerepe egy kegykép történetének feltárásában: Az eredeti pócsi ikonhoz kapcsolódó imameghallgatások.* In: KERESZTES, Gábor (szerk.) *Tavaszi Szél 2015* [elektronikus dok.] [Spring Wind 2015]: konferenciakötet. Budapest–Eger, Doktoranduszok Országos Szövetsége, EKF Liceum Kiadó, 13–26., 2012.

2 MOHAY Tamás: *„Istennek kincses tárháza...”* P. Loseiner Leonárd ferences kézirat a Szűz Mária kegyesobráról. Csíksomlyó–Budapest, Csíksomlyói Ferences Kolostor–Szent István Társulat, 2015.

3 ROSNER Zsolt: *Máriagyúdi mirákulumos* könyv. Évszázadok csodái a máriagyúdi kegyhelyen. Máriagyúd, Rosner Zsolt Kiadása, 2017.

4 KIS-HALAS Judit: *Boszorkányok, gyógyítók, orvosdoktorok és a csodatévő Szűz Mária.* Az orvoslás pluriális modellje egy 18. századi dél-dunántúli kegyhely vonzaskörzetében. Doktori disszertáció, Budapest, ELTE BTK, 2019.

jelentkező igényére, vagy a szakrális helyeket is érintő értékékként, örökségként való újrafelfedezés és feltárás törekvéseire.

Némiképp ez utóbbi szempont érvényesült a Bednárík János által szerkesztett kötet esetében is, ahogy arról az előszóban ír: a Budakeszi Települési Értéktár számára készítették el a makkosmáriai kegyhely két 18. századi mirákulumokat tartalmazó kéziratának (latin és német nyelvű kéziratokról van szó) fordítását. A Budakeszi Helytörténeti Sorozat szerkesztőivel, Gellér Dáviddal, Somlai Péter Ferencel, valamint a fordítást végző Bednárík Györggyel közösen született meg az ötlet, hogy ezeket az értékes forrásokat szerkesztett, jegyzetelt, illusztrált formában is kiadják a szélesebb közönség számára is érthető formában. Jó lenne, ha a napjainkban zajló örökségésítési folyamatok még számos ilyen kincset napvilágra hoznának, és azok ilyen értő és professzionális módon kerülnének feldolgozásra és megmentésre!

A kéziratokat olvasva a makkosmáriai kegyhely 1731 és 1778/84 közötti 53 éve elevenedik meg az olvasó előtt. Azok a felvilágosodás előtti utolsó évtizedek, amikor még szabadon és elevenen virágozik a kegyhelyek és a búcsújárás kultusza, középpontjában a Mária tisztelettel. Ez a tisztelet és annak az ébren tartása emeli a mirákulum műfaját a korban nagy jelentőségűvé. Középpontjában a zarándokhelyek patrónusának tulajdonított csodatevő erő bemutatása áll, mely képes a hely thaumaturgikus funkcióinak megsokszorozására, és hatással van a kegyhelyek zarándoklatokra gyakorolt vonzerejére is.

Makkosmária a tárgyalt korban először a veszprémi egyházmegyéhez tartozó budakeszi plébános, majd 1748-tól a trinitáriusok kezelésében volt. Ők voltak annak a csodatevő tölgynek az őrzői, amelyhez e periódus kezdő évének a csodája kötődik. 1731-ben ugyanis egy 17 éves fiúnak Traub Jánosnak/Johannes Traubnak látomása volt, melyben Krisztus arca jelent meg a fán. Felgyógyulásáért hálából képet akasztott a fára, mely körül hamarosan búcsújáróhely formálódott. 1748-tól vették a helyet a trinitáriusok gondozásba és ezzel megkezdődött a könyvben olvasható csoda esetek feljegyzésének sora. Az utolsó történet 1778-as dátumú, ez után 1784-ben II. József feloszlatta a rend osztrák-magyar tartományát és így a kegyhelyet is. A feljegyzések ekkor abbamaradtak.

A „Csodatevő tölgy őrzői” című műben az olvasó most ezeket a nyomtatásban még sehol meg nem jelent feljegyzéseket és a trinitáriusok háztörténetét olvashatja, mai magyar átiratban. A fordító Bednárík György volt. Az első kézirat a PROTHOCOLL nevet viseli, a trinitárius időszak 36 évének tulajdonképpeni Historia Domusa. Ez 62 darab 1748 és 1782 között megtörtént csodaesetet tartalmaz, száraz, adatszerűen megírt esetleírás formájában, néhol tanukkal is ellenjegyezve.

A másik kézirat a PARTHENEUM NEMUS nevű szépírói igénnyel megírt munka, melyet egy Szent Istvánról elnevezett trinitárius szerzetes állított össze. Célja – illeszkedve a kor gyakorlatához – a nyomtatás lett volna, ám ez nem valósult meg. Az ösz-

széallításban a szerző a *Historia Domus* adatait kerekítette ki terjedelmes, részletgazdag retorikai alakzatokkal, klasszikus bibliai utalásokkal és idézetekkel. Ezen eszközök által kívánta a csodatörténeteket a nagyközönség számára is élvezetessé és érzékletessé tenni. A közérthető módon megírt esetek azonban jól szolgálták a dicsőítést, lelkesítést, tanúságtételt is. A Parthenium lapjain elsőként a kultusz és a kegyhely történiáját foglalja össze a szerző, majd ezt követi 1731-től 1777-ig bezárólag 60 gyógyulás történet, betegségek, bajok szerint csoportosítva. A szerző tehát határozott koncepció mentén dolgozott és tudatosan ehhez igazítva állította össze gyűjteményét. A 60 történetből 20-at az első kézirat is tartalmaz, a többi egyéb forrásokból származhat.

A *Historia Domus* feljegyzéseinek és a csodatörténeteknek a közreadása előtt, rövid, kontextuáló felvezetést olvashatunk Bednárík János tollából. Ebben a most említett két kézirat mellett további két korabeli forrás⁵ alapján rajzol képet a kegyhely 18. századi történetéről a szerző. E helyütt csak utalni szeretnék a legfontosabb eseményekre. Elsőként arra, hogy jóllehet Makkosmária kegyhely létrejöttét a már említett 1731-es látomástól datálják, már ezt megelőzően is több, a budakeszi erdőben történt látomásról vannak adataink. 1686-ban a Buda felszabadításából távozó császári hadak láttak egy fénytől körberagyogott fát. Majd 1698-ban egy újabb adatban van utalás arra, hogy Schertz Katalin gyermekként ugyanitt egy ünnepélyes (véltetően búcsús) menetet látott. Ezt követi az 1731-es Traub féle látomás, amely megindította a kegyhellyé alakulás folyamatát. Először kunyhóban, majd fa kápolnácskában, később kő templomban helyezték el a Makkos Mária kegyképét.

A kegyhely bemutatását a szűkebb régió változó egyházi környezetének bemutatása követi. Ismerve Bednárík János egyház és helyi társadalom témában végzett doktori kutatásait,⁶ kijelenthetjük, hogy itt „kibújt a színpalak mögöl” nem csak a lokálpatrióta, hanem valamelyest a kutató is, hiszen egy nagyon alapos, mindenre kiterjedő áttekintést ad a Zichyey tulajdonában álló Buda környéki terület egyházigazgatásáról. Megtudjuk, hogy eredendően a veszprémi egyházmegyéhez tartozó budakeszi plébános látta el a kegyhelyet, ám a pap túlterheltsége miatt (annyira sokan jöttek a kegyhelyre) szükségessé vált egyéb egyháziak bevonása is. A választás a trinitárius szerzetesekre esett, miután sikerrel virágoztatták fel a szintén a Zichyey földbirtokokos fennhatósága alá tartozó Óbuda-kisceilli, mariazelli kegykép másolatot őrző kegykápolnát. Nagyon jónak és hasznosnak tartom, hogy a rend tagjai által vezetett *Historia Domus* feljegyzései is belekerültek a kötetbe, mert betekintést engednek az amúgy kevésbé ismert rend helyi működésébe és hétköznapijaiba. Így akár rendtörténeti kutatások forrásává is válhatnak majd a későbbiekben.

A kegyhelytörténet és az egyházi környezet bemutatása után a hely vonzáskörzetéről kapunk áttekintést. Ez alapján körvonalazható, hogy Makkosmária egy regionális jelentőségű kegyhely, amelyet a környékbeli papság is aktívan támogatott. Kiemelt szerepe lehetett például a mai Budapest területének plébániáiról érkező papoknak, szerzeteseknek és a gereszei, jászági, Tápió menti, Duna menti településeknek is a hely felfutásában. A kötet végén egy (talán némileg túl sematikus) térkép segíti az ebbéli tájékozódást. A vonzáskörzet kérdése kapcsán Bednárík János a különböző nemzetiségek jelenlétére

5 A két forrás: egy 1737-es egyházi vizsgálat, 1747-es vizitációs jegyzőkönyv. Ezek nem kerültek bele a kötetbe.

6 BEDNÁRIK János: *Egyház és helyi társadalom a 19. század második felében. Történeti etnográfiai vizsgálat Buda környéki települések mintáján*. Budapest, 2018.

is ráirányítja a figyelmet, így megtudjuk, hogy nem csak németek, magyarok, de ercsi rácok, sósokúti és perbáli szlovákok is látogatják a helyet. Ez a tény szintén árnyalja a kultusz, a hely kulturális közegének jobb megismerését.

Sajnálom és kicsit hiányolom, hogy magukról a szövegekről elemzés, kimutatás kevésbé került a könyvbe, igaz ezt Bonomi Jenő, és Tüskés Gábor már elvégezték és munkáikra bőven hivatkozik is a szerző.

A bevezető részeket követik maguk a kéziratok. Bennük olyan csodákról olvashatunk, amelyekben a természetfölötti kézzelfogható jelekben nyilvánult meg. Külső jelekben és jelenségekben, amiket hitelesíteni lehetett, tanukkal lehetett igazolni.

Végezetül had emeljem ki a kötet igényes kivitelezését, amely fölött könyvismertetéseinkben sokszor elsikkadunk. Ez egy amolyan jó kézbe venni könyv. Nyilván ez a szélesebb célközönség kijelölése miatt is fontos volt, de az igényesség ebben is jól tetten érhető és egyértelműen emeli a könyv értékét. Az egyes oldalak gazdagon, ám nem túlzóan illusztráltak. Sőt a képek és ábrák apropót szolgáltatnak ahhoz is, hogy érdekes, a kontextusba, történeti keretbe helyezést, vagy épp csak a megértést segítő kiegészítő információkkal lássák el az olvasót. Így jó leírást olvashatunk például Traub Jánosról, az ugyancsak Makkosmárián található Schmerzensmann képéről, a trinitáriusokról, a dunai hajómalmokról, vagy a Pragmatica Sanctióról. Általuk a településhez kötött forrásanyag egy tágabb történeti és művelődéstörténeti összefüggésbe kerül.

Az illusztrációk mellett értékes függelék is gazdagítja a könyvet, részint térkép melléklettel, részint egy a gyógyulás történeteket áttekintő táblázattal, ami szintén újabb vizsgálódásra inspirálhatja a jövőben az érdeklődő kutatókat. Kivételesnek tekinthető az is, hogy a kötet alapját képező kéziratok mindenki számára elérhetőek elektronikusan is, ennek pontos linkjét a kötetben mindenki megtalálja. Így az eredeti kéziratok és azok átirrt fordításai nem csak a nagyközönség, hanem a műfaj, a kegyhely iránt érdeklődő kutatók számára is forrásul szolgálhatnak.

A csodafeljegyzésekről készített kéziratok általában azzal a céllal, lettek összeállítva, hogy kilépve a kolostorok és plébániai irattárak elzártságából, szélesebb rétegeket is meg tudjanak szólítani, s aktív hatást gyakoroljanak a kultuszra, a helyiek, az ide érkezők valósi életére. Majd 250 év telt el a gyűjtemények lezárása óta, és most e kötettel valósult meg ez a cél. Had idézzem itt most a szövegek fordítójának erről írott személyes sorait, mellyel minden kedves olvasó figyelmébe ajánlom a kötetet: „A mintegy kétszázötven éves dokumentumok tanulmányozása és megfejtése izgalmas kaland és nagy lelki élmény volt nekem. Azt kívánom, hogy ezek a sokáig lappangó „holt” szövegek az olvasót is megérintsék, számukra is megszólaljanak.”

Frauhammer Krisztina